
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google[™] books

<https://books.google.com>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

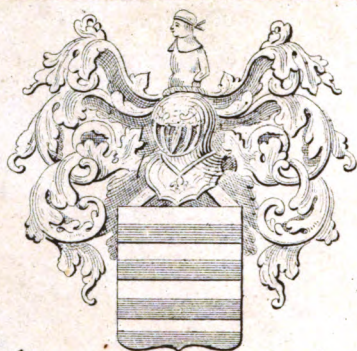
Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

UNIVERSITY OF VIRGINIA LIBRARY

X004011025

ALDERMAN LIBRARY
UNIVERSITY OF VIRGINIA
CHARLOTTESVILLE, VIRGINIA

Bibliothèque de Th. de Jonghe.

BELGISCH MUSEUM

VOOR DE NEDERDUITSCHEN

TAELEN LETTERKUNDE

EN DE

GESCHIEDENIS DES VADERLANDS.

BELGISCH MUSEUM
VOOR DE NEDERDUITSCH E
T A E L- E N L E T T E R K U N D E

EN DE
GESCHIEDENIS DES VADERLANDS,

UITGEGEVEN OP LAST

DER MAETSCHAPPY TOT BEVORDERING DER NEDERDUITSCH E T A E L- E N L E T T E R K U N D E,

DOOR

J. F. WILLEMS.

Wegende Deel.

TE GENT,
BY F. EN E. GYSELYNCK, BOEK- EN STEENDRUKKERS,
IN DE KAMSTRAET, N° 32.
1845.

PT

5001

.84

d.9

1845

INHULDIGING

DER AERTSHERTOGEN

ALBERTUS EN ISABELLA.

OUDTYDS, om het bewind der Belgische gewesten te kunnen aenvaerden, waren derzelve vorsten verplicht voorafgaendelyk hunnen eed te doen dat zy die zouden besturen volgens 's lands wetten, gebruiken en voorregten, en wederkeerig zwoer dan het volk, door den mond zyner gemagtigden, trouw en gehoorzaamheid aen zyne heeren. Deze plegtigheid, die men 's vorsten huldiging of blyde inkomst noemde, was by de Belgen enkelyk eene civiele en staetkundige akte en had niets gemeens met de zalving der Fransche koningen, wier strekking godsdienstig was. De zalving bragt niets tot het gezag der koningen by, terwyl, zonder ingehuldigd te wezen, onze vorsten niet wettiglyk konden heerschen. De by deze zoo beroemde instelling gepaerd gaende plegtigheden waren van zoodanigen aard, dat zy hun 's menschens natuerlyke gelykheid en de voorwaarden op dewelke een vry volk zich aen hen wel wilde onderwerpen, deden herinneren.

In het byzonder bezat Braband, waer Limburg by ingelyfd was, groote vryheden, die men in de alom vermaerde charter, de *Blyde inkomst* genaemd, aengeteckend vindt. De andere gewesten hadden geen samenstel van hunne grondwetten: het grootste gedeelte daarvan kon niet bewezen worden dan volgens oude gewoonten en gebruiken, wier overlevering duister, maer wier be-

staen onbetwistbaer geworden was door de eeden welke de vorsten, by hunne inhuldigingen als heeren van elke provincie, gedaen hadden. Nogtans waren er eenige andere die, geschreven zynde, zich verspreid bevonden in veelvuldige openbare ordonnantien en verklaringen uit 's vorsten magt gesproken, of in de verscheidene gehomologeerde landregten en inrichtingen aen het meesten deel der Belgische steden gegeven.

Daer de Belgische provincien van elkanderen onafhangelijk waren en byzondere voorregten bezaten, hadden ook de inhuldigingen in ieder gewest afzonderlyk plaats, en tot aen Albertus en Isabella werd de eed door den souverein in persoon afgelegd: de vorsten, die sedert over onze gewesten heerschten, hun hof in vreemde landen houdende, magtigden meest altyd den algemeenen landvoogd of den gevolmagtigden minister, tot het volbrengen dezer gewigtige daedzaak.

Albertus en Isabella, door Filips II den Nederlanden als onafhangelijke vorsten gegeven, werden, by hunne aankomst uit Spanje, waer zy in huwlyk getreden waren, den 5 september 1599 met de grootste pracht te Brussel, hunne hoofdstad, ontvangen. Hunne plegtige inhuldiging eenige moeilijkheden ontmoet hebbende ¹, vertoefde tot het einde van dat jaer en tot in het begin van 1600.

Ondertusschen maekte men te Leuven, waer de aertshertogen, zoo als Albertus en Isabella zich deden noemen, eerst hunne blyde inkomst als hertogen van Brabant moesten doen, alle voorbereidsels om de nieuwe vorsten weerdiglyk te onthalen. Den 24 november trok het vorstelyk paar met een uitnemend groot en schitterend gevolg uit Brussel naer de oude hoofdstad van Brabant, wier

¹ Zie ons artikel in den *Messenger des Sciences historiques, etc.* 2^e aflev. 1844.

magistraet, vergezeld door byna al de geestelyke orders, met het kruis vooruit, de leeraren der hooge school en al de *gilden* der stad, met brandende fakkels, Hunne Hoogheden tot aan het vrouwenklooster, *Ter Bank* genaemd, te gemoet kwamen. Na, volgens aloud gebruik, de aertshertogen de sleutels der stad aangeboden te hebben, verwelkomden zy hen door hunnen bezoldigden raedsheer en bevolen hen op het nadrukkelykste hunne stad en hoogeschool aan, vermits die eertyds, gedurende acht volgende jaren, aan den katholyken godsdienst en aan de gehoorzaamheid des konings verkleefd waren gebleven, terwyl al de omliggende steden en landen er van waren afgeweken ¹. Deze aanspraak op eene zeer vergenoegende wyze beantwoord zynde, gebeurde de intrede langs de versierde straten en door menigvuldige triomfbogen, naer de St-Pieterskerk. Door den proost en den deken dazer kerk in het hooge koor gebragt zynde, legden de aertshertogen, in handen van den eersten, na dat de gewoone gebeden en kerkdiensten verrigt waren, op het evangelie den eed af, van de voorregten, vryheden en bezittingen der kerken en geestelykheden, op het voorbeeld der voorgaende vorsten, te zullen handhaven. Toen werd het *Te Deum* gezongen, en na deszelfs einde HH. HH. op dezelfde wyze als te voren, doch langs andere opgesierde straten, naer het hun bestemde nachtverblyf gebragt. Het overige van den dag werd in vrolykheden en de nacht by het branden van vreugdevuren gesleten.

Des anderendags morgens, na den kerkdienst, welken door den abt van het Park, als erflyke kapelaen der hertogen van Braband, verrigt werd, begaven

¹ *Historica narratio inaugurationis Alberti et Isabellæ, auctore Joan. Bochio. Antv., 1602, in-fol., p. 139.*

zich de aertshertogen, met de staten van Braband, Limburg en Land van Over-Maes ¹, op een prachtig tooneel, dat voor het stadhuis opgerigt was, en op hun bevel werd de plegtigheid geopend door den kanselier van Braband, die betuigde dat HH. HH. bereid waren de oude voorregten en blyde inkomsten te bezweren, niet twyfelende dat de staten dit voornemen zouden goedkeuren en van hunnen kant den eed van getrouwheid afleggen. Dit voorstel met vreugd aenvaard wezende, las de audiencier, terwyl de bisschop van Mechelen en de kanselier van Braband aen zyne beide zyden nederknielden, HH. HH. de voorregten en blyde inkomst in de latynsche en vlaemsche talen, voor, en toen hy aen de woorden « *aldus helpen my God en al zyne heiligen* » gekomen was, knielde eerst de aertshertogin, om dien eed op het evangelieboek, dat door den aertsbisschop van Mechelen gehouden werd, af te leggen; en dit ook door den aertshertog afzonderlyk nagevolgd zynde, ontvingen HH. HH. den eed van onderwerping en manschap van al de staetsleden. Vervolgens werden de voorregten der stad Leuven in het byzonder bezworen, door het magistraet dezer stad den eed van getrouwheid afgelegd, en onder het geluid

1 Onder de voornaemste personnaedjen telde men : de banderheeren van Bassigny, Grimberghe en Wesemale, den prins van Aremberg, den markgraef van Berg-op-Zoom, Filips Willem, prins van Oranje (als baron van Breda), den hertog van Aerschot, den graef van Solre, den gezant van Spanje, den hertog van Aumale (franschen banneling), den markgraef van Havré, den graef Pieter Ernest van Mansfelt, don Franciscus Mendoza, admirael van Arragon, den raedsvoorzitter Jean Richardot, den kanselier van Braband Nicolas Damant, den raedsheer Christophel d'Assonleville, de abten van S'-Truyen, Everbode, Dillegem, Tongerlo, Heilighem, Grimberghe en Vlierbeke, den bisschop van Antwerpen en den aertsbisschop van Mechelen.

der trompetten en het roepen van *lang leven de hertogen van Braband!* door den wapenheraut drierhande penningen, zoo gouden als zilveren, aen de omstaenders te grabbel geworpen. Boven het woord *AUSPICHS* (*onder goed vooruitzicht*), stonden op de voorzyden dier penningen de horstbeelden der beide aertshertogen, en tot randschrift der beide zyden, deze titels : *ALB. ET ELISAB., D. G. ARCH. AUS., DUCES BURGUNDIÆ, BRABANTIÆ ETC.* (*Albertus en Isabella, door Gods genade aertshertogen van Oostenryk, hertogen van Bourgondië, Braband, enz.*) Op de andere zyde las men in eenen lauwerkrans deze woorden tot opschrift : *MUNIFICENTIA PP.* (*Uit mildadigheid der vorsten*), 1599.

Gelyke penningen, met daertoe gemaekte veranderingen aengaende de titels en de jaergetallen, werden ook, by de inhuldigingen der aertshertogen in de andere steden, onder het gemeen geworpen ¹.

Om een bewys zyner genegenheid tot het volk te geven, sloeg de aertshertog den burgemeester Richard Van Pulle, Theodorik Burggrave, hoofd der wacht, en Willem Van Engelen, schepen, tot ridders. Hiertoe knielden deze neder voor den aertshertog, die met het staetszwaard, dat steeds door den graef van Solre, eenen der magtigste heeren uit België, gedragen werd, ligtelyk op hunnen regten schouder sloeg, zeggende : « Ik sla u ridder in den naem van God en St-Joris, om getrouwiglyk het geloof, de kerk, de rechtvaardigheid, de weduwen en de weezen te beschermen. » Hy ontving met groot genoegen den eerewyn der stad, alsook de handschoenen, die ten dien tyde zoo algemeen berucht waren ². Den volgenden dag

1 Gerard Van Loon, *Nederlandsche historiepenningen*, VI boek.

2 J. Bochius, *Hist. narr. inaugur. Alb. et Isab.*, p. 158.

gewaerdigde hy zich nog met zyne doorluchtige gemalin de hoogeschool te gaen bezichtigen en eene les van den beroemden Justus Lipsius by te wonen. Door het bezoek zyner souvereinen vereerd, nam de geleerde, die in dat oogenblik over den aftogt der *tien duizend* Grieken las, het eerste boek van Annaeus Seneca in de hand; en, onder goedkeuring van HH. HH., begon hy, met die uitmuntende hem als aangeborene welsprekendheid, de grondregels te ontvouwen, welke de romeinsche wysgeer aen de vorsten, die wyslyk en met goedheid trachten te regeren, voorschryft.

Vier doctors in de godsgeleerdheid werden in het bywezen der aertshertogen gepromoveerd en, volgens het gebruik, deelde men aen ieder leuvensche handschoenen uit¹, terwyl een student de vergadering bedankte. Des avonds verbeelden de studenten, voor het hof, eene comedie, waarvan het onderwerp de staet en de oorsprong des oorlogs was, benevens de hoop van door de aenkomst der aertshertogen alles in vrede te zien veranderen. De geleerde doctor Jacob Bayus belastte zich te dezer gelegenheid met het uitspreken eener lofrede.

Den 28 kwamen HH. HH. weder te Brussel, waer hunne inhuldiging met geene mindere pracht gebeurde dan hunne aenkomst uit Spanje: de wederzydsche eed werd in de St-Gudulakerk afgelegd. De stad schonk HH. HH. een prachtig zilveren servies, waarvan de waarde op twintig duizend guldens geschat was, en gaf nieuwe feesten; vier harer byzonderste magistraten werden, gelyk te Leuven, tot den ridderstand verheven. Des anderendags vierden de ridders van het Gulden-Vlies statiglyk St-Andreas dag, hunnen patroon.

¹ Itinéraire de l'archiduc Albert, etc., *Nouv. mém. de l'Acad.*, tom. XIV.

Den 5 december deden de aertshertogen hunne blyde inkomst te Mechelen, en van daer begaven zy zich in een ryk opgetooid jacht naer het kasteel van Antwerpen, tot dat alles in deze stad bereid ware om hen te ontvangen. Hunne intrede geschiedde er vervolgens den 8^{en}, met eene pracht, den ouden luisterlyken toestand dier koopstad waardig. Twee rangen gilden spanden den weg af van in de stad tot aen den ingang der vesting, waer HH. HH. des middags door het magistraet afgehaeld en verwelkekomd, en vervolgens naer de kapel aen de stadspoort opgerigt, alwaer de geestelykheid hen wachte, gebragt werden. In deze kapel getreden zynde, vielen HH. HH. op hunne knieën om het kruis, dat de bisschop van Antwerpen hun daertoe aanbod, te kussen; en nadat de kanselier van Brabant hun kennis gegeven had van den eed, dien de markgraven van Antwerpen by hunne aenstelling gewoon waren af te leggen, verklaerden zy bereid te wesen dit voorbeeld te volgen. De audiensier, aen wiens zyden de kanselier en de bisschop van Antwerpen nederknielden, las den eed, en de aertshertogin, insgelyks knielende, raekte het evangelieboek aen, om te bewyzen dat zy denzelven bekrachtigde: de aertshertog deed dit ook, en vervolgens, onder het gebulder van het geschut des garnisoens, het geschal der trompetten en het vreugdegeroep des volks, geleidde de stoet HH. HH. naer hun paleis. Achter de gestelykheid, die vooruit ging, kwamen de natiën ¹, het oude en nieuwe magistraet, de dekens der acht-en-twintig neeringen der stad en de wykmeesters, alle op het kostelykste in zyde en fluweel gekleed ². De graef van Solre, steeds het bloote

¹ Men gaf den naem van natie aen al de negocianten van hetzelfde land in eene koophandelplaets gevestigd.

² Van Meteren, *Nederl. histor.*, boek XXII.

staetszwaerd op den schouder dragende, reed vóór de aertshertogen, die, op schoone witte peerden gezeten ¹, onder eenen troon van gouden laken door zes edelheeren gedragen, zegepralend voorttrokken. Al de natiën, die nog in deze stad en eertyds zoo ryk en zoo bloeiend waren, hadden zich met de Antwerpenaers bevytigd om de intrede te verheerlyken. Het waren byzonderlyk de fraeije zegebogen, door Otto Van Veen, leermeeester van den doorluchtigen Rubens, geteekend en opgericht, welke aller oogen trokken. Albertus en Isabella bewonderden die zoodanig, dat zy Van Veen naer Brussel riepen en hem tot hunnen schilder en opzichter van hun muntwezen noemden ².

De plegtige inhuldiging was op den 10 der maend gesteld: dan kwam de stoet, in dezelfde order als hier boven, HH. HH. in hun paleis afhalen, om hen eerst naer de hoofdkerk, waer eene mis door den bisschop van Antwerpen gezongen werd, te geleiden, en van daer naer het tooneel, dat op de groote markt voor het stadhuis stond, om er wederzyds den gewoonen eed af te leggen. Het magistraet aldaer aen de linker zyde der aertshertogen, en wat lager, plaets genomen hebbende, verklaerde de kanselier van Brabant dat HH. HH. bereid waren hunnen eed te doen, welke wederom door den audienoier voorgelezen werd. By de woorden «al- dus helpen my God en al zyne heiligen» viel de aertshertogin op hare knieën en legde den eed af in

1 In den slag van Nieupoort, die maer eenige maenden later plaets had, viel dat van den aertshertog in handen der Hollanders. Grotius, die toen nog jong was, maekte een gedicht over dien slag, en bragt er dit paerd in, aen hetwelk hy deed zeggen:

Pars haud temnenda triumphis

Præda fuit, ferem ne fugientis equus.

2 De afbeeldsels dezer zegespoorten vindt men by J. Boekius.

handen van stads burgemeester : de aertshertog deed dit insgelyks, en daerop sprak de audiencier den eed van getrouwheid uit in den naem van de stad. De aertshertogen onderteekenden, benevens de grootste personaedjen van hun gevolg, het getuigscrift daervan, deden twee magistraten en twee der voornaemste burgers tot zich naderen en verhieven die, steeds de zelfde ceremoniën als te Leuven gebruikende, tot den ridderstand.

HH. HH. werden vervolgens stoetsgewyze naer hun paleis wedergebracht : zy verbleven te Antwerpen tot den 18 december, en bragten er hunnen tyd over met het bezoeken der merkwaardigheden en der byzonderste gestichten, onder welke de *Plantynsche* drukkerij eene eerste plaats bekleedde, alwaer men in hunne tegenwoordigheid eene lofrede drukte. Na dat zy ook nog den eed der gouverneurs van het kasteel van Antwerpen en der steden van Lier en Grave ontvangen hadden, keerden zy in hunne fraeije jacht naer Brussaël terug, en stelden de inhuldiging voor de andere gewesten huns ryks uit tot het einde van january des volgenden jaers (1600).

De aertshertogen kwamen den 28 dier maend langs Dendermonde naer Gent, waer men noch kosten noch moeite gespaerd had, en waer byna gansch de adel van Vlaenderen vereenigd was, om de doorluchtige vorsten op het luisterlykste te ontvangen. Kunsten en ambachten hadden de hand geleend om de straten door allerlei zinnebeelden, triomfbogen, schilderijen en tapyten, op te sieren. Het magistraet, te paerd, en kostelyk in het fluweel uitgedost, de geestlykheid, de adel, en zes honderd wel gewapende burgers gingen HH. HH. op de grens van het regtsgebied der stad te gemoet : eenige gemagtigen reden tot boven Laerne. Als de aertshertogen

nu met den avond aengekomen waren, stegen zy uit hunne koets op witte paerden, de prinses ter rechterhand van haren gemaal, en traden, onder eenen troon door edellieden gedragen, en by het geschiet van het spaensch garnizoen van het kasteel, statiglyk binnen de stad. Hunne liverei was van blauw fluweel met zyden opslagen, volgens hunne kleuren, rood, wit en blauw. Hun gevolg geleek naer een spaensch leger: vier-en-twintig pagiën, gansch naer de spaensche manier gekleed, omringden hen blootshoofds, niet tegenstaende het hardvriezende weder, met brandende fakkels; veel paerden van eer en van dienst werden vooruit geleid, en daerop volgde eene ontelbare menigte « noblessen archiers, hellebaerdiers, de gaerde, de muylen ende dienaers van het hof, by duyzende menschen sterck, soo dat alle soorten van wynckeliers ende ambachtslieden wierden ghefourieert, soo wel den armen als den rijken ¹. »

Aldus langs den Steendam, de Vrydagmerkt, de Lange-munt en de Hoogpoort op de Paradeplaets, die vóór het stadhuis gelegen was, gekomen zynde, zagen HH. HH. daer eene vertooning, door de kweekelingen van het jesuiten-kollegie gegeven, en een weinig verder vonden zy de kanonikken van St-Baefs staen, die de vorsten, by het afstappen van hunne paerden, verwelkomden, en processiewys in de kerk geleidden. De aertshertogen woon-den den kerkdienst by, en hoorden, nadat het *Te Deum* gezongen was, eene lofrede, met veel welsprekendheid voorgedragen door Karel van Rodevan, verkoren bischop van Middelburg ². Toen legden zy den gewoonen

¹ Zie *Belgisch Museum*, deel VIII (1844), bl. 431.

² Karel-Filips van Rodevan, deken van Gent en gebiedende abt van Eenhaeme, werd in het jaer 1600 gewyd; maer geen kans ziende om in het bezit van het bisdom van Middelburg te kunnen geraken, verkreeg hy twee jaren later dat van Brugge.

eed af van de geestelykheid van Vlaenderen in hare geregtigheden te zullen behouden, en togen eindelyk op dezelfde wyze met hun gevolg naer het bisschoplyk hof ¹, dat tot hun verblyf was opgeschikt. Den volgenden dag, zynde zondag den 30 van january, van de vermoedheid der gedane reis uitgerust hebbende, gingen de aertshertogen zich van hunne godsdienstige pligten kwytten in de abtdy van St-Pieters; en na het ontbyt, in de eetzael van het klooster, volgens de gewoonte der vorige vorsten, genomen, werden zy wederom door gansch de geestelykheid, de staten van Vlaenderen en de magistraten van Gent naer St-Baefskerk gebragt, alwaer zy in het koor den eed van inhuldiging aflegden, dien van de beschrevene staetsleden ontvingen, en, tot teeken van het verkregene bezit van Vlaenderen, met eigene handen de klok klepten ². Als dit verrigt was, beëdigden zy afzonderlyk de stads voorregten op een verheven tooneel, dat op de Vrydagmarkt was vervaerdigd, en waerop ook het magistraet van Gent den eed van getrouwheid aan de aertshertogen deed. Straks hierna wierp Filips Borluut, wapenheraut, onder het uitroepen van *lang leven de prinsen, lang leven de graaven van Vlaenderen!* gouden en zilveren penningen, ten bewyze hunner milddadigheid, te grabbel aen de omstaenders, « die daarop waren wachtende, zegt het HS. van pater De Jonghe, daerom tegen elkanderen vechtende, zoo dat men niet konde hooren, door het geraes, het geroep en gekryt van die onder de voeten lagen, twee kinderen blyvende versmacht, andere kwalyk getracteerd. Dit goed

¹ Ter plaets gebouwd waer thans het gouvernementshotel staet.

² J. Bochius, *Hist. narr. inaug. Alb. et Isab.*, p. 340 en volgende.

werk volbragt zynde, keerden HH. HH. met groote suite naer haerlieder logement, alzo het koud en sneeuwachtig weder was. »

Des anderendags deden die van Brugge en van het Vrye hunnen eed door gemagtigden, en aldus in het bezit van het grafschap van Vlaenderen getreden zynde, vertrokken HH. HH. den 3 february uit Gent naer Kortryk, wier gewapende burglary, zes honderd mannen sterk, hen tot Harelbeke te gemoet kwam, en hen onder het losbranden van het geschut en het luiden der klokken binnen de stad bragt, alwaer ook de geestelykheid in haer plegtgewaad verscheen om hen op hunnen doortogt insgelyks te begroeten. De straten waren alom met tapyten en zinnebeelden versierd, en als eene byzonderheid kon men opmerken dat meest al de opschriften in het *vlaemsch* waren. Nadat de aertshertogen by de vaders jesuiten de geschiedenis van Jazon door de edelste jongelingen hunner schole ten tooneele hadden zien voeren, zetteden zy hunne reis naer Ryssel voort. Deze stad, die alle toebereidselen gemaekt had om hare nieuwe vorsten op het prachtigste te ontvangen, deed dezelve op de grenzen der landvoogdy door eenige gemagtigden, buiten de poort door het geheele magistraet, en aen de kerkdeur van St-Pieters door de geestelykheid, plegtiglyk verwelkomen. Daegs na hunne intrede bezworen zy het behouden der kerkelyke vryheden in de hoofdkerk, begaven zich op een tooneel, dat op de merkt opgericht was, legden er den eed van 's lands voorregten te zullen handhaven af, ontvingen dien van onderwerping en getrouwheid, verhieven, nadat zy met algemeene toejuiching der omstaenders tot vorsten waren uitgeroepen, eenigen tot den ridderstand, en aenvaerden de gelukwenschingen van al de overheden, mitsgaders zes gouden drinkbekers tot geschenk van het stadsbestuer.

Den volgenden dag, 8 february, verlieten de aertshertogen Ryssel om zich naer Doornyk te begeven. Zoodra zy op het gebied dezer stad kwamen, werden zy vanwege den graef van Solre, Doornyks stad- en landvoogd, by monde van den eersten raedsheer in de fransche tael begroet, en tusschen zes honderd gewapende jongelingen en zestien honderd andere onder het geweer verschenen burgers naer de stad geleid, aen welkers poort de vier gilden, drie honderd leden sterk, insgelyks in de wapens geschaerd stonden. Na zich, ter oorzaak der geweldige koude, eene uer tyds in eene daer toe vervaerdigde tent wat verfrist en gewarmd te hebben, ontvingen HH. HH. de sleutels der stad, en togen, door den graef van Solre, altyd het bloote zwaard op den schouder dragende, voorgereiden, langs de opgesierde straten en onder het gebulder van het geschut, eerst naer de hoofdkerk, waer zy door den bisschop en zyn onderhoorig kapittel, alle in plegtkleederen, ingehaald werden, en van daer naer het hof. Des anderendags zwoeren zy in dezelve kerk de voorregten der geestelyken te zullen beschermen, en verschenen, na de hoogmis, op het tooneel dat op de Pennemerkt gesteld was : zy bekrachtigden er 's lands en stads voorregten, ontvingen den eed van trouw uit 's volks naem, en sloegen drie ridders, onder de toejuichingen der omstaanders, wien zy ook ter zelve tyde penningen lieten werpen.

De inhuldiging aldus 's morgens voltrokken, en de straten zeer dik met sneeuw bedekt zynde, namen de aertshertogen 's namiddags het vermaak op paerdesleden langs de versierde straten te ryden. Gansch den nacht werd in het aensteken van vreugdevuren doorgebracht, en den volgenden dag de reis met zulken spoed voortgezet, dat HH. HH. nog des middags te Orchies en des

avonds te Douai aenkwamen. Hier ook, met veel gelukwenschingen door de gewapende burgery ontvangen, gingen zy eene door de kweekelingen der vaders jesuiten vertoonde daed van Rudolf van Habsburg zien verbeelden, van den volgenden inhoud. De stamvader van het Oostenryksche geslacht op het land in een zeer ongemakkelyken weg zekeren priester, die te voet eenen zieken ging berechten, ontmoetende, zettende dezen op zyn paerd, en ging zelf blootshoofds te voet, en leidde het beest by den toom tot aen het huis van den stervenden.

: Des anderendags gebeurde de inhuldiging op dezelfde wyze als in de voorige steden : drie leden des raeds werden ook, maer ditmael in de kamer des aertshertogs, tot den ridderstand verheven, en des avonds twee gouden bekers door het magistraet, tot teeken zyner trouw en onderwerping, HH. HH. aangeboden.

Den 13 february deden de aertshertogen hunne intrede te Atrecht, waer ook alles met eene groote staetsie volbragt werd. Den 16 kwamen zy, op hunne terugreis, te Kameryk; maer hier geschiedde hunne intrede zeer stil en in de koets; want zoo verarmd was deze stad dat zy de smart had van geene andere kosten voor de inhuldiging harer doorluchtige vorsten te kunnen doen, dan een tooneel op de plaets te timmeren, waer den wederzydschen eed moest afgelegd worden.

Anders was het gesteld te Valencyn en te Bergen, die noch in pracht noch in ceremoniën wilden wyken voor de andere Belgische steden, by het ontvangen der aertshertogen. Binch en Nyvel deden ook haer best, en eindelijk kwamen HH. HH. weder in hun paleis te Brussel den 28 february 1600.

Der aertshertogen komst op den troon baerde de grootste vreugd in België. Iedereen had thans hart en mond

vol lofspraak over de minzame gulhartigheid die de nieuwe vorsten gedurende hunne inhalingen aan de toegevloeide menigte hadden doen blyken. Men koesterde de hoop dat betere tyden gingen verschynen, en dat door de regering van zulke prinzen de ingeslovene wanorders en misbruiken, welke door het gedurig afwezen der vorige vorsten opgerezen en ten ergsten geraakt waren, nu voortaan door hunne bestendige tegenwoordigheid zouden voorgekomen of verholpen worden. De Vlamingen, die sints zoo lang aen de strooptogten en geweldenaryen der Hollandsche bezettingen van Oostende blootgesteld waren, beeldden zich vastelyk in dat de staetsyver van Albertus en Isabella hen weldra van dien geesel verlossen zoude. Hierop hadden al de vertooningen by hunne inhalingen gebeld, de gedichten en opschriften daertoe den vorsten aangemaend: dit was, in een woord, het voorwerp aller wenschen geweest. Eenigen, op het gezicht van den eenparigen yver en de vreugd, waarmede de staten en de steden de aertshertogen hadden ingehaald, streelden zich nog met de vaste hoop dat de oude koophandel, die eertyds in België zoo gebloeid had, en thans, door omwentelingen en oorlogen vervallen, elders heen verjaegd was, zoude opleven, dat onder de regering van zulke godvruchtige vorsten de gunst des Hemels niet zou ontbreken, en dat men weldra den vrede zou verkrygen.

Dit alles werd, zeggen wy, op allerlei wyzen den aertshertogen te kennen gegeven: meest in al de steden werden de opschriften, de redevoeringen en de andere zaken in het latyn behandeld; te Ryssel, te Doornyk, te Douai, te Atrecht, te Valencyn en te Bergen voegde men er ook fransch by; te Leuven en te Kortryk waren de opschriften in vlaemsche verzen vervat. Om van dezelve een denkbeeld te geven, en tevens het hierbovengezegde te staven, zullen wy de volgende

staeltjes, welke in deze laetste stad voorkwamen, aen-
halen :

Incomende soo sijt ghy gebenedijt,
Gebenedijt uitgaende tzaliger tijt,
Gebenedijt de vrucht van uwen lande,
Gebenedijt in u volck sonder respijt,
U vyanden vallen voor u in den strijt,
En die tot u comt in quaden verbande
Deur eenen wech, deur seven vliet in schande.
Op dat alle volck mach kennen eersame
d'Aenroepen over u van 's Heeren name.

en dan :

U sy ghebenedijdinghe toegheseyt,
En over u Huysvrouwe reyn becleven,
En u ouders d'aenschouwen der salicheyt
d'Aensien sijns kinderen wil u Godt geven,
En u kints-kinderen vruchbaer int leven,
Tot in den vierden graet deur s'Heeren bevel,
En 't gebenedyden des Gods van Israël.

De volgende zinspeelden op Oostende :

Met vacht van den leuw Cadmus 't serpent verwint,
Dat sijn volck brocht in doodts turbatie;
So hopen wy dat d'Hoocheyt die ons bemint,
Ons verlossen sal deur de Godts gratie.

en verder :

Andromeda aen rotse vast gebonden,
Is verlost deur Perseus van 't zee-monster fel,
Wy hopen dat d'Hoogheyd, ons van Godt ghesonden,
Flandriam verlossen sal van alsulck ghequel.

Wy zullen ons vergenoegen met hier nog het voor-
naemste opschrift, dat men te Leuven zag, te laten
volgen :

Int jaer twelf-hondert en tachtich acht
Heeft den iersten Hertoghe Jan van Brabant
Het heyr van seven Heeren omgebracht,
Al quamen zy thien tegen een ter hant.

Door Gods hulp ende zyne Brabanders vaillant
 Heeft hy om Limborch dezen strijdt anveert,
 By Woeronck, en dat meest by onderstant;
 Der Lovenaaers, die hy creech lief en weert;
 Wantse hem setten op een ander peert,
 Heeft hijse mildelijk gheprivilegeert
 Ende 't Peeter-manschap daer toe gheconfermeert.

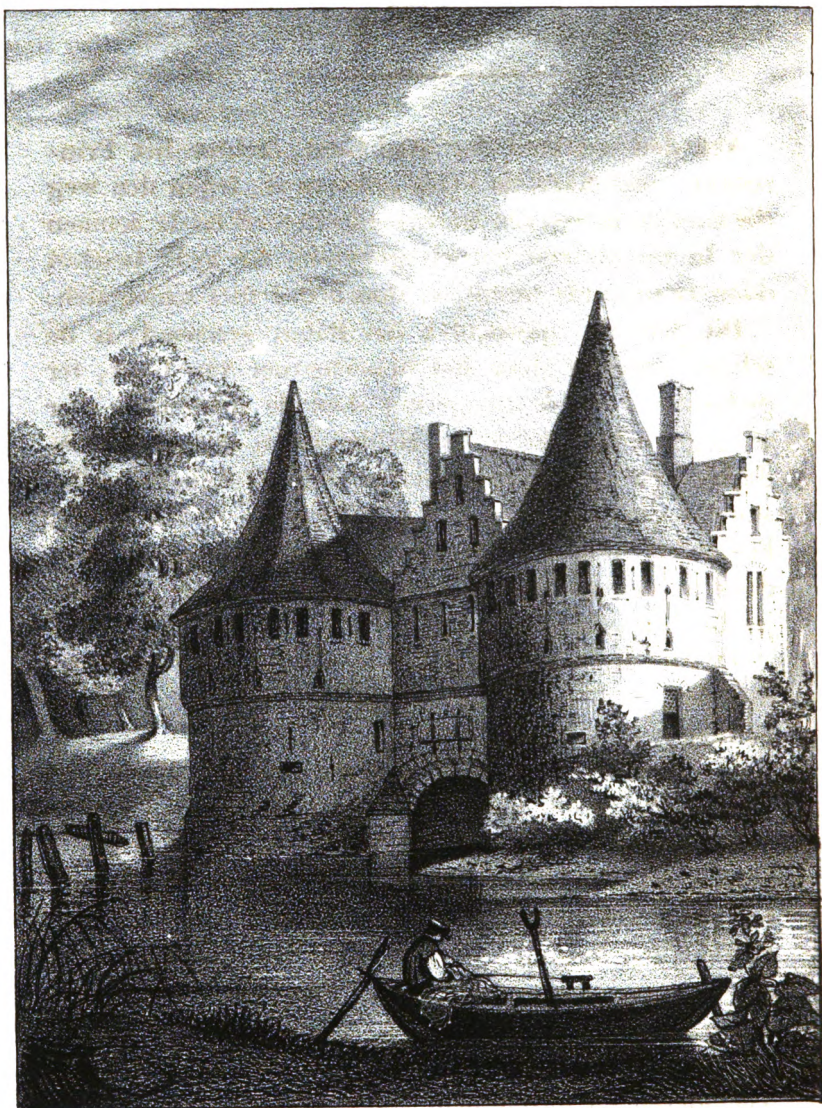
Dat de Belgen zoo vuriglyk het bekomen van den vrede verlangden was geen wonder. Sedert omtrent vyfendertig jaren hadden zy geene rust genoten; oorlogen, burgerlyke oneenigheden, spaensche wraek en vervolgingen hadden alles verwoest, het land in de diepste ellende gedompeld. De aertshertogen vonden er op hunne reis de droevigste blyken van: de wegen waren alom met armen en kwaeddoenders bedekt; verscheidene steden waren schier in steenhoopen veranderd. Op het veld waren de pachthoeven zonder gebruikers, in de steden vele straten zonder inwoonders; de werkhuizen zonder werklieden; de fabrieken en de koophandel vernield. Al de vestingen waren genomen en hernomen en door alle partyen uitgeplunderd; de platte landen door ongeregelde en onbetaelde krygslieden gekneveld en verwoest. De eertyds met ryke oogsten beladene velden dienden thans aan benden wolven tot schuilplaets, en zagen er zoo aeklig uit, dat men er noch grachten, noch wegen onderscheidde: alles was met boomen, struiken, doornen en kruiden overdekt, en de wooningen waren, om zoo te zeggen, verdwenen.

Ook doet deze deerlyke toestand des lands en het dringende geldgebrek, waerin het staetsbestuer zich toen bevond, de pracht en de ydelheid waarmede de reis van Albertus naer Spaenje, zyn huwlyk met Isabelle en dat van Filips III met de jonge Margriet van Oostenryk, benevens al wat by de hierboven beschrevene inhuldigin-

gen gebeurde, zulke groote kosten aenstootelyk voorkomen. Het oude verdichtsel der reis van *Jan van Parys* en het woord Geldverkwisting komen hier onvrywillig in de gedachte. Deze feesten deden millioenen uit 's ryks kas verdwynen, terwyl men geen geld had om het leger te betalen, en de Hollanders al hunne magt en middelen verzamelden om Filips III en de aertshertogen de gevoeligste slagen toe te brengen.

L. VAN DE WALLE.

Digitized by Google

Rabot.

BELEGERING DER STAD GENT.

1488.

Aen den westkant der stad Gent, achter het Prinzenhof, waer Karel de Vyfde geboren is, tegen den weg die naer de bolwerken leidt, bemerkt men op de zoomen der Lievevaert een gotisch gebouw, ter zyde beschut door twee ronde torentjes, doorboord met schietgaten.

Dit gebouw, gewoonlyk het Rabot genaemd, is de schans opgerigt door het opperbestuer van Gent, ter gedachtenis van de belegering door de inwoners dier magtige stad, in 1488, ter zelfde plaets, met kloekmoedigheid en eene verwonderlyke uithoudendheid onderstaen tegen den koning Maximiliaen en zynen vader, Frederik den III, keizer van het Roomsche ryk;—heldendaed welke eene der glansrykste is, waervan de gentsche jaerboeken gewagen.

Zie hier het omstandig verhael dezer manhaftige verdediging en de bezwaren die de Gentenaren ten stryde hadden geroepen.

In het jaer 1482, na het overlyden van Maria van Bourgondië, wilde haer gemaal Maximiliaen de voogdyschap over zynen zoon Filips en het bestuer van België behouden. De meeste provinciën hadden hem daer toe reeds erkend; maer de inwoners van Vlaenderen, zich op den koning niet betrouwende, mits hy vreemdeling was, weigerden hem de voogdy en het regentschap, maekten zich meester van den jongen prins, slechts vyf jaren oud, huldden dezen tot grave van Vlaenderen en gaven hem tot voogden den graef Van Romont, Adolf Van Cleve, heer Van Ravenstein, Wolfert

Vander Vere, graef Van Grootvelt, en Filips Van Beveren, om in zynen naem het wettige landsbestuer te handhaven (1484).

Maximiliaen, vermeenende daerdoor van zyne regten verstoken te zyn, besloot dezelve door het geweld der wapenen te doen erkennen.

De voornaemste steden dier bloeiende landstreek, Gent, Brugge, Yper en andere, stonden den oorlog tegen den aertshertog uit, maer zonder eendragtigheid; en moesten de eene na de andere zich onderwerpen.

De strengste straf werd aen de Gentenaren opgelegd; die meester waren gebleven van den jongen Filips, en Maximiliaen hernam de voogdyschap en het staatsbestuer.

Deze onlusten waren maer oogenblikkelyk gedempt om later met meerder woede uit te barsten. Het gemor hield niet op. Er bleven nog altoos in Vlaenderen eenige overblyfselen van misnoegen ¹.

Maximiliaen, op den 19 april 1486, te Aken, roomsch koning gekroond zynde, gaf zyner heerschezucht den vollen teugel; hy poogde willekeurig de groote vryheden te doen wyzigen die, van ouds, door byna al de steden van België waren verkregen.

De Vlamingen, verontweerdigd over de schending hunner voorregten en de dwingelands-maetregelen waer-

¹ Hoe sterk de landzaet, zelfs in afgelegene provinciën, zich dezer zaak aantrok, en hoe men allerwegen door strenge maetregelen het volk trachtte tot stilzwygen te bewegen, bewyst een uittreksel uit het *Buerspraecboec*, van Utrecht, my dezer dagen toegezonden door den heer Dodt van Flensburg. Ik laet hetzelfde hierachter volgen, benevens eene charter van Maximiliaen van het jaer 1485, die nimmer openbaer gemaakt is, ofschoon zy ten jare 1787 met nog andere stukken, op last der staten van Vlaenderen, gedrukt werd by B. Poelman, te Gent, ten gebruike dier staten. (*Aent. van J. F. Willems.*)

van de koning wilde gebruik maken, besloten eensklaps hem in hechtenis te houden.

De Gentenaren vroegen op het dringendst zyne aenhouding by de Bruggelingen. — Deze sloten Maximiliaen op Cranenburch, binnen Brugge, hielden hem aldaer vier maanden, en lieten hem maer los nadat hy plegtig had gezworen de Duitsche krygsbenden, die zich in België bevonden, af te danken, den vrede met Frankryk te maken, en de voorregten des lands getrouwelyk te onderhouden.

Op het gerucht van deze tyding, kwam keizer Frederik, aen het hoofd van een talryk leger, vergezeld door verscheidene edellieden van het Roomsche keizerryk uit Duitschland, en snelde ter hulp van zynen zoon Maximiliaen.

Maximiliaen ging zynen vader tot Mechelen te gemoet, alwaer hy, door eenige hooge geestelyke beambten aangezegt, welhaest zyne gedane beloften vergat, en besloot derzelver intrekking door de wapenen te doen eerbiedigen (1488).

De twee souvereinen togen naer de hoofdstad van Vlaenderen met meer dan 40,000 manschappen, en sloegen hun leger in de gemeente Evergem neer, eene myl van Gent gelegen.

De Gentenaren, ten einde alle verrassing te voorkomen, maakten zich ten oorlog bereid.

De hoofdgilden en de ambachten ylden naer hunne vergaderingskamers, de gebuerten naer het stadhuis, om de wapenen aen te nemen, en rigtten een leger op waarvan zy het bevel aen *Filips Van Cleve*, die hen teennemaal was toegedaen, aanboden.

Van Cleve, die de uitvoering van het verdrag van Brugge verzekerd had, en die over het verraed en de meinedigheid van den roomschen koning insgelyks vertoornd was, vereenigde zich met de klbekmoedige burgers.

Het leger van Frederik en dat van Maximiliaen, na in de naestgelegene gemeenten de grootste gruweldaden te hebben bedreven, braken op en vertoonden zich voor de stad tusschen de Brugsche- en Saspoorten.

Zoodra de inwoners van Gent die legers zagen naderen, weërgalmden het geroep van *te wapen!* door de ganache stad.

De hoofdgilden, de wollewevers, de twee en vyftig ambachten en de honderd vyftig gebuerten, vol van hoop en moed, trokken dadelyk ten stryde.

Ieder dezer gilden, ambachten en gebuerten, door zynen byzonderen hoofdman of deken opgeleid, ontvouwde zyn vaendel en voegde zich daeronder, door stads standaerd voorgegaen, onder denwelken zy zoodikwerf hadden gezegepraeld, en die voor opschrift droeg de latynsche woorden : *Libertas et Patria* (Vryheid en Vaderland).

Deze burger-krygsbenden op de westelyke bolwerken aengekomen zynde, plaetste Van Cleve zich in hun midden en toonde hun de noodzakelykheid aan, daer zy maer ééne gewapende familie uitmaecten, van zich als broeders te ondersteunen, dewyl van huone eendragt de zegeprael, en by gevolg de handhaving hunner gemeente-vryheden, afhing.

De jonge graef Filips hen in dezen toestand ziende, zegde hun den eed vóór : « Van zich tot den laetsten man » onder de puinen der stad te begraven, liever dan » eenige vernederende voorwaarden van den vyand aan » te nemen. »

Tachtig duizend stemmen te gelyk legden den eed af.

De aenval en verdedigingsmiddelen waren van beide kanten voorbereid.

Frederik en Maximiliaen, wel ziende dat er geen tyd te verliezen was, deden de stad ter overgave opeischen,

en op de weigering van Philips, haren opperbevelhebber, ontblindden de beide vorsten hunne batterijen, die reeds een genoegzaam groot deel der versterkingen hadden ter neder geworpen, om den storm te ondernemen.

De belegerende krygsknechten, ziende de bolwerken instorten, trokken naer de stad op; maer de stoutmoedige Gentenaren, door den dapperen Van Cleve aengewakkerd, stuitten den aenval met eene ongehoorde uitharding en heldenmoed, en dwongen den keizer en den roomschen koning tot den aftogt (5 juny 1488).

Viermael hadden zy den aenval gewaegd, viermael waren zy terug gedreven.

De dapperheid dier ontzaggelyke burgers jaegde den schrik in het hart des keizers, die naer Duitschland wederkeerde, aen vorst Albrecht van Sassen de zorgen des oorlogs overlatende.

Het vreugdegeluid der klokken van het gentsche Belfort kondigde in afgelegene plaetsen de nederlaeg der twee vorsten aen.

De gedachtenis van deze heldhaftige verdediging by de nakomelingschap willende vereeuwigen, deden de bestuerders van Gent, in de verdieping van het *Rabot*, tusschen de twee ronde torentjes, langs den buitenkant op stads wal gevende, de twee opschriften in gotische letteren plaetsen, die wy er heden nog bemerken, en in het midden derzelve het stadswapen in steen gehouwen.

Wy deelen hier deze opschriften letterlyk mede:

In tjaer veertie hodert achtentachtentig mede

In wedemaet de vijfte : Sacraments dach claer.

So slouch de Roëssche keyzere : Voor Ghed de stede

In Everghē en lacher veertich daghen naer.

De Roemssche Conic : lach oec voor de stede daer

Bachte walle lacht plat doe : maer het viel tē beste

Binne derde daghe lachmer scoe cende veste.

Hant die : als me neghentachtentigh seyde
 In vedemaet dertiene : saterdagh waerachtich
 An dit weerc me doe : de eerste stee hier leyde
 By den regierers : al doe in wette voordachtich
 In meenyghe : de stede te bemuerne crachtich
 Naer de uytwijene begone dees weercx preset
 In besetende : de goeden insetene va Ghend.

Het behoud van deze gedenkschriften moet waerschyn-
 lyk aen de moeilijckheid om er by te komen worden toe-
 geschreven. Het zyn een dier oudheden van Gent, die de
 geest der vernieling heeft gespaerd.

De belegering door ons verhaeld is de eenigste
 wandaed niet waarvan het westelyke deel dier stad
 het tooneel is geweest. 't Is voornamelyk in de XIIIe
 en XIVe eeuwen dat de uitgestrekte velden van dit ge-
 deelte door het bloed van zoo vele dapperen, strydende
 voor vryheid, koophandel en nyverheid, zyn besprgeid
 geworden, — feiten van heldhaftigheid, die onze bur-
 gerlyke en staetkundige geschiedenis der middeleeu-
 wen zoo veel belang byzetten.

AMAND DE BAST.

BYLAGEN.

I.

Maximiliaen, by der gracie Gods Ertshertoghe van
 Oostenrijck, vader, voocht ende mambour van Phelips, by
 ghelijcker gracie ooc Ertshertoghe van Oostenrijck, her-
 toghe van Bourgoingnen, van Lottrijck, van Brabant,
 van Limborch, van Lucemborch ende van Gheldre;
 Grave van Vlaenderen, van Artois, van Bourgoingnen,
 Palatinen, van Henegauwe, van Hollant, van Zeelant,
 van Namen ende van Zuytphen; margrave des heilicx

rijcs, heere van Vriesland, van Salins ende van Mechelen, doen te wetene allen jegenwoordigen en toecomenden, dat omme af te legghene ende te goedlicken ende te deuchdelijcken payse te brengen alzulke twisten, geseillen ende tweedrachten, als zydent den overlijdene van wijlen onse harde lieve ende gheminde geselnde vrouwe Marie, Ertshertoghinne van Oostenrijk, hertoghinne van Bourgoingnen, etc., moeder van onsen vors. Zone, wiens zielen God ontfaermen wille, geresen, gespruyt, onderhouden ende geachttervolght zijn geweest, tusschen ons als vader, voocht ende mambour van onsen vors. Zone over een zijde, ende den ghemeen Lande ende graefscpe van Vlaenderen op d andere, ter causen van dat de vors. van Vlaenderen by toedoene van eenigen onsen quaetwillende, ons geweygert, ontrocken ende onthouden hebben, totten daghe van hedent, t bewelt, administracie ende bewaernisse van den persoen van den zelve onzen Zone, ende oec tgouvernement van den vors. lande ende graefscpe van Vlaenderen, als vader, voocht ende mambour van onsen vors. Zone, gelijc die van allen anderen zijnen landen dat verkent hebben, vele ende diversche dachvaerden, vergaderingen, ende communicatien gehouden zijn geweest, tusschen onsen gedeputeerden ende ambassadeurs, ende den lyeden ende gedeputeerden van den vors. lande van Vlaenderen, zo verre dat by middele ende tusschenprekene van eenigen, ter eeren ende weerdicheyt van Gode, vpperste Prince ende aucteur van payse, compassie ende medelijden hebbende vp tverlies ende sturtinge van den kersten bloede, ende op de groote ende onverwinlijcke soade ende interessen die by der oorloghe tusschen ons ende den vors. lande van Vlaenderen clagelic geschiet zijn, ende noch meer gescapen waere te geschiene, al ten laste van onsen vors. Zone, ende zijnen vors. lan-

den, als van allen zijnen ondersaten : Wy, als de ghone die altijts meer te payse geneghen zijn geweest dan ter oorloghe, hebben alle de ondersaten ende ingesetene van den vors. lande ende graefscpe van Vlaenderen, gesetelic ende werlic, vuyt onser rechter wethentheyt ende princelicken vermoghen, ontfacen ende ontfangen hemlieden by desen in gracie, ende met hemlieden hebben wy, alzoewel tusschen ons als tusschen den ondersaten ende ingesetenen van allen den anderen landen, wessende onder onse onderdanicheyt, ende onsen voirs. Zone toebehorende, goeden vasten gestadighen ende eendrachtigen paix ende vrede gemaect, mits den pointen ende condicien hier naevolgende. In den eersten, dat die drie Staten van den Lande ende graefscpe van Vlaenderen, eendrachtelic ons kennen ende ontfacen zullen, als vader, voocht ende wettich mambour van onsen vors. Zone, ende ons consenteren, in die qualiteyt, tgouvernement ende administratie, alzoewel van den persooene van onsen voirs. Zone, als van den voirs. lande, ende ons hulden ende eedt doen binnen der stede van Ghendt, ende alomme elders daert ende alzoot behooren zal, naer dat wy hemlieden den behoirlicken eedt in gelijcker qualiteit gedaen zullen hebben. Item, dat zo wanneer onse geliefte zijn zal om tguent dat voirs. is te comene binnen der voirs. stede van Ghend, de voirs. van den Staten van Vlaenderen zullen onsen voirs. Zone ons te gemoete brengen tot bryten der poirten van der zelve Stede, daer wy janne zullen commen ende den zelve onsen Zone ons aldaer in onsen handen brengen ende presenteren. Item, dat wy tot onser voirs. compste binnen Ghend ende om onse versekerthede mit ons zullen mogen brengen alle onse state, alzoewel ons dat betaemt ende gelieven zal. Item dat alle de ballingen ende andere persoonen

die hemlieden vuyt den vors. lande van Vlaenderen geabsenteert hebben, by reden dat zy ons partiscap hebben gehouden, of ons favorable geweest, zullen wederomme binnen den zelven lande mogen commen, zonder ter cause van den voirs. banne oft huerlieders absentie eenichsins begrepen oft aengesproken te mogen zijne. Item indien eenich geschil of donckerhede reae, omme te wetene oft yemant van de zelven ballingen gebannen waere, oft hem geabsenteert hadde, ter cause voirs., oft eenige misdaden of delicten, daer af ea de interpretatie ende verclaers gereserveert ons, ende dien van onsen Raide in Vlaenderen. Item, ende mits desen zo hebben wy, als vader, voocht ende wettelic mambour voirs., geconfirmeert ende confirmeren by desen alle de privilegen, rechten, costumen ende vsaigen van den vors. lande ende graefscpe van Vlaenderen, alzoewel in t generale als in t particuliere. Item, dat voor de scaden lasten ende groote costen, by ons ten cause van der oorloge gesustineert, de drie leden van Vlaenderen zullen daer vp communicieren, mitsgaders die van den smale steden ende plecken dient aengaet, ende ooghemere hebbende vp de voirs. scaden, costen ende interesten, by ons gehadt, ende oec up de desolatie van den zelven lande, zullen ons toelegghen ende consenteren eene redelick somme van penningen, zulk als zy mit ons overkommen zullen, tot onser geliefte, omme die te heffene vp t geheele lant van Vlaenderen, naer transport, binnen drie termeynen, daer of dierste wezen zal denersten dach van Laumaent naestcommende, tandere binnen eenen jaer daer naer, ende t derde binnen eenen anderen jaer, t welke wezen zal in t jaer LXXXVII. Item, aengaende mer vrouwe die douagiere, wy begeren dat huer eene redelijcke somme toegeleyt worde, voir huer scaden ende interesten, oick tot onser geliefte,

ten terminen als voirs. is. Item, insghelick hebben wy geconfirméert ende confirmeren mit desen alle octroye, remissien, gracies, abolicien, relievementen, provisien, ende andere zaicken van Justicien, geexpedieert ende bevolen by den ghenen die t regement van den zelve lande gehadt hebben, oft by eenigen particulieren officieren oft wetten zyden den overlijden van onse voirs. geselnede, alzoewel binnen der tijt dat alle zaicken binnen Vlaenderen gedaen ende geexpedieert hebben geweest onder den name van onsen vors. Zone, als te voren; behouden ons onsen Zone ende eene yeghelijken zijns rechts. Item, dat alle ondersaten ende ingeseten van beeden zijden, vuytgesteken die personen hier onder by namen ende toenamen gereserveert, zullen wederkeeren ende gebruycken van huren goeden, waer die gelegen zijn, het zy binnen Vlaenderen of daer buyten; ende daer aen zullen zy mogen terstont hand slaen, alzoewel ende in zulk state als zy die vinden zullen, zonder dat men hemlieden, ter cause van deser voirs. oorloge, daer aen meer belet of ongebruyck zal mogen doen, nyet jegenstaende eenige ghiften of disposicioen daer af gedaen, het zy by tijde, of t eeuwigen dagen, by ons oft by anderen van bede zijden, ende oick eenige declaratie van confiscacioen, sentencien, veroregen by contumacien, de welke te nyeute gedaen zullen werden, ende van nu verclaerst als negheene, niet jegenstaende oec eenige vercoopinghen van den zelve goedinghen, zondertinge van erfachticheden of huysingen, van renten, gedaen duerende deser oorloge. Item ende mits desen zo hebben wy also verre als t in ons is, alle misdaden ende offensien, by den voirs. ondersaten ende ingeseten van Vlaenderen gedaen, oec geduerende dese voirs. oorloge jegens ons ende den ghenen die ons partiscap hebben gehouden, het zy by fayte, by woorden,

by gescrijten, oft andersins, hoe ende in wat manieren dat geschiet oft gebeurt mach zijn, generalie oft particulierlic, geheel ende al vergevende, quijt-gescouden geabolieert ende te nyeuwte gedaen, ende al noch vergeven, schelden quijte, ende abolieren mits desen, zonder dat men yemende van hemlieden van nu voortaan te diere cause zal mogen aenspreken, redargueren, oft eenige moeyte of belet doen in lijve oft in goede, wuytgesteken ende geexempteert de grave van Romont, de heere vander Vere, ende de heere van de Gruythuyse, de welke, mits dat zy broeders van onser oirdenen zijn, ende by dien particulieren eedt hebben, zullen gehouden zijn te rechte te staene voir den anderen medebroeders van der zelve oirdene, vp t guent dat men hemlieden zal willen te laste leggen, van gedaen te hebben eenige zaicken jegen den Capitelen van der zelve ordene; ende bovendien zijn oec gereserveert Louys van Massemen, Jan van Copenhole, Jan Heyman, Jaspas Heyman, Gielis van den Broucke, Justaes Schietkate, Willem Moreel, Jan van Rietbeke, Anthonis Labbe, Jan de Keyt doude, Lodewijc Steyle, Zegher van Rae, Pieter van der Eicke, Franchois van Bassevelde, Jan van Oistcamp, Clais Marteel, Jaspas Despremick, Franchois van der Poorte, Criestrain Belle¹, zonder meer, weder dat zy van nu in hechte van vangennessen zijn, oft hemlieden geabsenteert hebben, de welke gehouden werden te rechte te staene voor de Wetten ende Jugen, daer zy naer de rechten ende privilegen van den Lande te rechte behooren, ende in dien men bevyndt dat mitten rechten tgoet van eenigen van den boven genoemden gereserveerde persoenen geconfisquiert zy, men zal daer mede recompenseren

¹ In de opgave dier namen by DESPANS, *Chronycke van Vlaenderen*, deel IV, bl. 262, is er eenig verschil.

ende vermaken de huysen ende plecken, die by deser oirloge in Vlaenderen bescadigt oft gedemoleert zijn, t onser discrecie ende ordonnancie. Alle de welke punten ende artielen, ende elc bijzondere, onder de condicien voirscreven, wy, by der trouwe van onsen lichame ende in princelijcken woorden ghezworen ende beloofd hebben, ende by desen zweren ende beloven onderhoudenene, ende te doen onderhoudenene onverbroken, zonder nemmermeer daer jegen te gane, of te doene ofte te gedooghen gegaen oft ghedaen te zijne; maer indien yet van onser zijde ter contrarie gedaen worde, dat terstont te repareren of te doen repareren ende stellen in zijnen iersten state ende behoorlichede. Ende ten eynde dat alle de voirs. zaicken vast, geduerich ende gestadich bliven mogen teeuwigen dagen, soe hebben wy onzen zeghele hier aen doen hanghen, behouden in anderen zaicken ons ende ons voirs. Zone rechts ende elcx anders in allen. Ghegeven in onser Stede van Brugghe den xxviij^e dach van Wedemaent, in t jaer Ons Heeren duust C.C.C.C. vijf ende tachtentich. Op de ploye stont als volgt : By mijnen heere den Ertzhertoge, in zijnen raed, daer heere Phelips van Cleve, heere Anthoenis Bastard van Bourgoengen, grave van Roulx, in Ardenne, die grave van Nassou, eerste camerling, die heeren van Bevren, van Walhain, van Polhain ende van Wolkenstain, heere Pieter Lanchals, hoofmeester, ende meer andere, jegenwordich ende by waren. Was onderteekend N. Ruter met paraphe. Op d'ander syde stont visa, waer aen was hangende den grooten zeghel van den aertshertog Maximiliaen voorseit, in groen wasch, aen dubbelen steerte van groene ende roode zijde.

Accordeert met den originelen Chartre, berustende ter Archiven der stad Gend. t'Oorconden, als eersten Secretaris,

Onderteekend P. GOBERT.

II.

BURESPRAKELBOEC (VAN UTRECHT) 1485.

Saterdaghes nae Palmavent (1486).

Alsoe onse ghenadighe heer van Oostenrijc oerloghe heeft moeten aennemen teghens sine onghehoersame stadt van Ghent, om deswillen dat si hem sinen een-geboeren soen teghens recht ende reden onthouden, ende meer andere grote verderffelike ende onbehoerlike zaken, welke, indien si voertganc hadden, na der meeninghen ende voornemen, die stadt van Ghendt voern. ende oec die lande daeromtrent ghelegghen, ghesien waren in groten verdriete, onruste ende subjectien te comen, hoewel onse ghenedichste heer van Oostenrijc voirn. in aenroepen ons alreheilichsten vaders des paeus, ende des keizers, ende bi versoeke van veel ende grote andere heren, die, tot vruntlike dedinghe ¹ te spreken, aen die van Ghent gheseynt sijn gheweest, die oerloghe niet en heeft cunnen of wesen ², uut welken oerloghe vele landen ghesien sijn grotelijc bescadicht te worden: Soe sel men, een manendaghe naestcomende, een ghenerael processie doen, ende dat heilig Sacrament draghen, om te bidden voir onsen ghenadichsten Heer van Oostenrijc voers., dat hem God seghe ende victorie verlenen, ende in doechden sterken wille, om peys ende vrede sijnre landen, ons Ghestichts, ende der ghemeenre landen, ende om ghetidich weer. Hieromme ghebiet men, dat een yghelijc devotelike ter processien come, oetmoedelike biddende voer tghene voers. is, ende dat nymant voer noch beziden der processien en gae opt verboeren van sinen oversten clede.

1 *Dedinghe*, dading, verdrag. — 2 *of wesen*, afwezen.

Alsoe onsen ghenedichsten Heer van Oostenrijc ende oec onsen Rade bighecomen is dat enighe quaetwillighe wangunstighe, den vrede ende welvaren van onser stadt ende anderen landen benidende, in onser stadt ende tot anderen plaetsen gheseten, dicwijl onbehoerlike ende onduechdelike sprake voeren : Soe laet die Raed weten, dat nymant enighe onghebuerlike ¹, onredelike noch onduechdelike sprake en voere op onsen ghenedichsten Heere van Oostenrijc, op onsen ghenedighen heer van Utrecht, noch op anderen heren, prelaten, canoniken ende gheestelike personen, noch oec op onse stadt ende die tregement daervan hebben, upt verboeren van x jaren uut der stadt te wesen.

1 *Onghebuerlike*, onbehoorlyke.

DIE EERSTE BLISCAP VAN MARIA,

MISTERIESPEL VAN HET JAER 1444.

HOGER dan omtrent het jaer 1400 kan men het bestaan der Rederykkamers niet wel brengen. Veel is daer reeds over geschreven; doch de oudheidkundigen, die deze genootschappen van omtrent een eeuw vroeger dagteekenen, konden tot dus verre hun gevoelen door geene oorkonden staven, of hebben zich aen den inhoud der aenteekeningen vergist waerop zy zich beriepen. Men vindt namelyk in vele stadsrekeningen de vermelding van uitgaven, gedaen *aen gesellen die ten ommegange speelden*, die *het spel van de passie*, of *der verrisenisse Onses Heren* vertoonden, en daeruit hebben zy afgeleid, voor eerst, dat die *gezellen* noodzakelykerwyze tot een vast *gezelschap* behoorden, en ten andere dat zulke *spelen* dramas waren. Het woord echter van *jonggezel*, voor *jongman* in 't algemeen, en dat van *gebaerdenspel* voor *Mimiek*, toonen genoegzaam aen dat er in de wereld veelerlei soorten van gezellen en van spelen zyn. In het jaer 1456 hielden de *steenhouwers*, de *metselaers* en de *timmerlieden* een spel binnen de stad Lier, en verkregen daervoor van stadswege drie en twintig stuivers negen grooten tot drinkgeld, onder den naem van *Gesellen van der Logien* ¹. Dat bewyst niets voor den ouderdom der Maetschappyen van Rhetorica. Bidloo zegt in zyn *Panpoëticon Batavum*, bladz. 236, dat er te zynen tyde in de kamer van Leyden authentieke stukken voor handen waren, welke bewezen dat men rede-

¹ *Belgisch Museum*, VIII (1844), bl. 293.
1845.

rykers vond van vóór de XIIIe eeuw; doch ik geloof er niets van. Die stukken spraken waerschyndlyk van de openbare Gokelaers of Histrionen, reeds in de canones der kerkvergadering van Tours van het jaer 813 aldus vermeld: *Histrionum quoque turpium et obscoenorum insolentias jocosum et ipsi animo effugere, ceterisque sacerdotibus effugienda prædicare debent*. En in de decretalien van paus Bonifacius den VIII^{en} wordt er met verachting gesproken van geestelyken, *qui clericalis ordinis dignitati non modicum detrahentes seu joculatores, seu goliardos faciunt, aut bufones*. Eveneens twyfel ik aen hetgene Gramaye zegt van de *Christus-oogen* der stad Diest, beweerende dat die kamer ten jaer 1302 zy opgerigt; wel is waer, hy noemt ze slechts *Poëtarum collegium*, wat nog al merkelyk verschilt van een genootschap dat tooneelspelen voor het publiek ver-
toont; en daer komt het hier op aen. Overigens weet men genoeg dat er byna op alle samenkomsten van rede-
rykers twisten zyn opgerezen wegens den voorrang van deze en gene kamer, boven andere kamers, op grond van oudere instelling of herkomst. Wat doet dat, indien men geen charters of titels kan aenwyzen? Voor my, ik heb er niet één van vóór 1400 aenge-
troffen, schoon ik gaerne wil erkennen dat er in de XIVe eeuw, ja vroeger, wereldsche tooneelspelen in de moedertaal door enkele menestrels of sprekers zyn ge-
dicht en opgevoerd, by voorbeeld, de *Abele spelen* en *Sotternien*, door Hoffmann von Fallersleben, volgens myn afschrift, in het licht gegeven ¹. De samen-
spræk van twee menestrels, in het *Belgisch Museum*, deel VII (1843), bl. 318, afgedrukt, toont duidelyk aen

1 De beroemde Raumer is niet ongenegen om den *Esmoreit* nog tot de XIIIe eeuw te brengen. *Geschichte der Hohenstaufen*, Leipzig, 1842, Th. VI, s. 651.

dat soortgelyke lieden alstoen hun zwervend leven tegen een vast verblyf in de door koophandel en nyverheid ryk gewordenen steden van ons land, begonnen te verwisselen. De ware geest van *gezelligheid* nam meer en meer toe by de burgery, en de menschen kregen lust om onder de bannier van den een' of anderen heiligen tot confrerien of broederschappen te vergaderen. Zoo verhaelt een minderbroeder der XIVe eeuw hoe zeker theater, in een huis te Gent, ten jare 1307, met dak en zoldering instortte, terwyl men daer een dansspel uitvoerde, waer omtrent vyf honderd menschen te samen waren gekomen, en omtrent vyftig het leven lieten. Zie hier zyne woorden : « Eodem etiam mense » (jan. MCCCVII) quidam scurrae in Gandavo, pro majori » parte juvenculi et juvenulae, ad calcationem cujusdam » novae areae in quadam nova domo, ex conducto ad » choreizandum circiter quingenti convenientes, in tantum superius in duobus solariis et inferius in area » choreizantes saltaverunt, quod, paries domus latericius et per consequens tectam ejus discompaginati » corruentes, circiter quinquaginta ex eis oppresserunt, » qui et statim mortui sunt, reliquis summo cum pavore » evadentibus mortem, quorum tamen centum fere vulnerati sunt graviter vel atrociter interius conquisati ¹. » Al hebben de rederykers van ouds op hun theater (*in area*) balletten gegeven, ik ben er verre af van onze Gentsche *Fonteinisten* tot het jaer 1307 te doen opklimmen.

Van Wyn in zyne *Avondstonden*, deel I, bl. 299, en Raepsaet in een nog onuitgegeven verloop over onze kamers van Rhetorica, schynen min of meer naer het denkbeeld over te hellen dat die kamers haren oorsprong

1 DESMET, *Corpus chronicorum Flandriae*, I, p. 428.

en naem zouden ontleenen van zeker fransch *Collège de Rhétorique*, te Toulouse. Immers, de geschiedschryver Velly, sprekende in het achtste deel van zyne *Histoire de France*, p. 143, over het ten jare 1323 ingestelde Gezelschap *des jeux floraux*, beweert dat hetzelfde in 1356 den naem van *Collège de Rhétorique* bekwam, wat echter uit geen der akten van dat genootschap kan worden opgemaakt. Het hiet *la très-gaie Compagnie des sept Troubadours de Toulouse* (La sobregaya Companhia dels sept Trobadors de Tolosa), of *le gai Consistoire*, of *les Mainteneurs du gai Savoir*, of *le Collège de la gaie Science*, of eindelijk *l'Académie des Jeux Floraux*¹; maer geenzins *Collège de Rhétorique*, ook niet in de van het zelve uitgezondene proclamatie van het jaer 1356, aen alle vorsten en hooge personen in Europa medege-deeld, en waerin de regelen der dichtkunst (een zeer omslagtig werk van den troubadour Molinier), vervat waren. De koning van Aragon, dit opstel over *les lois d'amors et les fleurs du gai savoir*, gelezen hebbende, kreeg lust om in zyn ryk een dergelyk gesticht op te rigten, en vaerdigde te dien einde een gezantschap aen Karel den VI koning van Frankryk, met verzoek om hem een paer dichters uit Languedoc over te zenden, *ut studia poëtices, quam GAYAM SCIENTIAM vocabant, instituerentur*². Dien ten gevolge kwamen er genootschappen *del gay saber* in Barcelona en te Tortosa tot stand; en van daer welligt de oorsprong van het spaensche tooneel, 't welk don Eugenio de Ochoa, in zyn *Tesoro del teatro espanol desde su origen* (Paris 1838, 5 volumen en-8°), tot dat zelfde jaer 1356 brengt.

¹ POITREVIN-PRITAVI, *Mémoire pour servir à l'histoire des Jeux Floraux*, Toulouse 1814, pp. 6, 107.

² Ibid., page 33.

Een tweede misslag van Van Wijn, en waerdoor zyn gevoelen niet weinig kracht moest verkrygen, was daerin gelegen dat hy het *juweel* der rederykkamers van de *joya* of *joie* der Toulousanen wou doen afstammen. De hoogste prys der *gaya ciencia* bestond nogthans uit geen *juweel* (*joyel*, *joyau*), maer uit een bloem, *flor de gang*, « fleur de joie, fleur jaune et odoriférante de l'Accacia épineux » zegt Simonde de Sismondi ¹.

Niet minder tasten zy mis die voor tooneelspelen houden wat er, by het onthael van landvorsten en in omme-gangen soms, gedurende de middeleeuwen, met of zonder mimiek, op stellagien verbeeld werd. Dus beschouwen de Franschen voor *représentations dramatiques* de vreugdebedryven en straetvertooningen, welke ten jare 1313 op bevel van koning Philips den Schoonen te Parys plaets hadden ². Een kronykrymer van dien tyd, Godefroy de Paris, heeft dezelve omstandig beschreven, en daer onze Reinaert by die gelegenheid een voorname rol speelde, wil ik hier eenige regels van zyn verhael afschryven, naer de uitgave van Buchon :

Mès ou fet de la borjoisie
Ot cinq choses de seignorie :
Ce fu luminaire de cire,
Richece en atours plus que dire,

¹ *De la Littérature du midi de l'Europe*, édit. de Bruxelles, I, p. 147. Vergelyk Raynouard, *Lexique roman*, III, p. 441, vo *Gauch*. Dat beeldt echter niet dat het oudfransche woord *juel*, *jouel*, eenige verwantschap kan hebben met *joie*, hoewel ik het van *jouer*, *jocare*, of van *jouir*, *juvare*, zou afleiden. Eigenlyk is ons *juweel* iets waervan men eenig *genot* heeft; b. v., een *huis-raet*; en zoo lees ik in eenen brief van het jaar 1451 by Dierckx, *Mémoires sur la ville de Gand*, I, p. 6. « Ende de vors. Willem moet in de selve stove laten tsijnen afscheedene in juweelen, te weten, beddencoetsen, saergen, slaep-lakene, beckine, hakkers ende emers, behoerende ter selver stoeve. »

² Zie, onder andere, het artikel *le Théâtre*, in MONTU's *Histoires des Français des divers états*, édition de Bruxelles, I, pp. 224 et suivantes.

Ne puis, en tres grant compaignie,
 Et par nuit et jor bien garnie
 Toutes manieres d'instrumens,
 Tous les mestiers en garnemens
 Et d'autre maints faërie.
 Est-il bien droit que je vous die?
 Là vit-on Dieu et sa mere rire,
 Renart fisicien et mire;
 Et si virent lors mains preudommes
 Nostre Seignor mangier des pommes;
 Et Nostre Dame sanz esloingne
 Avec les trois roys de Couloingne,
 Et les anges en paradis
 Bien entor quatre vingt et dis;
 Et les ames dedenz chanter.
 Et si vous puis bien créanter
 Qu'enfer i fu noir et puant,
 Les ames getant et ruant.
 Dyables y ot plus de cent
 Qui tuit sailloient adjectent
 Por les ames à elz atrère
 A cui faisoient maint contrère.
 Là les creiit-on tormenter,
 Et les véoit-on démenter.
 Le mercredi un vent venta
 Qui les cortine adenta
 Et dérompi; mès redreciées
 Furent tost et apareillées.
 Nostre Seingnor au jugement
 I fu et le suscitement.
 Là fu le tornai des enfanz
 Dont chascun n'ot plus de dix anz.
 La vit-on Dieu et ses apostres
 Qui disoient leurs patenostres;
 Et là les inocens ocirre;
 Et saint Jehan metre à martire
 Véoir pot-on et décoler;
 Feu, or, argent aussi voler;
 Hérode et Caryphas en mitre
 Et Renart chanter une épître

La fu véu et evangile,
 Crois et floz et Hersent qui file;
 Et d'autres part Adam et Eve
 Et Pilate qui ses mains leve,
 Roys à fève et homes sauvages
 Qui menoient grant rigolas.
 Entre joeunes, viex et ferranz
 Tout ce firent les tisseranz.
 Corroier aussi contrefirent
 Qui leur entente en ce bien mirent
 La vie de Renart sanz faille
 Qui menjoit et poucins et paille [poule].
 Mestre Renart i fu evesque
 Véu et pape et arcevesque
 Renart i fu en toute guise
 Si com sa vie le déguise,
 En bière, en crois et en cencier,
 Et en mainte guise dancer.

En deze mimische poetsen der parysche ambachts-
 gilden noemt Villemain *un drame moderne en langue
 vulgaire* ¹! Dan moeten de processien van Veurne en van
 Dixmude, waarby men een paer duizend *heldenverzen*
 reciteert, dan moeten onze ommegangen by jubelfeesten
 voor zoo vele dramas, en onze reuzen en reuzinnen voor
vlaemsche acteurs, gehouden worden!

Weinig scheelt het er aen of Van Wyn heeft zelfs de
 maskerades van vastenavond voor rederykersspelen aen-
 gezien, daer hy in Van Hasselt's *Kronyk van Arnhem*
 vond opgeteekend, dat zekere *gesellen*, op vastenavond
 van het jaer 1396, een spel op de groote markt van die
 stad (waerschyntlyk voor het raedhuis) vertoonden, en
 deswege van het magistraet met een drinkgelag werden
 beschonken. Het verwondert my dat men de kwakzal-
 vers op de markt, met hun *gezellen*, nog tot geen
 gildebroeders van Rhetorica hebbe gemaakt!

1 *Cours de Littérature française du moyen-âge*, leçon XXIe.

Naer myn gevoelen hebben de fransche tooneelgenootschappen (*de la passion, des cleros de la basoche*, etc.) zoowel als onze rederykkamers eerst by den aenvang der XVe eeuw een geregeld en wettig bestaen verkregen. Het schynt my toe dat de laetsten onmiddelyk van onze schuttersgilden, wier oorsprong tot de twaelfde eeuw opklimt, zyn uitgegaen. Het is althans dezelfde inrigting met koningen (prinsen), dekens, verzorgers en zotten, met gelyke *paruren*, vaendels, lotingen, schoonste en verste inkomen, *hoedekine*, juweelen, en kerkelyke ceremonien. Eerst speelden zekere *gesellen van den edelen voetboog*, op openbare feesten, hunne *esbattementen*, waer de *zotten* een voornaem deel aen hadden, en eindelyk zonderden deze esbattementspeelders zich van de Sint-Jorisgilden af, en vormden de genootschappen *der adelre kunste van Rhetorike* ¹. Wat er van zy, de rederykkamer, *het Boek*, te Brussel, bestond reeds in 1401 ² en werd weldra door andere gevolgd.

In de lente van het jaer 1444 had er in die stad een schuttersfeest plaats, een *Landjuweel*, dergelyk men er nog geen gezien had ³, en zulks ter gelegenheid der verloving van den jongen graef van Charolois, zoon van Philips den Goeden, aen Catherina, dochter des konings van Frankryk, of misschien ook ter gelegenheid der kermis van Onze-Lieve-Vrouwe van den Zavel, die aldaer steeds

¹ Vergelyk doctor VAN DER MEERSCH *Kronyk der rederykkamers van Audenaerde* in het *Belgisch Museum*, VI, bl. 376 en vooral bl. 380 en 388, waer een oud handschrift op dit punt groot licht verschaft.

² *Histoire de la ville de Bruxelles*, par Alex. Henne et Alph. Wauters, I, p. 179.

³ *Die alder excellentste Cronijke van Brabant*, Antw. 1518, bl. *e j*, recto, en uitg. van 1530, bl. *Q Q j*, verso : « In dat selve iaer van xliiij was dat grote schietspel in die stadt van Bruessele, desghelijcx in ghenen steden voor noch na gheweest en is. »

met ongemeenen luister gewierd is ¹. Op dit feest verschenen de schutters van Audenaerde met de *Ghesellen van Rhetorika* welke eertyds tot hun gilde hadden behoord, en kort na hunne terugkomst binnen die stad, te weten op den Heilig-Sacramentsdag, speelden deze gezellen, voor hunne overheden, het spel dat te Brussel was vertoond, namelyk « het spel ende dicht van den VII *Blommen van Onser Vrouwen*, » wat my toeschynt hetzelfde stuk te zyn, als hetwelk ik hier den lezer aanbiede onder den titel van de *eerste der zeven Bliscappen van Maria* ².

Dit stuk is een misteriespel, afkomstig van de Brusselsche kamer het *Korenbloemken*, en eertyds het eigendom van den heer LAMMENS, in leven bibliothecaris der Gentsche Universiteit, die het my goedwillig heeft laten afschryven. Het beslaet 44 bladen en twee strooken parkement in-8°, schriftkarakter van omtrent het jaer der vertooning, vermoedelyk het origineel; want er komen vele roode puntteekens in voor, die wellicht gediend hebben om den tooneelspeler in de kunst van opzeggen te leiden. Op elke bladzyde staen er 31 rymsregels. De schutbladen van voor en van achter zyn onbeschreven gelaten, en slechts uit de voor- en narede kan men zien waer en door wien het gespeeld is. Na den dood des heeren Lammens heeft men van dit HS. niets

1 Alzoo den 24 mei 1444. Zie WAUTERS, *les Serments de Bruxelles*, in de *Revue de Bruxelles*, avril 1841, p. 39, *l'Ommeganck et autres fêtes des Serments de Bruxelles*, ibid. juin 1841, p. 34, *Histoire de la ville de Bruxelles*, I, p. 109, II, p. 640. Het jaer daerna, den 14 juny 1445, was er een nieuw schietspel, waerop die van Mechelen den eersten prys wonnen.

2 Zoo versta ik den zin van het aengehaelde by dootor Van der Meersch, t. a. p. bl. 389 en 390.

meer vernomen : het is met de boeken en HSS. zyner ryke bibliotheek *niet openbaer* verkocht, en misschien vernietigd of geroofd by den brand van het klooster der Augustynen, ten jare 1837. Ik geef hier den inhoud met de punctuatie van het origineel.

Wy hebben des te meer reden om te gelooven dat dit stuk op het *landjuweel* van Brussel des jaers 1444 werd gespeeld, daer ik leze dat het magistraet dier stad, by een reglement van 1448, heeft voorgeschreven dat men vervolgens jaerlyks ook een misterie van de zeven *Droefheden van Maria*, op den kermisdag van O. L. V., na den ommevang, ten twee ure des namiddags, ter groote markt aldaer, zoude vertoonen ¹.

De misteriespelen mogen met de zinnespelen der rede-rykers niet verward worden. Zy bestonden eeuwen lang vóór het opkomen der kamers, hadden tot in den aenvang der VIe eeuw met deze wereldlyke inrigtingen niets gemeens, en werden door priesters of priesteracolyten, in de kerken of op de kerkhoven, uitgevoerd. Voltaire beweest ten onregte dat de heilige Gregorius Nazianzenus de uitvinder daarvan zou zyn geweest ². Het zyn plastisch-kerkelyke vertooningen der misterien van het geloof, gelyk de Calvariebergen met al derzelver personnagien, de stallen van Bedlehem, de Heiliggrafverbeeldingen der goede week, en zooveel andere zinnelyke voorstellingen, welke de R.K. kerk onder het oog der geloovigen brengt, tot opwekking van godsdienstig gevoel. Eerst waren het stomme figuren, daarna sprekende en vervolgens handelende personen. Ik wil hier kortelyk myne byzondere gedachten over de dramatische ontwikkeling der misterien mededeelen.

¹ *Histoire de la ville de Bruxelles*, I, p. 111.

² *OEuvres*, édit. Renouard, vol. XIV, p. 356, vol. XLII, p. 118 en vol. LIII, p. 289.

By den kerkdienst, in de goede week, heeft er tus-
schen den officiërenden priester, den diaken, den sub-
diaken en het kapittel of koor, een wisselgezag plaats,
waarby het lyden des Heeren dramatisch wordt afge-
beeld, en zulks ter gelegenheid van het reciteeren des
lydensevangeliums, bestaende hierin dat de rol van al de
persoonen, welke de evangelist sprekend invoert, door
verschillende persoonen wordt opgezongen. De diaken
namelyk zingt het evangelie op den gewoonen recita-
tieftoon, met dat onderscheid dat hy telkens eenige
toonon afdælt wanneer de zaligmaker moet spreken, en
dat hy eenige toonon hooger klimt wanneer andere per-
soonon het woord voeren. Christus zingt langzaam en op
lage noten hetgeen de evangelist hem in den mond
legt. Pilatus, de joden, enz., verheffen daerentegen
hunne stem wanneer het hunne spreekbeurt is, en nog
hooger laet het zangkoor zich hooren by het *Crucefige!*
Crucefige! Dit soort van passievertooning bestaet dus uit
de volgende personnagien :

Christus, — de priester-officiant;
De Evangelist, — de diaken;
Petrus, Pilatus, enz., — de subdiaken;
Ancilla, — een jonge koraelzanger;
De Joden, — de kerkzangers.

Ziedaer wat ik voor de eerste aanleiding van het spelen
der *Passie*, van *O. H. Verrisenisse*, van den *Kersnacht* en
dergelyke, vermeen te moeten houden, alle oorspron-
kelyk in de kerken, in het latyn, en door *geestelyken* be-
werkstelligd. Met der tyd kregen deze vertooningen zulke
uitbreiding, dat ook leeke persoonen er moesten aan
deel nemen; of soms werd een geestelyke door ziekte
verpligt zich door een wereldlyken te laten vervan-

gen ¹ en zoo ontaerden allengskens de misteriespelen tot een mengelmoes van slecht latyn en volkstaal, van heilige en profane bedryven, in zoo verre dat zy verboden wierden, by voorbeeld ten jare 1210 door paus Innocentius den III (Decret. lib. III, tit. 1 *de vita et honestate clericorum*): « Interdum ludi fiunt in ecclesiis theatrales, » et non solum ad ludibriorum spectacula introducuntur » in eis monstra larvarum, verum etiam in aliquibus » festivitibus diaconi, presbyteri ac subdiaconi insaniae suae ludibria exercere praesumunt, mandamus, » quatenus, ne per hujusmodi turpitudinem ecclesiae » inquinetur honestas, praelibatam ludibriorum consuetudinem, vel potius corruptelam, curetis a vestris » ecclesiis extirpare ². » Dit ziet voornamelyk op de zotte bisschopskeuzen en ezelsfeesten van St-Jans- en Onnoozelkinderendag, waer Du Tilliot een heel boek-deel heeft over geschreven ³.

Al vroeg kwamen de *mirakelspelen* daer nog by.

1 Zoo leest men in de *Jaerboeken van Kortryk*, door Goethals-Vercruysse, op het jaer 1481: « Mr Snellaert speelt in de Onze Lieve Vrouwekerk de rol van Pr Thomas in 't spel van de Ver-ryssenisse, in plaets van eenen kapellaen, die door ouderdom onbekwaem geworden was. » SNELLAERT, *Verhandeling over de Nederl. dichtkunst in Belgie*, bl. 98.

2 De abt Gerbert (*De cantu et musica sacra*, II, p. 83) en Hoffmann von Fallersleben (*Fundgruben*, II, bl. 242) die beide deze regels aenhalen, schryven ze verkeerdelyk aen Gregorius den III toe. Vgl. Hurter, *Histoire du pape Innocent III*, vol. II de l'édit. de Bruxe les, p. 590.

3 Die schryver vergat melding te maken van het concilie van Salzburg, a^o 1274: « Ex ipsis hos ludos in ecclesiis, et a personis ecclesiasticis de caetero fieri prohibemus, nisi forte parvi sexdecim annorum et infra fuerint, qui hujus modi ludos exercent, quibus alii seniores ipsis nullatenus se immiscerant, aut intersint. » *Conc. edit. Labbe*, t. XI, p. I, p. 1004.

Het lust my hier een kort overzicht te geven van het voornaemste dat men, by de naburige volken en by ons, over het misterie- of mirakelspel vindt aengeteekend.

Frankryk. De Franschen hebben ten allen tyde de kunst van treur- en blyspelen te dichten en uit te voeren het verst gebragt. Wy vinden dan ook by hen het oudst-bekende misteriespel *les Vierges sages et les Vierges folles*, uit de XIe eeuw, deels latyn deels provençaelsch, welk stuk echter ook by andere natien wordt aengetroffen; vervolgens *la Resurrection du Sauveur, le Miracle de Théophile, le Jeu du Pèlerin, de St-Nicolas*, onderscheidene *Miracles de Notre-Dame*, en een groot getal andere geestelyke dramen der XIIe, XIIIe, XIVe en XVe eeuwen, meestal uitgegeven door Francisque Michel, door Charles Magnin en door Achille Jubinal, naer welke schryvers ik den lezer verwyze ¹. By de provençalen telt men *Gaucelm* (niet *Anselme*) Faidit, overleden in 1220, die een tooneelspel dichtte *Heregia dels Preyres* (*l'Hérésie des Prêtres*), volgens Fontenelle, *Histoire du Théâtre français* (*OEuvres*, Paris 1767, in-8°, III, p. 71-18 ²).

¹ *Théâtre français au moyen-âge*, par MM. Monmerqué et Francisque Michel, Paris 1839, in-8° (achter de voorrede een lange lyst van *Mystères et Moralités*); — *Théâtre Européen*, Paris, 1835, 2 vol. in-8° (waerin drie tooneelstukken van de Saksische Hros-witha, vertaald door Magnin. Zie ook over deze kloosterzuster een paer artikels in den *Konst-en Letterbode* van 1841, II, bl. 178, 338); — *Mystères inédits du quinzième siècle publiés par Achille Jubinal*, Paris 1837, 2 vol. in-8° (elf misterien en mirakelspelen, met eene goede historische voorrede). De volledigste lyst der fransche stukken van dien aerd vindt men in de *Bibliothèque dramatique de M. De Soleinne*, met keurige aenteekeningen van *Le bibliophile Jacob*, vol. I, p. 86-129, suppl. p. 12-21.

² Een levensberigt en stukken van dezen troubadour by Augais, *Poètes français jusqu'à Malherbe*, I, p. 102, in *Parnasse occitanien*, p. 99, en in Raynouard's *Lexique roman*, I, p. 368.

By 't concilie van Langres (1404) werden die geestelyke sotten stellig verboden ¹.

Italien. In 1243 speelde men te Padoua een misterie buiten de kerk, en te Frioul, in 1298, eene *Representatio ludi Christi, videlicet Resurrectionis, Adventus spiritus sancti et Adventus Christi ad judicium* ². Omtrent 1320 schreef Albertino Musato twee latynsche treurspelen, *Eccerinis* en *Achilleis*; doch dat waren geen misterien, maer naer Seneca's tragediën bewerkte stukken ³. De geestelyke kerkspelen werden te Florentien afgeschafft door een verbod van den heiligen Antoninus, aertsbisschop dier stad, omtrent het jaer 1446 ⁴.

Engeland. In dit land zyn de misteriespelen en *Miracle-plays* ten minste zoo oud als in Frankryk: Th. Wright en W. Marriot hebben ons de byzonderste medegedeeld ⁵. Uit des laetsten *historical view of english*

1 Du Tilliot, *Mémoire pour servir à l'histoire de la fête des foux*, édit. in-12, p. 58.

2 Jubinal (na Muratori), préface du 1° vol. des *Mystères inédits*, p. XVII-XXII.

3 Ginguené, *Histoire littéraire d'Italie*, II, p. 301, en VI, p. 13.

4 Quadrio, *Della storia e della ragione d'ogni poesia*, waerin men de verbodsreden des aertsbisschops leest, vol. V, p. 207: « Perchè le rappresentazioni, che si fanu' oggi di cose spirituali, sono con molte buffonerie mescolate, con detti o salti irrisorii, e con maschere, perciò non si debbono esse far nelle chiese, nè da cherici in alcun modo. »

5 *Early mysteries, and other latin poems of the XIIth and XIIIth centuries, edited from the original Manuscripts in the British Museum, and the libraries of Oxford, Cambridge, Paris and Vienna, by Thomas Wright, esq.* London, 1838 (en 1844?), in-8°. — *A collection of english Miracle-plays or Mysteries, containing ten dramas from the Chester, Coventry, and Towneley*

Miracle-plays or Mysteries, teekene ik de volgende byzonderheden aen :

Omtrent het jaer 1100 schryft een fransch geestelyke, met naem *Geoffroy*, een mirakelspel van Sinte-Catharina, en laet, eenige jaren daerna, hetzelfde spelen te Dunstaple ¹.

William Fitzstephen, die omtrent het jaer 1182 schreef, spreekt van de Londensche mirakelvertooningen, in zyne *Vita sancti Thomae archiepiscopi et martyris* ².

Volgens eene verordening van 1228, aengehaeld in de *Annales Bartonenses*, mogten de tooneelspelers in de kloosters geene vertooningen geven ³.

Te Chester, in 1268 en 1317, werden er mirakelspelen uitgevoerd, waer eenige ambachtsgilden deel aen hadden ⁴, gelyk later ook te York.

In een gedicht van Robert Grossthead, bisschop van

series, with two of latter date, to which is prefixed an Historical view of this description of plays, by William Marriott, Ph. D., Basel, 1838, in-8°. Zie ook Strutt's Sports and pastimes of the people of England, 3th ed. p. 150—158.

1 Legit igitur apud Dunestapliam, expectans scholam S. Albani sibi repromissam; ubi quendam ludum de S. Katerina (quem *Miracula* vulgariter appellamus) fecit; ad quae decoranda petiit a sacrista S. Albani, ut sibi capae chorales accommodarentur, et obtinuit.

2 Lundonia pro spectaculis theatralibus, pro ludis scenicis, ludos habet sanctiores, repraesentationes miraculorum, quae sancti confessores operati sunt, seu repraesentationes passionum quibus claruit constantia martyrum.

3 Histrionibus potest dari cibus, quia pauperes sunt, non quia histriones; et eorum ludi non videantur, vel audiantur, vel permittantur fieri eorum abbate vel monachis.

4 Monteil, *Histoire des Français des divers états*, I, p. 231.

Lincoln, door Robert Mannyng ten jare 1303 in het engelsch vertaeld, leest men :

Hyt ys forbode hym yn the decre
 Myracles for to make or se ;
 For myracles , zyf you bygynne ,
 Hyt ys a gaderynt, a syght of synne.
 He may yn the cherche , thurgh thys resun ,
 Play the resurreccyun ;
 That is to seye , how god rose ,
 God and man yn myght and los ,
 To make men be yn beleve gode ,
 That he ros with flessche and blode ;
 And he may pleye wythoutyn plyght
 Howe god was bore yn thole nyght,
 To make men to beleve stedfastly
 That he lyght yn the vyrgyne Mary.
 Zyf thou do hyt in weyys or grenys ,
 A syght of synne trulȝ hyt semys.

In 1355 speelt het gilde van Corpus Christi te Cambridge het spel der kinderen van Israel, *ludus filiorum Israelis*.

In 1378 doen de koorzangers van St-Paul's domkerk te Londen hun beklag aen koning Richard den II, ter zake dat het gemeene volk ook al misterien uit het Oud- en Nieuw Testament wilde vertoonen, verzoekende dien vorst « to prohibit some unexpert people from presenting the History of the Old Testament, to the great prejudice of the said clergy, who have been at great expense to represent it publicly at Christmas. »

Dergelyke spelen, inzonderheid de openbare wagenspelen van *Corpus Christi*, by ommegangen en processien, namen nog aenmerkelyk toe in den aanvang der XVe eeuw: zy werden bekostigd en grootendeels uitgevoerd door de *Tanners, Plasterers, Carde-makers, Ful-*

lers, *Coupers*, *Armourers* en andere ambachten, die elk om 't zeerst *Pageants* verbeeldden.

Duitschland. Eenige misteriespelen van dat land, te weten, *Christi leiden* (meer dan half latyn), *Marien klage*, *St-Dorothea*, *Osterspiel*, *Himmelfart Mariae*, *Auferstehung Christi* en *Fronleichnam*, zyn in druk gegeven door Hoffmann von Fallersleben en Mone, naer handschriften der XIIIe, XIVe en XVe eeuwen ¹.

De eerste vermelding van tooneelspelen in Duitschland vind ik in Hartzheim's *Concilia germaniae*, t. III, p. 529, namelyk in de kerkvergaderingsakten van Trier, ten jare 1227, waerby het den geestelyken verboden werd deel te nemen aan theaterspelen in de kerken ².

Omtrent 1248 heeft men in het nonnenklooster van S. Florian, op Paeschnacht, een *Ludus Paschalis* door de geestelyken en door het volk (*tam a clero quam a populo*) zien spelen.

De jonge monniken van Corbei gaven ten jare 1265 in de abtdy van dien naem een spel van *Joseph*, *verkocht en verheven*, « quod vero » zeggen de *Annales Corbeiensis*, « reliqui ordinis nostri praelati male interpretati sunt. »

Door den bisschop van Worms werden, in 1316, zekere onbetamelykheden afgeschaft, welke er toen in zyn bisdom plaets hadden, by het vertoonen van spelen in en om de kerken ³.

¹ Hoffmann's *Fundgruben*, Breslau, 1837, in-8°, II, bl. 239-338; — Mone's *Altteutsche Schauspiele*, Quedlinburg und Leipzig 1841, in-8°.

² Item non permittant sacerdotes ludos theatrales fieri in ecclesia et alios ludos inhonestos.

³ Zie hier een uittreksel van zyne *Ordinationes*, volgens Hartzheimii *Concilia Germaniae*, IV, p. 258 : « Inde est, quod cum a nostris antecessoribus ad nos usque pervenerit, ut in sacra

Veertien dagen na Paeschen van het jaer 1322 speelden de Preekheeren te Ysenach het misterie der *vyf wyze en vyf dwaze Maegden*. De landgraef Frederik van Thuringen was by dit spel tegenwoordig en stoorde zich hevig aen de vertooning, daer hy zag dat de vyf wyze maegden, ondanks het voorbidden der heilige Maegd Maria en van alle heiligen, uit het ryk der hemelen bleven gesloten. Hy riep in gramschap uit: *Wat is dan toch het christen geloof, als God zelf ons onbarmhartig blyft, niettegenstaende het bidden van Maria en van alle heiligen!* De kronykschryver Jan Rothe verhaelt dit zoo naëf, dat wy hier zyne eigene woorden zullen opgeven: « Yn deme iare, alse man screib nach Cristus gewort M CCC XXII, do worden dy luthes of deme lande unde yn den steten fro, unde irgetztin sich eris langin vngemachis, das sy

nocte Dominicae Resurrectionis, ad sustollendam crucifixi imaginem de sepulchro, ubi in Parasceve locata fuerat, nimia virorum et mulierum numerositas certatim se se comprimendo, ecclesiam simul cum canonicis et vicariis introire nitantur, opinantes erronee, quod si viderent crucifixi imaginem sustolli, evaderent hoc anno inevitabilem mortis horam. His itaque obviantes statuimus: ut Resurrectionis Mysterium [*Misteriespel?*] ante ingressum plebis in ecclesiam, deinceps peragatur, debita cum devotione et reverentia..... considerantes illud quod olim a praedecessoribus nostris, causa devotionis ordinatum fuerat, et statutum, videlicet: ut sacerdotes singulis annis in festivitate Beati Joannis evangelisti unum ex se eligant, qui more episcopi illa die missam gloriose celebret et festive, nunc in ludibrium vertitur, et in ecclesia ludi fiunt theatrales, et non solum in ecclesia introducuntur monstra larvarum, verum etiam presbyteri, diaconi et subdiaconi insaniae suae ludibria exercere praesumunt, facientes prandia sumptuosa et cum tympanis et cymbalis ducentes choreas per domos et plateas civitatis..... igitur, ne id quod ob devotionem inchoatum est, ad indevotionem et ludibrium vergat populorum, statuimus ut nulli canonici vel prebendarii ecclesiarum nostrae dioecesis talia praesamant de cetero exercere. »

von den kregin getedin hattin. Also machtin dy von Ysenache ouch noch ostern an deme sonnabende firzzen tage noch ostern, also sich do der prediger ablas an hub, eyn schonis speel uff der rollin zeschin sente Georien vnde der barfussin klostir, von den zcen iungfrawen, der funfe wyse unde funfe toerechtig warin, noch deme ewangelio, das Cristus geprediget hat, vnde do was Lantgrafe Frederich der freydiger keginwertig, vnde sach unde horte, das dy funf toerechtigin iuncfrawin, dy sich hi uf ertriche mit rube vnde leyde unde mit gudin werchen vmetin, vz deme ewygen leben geschlossen wordin, vnde das Maria vnde alle heyligen vor sy watin, vnde das nicht en halff, das God syn ortil wandila worde. Do vil her yn eyn zewifil, vnde wart mit grossem zorne bebetet vnde sprach: *Waz ist danne der Cristen gloub, wel sich God nicht obir vns irbarmen vmme bete Marien vnde allir heiligen!* vnde ging zcu Warperg, vnde was zornig wol funf tage, vnde dy gelartin kunden en kume besynnigen, das her das ewangelium vorstund ¹. »

Door soortgelyke schandalen moesten de kerkspelen op den duer geheel en al in onbruik komen, en de geestelykheid zelve weldra de stukken vernietigen, gedurende zooveel eeuwen door hen vertoond. Weinige, zeer weinige zyn er van tot ons gekomen. Ik vind nog slechts vermeld *het spel van Dorothea*, uitgevoerd te Kremsmünster, op de grenzen van Bohemen, in 1340, en te Bauzen, in 1412 ², mitsgaders een *Passionsspiel*, te Weenen, omtrent 1437 ³. Gervinus is van gevoelen dat de mis-

1. Menekenii *Scriptores rerum germanicarum*, II, col. 1788 en 1789, III, col. 326.

2. Hoffmann, *l. c.*, II, 243 en 285.

3. J. E. Schlager's *Wiener-Skizzen aus dem Mittelalter*, 1836, in-8°, II, bl. 16. Ik spreek van geen stukken, die van latere tyd zyn als het onderhavige misteriespel van 1444.

teriespelen by de hoogere standen in Deutschland nooit grooten opgang hebben gemaakt ¹, hetgeen wy ook zeggen mogen van

De Nederlanden, waer men, vóór de opkomst der Rederykers, zelden daervan eenige aenteekening hield, en waer, myns bedunkens, het hierachter gedrukte stuk (het oudste en eenigste dat men kent uit de XVe eeuw) om zoo te zeggen, den overgang daerstelde van het kerktot het rederyk-spel. Immers, het *Osterspiel*, gevonden in het Slawantenklooster by Maestricht, en door Julius Zacher uitgegeven in HAUPT's *Zeitschrift für Deutsches Alterthum* (IV, bl. 302) behoort eigenlyk niet tot onze nederduitsche tael.

Ik wil hier de berigten niet herhalen, door andere schryvers en door my over ons nationaal tooneel elders te berde gebragt. Alleen zal ik zeggen dat het spelen in de kerken en op kerkhoven al van in den jare 1293 door de synodale statuten van Utrecht verboden werd ², schoon men 't in België tot laet in de XVe eeuw bybehield, gelyk genoegzaam blykt uit onderscheidene aenhalingen in het *Belgisch Museum*.

Wat de wyze van vertoonen betreft, alles schynt aen te duiden dat er, tot het opvoeren der misterien, geen eigenlyk tooneel, met ophaeldoek, schermen en beweegbare decoratien, bestond; maer dat er in de kerk, of op het kerkhof (naderhand op de markt) eene hooge stellage werd geplaatst, zich byna voordoende als een half doorgesneden berg, met drie verdiepingen of gaenderyen. De bovenste verbeeldde den Hemel, bezet met

¹ *Geschichte der poetischen National-Literatur der Deutschen*, II, bl. 365.

² Item ludos theatrales, spectacula et larvarum ostensiones in ecclesiis et cimeteriis fieri prohibemus. Hartzheim, *Concilia germaniae*, IV, p. 17.

ryen van engelen, die hunnen kring openden telkens dat God zich deed zien. Het middelvak vertoonde de aerde, beplant met boomen, waertusschen eenige openstaende huizen, en van onder zag men den mond der Helle, als een wyd opgesperden balg, waer de duivels in en uit kropen. Nooit veranderde het tooneel; doch de spelende personnaedjen klommen of daelden in de drie verdiepingen, naer het hun rol meêbragt. Zoo boort in het onderhavige stuk *Innich Gebet* een gat naer den Hemel, kruipt daer door, en verschynt boven by God. Het aerdigste maer moeilykste vertoog was *de val der engelen*, neêrtuimelende in de Hel; doch dikwyls brak, by dergelyke evolutie, de een of andere zyn been; en het was misschien om die reden dat men te Brussel, in 1444, goedvond dien val weg te laten. De voorrede van het stuk zegt :

Wi laten overlief
Lucifers val met sijnre partijen.

Het aengehaelde zal voldoende zyn om den lezer een kort overzicht te geven van hetgeen men *misteriespelen* noemt, uit de kerkliturgie ontstaan ¹, ter onderscheiding van de *zinnespelen* der rederykers. Met deze laetste vangt eigenlyk by ons *het wereldsch theater in schouwburgen* of *kamers* aen, ofschoon nog zeer lang daarna vermengd met bedryvigheid van geestelyken aerd.

Om nu tot de *eerste Bliscap van Maria* terug te komen, dit stuk werd gespeeld op bevel van het Brusselsche magistraet, en moest door nog zes andere *Bliscapen* van jaer tot jaer gevolgd worden.

De toeschouwers waren *ter feesten versaemt in eenen melodyosen pleyne* (v° 22, 27), waerschyndlyk op de

¹ Ik zou ze toch met Francisque Michel geen *dramas liturgiques* durven noemen, 't geen wat al te veel zegt.

groote markt, na de processie van G. L. Vrouw van den Zavel. Blykens het byvoegsel in de *narede* werd 's avonds het publiek uitgenoodigd om (op de *kamer* van het Korenbloemken?) *wat sots te zien spelen*.

Dit misteriespel, vry zuiver van tael en boven vele andere uitmuntend, schynt oorspronkelyk. Het heeft nogthans door gang en onderwerp eenige overeenkomst met het engelsch spel *God's Promises*, in Marriott's *Collection of english Miracle-plays*, deels ook, naer ik vermoede, met een fransch onuitgegeven *mystère* in de *Bibliothèque dramatique de M. De Soleinne*, I, p. 96, en aldaer omschreven n° 544 : MS. *Le prooes que a fait Miséricorde contre Justice, pour la redemption humaine, lequel nous demonstre le vray mistere de l'annonciation nostre Seigneur Ihesu-Crist (à 24 personnages, en vers)*.

J. F. WILLEMS.

Dierste Prologhe.

- Maria voncke · ende rayende ¹ licht
Des hemels · die den teren swicht ²
Vander heiliger Drieuuldicheyen
Ic bidde v minlijc · aengesicht
³ Dat ghi v gratie · soe in ons sticht
Dat uwen lof · daer by moet breyen ³
Sonder verbeyen · reyn suuer kersouwe
Wilt onsen prince · ende oec sijn vrouwe
Ende Charloot · onsen jongen here
¹⁰ Met sijnder vrouwe · behueden vor rouwe
Ende alle hare vruende ionge en ouwe
Moet God besoeznen · van allen seere
Ende oec voort mere ⁴ · sijn lant sijn steden
Dorpe · slote · wil God in vreden
¹⁵ Altoes behueden · vor mesual
Ende alle de ghene · om cort gebeden
Die geerne · tslands profijt in deden
Vor Buessel · biddic bouen al
Voert guetic v minlijc · groet en smal
²⁰ Sijt willecome · edele · en gemeyne
Die hier dus minlic sijt versaemt
In desen melodyosen pleyne
Sijt willecome · edele · en gemeyne
Tprieel · vut Troyen · den edelen greyne ⁵
²⁵ Gegroeyt · gebloeyt · es Bruesel genaemt ⁶
Wy gueten v minlic · groet en oleyne
Die tonser feesten · hier sijt versaemt
Sijt hier welcomen · soet betaemt
Want dat lieflijc beelde lofsam

¹ *Rayende*, rayonneerende. — ² *Swicht*, doet zwyken, leenigt. — ³ *Breyen*, verbreiden. — ⁴ *Voort mere*, verders. — ⁵ *Greyns*, kern, zaed. — ⁶ *Es Brussel genaemt*. Daer onse voorouders van de trojanen meenden af te stammen, soo luidt het niet vreemd dat men Brussel een nieuw Troje of *Tprieel van Troyen* noemde.

- 30 Dwele · hier noch opten Sael steet 1
 Van Antwerpen · te Bruesel quam
 By miraculen · soet menich weet
 Soe souden wi v geerne · ende sijns bereet
 In loue der hemelscher tresorie
- 35 Figuerlic · speelwijs · doen besceet
 Die eerste bliscap · die haer gesoye 2
 Hoe dat die suete · maeht Marie
 Ontfine · den Gods sone onbesmet
 Ende loste ons vanden ewigen strie 3
- 40 By singels salute · te Nazaret
 Ende altemet · jaerlix soet hoert
 Sonder verlet · ende sonder discoert
 Soe meinen wier vort · ter stat beueelne
 Verstaet mijn woert · noch · vi · te speelne
- 45 Al es de boetscap · tprincipale
 Ons speels · tes noot datmen verhale
 Want omme dat God · tot onsen behouwe
 Menscelicheit · aen nemen wouwe
 Niet min · wi laten ouerlien 4
- 50 Lucifers val · met sijnre partijen
 Die hen · bi houerdien gesciet
 Dies bliven si · ewelic int verdriet
 Int ewige · demster 5 sonder verlaet 6
 Om een gepeys waest · sonder daet
- 55 Maer want de viant met scalkere liste
 Den mensce benijdde · om datti wiste
 Dat hi ter graciën was vercoren
 Soe de hi hem · Gods gebod verhoren
 Dwele Adam · ende alle sijn geslachte
- 60 Moeste besueren · tot dat dit brachte
 Dontfermicheit Gods · tot enen vree
 Dit was de sake · daert God om dee
 Dat hi in donbesmette zeborie
 Wou rusten · ende bringen ons tsijnder glorie

1 O.M.L.-Vromwe van den Zavel. — 2 Gesoye, voor gesciedde. — 3 Strie, stryd. — 4 Overlien, voorbygaen. — 5 Demeter, duister. — 6 Sonder verlaet, sonder aflatig, zonder herstel.

- 65 Dus eerbaer notabelo · lieve geminde
 Ic woude dat yegelic wel versinde 1
 Ons meyn · es reyn · slecht es ons conste
 Verstaedt · ende vaedt 2 · ons goede ionste
 Wy doet vut minnen : wilt dat bekinnen
 70 Om vruecht vermeerden
 Gode · ende der stat · ic segt v plat
 V allen ter eeren
 Dus yegelic : wilt dan duegdelic keren
 Ende nement danckelic nu ter tijt
 75 Wi gaen beginnen · hoert en swijt 3.

NIJT.

- Och Lucifer meester hoe geuaren
 Wy die daer aen gescreuen waren
 Int boeck des leuens metten here
 Sijn nu gecondampneert · met sere
 80 Die ewige doot te liden · wachermen
 Sonder verganc · ocht sonder ontfermen
 Van hem die ons hier neder velde
 Om dat wy bouen sijn ghewelde
 Ons wilden verheffen · dies moeten wi bliuen
 85 In dit verdriet

LUCIFER.

- Ja als keytiuen 4
 Diene 5 by minen rade vererreden 6
 By uwen consente · Nijt wi ontferreden 7
 Der bliscap · ende der ewiger eruen
 Dies wi hier ewelic moeten sterven
 90 In swaerder ellenden : in groter smae
 Ons · mochts wel rouwen

NIJT.

Neen dats te spae

1 *Versinde*, verstand, bevroedde. — 2 *Vaelt*, vat. — 3 *Swijt*, zwijgt. —
 4 *Keytiuen*, ellendelingen. — 5 *Diene*, die hem. — 6 *Vererreden*, vergaerden.
 — 7 *Ontferreden*, verwyderden ons.

Meester van onsen berou te spreken
 Maer dheet es pinen ¹ wijs ons ² te wreken
 Ende met ons int stree te bringene
 98 Die nu bi hem sijn ic weetse te ringene ³
 Ja meester op dat ghijs radich sijt
 Ic crijchse by ons

LUCIFER.

Jaic seker Nijt
 Ic hulpe v bringen oec int sneuen
 By ons was den raet ⁴ bedreuen
 100 Dat wi ons stelden tegen de weerden
 Des heren bi nide ende bi houerden
 Dus es ons dit mesluc gesciet
 Dat wi sijn comen int verdriet
 Dus dan Nidicheit soe ghi gesproken
 105 Hebt hulpt dat wi worden gewroken
 Ende brintse bi ons int iammerdal
 Die de here vercoes

NIJT.

Vrilic ic sal
 Soe vterlic sere eest mi spitende
 Dat ic mi seluen ga al verbitende
 110 Vut rechter hatyen etic mijn hande
 Van ongenuechten

LUCIFER.

Dat seijnt ⁵ uwen tande
 Die ghi dorchauwelt hebt en versleten
 Van groten spite

NIJT.

Ik heb seg ⁶ gheeten

¹ *Pinen*, trachten, arbeiden. — ² *Wijs ons*, dat wy ons des. — ³ *Te ringene*, te vatten, in te sluiten. Hetzelfde woord als het brabantische *ren-gelen*, vasthouden, overmeesteren. — ⁴ *Raet*, raedsbesluit. — ⁵ *Seijnt*, blykt. — ⁶ *Seg*, zeg ik. Zoo hoort men nog dikwyls in Brabant: *ja sek*, voort *ja seg ik*.

Mi saloen¹ ahoet oec wel es soirende
118 Aen mijn fantsoen² ic ga al dwinende
Tot eender scaduwen³ soe nipet my
Dat iemen bat² varen soude dan wi
Ende na mijn macht saliet beuellen³
Tot ewigen tiden

LUCIFER.

Gi sijt der hellen
120 Seer profitelic⁴ claerlic Nijt
Maer segt wies⁵ dat ghi tornich sijt
Ende wien ghi sout⁵ quamt tuwen wensche
Bi ons hier stieren

NIJT.

Wat trouwen den mensche
Dien hopie canic te verdullene
123 Dien God gestelt heeft te veruullene
Bi sijne hoger caritaten
De stoele⁵ daer wi als ingele saten
Daer benic op vut⁵ om die te geckene
En hier int demster⁵ bi ons te treckene
130 Lucifer meester⁵ dit hebbic voren
Te trapeneerne

LUCIFER.

Constu dat gelaboren⁴
Nijt ons saken⁵ die souden versconen
Ende sere versoeten

NIJT.

Ik salne⁵ wel henen
Laet mi geworden⁵ ic saelt wel coken
135 Houerde⁵ Giericheit⁵ selent oec stoken
Bedectelijc⁵ ic weet dbedrijf
Wel bi te bringene

LUCIFER.

Tempteret dwijf

1 *Dwijnende*, versmeltende (in den ouden zin van *verdwynende*). — 2 *Bat*, beter. — 3 *Beuellen*, nedervallen, te niet doen. — 4 *Gelaboren*, elaboreren. — 5 *Salne*, zal hem.

Si en es soe vast niet als de man
Van wederstane

NJIT.

Ic brinct haer best an

- 140 Biden serpente • dat onbeulect
Nv bi haer es • het gaet ende spreect
In dat erdsche paradijs
Oec eest seer listich • subtiyl • en wijs
By dien soe hopic stille ocht lude
145 Den mensce te bedriegene

LUCIFER.

Dat worden de crude

Dier toe dienen seker soe doet 1
Scoey 2 duuel scoey • ten doech gesermoent
Niet langere 3 • hets den besten sin
Tot onzen profite

NJIT.

Tword groet gewin

- 150 Der ganser hellen • maecht soe gescien
Dits wech ic heb de stat versien 4
Daer de here na zijn gelieuen
In heeft gestelt Adam en Yeuen
Om daer te verdienen • sonder lac 5
155 De vroude 6 daer hi ons selve vut stac
Dwelc ons te lidene es onsoete
Tsus • laet geworden • yuust te gemoete
Comt mi tserpent [7 dat lopic smeecken 8
Met bliden geueerte 9 dits wel een teeken
160 Van voortgange • mijns bedrijs geueyst 10
Serpent hoert mi ic heb ghepeyst

1 De zin is : Dat zullen de gifkruiden , die daertoe dienen : Ja zeker dat doenze.
— 2 *Scoey*, ga! schoei voort! — 3 *Ten doech gesermoent niet langer*, hier behoort niet langer over gesproken. — 4 Ik heb de plaets gezien. — 5 *Lac*, smet. — 6 *Vroude*, vreugd. — 7 Hetgene tusschen [] staet is in het H.S. doorgestreept, als moettende in de vertooning overgeslagen worden. volgens aanwysing van eene latere hand. — 8 *Smeecken*, vleijend influisteren. — 9 *Geueerte*, gèdoen, *actio*, *gestus*. — 10 Van myn geïnst bedryf.

Nutte saken reyn int becluen
Tot uwen orbore

TSERPENT.

Consti ¹ die bedriuen
Daer wildic toe hulpen ende pinen eenpaerlic
165 Haddics de macht

NIJT.

Jaghi soe claerlic
Ja wildi werken bi minen aulse
In midden van desen paradise
Daer steet een boem si u gewaecht
Die orborlike vruchten draecht
170 Wiste Adam hoe datse smaken
Hi soudse plucken

TSERPENT.

Wat connen si maken
Die vruchten alsoe hoge gepresen
Ochtse ² Adaem nutte

NIJT.

Soe wordhi genesen ³
Van der natuerliker doot
175 Oec wordhi verheuen en alsoe groot
Volmaect en van so hoger weerden
Als es diene ⁴ hier sciep van eerden
Ende voord soe soude onuerspleten ⁵
Alle die grote sciencien weten
180 Die liggen verborgen in den here
Diene hier stelde

TSERPENT.

Nv dan ic keere
Tot Yenen canicser toe beringen ⁶
Si salre Adame wel toe bringen
Niet iegenstaende dat God verbood
185 Der vrouwen list es alsoe groot

¹ Consti, kondet gy. — ² Ochtse, of ze, indien ze. — ³ Genesen, verlost. — ⁴ Diene, die hem. — ⁵ Onuerspleten, onverdoken. — ⁶ Beringen, vastkrygen.

Dat si volcomen selen haer saken
 Al souden sire qua note om smaken
 Dus werdet best soe aen geleit
 Om voordgane te hebbene

NIJT.

Hets claer besceit

190 Gaet vrou Yeuen aen subtylic
 Het sal volcomen

TSEKAPENT.

Gheerne vrilic

Ic saelt besorgen op een cort 1
 Vertrec ic meent ons orboer wort]
 Yeue vrouwe van desen vergiere
 195 Die hier de here reyn van bestiere
 By sijnre groter gracen wrachte
 Om dat ghi ende al v geslachte
 Verdienen sœt om cort verclaren
 De glorie daer dingele in waren
 200 Ja vrouwe bi sijne groter genade
 Maer wildi werken bi minen rade
 Ic weet v selc auys te geueno
 Dat v ewelic steet te leuene
 Ende selt oec weten hoe ende watta
 205 Van allen wijsheiden

YEUE.

Serpent wats datte

Waert soe daer wildic mi toe pinen
 Wats de sake

TSEKAPENT.

Van goeder minen

Staet hier een boem in desen pleyne
 Wies appeler soe soet sijn ende soe reyne
 210 Dire nutte 2 hi leefde emmermeere
 Oec soude hi sijn gelijc den here
 In vruechden in vreden sonder verdriet
 Teewigen dagen

YEUE.

Na dijn bediet

1 Op een cort, binnen kort. — 2 Dire nutte, wie er van nuttigde.

Serpent waert gneet om ons vorwaer

215 Adam verstaet mijn redene claer

Ic bringe v meere ¹ die emmer geproeft

Moet sijn ende die ons sere behoeft

Te doene want wijs ² selen genesen

Van der doot

ADAM.

Wat soude dat wesen

220 Vrou Yeue dat ghi met nernste ³ begeert

Aen mi eest dat ghijt mi vercleert

Ic salre in doen sonder verdrach ⁴

Tuwer liefden dies ic vermach

Want noode so soudic v vererren

225 Soet redelic si

YEUE.

Dan sonder merren

Adam so wilt na mijn begheven

Deser vrucht nutten sonder onthoren

Van die in midden staet gegroyt

Den paradise want claerlic doyt ⁵

230 Ghi werter bi dats wel mijn weten

Ontsterfelic en groot

ADAM.

Ja hebdi vergheten

Dat ons de here sonder genoet ⁶

Van diere vrucht te eten verboet

Ende dat wi elder na ons genoech

235 Van allen vruchten nutten genoech

Maer dat wi emmer niet en daden

Teghen tgebod

YEUE.

Laet v geraden

¹ *Meere*, mare, tyding. — ² *Wijs*, wy des, wy daerdoor. — ³ *Nernste*, ernst. — ⁴ *Sonder verdrach*, onvoorwaardelyk. — ⁵ *Want claerlic doyt*, want dit klaerlyk daeruit voortkomt. Zie wegens dootijen de *Verhandeling over de Geslachten* van Bilderdyk, bl. 131. — ⁶ *Sonder genoet*, zonder wederga.

Lieve Adam · op alle trouwe
Et van der vruocht

ADAM.

Ach weerde vrouwe

- 240 Wi en hebben emmer geen noot van dien
Te doene · tegen des heren verbien
Hier staet soe menegen boem seer lieflic
Gegroyt · wiens vruchten sijn gerieflic
Van scine · van roke · ende oec van smaken
245 Wat node waerts · dat wy dan braken
Tgebod Gods · ende tegen sijn woerden
In contrarien · dan ouerhoerden 1
Die ons tsier liefsten 2 · heeft besneden
Te deser hoecheyt

YEU.

Keeren 3 sijt te vreden

- 250 Adam wi selen den here wel payen
Getroest v dies · laet v gerayen
Wi selender vrame 5 bi ontsaen
Dat hopic · hout 4 siet

ADAM.

Ic saelt bestaen

- Al eest mi tegen · maer tuwen begeerne
255 En willic mi niet pinen te weerne 6
Ic hebt gedaen · God laet ons vromen
Ende tenen salegen ynde comen.

Selete cort 7.

GOD.

- Ic die ben · ende hebbe ghemaect
Alle dinc · ende van nieute omstaet 8
260 Ende op rechtuerdicheit gescepen
Ben nv bi redenen · in dien begrepen

1 Overhoerden, ongehoorzaem waren. — 2 Tsier liefsten, naer zyn geliefte, naer zyn wil. — 3 Keeren, liefste, care, het fr. cher, dat oudtyds werd uitgesproken ker. — 4 Framo, baet. — 5 Hout, neem! — 6 Te weerne, af te weeren. — 7 Selete cort, stil een wyl. Selete voor silete. — 8 Omstaet, gevestigd.

- Dat ic iusticie sal doen baren 1
Op hen · die ouerhorich 2 waren
Mijns geboots · reyn int behagen
265 Dies selen sijn penitencie om verdragen
Soe lange · als recht met redenen brieft 3
Dats hem · van desen boete gelieft
Dan sal mijn gramscap sijn gewicht
Ende peys dan weder · tot hen ghesticht
270 Van den sonden die si in my
Hebben bedreuen · Adam waer sijdy

Adam sal comen met enen blade gedect
ende Heue oec

ADAM

Here ic hoorde v stemme · ende wert in vare 4
Mids dat ic naect dus ben int clare

GOD

- Adam wie heuet v doen weten
275 Dat ghi naect waert · dan du hebs gheten
Der vrucht des houts · dwelc ic verboet

ADAM

Dwif die ghi als mijn genoet
Teenre ghesellinnen · hebt geguen
Gaf mi den raet

GOD

Twij 5 hebstunt bedreuen

YEUE

- 280 Tserpent heeft mi bedrogen int waen
Mids sinen rade

GOD

Wantstuut 6 hebt gedaen
Serpent soe seldi vermalendijt
Sijn · ende bliven tewiger tijt

1 *Baren*, openbaren. — 2 *Overhorich*, ongehoorzaem. — 3 *Brieft*, verkondigt. — 4 *Vare*, vrees. — 5 *Twij*, waerom. — 6 *Wantstuut*, want gy dit.

- 285 Onder alle dieren · ende beesten ter erden
 Ende tusscen di · ende dwijf sal werden
 Viantscap · ende haren · ende uwen sade
 Ende v hoet · sal vroe ch ende spade
 Bedruet wesen · onder haer voete
- 290 Ende Yene ic sal di onsoete
 Vermenichfuldegen v ermoe
 In arbeide · seldi spa ende vroe
 Dijn kinder baren · ende sonder fijn ¹
 Seltstu · onder tsmants macht zijn
- 295 Adam om dat ghi sonder noot
 Vut ws wijs rade · dwele ic verboot
 Aet van den bome · sal deerde wilt merken
 Vermalendijt zijn · in uwen werken
 In arbeide seldi van haer geuoet zijn
- 300 Dornen · distelen · aldus moet zijn
 Sal si v bringen · crude seldi eten
 Der erden · oec seldi int zweten
 Dijns aenscijs · dijn broet eten vornoemt
 Tot dat ghi weder ter erden coemt
- 305 Want van slike · ende van eerden
 Sidi gemaect · ende weder selt werden
 Mits dien · dats tu dus hebt gebroken
 Mijn hoge gebod · tmoet zijn gewroken
 Des en can nyemen doen beweerde ²
- 310 Bi mi moet risen · rechts begeerte
 So wel hem diet volcht · ende na mi hayt ³
 Waer sidi mijn ingele · hebdi genayt
 Van desen besondegen · haer lieder clere
 Soe ict beval

EEN INGEL [CERUBIN 4]

Siet ia wi Here

- 315 Si zijn bereet tot uwen vermane
 Soet redelic sy

GOD

Nv doetse hen ane

¹ *Fijn*, fransch *fin*. — ² *Beweerte*, afweering. — ³ *Hayt*, verlangt. Zie
 KN. op *kayten*. — ⁴ Het woord *cerubin* is er door een later hand bygevoegd.

- Ic sal hen hulpen decken haer lee
 Ende slutense hier vut deser stee
 Daer van nv voert na desen tijt
 320 Negeen natuerlic mensce en blijft 1
 Ja sonder enege · die int versterken
 Mijn prophecie selen vol werken
 Ter vramen van hen · die na dbehoren
 In minen name werden herboren
 325 Int salege doepsel · sonder verlaet
 Tot haren behouwe · nv Adam gaet
 Hier vut moetti gesloten werden
 Ewelic · om v ouerterden
 Ghi hadt te wensche · al uwen cuere 2
 330 Serubin · blijfter staende vuere
 Met uwen zwerde · sonder sparen
 Seldi dese suuer · stat 3 bewaren
 Hets mijn beuelen · dat ghijt doet

Dingel cherubin blijft staende tot Adams doot

DINGEL

- O Here vol graciën · in uwer oetmoet 4
 335 Gheuc mi over · sonder verdrach
 Ghi hebbet al in uwer behoet
 Want ghi in uwer genaden soet
 Hebt doen verscheeden nacht ende dach
 Van uwer groetheit niemen en mach
 340 Te vollen begripen · benic wel vroet
 Ghi blijft · ende waert · eer oude plach 5
 Grondeloes · vloyende · soe es v vloet
 Dies men v lof toe scriuen moet

Selete sanc of spel

ADAM

- O laes · wat salic nv bestaen
 345 Erm onsalich knecht vol rouwen
 Wat salic maken · waer salic gaen

1 *Blijft*, blijft of verblydt. — 2 *Al uwen cuere*, al uwe keur. — 3 *Stat*, plaets. — 4 *Oetmoet*, genade. — 5 *Eer oude placht*, eer de ouderdom, eer de tyd bestond.

- Hoe hebdijt ertm keytijf gebrouwen
 In weelden haddi v mogen houwen
 Daer ghi nv ellindich blijft
 350 Die duecht · wilt lonen met ontrouwen
 Hets redelic dat hijs druc bedrijft
 Ic heb gesteken · ende ghekijft
 Tegen den meester der meesteren gemeene
 My seluen hebbicker mede ontlijft
 355 Ende ewelic brocht in bitteren weene

YEUE

- Ay laes · nv vinden wi ons alleene
 Die tierst van Gode waren beurijt
 Tserpent · die scalke · beeste onreene
 Heeft ons by rade aldus ontwijt
 360 Wy moesten emmer sijn benijt
 Om dat wi dus in eren saten
 Wi hebben ons qualic daer in gequijt
 Dies sijn wi nv aldus verwaten

ADAM

- Vrou Yede · ten can ons niet gebaten
 365 Dat wi veel meer rouwen dreuen
 Maer hopen wi in der caritaten
 Die ons de Here van desen wil geuen
 Wi hebben ons seluen brocht int sneuen
 Onuersien · bi dommen rade
 370 Dies laet ons bidden · den Here verheuen
 Dat hi ons toene sijn genade

YEUE

- Gheminde man · hout nemt dees spade
 Daer mede soe moetti wercs beginnen
 Met bitteren arbeide · ende met smade
 375 Soe moeten wi onsen nootdorst winnen

ADAM

- Laes int paradijs daer bynnen
 En hadden wi des negenen noe
 Want alle vruchten · na tsheren verzinnen

Die wiesen 1 : alsoe hise geboet
380 Eer hi ons dus daer buten sloet

Selete pause

NIJT

O Lucifer meester verhuecht v lieve

LUCIFER

Hoe geuaren Nijt

NIJT

Juust tonsen gerieuē
Eest comen · wi en souden cume 2 anders wenscen

LUCIFER

Eest waer · duuel eest waer

NIJT

Jaet · alle menscen

385 Die moeten nv steruen dats verloren
Ende dan selense · ons toe behoren
Ende bliuen bi ons · hier inder qualen
Ocht thoechste recht sal moeten falen
Ende dat · voertspel 3 des groets heren
390 Maer hemel ende erde soude eer verkeren
Eer hi veranderde · luttel of yet
Die regle van rechte

LUCIFER

Dats wel bespiet

Hulpe longeren 4 · nv horic vry
Comt dus die · mensec met ons hier bi
395 Soe sal hi betalen ons gequel
Dat wi hier lyen

NIJT

Mijn mager vel

Dat ic dus na 5 heb liggen verbiten
Es nv soe vrolic · het waent spliten 6

1 *Wissen*, groeiden. — 2 *Cume*, nauwelyke. — 3 *Voertspel*, voorspelling. —
4 *Hulpe longeren*, eene uitroeping, als't ware: *God help me, jongens!* Anders
is *longer* een *luijaerd*, een *schoeijer*. Zie Richey's *Idioticon Hamburgense*, verbo
Lungern. — 5 *Na*, byna. — 6 *Het waent spliten*, het schynt te spliyten.

Om dies· dat ic den mensoe verheuen
 400 Met Gode· dus heb gebracht int sneuen
 Hadde hi de vroude· beseten so soete
 Ic hadde af gheeten hande en voete
 En haen wijs hem niet connen bewerren 1
 Haer weluaert

LUCIFER

En weet mi hoe gebeeren 2
 405 Mi seluen en cania niet bedwingen
 Ic sal vut minen velle springen
 Van bliscoepen· dat ghise dus vut duechden
 Hebt getrocken· soe groten vruechden
 En hadde noyt duuel· vor desen int lijf
 410 Nijt ic geef v vor dit bedrijf
 Dat ghi an Adame hebt bedreuen
 Dat ghi voert ewelic selt leuen
 Op deser werelt ende daer na erfelic
 Seldi wesen altoes onsterfelic
 415 Oec blijfdi hier· met mi gecroent
 Inder hellen

NIJT

Soe worden gehoent
 Veel sielen die ic noch sal betrapen
 Ende clerke· moencke· canoenke· papen
 Die pittereren selen te strie 3
 420 Op anderen· bi Giericheiden· en bi Nie 4
 Die salic hier noch met hopen bringen
 En doense in onsen ketel springen
 Van bouen neder bi menegen cudde
 Ongetelt

LUCIFER

Ic lache dat ic scudde
 425 Om dat de mensce· die was verheuen
 Aldus der gracies· es outdreuen
 Die hem die Here· dor sijn gena
 Verleende· ende sal nv moeten met sma

1 Hadden wy hun niet kunnen afweeren. — 2 K en weet niet hoe my te gedragen. — 3 Die impetreren zullen ten stryde (?). — 4 Nie, nyd.

Bi ons sijn· twas een abel practike
430 Daer ment soe coecte

.I. DUUEL

Noyt des gelike
En hoorde geen duuel singen noch lesen
Van liste· Nijt ghi sult claer wesen
Lucifers raet in allen dingen
Ghi selt allene· meer wercs toe bringen
435 Dan al de duuels of neckers broet
Der ganser hellen· de sake eyscht spoet
Om te veruolgene tot meer profijts
Hoe dat verkeerde 1

LUCIFER

Nv toe in tijts
Vor den rechtere soet behoert
440 Eer dat vercoele· wi selen hem dwoert
Verhalen· dat hi hen lieden spelde
Als hise int paradijs ierst stelde
Dan als wijt hem aldus vorbringen
Hi en saels niet loechenen

NIJT

Hi en canse niet verdingen
445 Bi rechte· ende anders in genen kere
Dan redene· ende recht· en gheert 2 de Here
Tegen recht· en ginchi niet een hoy 3
Om hemel en eerde

LUCIFER

Scoy duuel scoy
Tot vor den rechtere· het geeft wel vrame
450 Terstont te besoekene 4· brinct met Adame
Dat hi sijn vonnesse· hoer laet sien
Na sijn mesdragen· sal recht gescien
Dat hopic aen die gerechtiche
Des groets Heren

NIJT.

Nv ghi moet me

1 Verkeerde, mogt verkeeren. — 2 Gheert, begeert. — 3 Niet een hoy, geen stroopyl breed. — 4 Besoekene, beproeven.

- 455 Adam · aenhoren t'vonnese van Gode
 Ghi hebt contrarie · sinen gebode
 Bi uwen consente · willen sondegen
 Dies seldi van ons horen becondegen
 Wat boeten · datter toe behoert
- 460 Tselker mesdaet · ende ghi tert voert
 Yeue · ghi hebt bedreuen tfeit
 Dus moettier 1 oec aen

ADAM

Het es de waerheit

- Dat wi bi onuersienen rae
 Tgebod braken · des hoert genae
- 465 Des Heren · ter saken om cort verclaren
 Want wire doch verleit in waren
 Van v viant · die ons vut spite
 Brocht hebt aldus te Gods verwite
 Ende vut v · es lude en stille
- 470 Geresen · den swaren ouerwille
 Die wi in mensceliker natie
 Broesscelic wrachten · dies hort wel gracie
 Van den rechtere · dit aengesien
 Hopix genade

LUCIFER.

Neen · wacht v van dien

- 475 Van graciën · en wasser niet gesproken
 In rechte begeric · dat si gewroken
 Die sonde · des ouerwils bedreuen
 Van v beiden · en dat int sneuen
 Ghi ende v afcomst gemeene
- 480 Ewelic bliuen selt in weene
 Want ghi verhoert 2 hebt den volleestere 3
 Des hemels enter erden

NIJT

Alsoe waest meestere

Dat sijn de crude vor waer soe sijnt 4
 Al waerdi van ons in dien gepijnt 5

1 *Moettier*, moet gy er. — 2 *Verhoert*, gehoord; of misschien voor *overhoert*.
 — 3 *Den volleestere*, den alvolbrenger. — 4 *Soe sijnt*, zy syn 't, namelijk
 de kruiden. — 5 *In dien gepijnt*, daer in genoopt.

- 485 Dat ghi dit deet: en hebt gedaen
 Ghi haddet mogen wederstaen
 Want ghi van Gode had uwen wille
 Te doene: aldus te desen gescille
 En hoert geen gracie: ic zegt v plat
 490 Ende oft ghi uwen wille hadt
 Te doene: en consti dan ons beswaringe
 Niet wederstaen: tes al plaringe 1
 Dat ghier tegen: te seggen moegt weten
 Bi rechte salment v af meten
 495 Tes verloren veel gemaut
 Ocht gepluert 2

LUCIFER

- Mi hoert alst naut
 Oec daerin te spreken een woert
 O alder rechtuerdichste rechter hoert
 Ic bid v dat ghi hier op let
 500 Ghi hebt den mensce gegeven een wet
 Ende in menichfuldegheer wijse
 Gestelt in uwen paradijse
 Ende hem geseit: en weten laten
 Te wat vren: si van den houte aten
 505 Dat daer in midden den pleyne stoet
 So sou hi steruen: dus rechter goet
 De mensce heeft ongehorsamheit
 Bewijst: ende v gebod weerleit
 Dies eyschie: datti sterue al voren
 510 Ende dat mi dan sal toe behoren
 Sijn siele: ende daer na emmermeere
 Sijnder nacomers

NIJT

- Tes redelic Heere
 Want de mensce also men weet
 Heeft af geworpen: v zuuer cleet
 515 Ende es uwer graciën contrarie vonden
 Ende ons cleder aen gedaen van sonden

1 *Plaringe*, gekkerny, gekapel; van *playeren*, engelsch *to play*. — 2 'T is vruchteloos dat gy daer veel over mauwt of tiert. *Gepluert* komt van *ploderen*, in het hoogduitsch *plauderen*, strepere.

Ten es geen wonder dat ghi v bolcht
 Hijs v ontgaen · ende ons geuolcht
 Ende oft hi Here · aldus int fijn
 520 Met v niet en wilde · so moesti met ons sijn
 Want v contrarie in rechts bediet
 Ons gebod dede · ende duwe liet
 Aldus · en can hi hem niet beweren
 Bi genen rechte · na ons vercleren
 525 Hi en moet ons ewelic horen toe
 Ende al de sine

GOD

Lieue Adam hoe
 So hebdi v seluen hier toe gegeuen
 Waerdi van mire gracien moe
 Daer ic v toe hadde verheuen
 430 Ghi hadt hier binnen mogen leuen
 Termijn van redeliken iaren
 Dan haddi ewelic sonder sneven ¹
 Daer bouen in dewige · vrucht geuaren
 Nu es verloren ² dijn mesbaren
 535 De regle van rechte sal moeten gescien
 De dunels eysschen · om v mesuaren
 Dat ic v wise te hem lien ³
 Wetti iet te seggene · te dien
 In v behulp op tsviants treeken
 540 Sprect op · elcx sake wel ouersien
 Soe en sal hier niemen geen recht gebreken

ADAM

Lacen Here God · en weet ⁴ wat spreken
 Ic kynne ⁵ dat ic de sonde dede
 Maer genadechlic soe wiltse wreken
 545 Op my ende minen nacomers mede
 Selen die moeten den ewigen vrede
 Deruen · om onser beider sonden
 Dan dunct mi geen gerechtichede

¹ *Sneven*, vallen. — ² *Verloren*, vruchteloos, *um sonst*. — ³ *Hem lien*,
 henlieden. — ⁴ *En weet*, 'k en weet. — ⁵ *Kynne*, bekenne.

En si ¹ mesdadich niet en sijn vonden
 550 Anders dan wise hebbe gebonden
 In sonden · bi onuersienen rade
 Mi dunct · hier hoert wel toe genade

NIJT

Antworde van desen · Here wilt verstaen
 Die sondare · die moet loen ontfaien
 555 Na dat es sijn weerdichede ²
 Van hem · daer hi de sonde aen dede
 Oec sidi geduerich ³ rechter Here
 Dus · moet de beteringe nemmermere
 Van den sondare sijn bedreuen
 560 Die tsegen v · in sonden sneven
 Oec dor ⁴ v groetheit · hort wes ic meene
 Waer die emende · veel te cleene
 Van hem gedaen · die tfeit slue wrachte
 Dus moet dan arnen ⁵ al tgeslachte
 565 Ende noch · en dade v vus selfs genoech
 En waer v · dit niet groet genoech
 V grote mogentheit · aenghesien
 Wist men meer wraken te doen gescien
 Dan aenden mensceliken knecht
 570 Bi redenen · ende dies versuokic recht
 Here op een cort · sonder verdrach

GOD

O mensce wat horic van di · o wach
 Rechts · soe salic mi moeten bewinden ⁶
 Want na dat redene · en recht vermach
 575 En condier geen onscout ⁷ tegen vinden
 Ic dede v lieden als mijn verminderen ⁸
 Ende coes v te mire glorien bequame
 Maer ghi hebt v laten verblinden

¹ En si, indien zy. — ² Weerdichede, verdienste. — ³ Geduerich, immuabel. — ⁴ Dor, om. — ⁵ Arnen, oogsten. — ⁶ Ik zal my des regts moeten onderwinden, ik zal verplicht zyn regt te doen. — ⁷ Onscout, onschuld, ver-
 schooning. — ⁸ Verminderen, beminden, uitverkorenen.

Dies salder v af risen blame
 580 Want al dat mensceliken name
 Voert aen sal dragen na desen tijt
 Geboren werdende van Adame
 Die worden van mi vermalendijt
 Ende geefse v ouer in v berijt ¹
 585 Viant · wanneer si selen steruen
 Soe seldise om deser sonden spijt
 Met v inder hellen erven
 Dit vonnesse geuic te deser weruen

LUCIFER

Lof rechter · van uwen rechte vercoren
 590 Wi dancken ons uwer weerdicheien

NIJT

Ghi hebt gemindert onsen toren ²
 Lof rechter van uwen rechten vercoren

LUCIFER

Wy selen gaen stampen en smoren
 Ende tegen henlieden ons coken bereyen

NIJT

595 Lof rechter van uwen rechte vercoren
 Wi bedancken ons uwer weerdicheyen

LUCIFER

Scoyen wi 3 duuel sonder beyen ⁴
 Tot inden groten kakebo ⁵
 Ga wi de plaetste · lingen en breyen ⁶
 600 Het comter nv al des ben ic vro

NIJT

Het worter bestiert seg · so Heer so
 Laet werden · laet wassen Adams tronc ⁷

¹ *Berijt*, bedwang. Het woord behoort tot den ouden regts-term *de ballingen beryden*, *bannitos circumequitare*. Zie Huydecoper op Melis Stoke, II, bl. 427.
 — ² *Toren*, smart. — ³ *Scoyen wi*, gaen wy. — ⁴ *Beyen*, beiden, wachten.
 — ⁵ *Kakebo*, ketel, naer het lat. *cacabus*, de kokende hel. Men zei echter ook *de kake*, *der hel* en verbeelde deze met een opgesperden muil. — ⁶ *Lingen en breyen*, vergrooten en verbreeden. — ⁷ *Tronc*, stam.

Si moeten alle in desen no ¹
 Bi ons springen enen spronc
 605 Ja sijnse out of sijnse ionc

LUCIFER

Ghi helle hoert wes ic doe bekint
 Doet maken alrande instrumint
 Van ruesters van craulen en van tangen
 Daer ghi den mensce met selt ontfangen
 610 Van cupen van pannen ende van ketelen
 Van pecke en van gloyende zeetelen
 Om yegeliken nae sinen state
 Tontfane coninge en prelate
 Al saelter comen rijf en raf ²
 615 Maect v bereescap en comes af
 Sijt blide en vro helle maect feeste
 Het wert al onse beide ³ minste en meeste

Groet gerommel ende geruusch salmen in
 de helle maken met alrehande geruchte

Ende dan selete

ADAM seit tot sinen kinderen

Och lieue geminde kinder vercoren
 Wi hebben de gracie Gods verloren
 620 Des moeten wi alle als erme slaven
 Labueren luken dersschen ⁴ ende grauen
 Ende wiunen in regen in couden met sere
 Daer wy bi leuen

.I. KINT

Lof hebbe die Here
 Die mach ons troesten van allen hindere

ADAM

625 O laes mijn vutuercoren kindere
 Ic werde versleten out en cranc
 Dus dese ellinde valt mi te lanc

¹ No, nood. — ² Rijf en raf, breed en smal, wat geryffeld en geraffeld is.
 — ³ Beide, gelykelyk — ⁴ Luken, beluiken (omheinen) dersschen, dorschen.

- Want ic heb hier · in pinen sware
 Geleeft ouer ix.^e iare
 630 Dies mijn siecte es ongemeten
 Lacen · nv soudic geerne weten
 Wanneer dat ic de medicine
 Gegrigen sal · van mire pine
 Woude mi yemen · den zin ontbinden
 635 Soe waric vroe

DANDER KINT

Wilde yet sinden
 Ten paradise · dat men daer vrage
 Om medicine · tot onsen behage
 Hoe dat v boete ¹ sal gescien
 Van uwer qualen

ADAM

- Set gaet besien
 640 Ten paradise · in corten stonde
 Want mi lanct ² · na mijn gesonde
 Dies vraecht den ingel wanneert sal wesen
 Dat ic mire qualen worde genesen
 Ende hoemen blusscen mochte dmesual
 645 Gaet spoet v lieue

SET

- Wel vader ic sal
 Der wert lopen · met groter haesten
 Ende besoecken ³ ten alder naesten
 Die medicine die v mach falen
 Adieu dits wech · om cort verhalen
 650 God wil v hoeden alijt vor lee ⁴

ADAM

Lieue kinder mi es soe wee
 Mijn herte wert zwaerder dan een loot
 Lacen mi naect · de bitter doot

¹ Boete, betering. — ² Mi lanct, ik verlange. — ³ Besoecken, verzoeken. —
⁴ Lee, leed.

Mijn aderen crempen · mi cout mijn bloet
655 Ic moet van hier

.I. KINT

Hebt goeden moet
Vercorne vader · ic hoep ghi saen
Vertroest selt werden

ADAM

En mach niet ontgaen
Der doet · mi wert soe wee ter herten
En can niet meer van groter smerten
660 Mijn zenuwen crympen · mi saelgeren de sinnen
Dus leyt mi te mijnder cameran bynnen
Mijn herte bezwijct my · ic worde soe cranc
De doot die noept my

.I. KINT

O vaderlijk sceiden wreet ende stranc 1
Die nv den ganc · der doot moet terden
665 Haddy mogen verbeyden 2 dontfanc
Van Sed eerlanc oft ghi verlost mocht werden
Die ten paradise wert es met groten scerden 3
Het soude volherden v hopic algadere
Al dinen druck

DANDER KINT

O lieue vadere
670 Adam nv sidi soet God begeerde
Ghestorven · nv laetten ons inder eerde
Begraven · ende bidden Gode den Here
Dat hi sijn gracie op hem kere

.I. KINT

Wel broeder ic ben bereet tot desen
675 O laes · tmoet al gestoruen wesen

DANDER KINT

Orlof · Adam geminde vadere
Tenen sceidene · so eest nv comen
IXe ende XXX · iare · hebdi geleeft te gadere

1 *Stranc*, streng. — 2 *Verbeyden*, afwachten. — 3 *Scerden*, schreden.

Nochtan hebdi nv inde genomen
 680 Wat mach den langen tijt dan vromen ¹

SET

God danc · ic heb so lange geronnen
 Dat ic sie blicken · gelijc der zonnen
 Dat paradijs · groet van gewichte
 Dwelc God met sire hant selue stichte
 685 Tot tsmenscen vrame · reyn int gescien
 Oec hebbic den sconen ingel gesien
 Die God · dor sijn hoge weerde
 Daer voer stelde · met enen zweerde
 Des willic hem te desen stonden
 690 Gaen vragen na mijns vader gesonden ²
 Met groten nernste sonder versagen.
 Eerwerdich ingel · ic come v vragen
 Na die ouer sware mesquame
 Van minen geminden vader Adame
 695 Ocht enege medicine tot dien
 Bi gracie tsheren · sal gescien
 Sier quetsen naem hi geerne bet ³
 Dies bidt hi om raet

[Serubin] dingel vor tparadijs

Verstaet mi Set

Ik sal v seggen · hoe en waer mede
 700 Dat hi sire qualen ⁴ die hem let
 Gecrigen sal · gesondichede
 Dit es den boem daer hi aen dede
 De sonde · hier inden paradise
 Bi hem · soe sal hem · oec den vrede
 705 Comen · in menichfuldeger wise
 Ghi selt verstaen · met desen rise ⁵
 Die ic van desen bome v trac
 Daer sal Adam · die oude grise
 Bi werden verlost sijn ongemac

¹ *Vromen*, batē. — ² *Gesonden*, gezondheid. — ³ De zin van het vers is eenigzins duister. Mag men er door verstaen: *Geerne nam hy beternis van syne quetsuren?* — ⁴ *Sire qualen*, van zyne kwale. — ⁵ *Rise*, rys, tak.

- 710 Gaet henen plant mi desen tac
 Uwen vader onder zijn hoet
 Hi sal op groyen · sonder lac ¹
 Ende werden een boem scoen en groot
 Adame soe seldi vinden doot
- 715 Dus doet als ic v heb geseit
 Bi desen wert hi verloest sier noot
 En brocht tot sire gezondheid
 Van selker qualen als hi in leit

SET

- Lof en danc · God Here bequame
- 720 Soe moet v ewelic · toe vloyen
 Dat vten rise · tot smenscen vrame
 Medecine · van sonden sal bloyen
 Maer lacen den ghenen sal seer vernoyen
 Die selen liggen in bitteren clagen
- 725 Na tgene · dat God zijn gracie sal spoyen
 Op trijs · dat medecine sal dragen
 Orlof her ingel na Gods behagen
 Soe sal v hoge begerte gescien
 Doch hopic · sal yemen gebyen ³ den dagen
- 730 Dat men vruchtbarich dit rijs sal sien
 Om te volcomene als van dien
 Dat mi die ingel maeote cont
 Soe willic sier hoger begeerten plien ⁴
 Ende planten trijs in corter stont
- 735 Ten teekene · dat noch sal maken gesont
 Bi graciën tsheren · al ons geslachte
 Ende dier nv bitterlic · liggen gewont
 Inder demster ⁵ hellen grachte
 Ic beuele v rijs · des Heren crachte

Hier sal men singen of spelen en dan comt Lucifer

LUCIFER

- 740 O duuels alle · versteret u neringe
 Hier wert so ouer grote geeringe ⁶

¹ *Lac*, smet. — ² *Vernoyen*, verdrieten, hinderlyk zyn. — ³ *Gebyen*, by-zyn.
 — ⁴ *Plien*, plegen, doen. — ⁵ *Demster*, duister. — ⁶ *Geeringe*, vergadering.
 1845. 6

Vander sielen die hier zweymen
 Wi en selense waer weten heymen 1
 Mijn buuc sal bersten int verbliën
 745 Van deser concilien

NIJT

Tmoet hier al lien 2
 Dat vanden geslachte van Adame
 Es comen dat blijft aen Abrahame
 Ende Melchisedech den iersten pape
 Die hier oec sit

LUCIFER

Hets tonsen betrape
 750 Dat bi naturen geboren es
 Jacop Joseph ende Moyses
 Josue Sampsoen ende meer andere
 Yesse Salemoen ende Alexandere
 Daud Job ende Ezechias
 755 Daneel ende oec Ysayas
 En soudse 3 half niet connen bedien
 Wat hier getont es

NIJT

Den duuel van lien 4
 Het comt hier al east leec of clerc
 Hoe wijs hoe constich of hoe sterc
 760 Dat si sijn mogen toemter al na
 En ele sit hier na sinen sta
 Den last valt groet al doe wijt geerne
 Wie saelt ons beletten

LUCIFER

Twaer quaet te beweerne 5
 Niemen en mocht ons so verdullen
 765 Wi selen den groten kakebo vullen

1 *Heymen*, herbergen. — 2 *Lien*, trekken, gaen. — 3 *En soudse*, ik en zoude ze. — 4 *Den duuel van lien*, duivelsche liën. — 5 *Te beweerne*, af te keeren.

Noit scure · en was so vol gestommelt
Met scoquen ·

Groet geruchte inde helle

NIJT

Hoort hoe men rommelt
Het dunken mi horselen die daer swermen
Soe cruijsschen de zielen

LUCIFER

Laet criten laet kermen
770 Wy selen ons seluen · aen hen wreken
Scoy wech · laet ons de brander · vort steken

Gheruchte

Wits tclaghen ende tkermen inde helle vanden vaders

ADAM

O alder rechtuerdichste rechter verheuen
Hort mi Adam · het dunct mi tijt
Want inden boeken so staet gescrouen
775 Nader grootheid · der sonden bedreuen
Soe moet ment beteren sonder respijt
Ende wie dat in dootsonden blijft ¹
Vintmen · inder scrifturen claer
Die moet der penitencien lijt
780 Daer voer gedogen · ende int gestrijt
Der pinen · bliuen menich iær
O Here nv eest wel oppenbaer
Dat wi V^m iær tuwer weerden
Hier hebben geseten · ende op der erden
785 IX° iær oec hebben gedaen
Penitencie · dies wilt opslaen
V ogen van gracien · tonser vrane
Here dor ² uwen weerdegen name

YEUE

Eest v bequame

¹ Blijft, blyft. — ² Dor, om.

- 790 O Here ic Yeue · bid v om gena
 Der mesdaet · die bi minen ra
 Gesciet es · dwelc alle creaturen
 Genieten · dat mi nv rout te spa
 Ontfermt v · onser sonden qua
 795 Die donsculdege met ons besueren
 In desen kerkere

.I. ANDER

- Hoe lange saelt dueren
 O God · of ghi den hemel scordet 1
 So waer ons allen wel ghesciet
 Met uwer claerheit tdoncker dorbordet
 800 Ende brocht ons daermen ewelic siet

DAUID

- O waer sijn Here · die onfermicheden
 Die ghi besworen hebt vorleden
 Dautte · dinen knecht getrouwe
 Die hier nv met bitteren rouwe
 805 In zwaerder ellinden sit geplaecht
 Ontfermt sijns · die v dliden claecht
 Want seker wi sijn in bitteren sere

JOB

- O God antwoordt mi lieue Here
 Hoe vele gerechticheiden · van mesdaden
 810 Ic Job · sal moeten liden noch meere
 Ende wilter mi cortelinge af ontladen
 Oec toent mi Here dor v genaden
 Twi ghi v aenscijn · bercht dus lange
 Vor my · hoe moechdi ons dus gescaden
 815 Te laten · inder duuelen bedwange
 Tverdinken 2 van desen valt mi seer strange
 O Here ontbint den zwaren bant
 Ic loefdu met woerden · ende met sange
 Nv houdi mi scint 3 vor uwen viant

1 *Scordet*, scheurdet, open maektet. — 2 *Tverdinken*, het bedenken. —
 3 *Scint*, schynt het, blykt het.

YSAYAS

- 820 Alsoe ic inder scrifturen vant
Doen ic op de werelt was
Soe dedic van doen v allen becant
Als die prophete Ysayas
Soe seidic v hoe dat ic las
- 825 Dat een kint soude sijn geboren
Van eenre maecht sijt seker das
Dat lossen soude dat was verloren
Dat kint soude na sijn behoren
Hetten God na mijn verclaren
- 830 Dus vriende soe ic v seide te voren
Saelt al volskien ¹ drijft geen mesbaren
Den tijt die naect ons sonder sparen

ADAM

Verhuecht v vriende ende blijft in hopen
Die prophecie en mach niet liegen

J. ANDER

- 835 De gracie Gods steet al noch open
Verhuecht v vriende en blijft in hopen

DAUID

Hoe ons dees demsterheit mach nopen
Gods woert en sal ons niet bedriegen

ADAM

- Verhuecht v vriende ende blijft in hopen
- 840 Die prophecie en mach niet liegen

Sanc of spel

Bitter Ellinde op crucken ermelic gecleet

BITTER ELLENDE

Lof heb de gracie des Heren volmaect
Doch benic met groter pinen geraect
Tot op dees weerelt soe men siet
Daer ic eens mijn vriendinne liet

¹ Volskien, ten vollen geschien.

- 845 Die mi beloefde · hier in mijn stede
 Te bliuene · ende heet Innige Bede
 Ende es getrouwe · altoes bereit
 Vor de hoghe drieuuldicheit
 Daer willic aen gaen · sonder versagen
 850 Ende haer dat bitter liden clagen
 Die Moyses · ende haer vriende gemeene
 Gedogen · indem kerkersteene ·
 Der hellen · te haren ongeuoeghe
 Op dat sijt · vor den hoechsten droege
 855 Hen souts ¹ · dat hopie gracie gescien
 God danc · doch hebbicse versien ²
 Dies hopie een sake goet van gewinne
 God gruetu vrouwe

INNICH GEBET

- God loens v vriendinne
 De gracie des Heren · wil u bescermen
 860 Ghi seijnt sere mesmaect

ELLINDICHEIT

- Dat ben io wachermen
 Soet blijot · en was noit niemen soe wee
 Als my

INNICH GEBET

- Hebdi de beene ontwee ³
 Dat ghi soe deerlic · en weet hoe
 V leede sleept

ELLINDICHEIT

- Jaic · en trugbeen toe
 865 En can gestupen ⁴ gecnielen · gebucken
 Dies moetic iammerlic op mijn crucken
 Dus henen sweyven · in zwaerder allinde
 Alsoe ghi siet

INNICH GEBET

- Wie side geminde

¹ *Hen souts*, hun zoude des. — ² *Versien*, gezien. — ³ *Ontwee*, aen stukken, gebroken. — ⁴ *Gestupen*, stuipen, buigen.

Ghi sijnt so druckich · dat ghi mi deart
870 Hoe es v name

ELLINDICHEIT

Dat wert v vercleert
Wie dat ic ben · van ende tende 1
Ende wanen 2 ic come · och Bitter Ellende
Soe es mijn name · hart mi vertellen
Die oude vaders · die inder helle
875 Noch liggen moeten houden stede
Die namen geerne · Innich Gebede
Sercoers · van haren bitteren lidene
Dus vrouwe · wisticse te verblidene
Ghi daetter wel aen bouen maten
880 Want si hebben v hier gelaten
In haer stat · om Gods behagen
Dat ghi haer boetscap sout gewagen
Aenden Here · die v vermint 3
Om v snelheit

INNICH GEBED

Dats waer ic kint 4
885 Dat si mi ter meniger stede
Gelast hebben · als Innich Gebede
Dat ic hen soude sijn bereet
Soet inder souteren 5 ende elder steet
Die Moyses · Saelmon · ende Danit
890 Ordineerden · maer dat ghijt wit 6
Mijn iagen · mijn vliegen · ende mijn volgen
En haet niet · de Heer es verbolgen
Dat ic hem vrouwe · in desen saken
En der 7 aenrueren · noch genaken
895 Hi es verherdicht 8 al in een
Ende ruct mijns lutter 9

ELLINDICHEIT

Ach lacen neen

1 Van ende tende, van 't een tot het ander eind, van punt tot punt. —
2 Wanen, van waer. — 3 Vermint, bemint. — 4 Ic kint, ik beken 't. — 5 Souteren, psalmboek. — 6 Wit, weet. Ik zeg het u opdat gy 't weet. — 7 En der, en durve. — 8 Verherdicht, verhard. — 9 En trekt zich myner weinig aen.

Soe bliuen si verloren plets 1
Mijn vriende vercoren

INNIG GEBET

Sijt niet te wets 2

Allindicheit gheminde vrouwe
900 Ic hebber een vriendinne getrouwe
Biden Here · die mi te gerieue
Ons tale sal vueren

ELLINDICHEIT

Wie esse lieve
Die tuwer talen · sal sijn bereit
Vor den meesten 3

INNICH GEBET

Ontfermicheit

905 So es van deser vrouwe den name
Die vor den Here · es soe bequame 4
Dat onmogelic waer te tellene 5
Hoe hise vermint

ELLINDICHEIT

Pijnt v derweert tstellene
Innich Gebet · ic bids als vuere 6
910 Want saelt gescien · dat wert bi huere 7
Dat hopic · ende bi niemen el 8
Dus spoetter v mee

INNICH GEBET

Ellindicheit wel

Ic hope si en sal mi niet verhoren 9
Met minen eggere 10 salic gaen boren
915 Nærnstelic · inden hemel een gat
Ende vliegen tot hare

ELLINDICHEIT

Ghi en moecht niet bat 11

1 *Plets*, plat af. — 2 *Zijt* niet te weidsch, jaeg er niet te veel naer, zoek er niet naer. Van *weiden*, jagen. — 3 *Meesten*, magtigaten, grootsten. — 4 *Bequame*, aengenaem. — 5 *Tellene*, vertellen. — 6 *Als vuere*, als voren. — 7 *Huere*, hare. — 8 *El*, anders. — 9 *Eggere*, groote hoor. — 10 *Verhoren*, ongeschoorzaem syn. — 11 *Bat*, beter.

Doet de bederue sonder vermien ¹

Datter de ouders af verblien

Sanc of spel ende Innig Gebet sal dicwile metten eggere
een gat willen boren inden hemel enz. ende seggen
boven

INNICH GEBET

O alder hoechste · Here almeechtich

920 Lof heb v gracia · die mi so crechtich

Maect · dat ic ten hemele · dus saen ²

Des menschen bederve · hier heb gedaen

Want alsoe sciene ³ als mi vercleert

De mensce · soe weet die hi begeert

925 Eest God selue · sentinne oft sant

Noit snelder bode · men en vant

Dan ic · Innich Gebede si ⁴

Ontfermicheiden · so benic bi ⁵

Dies willic haer minlie gaen vertogen

930 Mijn hoge bederve

ONTFERMICHEIT

Hoe comdi genulogen

Dus snellic geminde · vrou eersame

Wanen ⁶ es ditte

INNICH GEBET

Vrouwe · van Adame

So comio · die tot mi dede sinden

Op der orden · seer Bitter Allinden

935 Die nemmermeer · also si dede gewach

Hier bouen selue · niet comen en mach

Dus heefse mi · haren sin ontbonden ⁷

Ende mi met nernste aen v gesonden

Om vrouwe te nemen · met v raet

940 Ende dat ghi dan wort · haer auecaet

¹ Doe, zonder tydvermyden (zonder uitstel) wat noodig is. *Bederve*, noodwendigheid. — ² *Saen*, spoedig. — ³ *Sciene*, spoedig. — ⁴ *Si*, ben. — ⁵ *Ik ben* naby de ontfermicheit. — ⁶ *Wanen*, waar van daen. — ⁷ *Ontbonden*, verklaerd.

Als ghi selue wet · dat es van noe
Ende haer behoeft

ONTFERMICHEIT

Sijt willecome hoe ¹
Maer segt mi bitter elinden bedrijf
Esse niet ermelic

INNICH GEBET

- Soe maten ² wijf
945 En sach noit mense · met ogen ane
Haer waer seet ongereet ³ te stane
Hadsi niet crucken daer si op leende
Si hulde · si bulde ⁴ · si crochte · si steende
Haer cleeder dorscuert · ende al berost ⁵
950 Haer scoen dorgaet haer cousen vermost ⁶
Haer hoet dorsmeten · haer wangen dorpletst
Haer nese dorblutst · haer ogen dorcretst
Te haluen so crupse met swaren onluste
In · LII° iaren · en hadse ruste
955 Eest wonder vrouwe · al es si verbeent
Van selken tormente

ONTFERMICHEIT

- Och lacen neent
Mijn sinne verscricken · mijn hert weent bloet
Dat si dit liden · dus doegen ⁷ moet
Dies willic van haren ouerterdene
960 Haer aduocaet · bestaen te werdene
Vor den Here gebenedijt
Ic ga tot hem · hets meer dan tijt

Selete opt cortste · die wile ⁸ salmen Gode bloet ⁹ sien
sitten

ONTFERMICHEIT tot Gode

O alderhoechste · mogenste · en mechtichste
Rechtuerdichste rechter en warechtichste

¹ Boe, bode. — ² Maten, arm. — ³ Ongereet, bezwaerlyk. — ⁴ Hulde, bulde, hoeste, kuchte. — ⁵ Berost, berooid. — ⁶ Vermost, verrot. — ⁷ Doegen, doorstaen. — ⁸ Die wile, terwyl. — ⁹ Bloet, bloot, baerblykelyk.

- 965 Ic Ontfermicheit die in minnen
 Wonachtich es · tuwer herten binnen
 Noit niemen · en coqster mi vut gedriuen
 Mijn woninge moet daer ewelic bliuen
 Ocht 1 de werelt opt corte verginge
 970 Hoert dan · wies 2 ic v sunderlinge
 Met groten nernste · ben vercleerende
 Dats dat ic intelic 3 ben begerende
 Dat ghi de geuangene · die sijn geuaen
 Teliuereert 4 Here · en wiltse ontslaen
 975 Dies ben ic tu 5 · als Ontfermicheit
 Met nernste biddende

GERECHTICHEIT

- Ja al ghereit 6
- Men doe haer gereetscap · si bid des boye
 Op dat v Here · niet en vernoye
 Mi geliefter oec toe te sprekene
 980 Als Gerechticheit die te verstekene
 Niet en mach sijn · ic seggu twi
 Want also wel benic als si
 In vus 8 selfs herte · Here verlicht
 Ende op mi · hebdijs al gesticht
 985 Dat beuaen heeft · hemel en eerde
 Aldus dan · der v hoge weerde
 So sidi mi souldich · dan int clare
 Te horne · alsoe wel als hare
 Haer soetelic spreken · mach niet gehoert sijn
 990 Sonder mijn antworde

GOD

Wilt niet gestoert sijn

Op anderen · weerde lieue vriendinnen
 Ghi wet mijn sinnen · vierich dorboert sijn
 Noyaellie 9 · met uwer beider minnen

1 Ocht, of, ook. — 2 Wies, wes, wat. — 3 Intelijc, inniglyk. — 4 Teliuereert, verlost. — 5 Tu, tot u. — 6 Ghereit, spoedig. — 7 Des boye, daarvan vol zynde, uit een overlopend gemoed. Zie *Kin.* verbo *Bo.* Zoo zeggen wy nog *van iets ben syn.* — 8 Vus, uws. — 9 Noyaellie, fraei. Zie over dit woord Hoffmann von Fallersleben, *Horae belg.*, V, bl. 40.

Dies seldi mi duegdelic laten bekinnen
 998 Uwer beider gebreke · in wadersie ¹
 Ende alsic vus vortstels ben te bynnen
 Soe salic sonder ewich envie
 V beiden payen ² van desen gestrie ³

ONTFERMICHEIT

Te goeder tijt Here · te vreden bliuic
 1000 In v sentencie · mer noode so kinic
 Tegen mire suster Gerechticheit
 Maer scade sceet vriendscap · soemen seit
 Dies sijt mi gunstich · van dat mi noest ⁴
 Dats dat ghi derme menscen vertroest
 1005 Ocht si moeten gemeynlic alle
 Verloren sijn · inden mesualle
 Want David seit ten cleeren bescouwe
 Den tijt komt · dat mender ontfermen souwe
 Dies benic begerende · dat dan gescie
 1010 Vlues ⁵ op een cort

GERECHTICHEIT

Van kleinen bedie

Es v vortstel · soe ghijt bediet
 Ghi hebbet scripture · noch qualic dorwiet
 Want dat God sprac dats vutgenomen
 Bouen alle dander · moet dat volcomen
 1015 Hi seide · dat steruen moet · groet en cleene
 Adam met sinen nauolgers gemeene
 Van dier tijt · dits ander besceet
 Dat Adam in den appel beet
 Toten ionxten dage · seide hi toe
 1020 Cnuut ⁶ dat wort wel

ONTFERMICHEIT

Suster ic doe

Al en dadijs ⁷ so scerpelic niet vermaen
 Ic soudu ten nausten · emmer verstaen

¹ In *wadersie*, van wederzyden. — ² *Payen*, te vrede stellen. — ³ *Gestrie*, stryd. — ⁴ *Noest*, voor *noiset*, hindert, kwelt. — ⁵ *Vlues*, fluks. — ⁶ *Cnuut*, knauw. — ⁷ *Al en dadijs*, al en deed gy dit.

- Maer Gerechtigheit suster · v woerdenken sniden
 Als sceerse 1 · mer benic om ouerliden 2
 1025 Ghestelt · Here vader in uwen moet
 Waertoe soe benic dan te goet
 En magic niet in v gedochte 3
 Volcomen 4 · daermen mi toe wrochte
 So blijft de werelt · met allen tenden 5
 1030 Want v Gerechtigheit sout al scenden 6
 Dat wesen sal · ende menscelic leeft
 Dies seg ic neen

GERECHTICHEIT

- Dwoert dat God heeft
 Gesproken · suster dan mach niet falen
 Al waerdi noch so suet van talen
 1035 V en steet dat Gode · niet tontsmekene
 En sal v seggen bi desen tekene
 Worde Adam · niet dewige doot besurende
 Gerechtigheit en waer niet ewelic durende
 Ende na dat ic gescreuen vinde
 1040 So es Gods waerheit · sonder ynde
 Ende aldus dan · na v verstaen
 Soe soude de waerheit Gods vergaen
 Ontfermicheit suster dan mach niet sijn
 Dat wetti selue wel

ONTFERMICHEIT

- Verstaet den sijn 7
 1045 Tscrifture seit · daer ics mi aen houwe
 God sciep den mensce om datti souwe
 De glorie besitten alsoe ic las
 Daer Lucifer vutgeworpen was
 Daer was hi toe geordineert
 1050 Vander Gods graciën · geuiseert 8
 Ende te besouwene · die ewige clærheit
 Van Gods anscine · nv na de waerheit

1 *Sceerse*, schaermessen. — 2 *Om overliden*, om te laten voorbygaen, om zoo nauw niet toe te zien. — 3 *Gedochte*, gedachte. — 4 *Volcomen*, verkrygen. — 5 *Tenden*, ten einde. — 6 *Scenden*, teisteren. — 7 *Fijn*, bedoeling, fr. *fin*, but *final*. — 8 *Geuiseert*, aangemerkt, *avisé*, bestemd.

- Daer ghi Gerechticheit op dinct
 Eest dat ghi dit den mensce niet en gehinct 1
 1055 So en zal de wille· noch de macht fijn
 Van sinen makere· niet volbracht sijn
 Want hijs niet· so ic seide te voren
 En maecte· om te bliuen verloren
 Maer wilde hine· ter glorien maken
 1060 Hi moet sijns makers· wille dan smaken
 Dan can hem niemen wederstaen
 Of Gods wille moet falen

GHERECHTICHEIT

Hoert mijn vermaen

- Suster Ontfermicheit dat ghi segt
 Luyt vremde· want na dat ghi sprekt
 1065 Soe soude de mensce van sinen mesdaden
 Ongecorrigeert bliuen· en bi genaden
 Nuyt gaen 2· van dat hi mesdoet
 So dadense hem so lief quaet als goet
 Gi en ergeweert niet suster versinde ghijt 3
 1070 Na v voertstel

ONTFERMICHEIT

Neen suster bekende ghijt

- Daer hebbic v niet te voren geleit
 Maer de wise meester die seit
 In sinen boeke· nv hort na mi
 Dat God vele geringere si 4
 1075 Den mensce· ontfermen sijt seker des
 Dan hine· te verdoemen es
 Want sijn grote ontfermicheit besneden 5
 Es meerder dan smenscen quaetheden
 Ende om dat dit prueflie· ende claer es
 1080 Soe eest noet temelic 6 dat waer es
 Dat de mensce· van sinen bedriue
 Verlost si· dan hi verloren bliue

1 *Gehinct*, gehengt. — 2 *Nuyt gaen*, ontgaen. De *n* in *nuyt* staet tot *nuyt* gelyk en tot *wech*, in *enwech gaen*. — 3 *Versinde ghijt*, indien gy u wel bedacht. — 4 *Vele geringere si*, veel gemakkelyker is. — 5 *Besneden*, voortreffelyk (wel getroffen). — 6 *Noet temelic*, betamelyke nood.

Ewelic suster hier mede ic slute
Ende begeers recht

GHERECHTICHEIT

En heb noch niet vte

- 1085 Hier op willic antworde geuen
Segt doch· waer· vondi noit gescreuen
Wie dat mesdede· om cleer verstaen
Hi en moeste bi rechte correxie ontfæen
Dus Adam· es mesdadich vonden
- 1090 Dies moet hi aernen· dan sijn sonde
Ewelic geduerich· sonder sijn
Want alle die leuen· of selen sijn
En souden na groetheit· des Heren
De sonden gebeteren· na der leren
- 1095 Vander ewiger scrifturen
Dus moet hise ewelic besueren
Hi en sijn geslachte me
Dit seggic als Gerechtiche

DE WAERHEIT

- Heer vader ic bid v om een woert
- 1100 Ten besten te sprekene· ic heb gehoert
Dat mijn susteren in gescille
Geuallen sijn om des menscen wille
Dat qualic vuecht· here mocht gelien 1
Dat si dus iegen elo anderen strien
- 1105 Dus soudicse als Waerheit· geerne versamen
Ende enegen here· maer na dbetamen
Van mi Waerheit· en van hem beyen
Dat si in dit gedinge voeræyen
Soe waert wel noet· dat men dan vonde
- 1110 Yemen· die beterde tsmenscen sonde
Metter doot· ende dat vut trouwen
Die inde sonde niet en waer gehouwen
Die Yeue· ende Adam bedreef
Dus vondemen· yemen die suuer bleef

- 1115 Ende onbesmet· ende claer van desen
Die soude tgeslechte al mogen gemessen
Ende anders so en maecht niet gesien
Bi mi als Waerheit

ONTFERMICHEIT

- Dan onder ons drien
- Soe laet ons met begeerten groot
1120 Besueken ¹ of yemen der ewiger doot
Vanden sonden Adams bedreuen
Onschuldich· en onbesmet es bleuen
Wat segdi dies Gerechtigheit

GHERECHTICHEIT

- Neent sustere· want tscripture seit
1125 Inden latine· claer becondicht
Wi hebben alle in Adam gesondicht
Oec en es niemen na Davids leere
Si en hebben gesondicht tegen den Here

DE WAERHEIT

- Sustere· om v te besceidene
1130 Als Waerheit gelieft mi v te leidene
Ten chore der ingelen verstaet den fijn
Want daer noch enege ingele in zijn
Die noyt noch en mesdaden in sonden
En ongehouden zijn· en ontbonden
1135 Van Adams mesdaet· dit es waer
Dies gawi onder ons drien tot daer
Ic hope wy wordender bi geuraemt ²
Siet sustere· daer steeter veel versaemt
Als Ontfermicheit doet de relacien ³

ONTFERMICHEIT

- 1140 O heilego ingele· van hoger nacen
Sonder blamacien

¹ *Besueken*, heproeven. — ² *Geuraemt*, beoordeeld. — ³ Als Ontfermicheit het woord voert.

Sidi bi waerheiden • mire susteren vonden
 Regnerende in jubilacien
 Sonder falacien

- 1145 Biddic geerne hoert mijn oreonden
 Soude yemen die sonden
 Af doen willen • van Adame
 Ende tenegen stonden
 Sternuen witten om smenscen vrame

- 1150 Dat waer mi vterlic seer bequame
 Als Ontfermicheit doe ics bede
 Die vor v knielt in smenscen stede

EEN INGEL

- Vrou Ontfermicheit v tale besneden 1
 Hebben wi gehoert • ende tuwer beden
 1155 Souden wi ons vuegen als van dien
 Wies der heileger Drieuuldicheden
 Ghelieft van desen • sijt dies te vreden
 Dat moet wel van ons gescien
 Hier en es niemen int ouersien
 1160 Die den natuerliken doot verdriet
 Eest God begerende • tot ons lien 2
 Wy willen alle geerne plien 3
 Wies 4 dat de Here aen ons gebiet
 Dus werdet v vrouwe • van ons bediet

ONTFERMICHHEIT

- 1165 Lof hebt ghi ingele • mijn susteren beie
 Laet ons vor den Here dan gaen
 Want soe mi • die ingel seye
 Soe doen sijt • wilt hijt hebben gedaen

GERECHTICHEIT

- Neen suster • dat hebdi qualic verstaen
 1170 Ghi sout mi so • mijns rechts 5 verdringen
 Si moestent minlic • selue aengaen
 De Here en machser niet toe dwingen

1 *V tale besneden*, uw schoone tale. — 2 *Tot ons lien*, van ons-Hên. —
 3 *Plien*, doen. — 4 *Wies*, wat. — 5 *Mijns rechts*, uit myn regt.

- De sake die soude mi dus ontspringen
 En fortse 1. so worde gerekent dat feit
 1175 De doet en mach hem niet verlingen 2
 Diet doen sal dats verloren geseit

DE WAERHEIT

- Nv dan ghi ingele ic als Waerheit
 Die spreke v toe wilt mi verzinnen
 Heeft yemen ten mensce selc onst 3 geleyt
 1180 Datti de doot wilt steruen vut minnen
 So mogense dewige vroude gewinnen
 Ende inden hemel besitten dees stee
 Doet mi daer af v const bekinnen
 Des biddic v ingele als de Waerhe

Hier swigen sy alle

- 1185 Si swigen gemeyn op alle be
 Anderwerf vragic of ghi wilt steruen
 Om den mensce ten ewigen vree
 Te bringene noch vragix v derde weruen
 Ocht niemen en antwert tonser bederven 4

ONTFERMICHEIT

- 1190 O laes den troest die wi hier vinden
 Es cranc latet ons gaen onthinden
 Gode den almechtegen Here
 Hi sal ons beraden hopic sere
 Of de mensce blijft onuerloest
 1195 En crigen wi anders genen troest
 Dies gaic als vriendinne getrouwe
 Tot Gode den Vadere met groten rouwe
 Here Vader onder der ingele scaren
 En es nv niemant int oppenbare
 1200 Die hem vut minnen wilt laten ontluien
 Noch oec ter werelt dies werdich ware
 Om te verlossen den armen sondare
 Sal hi dan dus verloren bliuen

1 *En fortse*, en als een gewelddadigheid. — 2 *Verlingen*, vervelen. — 3 *Onst*, gunst. — 4 *Tonser bederven*, tot ons behoef.

- Ghi moecht doch alle leet verdriuen
 1205 Ic bids v. staet hem nv in staden
 Als v Ontfermicheit

GOD

- Wilt mi beraden
 Sute Sone. ende hoert mijn woerde
 V susteren drie sijn buten trade 1
 Geuallen. ende sere van discoerde
 1210 Gerechtigheit als die gestoerde
 Begeert. dat Adam bliue in weene
 Ontfermicheit wilten te minen acoerde
 Bringen. en sijn geslachte gemeene
 Hoe saliet maken. en stoerder eene
 1215 Want alle beide moesticker 2 plegen
 Dadiet niet Sone. hoert wies ic meene
 Ic ginge mire hoger godheit tegen
 Dies wilt mi tesen auise gewegen

DE SOEN GODS

- O Vad uwen wille van dien
 1220 Soet Recht begeert. moet wel gescien
 Wi en mogen niet hat. noch ghi. noch ike
 Dan trecht inhoud. van desen sticke
 Dus salmen Recht. ende Waerheit vragen
 Wats hen van desen. best sal behagen
 1225 Dat dunct mi goet. eest soe v wille

DE HEILIGE GEEST

- O Vader laet zwichten. dit gescille
 Dies biddic v. als Heilich Geest
 In v als wortele. ende keest
 Eenwillich. volmaect ende onuersceyen
 1230 Wes v behaecht. gelieft ons beyen
 Als v en wi. sonder mestermen 3
 Want doch ons proper es ontfermen
 Wat ghi begeert. dats oec mijn raet

1 *Buten trade*, buiten raed ('t raden). — 2 *Moesticker*, moet ik ze. — 3 *Mes-
 termen*, misspreken.

DE VREE

Ik als Vree · Here na dat staet

- 1235 Bid der Waerheit ende v om hulpe
Die gaf den raet · dat hi dit stulpe
Ghi sijt genadich in allen keere

DE WAERHEIT

Soe seggic dan · als Waerheit Heere
Yegelijcs saken wel ouersien

- 1240 Sal den mensce sorcoers gescien
Dat wort bi rechte · van uwen Sone
Ende dat bi redenen · om dat gone
Elken in recht staende onbegrepen
Bi hem was ierst · de mensce gescepen
1245 Oec es gescreven alsoe ic las
Dat alle dinc · bi hem gescepen was
Dies laet ons sire wijsheit dan duer oetmoet
Bidden · om sijn hulpe soet
Sire vriende · die sijn in bitteren weene

ONTFERMICHEIT

- 1280 O Sone des Vaders · in duechden reene
Ik vrou Ontfermicheit · bid met seere
Vr v vriende · groet en cleene
Die bliuen verloren emmermeere
Ten si bi uwer sueter leere
1285 Dat ghi hens deugdelic · wilt ontfermen
Dan v genadicheyte op hen keere
Ende wilt gedincken haer bitter kermen
Niemen dan ghi · en machse bescermen

GOD

- Mijn Sone · na dat gewarich toe bringen 2
1260 Van mire dochter Ontfermicheden
Soe es mi zwaer ende groet verlingen
Dat si daer sitten in onureden

1 *Gone*, dezelfde. — 2 Volgens het op waarheid steunend bybrengen.

- Die mi dicwile in tiden voerleden
 Hebben gedaen · eere · ende vrame
 1265 Patriarken ende prôpheten besneden ¹
 Ende meest · de afcomst van Adame
 Dus dan · het waer mi seer bequame
 Haddi de minne tot hem so groet
 Woudise met uwen sueten name
 1270 Verlossen · ende steruen · de bittere doot

DE SOEN GODS

- O Vader, twi ² eest dat Recht gebuot
 Dat ic sal moeten boeten ³ de sake
 Ende ontsluten · dat Adam sloet
 Met pinen ende met ongemake
 1275 Meer dan hi soude · versint ⁴ mijn sprake
 Heilige Geest · dit vragic dy
 Die alsoe mechtich es · als wy

GOD

- Mijn lieue Sone · de sake aenhoert
 Ic ben soe vterlic seer gestoert
 1280 Opden mensce · ic segt ^v naect
 Dat mi leet es · dat icken heb gemaect
 Ende tusseen den ingelen · ic sec ^v mee
 Ende den mensce · es oec een vee ⁵
 Ende ghi sijt middel persoent int weeten
 1285 Mi · ende tshelichs Geests · in desen
 Soe sidi sculdich · verstaet int cleere
 Hier af te sine een middeleere
 Om te peysene · tuwen wensche
 De vete · tusseen mi · ende den mensche
 1290 Ende tusseen die ingelen · die in geselle
 Oec liggen · aldus soe es mijn wille
 Dat ghi Sone de sake aengaet
 Ende sijts een middeleere

DE WAERHEIT

Voert mede verstaet

¹ Besneden, regtschapene. — ² Twi, waarom. — ³ Boeten, beteren. — ⁴ Versint, bedenck. — ⁵ Vee, veete.

- Wies dat ic vat des vaders monde
 1295 Sone Gods · als die Waerheit orconde
 Ghi hebt de cracht · ende macht waerachtich
 Van uwen Vader ontfacen almechtich
 Oec hebdi sijn wijsheit groot sonder getal
 Ende wie dees sake · aenueerden sal
 1300 Moet doen · bi also wisen zecrete
 Datter de viant · niet af en weete
 Want Here geraecte hijt te verhorne
 Hi soude hem pinen · v doot te storne ¹
 Ende te beletten · smenscen profijt
 1305 Dus dan ghi die de wijsheit sijt
 Selt best de sake · al ouersien
 Tes menscen vrame · ende doense gescien
 Ten siensten ² dit slutie · als Waerheit
 Dat v behoert

GHERECHTIGHEIT

Dats wel geseit

- 1310 Bi redenen · die ic als Recht sal gheuen
 Bi wijsheiden · ontfinc de mensce sijn leuen
 Ende was van eerden · alsoe ic thoone
 Bi v geordineert · als de Soone
 Dus · es hi v bi enegen saken
 1315 Ontrocken · so moettien weder maken
 Ende bat behoert · v Sone nv mere
 Te volcomen · vus selves wero
 Die mi Recht te gronde besochte
 Dan · dat v een ander vol wrochte
 1320 Alsus · soe lidic ¹ onbenreest
 Dat God v Vader · noch Heilich Geest
 En betaemt · den mensce hoe dat si
 Te verlossene · Sone tegen di
 Want ghijt voer hen · sijt sculdich te doene

GOD

- 1325 Ghi wet doch wel · mijn stercheit Sone

¹ *V doot te storne*, uw dood te verhinderen. — ² *Ten sienste*, naer het beste uitzicht. — ³ *Lidic*, belyde ik.

- Die hebdi oec · in · v bedwanc
 Ende die mensce · es teeder · en cranc
 Het es van node · dit wel verdacht
 Dat hi bi v · ontfa dan cracht
 1330 Aldus soe seggie · ende es mijn raet
 Dat ghi des menscen · bederue ¹ bestaet
 In minnen reyn · ende onbevrees
 Het hoert v bat · dan den Heiligen Geest
 Soe ghi wel wet Sone · ocht dan mi ²

DE SONE

- 1335 Heer Vader al dat v wille sy
 Dat moet in mi altoes gescien
 Uwer hoger begeerten · so bliue bi
 Minlic · soe willic mi voegen te dien
 Die doot en willic niet ontsien
 1340 Steruen willic in rechter minnen
 Met minen bloede salic haers plien
 Die nv sijn ter hellen binnen
 Hen willic · vriendelic doen bekinnen
 Dat mi Ontfermicheit heeft ontstaet ³
 1345 Vuerich dorscoten · mijn hert mijn sinnen
 Ende metten strale ⁴ van minnen geraect
 Dies wort van mi · de doot gesmaect

De Vrede sal Gerechtigheit cussen ende seggen dit

DE VREDE

O Gerechtigheit · hebt danc van desen
 Ende alle · die hier toe hulpich wesen

ONTFERMICHEIT

- 1350 Lof werdich Gods Sone · gebenedijt
 Als Ontfermherticheit Gods · togic mijn quale
 Daer ghi een medicijn af sijt
 Ende een triacle · int generale
 Aensiet hoe ic · met desen strale

¹ *Bederue*, noodwendigheid. — ² *Ocht dan mi*, dan dat het my zou voegen. — ³ *Ontstaet*, ontstoken. — ⁴ *Strale*, pyl.

- 1355 Ben dorcscoten · om die onvrane
 Dat smenscen geslachte · altemale
 Moet liden die ouer zwaer mesquame ¹
 Seert · der beeten van Adame
 Soe heeft dees wonde · ye sint ² gebloet
- 1360 Soet mi · Ontfermherticheit betame
 Vindic v Gods Sone · nv gemoet
 V suete minne · so in mi gloet
 Dat mi de quetse · van desen gescichte ³
 In v herte · mijns · seers ⁴ verlichte

GHERECHTICHEIT

- 1365 Lof Sone des Vaders · tot mi genegen
 Als Gerechticheit Gods geuic orconde
 Dat ghi de balance · van mi gedregen
 Hebt effen geladen · te deser stonde
 Want bi uwen rechtuerdegen · vonde
- 1370 So wert de mensce · sijns drux verlost
 Dies rise v lof · vut elken monde
 Dat ghi de uwe · aldus vertroest

DE WAERHEIT

- Lof Sone des Vaders · van dat ons noest ⁵
 Sijn wī bi uwen eygenen wille
- 1375 Als susteren · ja, diet wel geloest ⁶
 Verenicht · van onsen zwaren gescille
 Bi Waerheiden · ende Rechte · verstoert de hille ⁷

ONTFERMICHEIT

Lof specie ⁸ · edel vruchtbarich tac
 Sonder nommer soe es v weerde

GHERECHTICHEIT

- 1380 Lof bloyende rijs · dat, Adam brac
 Lof specie · edel vruchtbarich tac

¹ *Mesquame*, misval. — ² *Ye sint*, sedert. — ³ *Geschichte*, schicht. —
⁴ *Mijns seers*, van myn zeer. — ⁵ *Noest*, beschadigt, hindert. — ⁶ *Geloest*, gloost, gloseert, opmerkt. — ⁷ *Hille*, voor helle. — ⁸ *Specie*, specery-
 hout.

WAERHEIT

V vruchten sijn · reyn · ende sonder lac
Noyt edelre vrucht · en wies · op eerde

ONTFERMICHEIT

Lof specie · edel vruchtbarich tac
1385 Sonder nommer soe es v weerde

GHERECHTICHEIT

Ghi wert gebloeit · vut Yessen geerde 1
Also ons Balam · heeft vorsproken

WAERHEIT

Ende ons inder scrifturen vercleerde
Werdi gebloyt · vut Yessen geerde

ONTFERMICHEIT

1390 Geen edelre bloeme · noch soe vermeerde
En stont ter werelt · noit ontploken 2

GHERECHTICHEIT

Ghi wert gebloeyt · vut Yessen geerde
Alsoe ons Balam · heeft vorsproken

WAERHEIT

Bi v soe wert de helle te broken
1395 Voetsel van vramen leit in v keerne

ONTFERMICHEIT

V grote genaden · staen wide ontploken
Bi v soe wert de helle te broken

GHERECHTICHEIT

Ghi sult sorcoersen met uwen roeken 3
V vrienden · Lucifer te deerne

WAERHEIT

1400 Bi v soe wert de helle te broken

1 *Geerde*, gaerde, hof. — 2 *Ontploken*, ontluikt. — 3 *Roeken*, zorg.

Voetsel van vramen leit in v keerne
Al onduecht steet tot uwen beweerne 1

Selete

JOACHEM

- O makere ende stichtere van alder stichtinge
Ic bidde uwen heiligen weerdegen name
1405 Dat mijn offerande ende mijn begichtinge 2
In den tempel van duechden mach sijn bequame 3
Ic sie de priesters · God geefs my vrame
Als dat haer mijn onvruchtbaricheit
Onuersteken moet wesen alsoet betame
1410 Inden tempel vol duechdeliker claerheit
Met bescaemder herten · met groter zwaerheit
Salic hier mijn offerande bewisen
Vrame van duechden moeder vut rijsen

Pause

- O pyleren des tempels gesticht in vreden
1415 Ontfaet hier in onderhoricheden
Mijn offerande ter Gods eeren
Al wordic oud ende zwaer van leden
Van alder vruchtbaricheit af gesneden
En wiltse mi niet blamelijc wederkeren
1420 Woude God mijn generacie vermeerden
Hi soude mi wel doer sijn hoge weerde
Natuerlike kinderen verleenē op eerde
Dus nemtse int goe

.I. PRIESTER

Gaet uwer veerde 4
V offerande die es seer onbequame

.II. PRIESTER

- 1425 Ghi sijt onvruchtbarich tes scande en blame
Ghi moet emmers verwaten sijn van Gode

1 *Beweerne*, afweering. — 2 *Begichtinge*, gave, begiftiging. — 3 *Bequame*, aangenaem. — 4 Ga uwen gang.

DE BISSCOP

Ghi doet enichsins tegen Gods gebode
Dat ghi dus onvruchtbarich blijft

.I. PRIESTER

Tes vus leuens scult dat ghi bedrijft
1430 Anders en dorfdijs niemen op tijgen

JOACHEM

Ten es oft God wilt

BISSCOP

Ghi moegt wel swigen
Dat v God geen vruchtbaricheit toe en sint
Dats een teeken dat hi v niet en kint
Ende en kint v God niet in v werken van minnen
1435 Twaer onredene soudon wi v dan kinnen
In den tempel van duechden verchiert met eeren
Hier sittende inde stad 1 des Heren
Als die alle onduegden werpen ter nedere 2

.II. PRIESTER

Hout daer v offerande

JOACHEM

Ic en begheerse niet wedere

.I. PRIESTER

1440 Neen dats om niet
Want diemen onvruchtbarich siet
Tes een teeken van quaden exempel

.II. PRIESTER

Hest v van hier

BISSCOP

Gaet vten tempel

1 Stad, plaats. — 2 Wy die alle ondeugden vertrappen.

Wi refuseren v n v. dijn offerande
1445 Hout worptse hem na

JOACHEM

Och noyt meerder scande
En gescie my lacer noch sulkere confuse
Binnen minen geslachte

.I. PRIESTER

Nv elc verhuse
Vten tempel metter spoet
En volgen wi den bisscop opten voet

JOACHEM

- 1450 Och God en hoe my de ogen leeken
Van drucke dor dese grote blaemte
Men saels mi ewelije scande spreken
Ende minen geslechte noyt selken onvraemte 1
O God Here aensiet mijn grote scaemte
1455 Hoe ic inden tempel nv ben vercleent
Om dat ghi my na der naturen betaemte
Gheen vrucht op eerterike en verleent
Waer magics verdient hebben en weet wat meent 2
Noyt en was mijn herte soe sere ontstelt
1460 Al suchtende met natten ogen beweent
Willic mijn beestkens gaen wachten opt velt
Ende beuelen mi der godliker geweld

Hier singen ende spelen in den trone 3

God sal seggen totten Angel

GOD

- Nv willic recht het dunct mi tijt
Mijn Ontfermicheit suet van seden
1465 Gansen 4 die lange gehadt heeft strijt
Jegen mine Rechtuerdicheden

1 Onvraemte, onbaet. — 2 En weet wat meent, 'k en weet niet wat dit
beduidt. — 3 Trone, hemel, firmament. — 4 Gansen, heelen, gemen.

- Dus vliecht mijn ~~ingel~~ tot daer beneden
 Aen enen Joachemme genaemt
 Die es beuaen met zeericheden 1
 1470 Om sijn onvruchtbaerheit es hi geblaemt
 Segt hem dat hi niet bescaemt
 En si noch en draghe geen verlingen 2
 Want Anna sijn wijf alsoet betaemt
 Die sal een salege vrucht voort bringen
 1475 Soe salich dat alle die lesen oft singen
 Haer salicheit niet en souden gegronen
 Ghi sulten vinden iv ten stonden
 Bi sinen beesten daer hi mi claecht
 Sere bitterlije om waer orconden 3
 1480 Dat Anna sijn wijf geen kint en draecht

DINGEL

O Here na dat ghijt hebt gewaecht
 Soe saelt gescien sijt dies te binnen
 Ic sal hem blide ende onuersaecht
 V hoge bederuen 4 laten bekinnen

JOACHEM

- 1485 O God Here met bedructen sinnen
 Soe clagic v mijn bitter vernoysele 5
 O Anna vercorne bloeme vol minnen
 V vruchtbarich boem en draegt geen groysele
 O Here sint 6 ons een ouervloysele
 1490 Van uwer minliker graciën soet
 Dat den boem der natueren mach crigen bloysele
 Daer ons salige vrucht vut groyen moet
 Alsoe waerlije als ghi vut rechter oetmoet
 Vter droger roetsen daet water springen
 1495 Ende naemt al dysraelsche in v behoet
 Soe wilt ons met uwer graciën mingen/
 Dat Anna een vrucht ter werelt mach bringen

1 *Zeericheden*, smart. — 2 *Verlingen*, vervelen, verdriet. — 3 *Om waer orconden*, om de waarheid te zeggen. — 4 *Bederuen*, bevelen van hetgene behoort (derf) gedaen te worden. — 5 *Vernoysle*, verdriet. — 6 *Sint*, zendt.

DINGEL

- Joachem v seit · God ons Here
 Dat ghi v seluen te vreden stelt
 1500 Ende en truert noch en droeft niet mere
 Want uwen druc wert haest beuelt 1
 Aldus dan · v niet meer en quelt
 En gaet thuus · hoert wies ic meyne
 God seit · dat ghi gecrigen selt
 1505 Een vrucht · van allen vruchten greyne 2
 Vol duechden · wort si een fonteyne
 Elc sondaer sal in haer genaden
 Hem mogen suueren · van allen weyne 3
 Derfsonde · die wert bi haer ontladen
 1510 Ten tekene · dat v God sal gestaden
 Soe sal v comen te gemoete
 V wijf bevreed · van allen quaden
 Ende sal v bieden · hoefsche groete
 Ter guldender porten · om stwifels boete 4

JOACHEM

- 1515 Lof Here · en danc soe hebt van dien
 Dat ghi den uwen · aldus versiet
 Den ewigen lof · moet v gescien
 Altoes · dat ghi der uwer pliet 5
 Des willic · also mi es bediet
 1520 Thuus keren · ende stellen mi te vreden
 In hem · die mi dit weten liet
 Soe settic · mijn ellendicheden
 Lof hebbe sijn gracie · groet besneden
 Want ic ter guldender porten mach scouwen
 1525 Dies danckic Gode · met sueter beden
 Annen mijnre geminder vrouwen
 Vor waer soe magic nv wel behouwen
 Dat mi seide die ingel soete
 Dies willic haer bieden huessche groete

1 *Beuelt*, nedergeveld. — 2 *Greyns*, kern. — 3 *Weyne*, weene, verdriet. —
 4 *Om stwifels boete*, om des twyfels betering, om allen twyfel weg te nemen.
 — 5 *Pliet*, verpleegt.

Pause luttcr

- 1530 God gruetu Anne· suete vercorne
Los benic van allen torne 1
Want mi dingel heeft verhuecht
Dies ga wi te vreden suer iuecht
Hi heeft mi bracht· seer goede mare
1535 Dies benic vroe

ANNA

In grooten vare 2

- Wasic· om v vercorne man
Om dies· ic v te volgen began
Ende bid v vriendelic· hoert mijn vercleeren
Dat ghi v emmer in Gods begeeren
1540 Niet en verslaet· want waert zijn wille
Wi cregen wel vrucht

JOACHEM

Vrouwe zwijcht al stille

- Daeraf es mijn clagen gedaen
Dies laet ons beide· te vreden gaen
Gode biddende· als van dien
1545 Datter ons salicheit in moet gesoien
Soe ic ben hopende· van den sticke
Dies gawi te vreden· ghi en ioke

Sanc spel· opt lanxste

EEN VANDEN GEBUEREN

En hoorde mijn dage noyt vremder abaus
Wat seit men van Joachem

.II. GEBUER

Hi es weder thuus

- 1550 Alsoe ic corts heb horen verclaren
Ende oec en was hi in vii iaren
Soe vrolijk noch soe blide van moede
Ja van gelate

.I. GEBUER

Na dat ic beuroede

1 *Torne*, verdriet. — 2 *Vare*, vrees.

Soe en waest niet goed dat men hem dede
1555 Ja alsulken onwerde ¹ ende confusichede
Ende vor alle tvole alsoe bescaemde

.II. GEBUER

Mi docht dat alsoe niet en betaemde
Ja mocht ment seggen int openbaer

.I. GEBUER

Thoet es thoet • dat latic daer
1560 Laet ons van onsen woerden stillen
Dese papen makent alsoe si willen
Ic hebbs meer gehoort ic en segge niet hoe

.II. GEBUER

Het en hoert ons oec niet wel toe
Daerin te sprekene • dats anders nochtan

.I. GEBUER

1565 Wilt ment hem witen

.II. GEBUER

Wat maechs de man
Oft hem God geen vrucht en verleent
Eest dan sijn scout ²

.I. GEBUER

Wat trouwen ³ eer neent
Hi creechse wel waren si aen hem verajen

.II. GEBUER

Gods gracie die moeder inne gesojen
1570 Ende oec in onser alder leuen
Tsi hier oft eldere

.I. GEBUER

Dat moet God geuen

¹ Onwerde, smeed. — ² Scout, schuld. — ³ Trouwen, trouwens.

En wil den bescreemden sijne scaemte so lyen
 Datti na dese scaemte vor sijn scaemte noch moet verblien

Selete

ANNA

- O goddijc licht vol graciën claer
 1575 V sciјnte es blickende altoes eenpaer
 Op den uwen ghi hittelijc laeyt 1
 V grote gewichte es openbaer
 In hemel in erde grondeloes zwaer
 V vonc invierich altoes raeyt 2
 1580 Lof hebt der vrucht die ghi gesaeyt
 Hebt in minen besondegen lichame
 Mijn man die teersten was ontpaeyt 3
 Sal nv des drux Here sijn verfraeyt
 Ghebenedijt si dies v name
 1585 Want seer bequame
 Soe wert mijn vrucht ic heb beuonden
 Dies rise v lof Here tallen stonden

Pause sanc of spel

JOACHEM

- Noyt blider man en was op eerde
 Want Anna mijn wijf soet God begeerde
 1590 Die heeft alsoe mi es verclaert
 Een suete dochter nv gebaert
 Soe edel. soe reyn soe scoen van lue
 En was ter werelt noyt van wiue
 Geboren lof hebt dies hemelsche Vader
 1595 Want ghi mijn troest sijt en berader
 Dies sijt geloeft in ewegen tie 4

EEN PRIESTER

Joachim ghi sciјnt seer blie

1 *Laeyt*, laedt (of brandt). — 2 *Raeyt*, radert, schynt in 't ronde, in 't fr.
rayonne. — 3 *Ontpaeyt*, ontevreden. — 4 *Tie*, tyde.

Vercorne vriend · wats v gesciet
Segt ons de sake

JOACHEM

En soudic niet

1600 Ghi heren · ic ben soe wel gepaet
God heeft sijn gracie · op mi gespraet
Soe ouervloedich · ia diet wel vaet
Ic hopic nemmeer en werd versmaet
In den tempel · des ben ic vro
1605 Om mijn onvruchtbaerheit

DANDER PRIESTER

Keren lieve hoe soo

Joachem · dats ons lief om horen

JOACHEM

Noyt scoender kint · en was geboren
Ghi heren dat si v wel verclaert
Dan Anna een dochter heeft gebaert
1610 Mijn lieue wijf · dies soudic begeeren
Aen v beiden · om cort vercleeren
Dat ghi mi enen aecten name
Wout condegen · soet haer best betame
Na haer scoenheit ende behoerte

EEN PRIESTER

1615 Welc tijt was des kints geboorte
Joachem · vriend doets ons gewach
Dit horen wy gheerne

JOACHEM

Den viii^e dach

Van september dat kint lofsam
Van harer moeder ter werelt quam
1620 Ende daer om spoet v sonder beyen
Ic wil gaen thuus · en doen bereyen
Mijn dingen · alsoe daer toe behoert
Ende wilt mi volgen rechte voert

Dies biddic v. tes meer dan tijt
1625 Scep 1 hem den name

DANDER PRIESTER

Ghebenedijt
Moet sijn de vrucht om ons verhogen
Maer hoe selen wijt heeten mogen
Dit kint geselle wilt mi beraen
Ic bens te weets 2

DEERSTE PAPE

Bidt vol genaen
1630 Den ouersten Here met goeden anise
Datti ons enen naem bewise
Als sijn heilege wille si
Bidt dies met nernste

Hier bidden si

DINGEL

Soe hoert na mi
Wies dat ic v. nv sal vercleeren
1635 Noemse Maria dit seit hi di
Die hoechste Here tes sijn begeren
Den wreeden viant te sijnder deeren
Ende alle den hemelschen here ter vrame
Makic te binnen v deser meeren 3
1640 Dat Maria wert haren name
Si wort den Here alsoe betame 4
Dat noyt haer weerde en was volscreuen
Hoe hoge hoe groet ende hoe bequame
Dat si daer bouen sal sijn verheuen
1645 Den staet der inglen sal haer aenoleuen

EEN PRIESTER

Lof salich kint gebenedijt
Van Gode die ons dees boetscap brachte

1 Scep, schaf. — 2 Ic bens te weets, ik zoek er na. Zie boven v. 898. —
3 Brengo ik dese tyding in u. — 4 Betame, aengenaem, gepast.

DANCKEN PAPER

In uwer moeder lichame gewijt
Lof salich kint gebenedijt

EEN PRIESTER

1650 Ghespruyt • geboren dat ghi sijt
Vut Yesse • den edelē gheslachte

DANDER PAPER

Lof salich kint gebenedijt
Van Gode • die ons dees bootscap brachte
Van groter crachte • hoge inden Here
1655 Soe sijn v machte • onsprekelic seere
Dies vloye v lof toe emmermeere

Geleete wech

ANNE

Lof Here en danc in allen tien
Vercorne man • wilt v verblien
Al es ons kint seer ionc van dagen
1660 Soet blijct • het es na Gods behagen
Seer wijs van sinne • suptijl • en vroet
Scoen • bequame • vol der oetmoet
Nochtan en eest God hebs gewout 1
Nv recht omtrent • maer .iij. iaer out
1665 Dus waert v wille • ic sout wel raen
Dat wise inden tempel daen 2
Want si heuet mi geuraecht
Wat segdier af dochter

JOACHEM

Mijn suner maceht
Vwe begeerte als van dien 3
1670 Lief kint • die sal v wel gescien
Dies segt mi • gaet mi me of tegen
V wille sal sijn

ONS VROUWE .i. ionc kint

Vader ic ben genegen

1 God hebs gewout, God wil 't zoo. — 2 Daen, deden. — 3 Als van dien,
wat dat betreft.

Altijt te doene na v beuelen
Ende Gode te dienene

ANNE

Dees vier gespelen

- 1675 Maria dochter wilt met v leyn
Wijsheit en laet van v niet sceyen
Oetmoedicheit es der anderen 1 name
Suuerheit de derde die geeft vrame
Gehorsamheit om duecht verstiven 2
1680 Dese selen altoes met v bliuen
Nv kinder tert op 3 weest onuersaecht
Here ontfaet dees suuer maecht
Met haren gespeelen dies biddic dy
En nemtse in hoeden

BISSCOP

In Gods namen sy

- 1685 Nv ga wy dochter onder v wimen
Dat ghi eendrechtich tsamen moet bliuen
Alsoe ic hope na recht bekijn
Dat sal volcomen

JOACHIM

Nv kinder tert in

- Dat al den hemelscen Heere soet
1690 V reyn bestaen bequaem sijn moet
Wi sceiden van v nv als in desen
Gods gracie wil altijt bi v wesen

BISSCOP

Lief kint hoe es den name dijn

MARIA

Maria

BISSCOP

Wel moetti comen sijn

- 1695 In duechden wil v God gesterken
Ghi selt nayan stofferen en werken

1 Der anderen, der tweede. — 2 Om duecht verstiven, om de deugd te versterken. — 3 Tert op, treedt op, gaet!

De orlementen des tempels en voort
Seldi v oefenen alsoet behoort
Ten geboden Gods in allen tyen
1700 Ter leeringe ende ter prophecien
Pijnt v 1 te volgen in allen kere
Seldi Maria

MARIA

Jaic geerne Here

ANNA

Nv ga wi Joachem vercorne man
Maria es inden tempel bleuen

JOACHIM

1705 God wilse met duechden verlichten voort an

ANNA

Nv ga wi Joachim vercorne man

JOACHIM

Die 2 hemel ende erde heeft int gespan 3
Die wille haer salegan voortganc geven

ANNA

Nv ga wi Joachim vercorne man
1710 Maria es inden tempel bleuen

JOACHIM

Haer onsprekelike wijsheit haer duegdolijc leuen
Die sal noch hopic naer Gods gehingen
Alle menscen salicheit in bringen
Want na de wijsheit die in haer gesticht es
1715 Si metten Heiligen Geest verlicht es
Hoe soude haer ioncheit anders beseffen
Den keest van duechden

ANNA

God wiltse verheffen

1 Pijnt u, tracht. — 2 Die, hy die. — 3 Int gespan, in syn bestier.

In duechden als alder weertste geminde
Datter elc gracie ende troest aen vinde

Selete

BISSCOP

- 1720 Ghi Heren mi wondert al te seer
En dede de gracie vanden Here
Hoe dat Maria dese suete maecht
Dus ionc haer soe suplijec draegt
In allen dingen dats openbaer
1725 Es si soe dnegdelijo

EEN PRIESTER

- Dats seker waer
Heer Bisscop wi en hebben noyt vernomen
Salc maegt hier in den tempel comen
Van bedene ¹ van werkene soe wijs soe vroet
Soe scoen soe liefijc en vol der oetmoet
1730 Ic en can gepeynsen hoe dat sy ²
Na haer ioncheit

BISSCOP

- Wat raeddi my
Ghi heren wi moeten den gebode
Gehoorsaem wesen al sceiden wi noode
Van deser maegt om cort verclaren
1735 Si es seer nakende hueren iaren
Onsprekelijc eest dat men soude rueren
Van enegen iongen creatueren
Dat sy mocht hebben alsulken sin
En hadsi den Heiligen Geest niet in
1740 Want si es een vorme der reynicheit
Ende der oetmoet

DANDER PRIESTER

Vor waer geseyt
Si es de sorchfuldichste ende de bequaemlijxte
De gehorsamste ende de tamelijxste

¹ Bedene, gebeden. — ² Hoe dat sy, hoe dat dit is.

- In allen dingen soet es beseuen ¹
 1745 Si leit bat yngelen dan menacen leuen
 Si es volmaect ende onbeulect

DISSGOR

- Maecht ² sijn daer Salomon af spreect
 In sinen cantiken soe ic verziinne
 Ghi sijt met allen scoen mijn vriendinne
 1750 In v en es geen smette gesticht
 Scoender dan de Zonne ende bouen dlicht
 Der sterren duytnemenste ongebreckelijxste
 Fontaine vloyende inder gracieh de reckelijxste
 Die noyt ter werelt ontfinc wesen
 1755 Wat saels gescien

DEEN PRIESTER

- Nu als te desen ³
 Wille ons de Here verlenen spoet
 Dat tonser salicheit wesen moet
 Selete dan sal Ons Vrouwe groet sijn

JOACHIM

- Anna vercorne geminde vrouwe
 Daer ic in duegden mi toe betrouwe
 1760 Eest wonder dat mi therte verhuecht es
 Als Maria de duegdelike kersouwe
 Besprayt es metten hemelscen douwe
 Van gracie daer elkerlijc in verhuecht es
 Want si tverchiersele van alder duecht es
 1765 Oetmoedelijke in den tempel des Heren
 Bouen alle meechden dwelc ons een vruecht es
 Salicheit moeder by vermeerren

ANNA

- Joachim geminde man vol eren
 Si en salder niet lange in mogen bliuen

JOACHIM

- 1770 Soe machse haer tot huwelike state keren
 Oft in suuerheden haer selven beschriuen ⁴

¹ Beseuen, geweten, bezeft. — ² Maecht, mag het. — ³ Nu wat dat betreft. — ⁴ Beschriuen, beperken.

ANNA

Gods gracie die wil in haer becliven
Want si scier hubaer wesen sal
Reyn duegdelijc bouen alle wiuen
1775 Dies louic den ouersten Here van al

JOACHIM

Hi die hemel en erde berch ende dal
Gemaect heeft die laetse vort regieren
Hi salse best hueden voor ongeual
Ende duegdelic tsijnder geliefen bestieren

ANNA

1780 Nu laet ons met herten goedertieren
Louen den Here tes meer dan tijt
Dat Maria soe duegdelijc es van manieren
Dor de gracie des Heren gebenedijt

JOACHIM

Lof goddelijc wesen diet al verblijt
1785 Ingelen menscen hemel ende erde

ANNA

Lof specie vol duechden der yngelen jolijt

JOACHIM

Lof goddelijc wesen gebenedijt

ANNA

Lof die fonteyne van gracen sijt
Onsprekelic es v hoge weerde

JOACHIM

1790 Lof goddelijc wesen diet al verblijt
Ingelen menscen hemel ende erde
Dat Maria die meegdelike geerde
Met uwer gracen dus es versien
Dies moet v ewigen lof gescien

1 Geerde, gaerde, prieel.

BISSCOP

- 1795 Na Gods gebod moet v verclaert sijn
Alle meegden die veriaert sijn
Die trecken thuus bi vader ende moedere
Ende nemen man als haren behoedere
Dit benic gebiedende sonder respijt
- 1800 Maria ghy hebt oec uwen tijt
Die daer toe steet reyn suuer geerde
Ghi moet oec huwen

MARIA

- By uwer weerde
Eerwerdich vadere ic hebbe in my
Genomen op dat Gods wille sy
- 1805 Dat ic mijn reinicheit ende mijn trouwe
Gode almechtich offeren souwe
Dus soudic geerne houden Gode
Mijn opset van dien ende den gebode
Niet contrarie en ware van dien

BISSCOP

- 1810 Maria dat en mach niet gescoien
Na mijn verstaen ic en weets hoe keren
Almechtich God Here alder Heren
Wilt ons verlichten met saleger leeren
In duegden tot onser sielen bate
- 1815 Oft Maria wiens duegden altijt vermeerden
Hier bliuen sal in den tempel des Heren
Oft haer voegen tot huwelijken state

.I. PRIESTER

Balseme van graciën suet honichrate
Wilt v grote genadicheit hier bewisen

.II. PRIESTER

- 1820 Verwerft ons in glorien de hemelsce sate ¹
Daer men de sielen mach ewich spisen

¹ Sate, bezitting.

BISSCOP

Soe datter elc confoort van duechden in vate
Balseme van graciën reyn honichrate

.II. PRIESTER

Verwerft ons inder glorien de hemelsce gesate
1825 Daer men de sielen mach ewich spisen

BISSCOP

Balseme van duechden reyn honichrate
Wilt v grote genadicheit haer bewisen
Wiens lof dat niemen en can volprisen

DINGELE

Her bisscop hoort de redene mijn
1830 Alle die van Davids geslachte sijn
Die bringen droege roeden sonder vernoyen
Ende de wiens ¹ dat daer sal bloyen
Sal Marien hebben in hoeden
Te huwelike wilt u hier met spoeden

BISSCOP

1835 Lof cracht des alle crachten cracht hebben
Dat ghi u vriende aldus versiet ²

.I. PRIESTER

Wel hem die v in haer gedacht hebben
Lof cracht des alle crachten cracht hebben

BISSCOP

Wat dat wi menscen in duechden gewracht hebben
1840 Bi uwer duecht soe en cest al niet

.II. PRIESTER

Lof cracht des alle crachten cracht hebben
Dat ghi v vrienden aldus versiet

¹ De wiens, hy wiens roede. — ² Versiet, bemerkt.

BISSCOF

Nv salic sonder te letten yet
Alle dat van Dauits geslechte geresen es
1845 Ende tot huweliken state bequame int wesen es
Gaen doen versamen met groter spoede
Laet sien wie Marien vol der oetmoede
Sal vallen te goede si es soe duegdelijc

.I. PRIESTER

Elc mach int herte wel wesen vruegdelijc
1850 Al Dauits geslechte mach wel verblien
Tert voort ghi heren in allen sien 1

.I. IONGELING

Gods werken sijn wonderlijc te verstane

.II. IONGELING

Wie sal sijn wijsheit dan gronderen

.III. IONGELING

Het gaet verre buten minen vermame 2

.II. IONGELING

1855 Gods werken sijn wonderlijc te verstane

.III. IONGELING

Nv pinen wi na sbisscops beuel te gane
Ten temple daer elc mach veryubileren

.I. IONGELING

Gods werken sijn wonderlijc te verstane

.II. IONGELING

Wie sal sijn wijsheit dan gronderen

.III. IONGELING

1860 Die hem in wijsheden met wijsheden fonderen

1 In allen sien, van alle syden. — 2 Vermame, kondschap.

Doent sonder vaer

.II. JONGELING

Die wisen dolen meest

.I. JONGELING

Dats eumers waer

.III. JONGELING

Te beter hebben sijt die goet clerc sijn

.I. JONGELING

Ja wat segdijs • moet niet een wonderlic werc sijn

1865 Dat Maria de maegt reyn van gedachte

Bi Gods beuelene vut Davids geslachte

Enen man sal trouwen geseit vor al

Niet wetende wie dat hi wesen sal

Dan si in Gods begeerte te vreden es

.II. JONGELING

1870 Menich maeht die opten dach van heden es

En soude soe liehts niet gepayt sijn

.III. JONGELING

Die haer gecrigen sal mach wel verfrayt sijn

Want haer minlijc opsien es soe sedelijc

.I. JONGELING

Ende Maria die oetmoedige maeht seer vredelijc

1875 Sal op Gods betrouwen soet ionst huer riet 2

Enen man gaen trouwen al en kint sijs niet

.II. JONGELING

Wie hoerde noit wonderliker dingen

.III. JONGELING

Die sijn rijsken bloyende sal bringen

1 Clerc sijn, geleerd zyn. — 2 Soet ionst huer riet, naer de schikking der
(hoogste) gunst.

Sal de maegt trouwen dats openbaer

.I. IONGELING

1880 Dat teeken sal groot zijn

.II. IONGELING

Dats emmers waer
Men sach sulc wonder noyt geuallen

.III. IONGELING

Diense geburen sal van ons allen
Es van Gode seer vutuercoren

.I. IONGELING

Op eerde en was noit scoender geboren
1885 Haer scoenheit verlicht al tscijn der sonnen

.II. IONGELING

Haren meegdeliken lichaem es soe dor ronnen
Met minnen tot duegdeliker ingloedicheit

.III. IONGELING

Si es soe vol der oetmoedicheit
Elker herten geeft si goet exemple

.I. IONGELING

1890 Hets de vorsienichste van den tempele
De wijste de oetmoedichste ende de reynste
De gehorsamste den Here ende de serteynste
Die noyt op groyende was in duechden

.II. IONGELING

Dat esse waerechtich

.III. IONGELING

Si es soe vol vruechden
1895 Dat noyt op eerde en quam haers gelike
Alsoet wel blijft

.I. IONGELING

Ic ben mechtich ende rike

Maer mocht mi de scoen maegt geburen
Ic dancte Gode der goeder auturen
Ende ic wilder herte ende sin toe leggen
1900 Haer te bennene

.II. IONGELING

Alsoe mochten wi oec seggen
Hier en es niement vaet 1 mijn vercleren
Hi en soudse te huwelike wel begeren
Mariën die een bescut vor toren 2 es

.III. IONGELING

Hi salse wel crigen dire toe geboren es
1903 Ic meynder noch sulc es diere na lesen 3 sal

.I. IONGELING

Sijn roede sal bloyen die brudegoem wesen sal
Ga wi ten tempele de maecht aenscouwen

.II. IONGELING

Tes messelic 4 wie ons meskief 5 genesen sal
Sijn roede ral bloyen die brudegom wesen sal

.III. IONGELING

1910 Sijn aenture es groet die in desen sal
Gode behagen ende de maget trouwen

.I. IONGELING

Sijn roede sal bloyen die brudegoem wesen sal
Ga wi ten temple de maegt aenscouwen
God wil ons met sire gracen bedouwen

BISSCOP

1915 In den name des Heren hoort alle die sijt
Van Davids geslechte sonder verwijt
Te huwene brinct elc een roe
Drooge 6 dat God zijn gracie due

1 Vaet, vat, bevat. — 2 Toren, leed, verdriet. — 3 Lesen, kiezen, keuren.
— 4 Messelic, twyfelachtig. — 5 Meskief, ongeval. — 6 Roe drooge, drooge
roede.

Tot onser salicheit hoe dat goet

.I. VAN DAVIDS GESLECHTE [*iongelinc*]

1920 Heer Bisschop wi sijn alle bereet
Naer v gebod soet redene si
Joseph tert vort

JOSEPH

Wat hangt aen my
Ghi heren wilt mi dies verdragen ¹
Ic bens onwerdich

BISSCOP

Hoort mi gewagen
1925 Wiens roede dat bloyt mach wel verblien
Want hi sal trouwen der maegt Marien
Joachems dochter na Gods beuel
Stect op v roeden · O God Emanuel
Hoe mach dit wesen dits vreemt bediet
1930 Hier en bloyt een ynckel roede niet
Nochtans seide dingle int openbaer
Dat soude gescien

.I. PRIESTER

Joseph comt naer
Weest onderhorich naer dbetamen
Stect op v roede en wilt v niet scamen
1935 Wat God begeert dat moet gescien

JOSEPH

Ghi Heren dat kennic 2· maer al in dien
Benic bereet in alder maten
Maer dees soe moechti mi wel verlaten 3

BISSCOP

Lof Here die niement en can geliken
1940 Hier doedy openbaerlijk blikē

¹ Dies verdragen, daarvan vryspreken. — ² Kennic, bekenne ik. — ³ Verlaten, vrylaten.

Dat alle dinc es in v vermogen
Joseph ghi moecht v wel verhogen
Want God die heeft v vutuercoren
Bouen al dandere· nv na dbehoren
1945 Joseph soe moetti trouwen te wiue
Marien reyn suuer bequame van liue
Alsoet de ouerste Here begert

JOSEPH

Her bisscop dat en wert v niet geweert

BISSCOP

Nv ioseph in onderhoricheden
1950 Soe geloefdy den Here· dat ghi met vrede
Ende met getrouwicheden in werken van minnen
Marien vol der oetmoedeger sinnen
Volstandich bi bliuen selt emmermeere
Sonder afsceiden

JOSEPH

Dat gelouic here ende Gode den Here
1955 Vor v her bisscop als man van trouwen

BISSCOP

Dat geloefdy oec Maria

MARIA

Jaic here

BISSCOP

God laet v wel houwen
Nv ioseph vrient wilt v bereiden
Thuus wert te treckene sonder beiden
1960 Maria dochter ende Joseph ghi
Weest onderhorich

JOSEPH

In Gods namen si
Maria laet ons gaen gercetscap maken
Soet ons betaemt van allen saken

Ic wil gaen trecken ongelet
1965 Te Bethleem waert

MARIA

Ende ic te Nazareth
Gods gratie wil ons alsoe gewegen
Datter sinen lof in sy gelegen

[Silete]

GOD

Gabriel hoert wilt v bereyen
Sijt snel en wilt niet langer beyen
1970 Ic wil aen nemen menscen natuere
Volcomen dat die propheten seyen
Van mire hoger gebuertelicheyen 1
Aen eene meechdelike figure
Om te verlossen die daer int snre
1975 Lange bedruet hebben geseten
Die willic nv als creature
Bringen daer ewelic geduere
Mijn grote bliscap ongemeten
Gabriel ic doet v weten
1980 Dat ghi selt trecken te Nazaret
Daer seldi vinden in secreten
Maria die maget onbesmet
Haer seldi seggen ongelet
Van minen wegen in corter spacen
1985 God gruetu sonder wee vol graciën
Dat segt haer van den monde Gods

GABRIEL

O Here behouden vus geboods
Mi wondert hoet v gelieuen souwe
Menscheit te nemen aen een vrouwe
1990 Al es si suuer ic segt v bloet
En steruen natuerlic dan de doot
Ende ghi onsterfelic sijt soet claer es
Want de mensce soet openbaer es

1 Gebuertelicheyen, al wat myne geboorte betreft.

Met sonden ontreint es en besmet
1995 Contrarie sgebods • en uwer wet
Dits hoech verstaen • ic segt v vrilic

60b

Gabriel • dees maeht heeft mi so blilic
Gedanct • geloeft • als haren verminderen
Ghi en selter blame • noch smette in vinden
2000 Dies es mijn herte • in haren bedwange
Gescreuen staet • in Salomoens sange
Mijn liefste vriendinne eest • hoe dat si
Want si es geheilicht in my
Ende op wien sal rusten Gods geest
2005 Dan opten oetmoedegen alder meest
Dus segt haer voert • sonder respijt
De Here es met di • gebenedijt
Soe sidi bouen alle vrouwen

GABRIEL

O claarheit die niemen en mach dorscouwen
2010 Hets meer dan tijt • ic lide verwonnen 1
Grondeloes sijn • v hoge conaen
Ende v genaden onbesneden 2
Vut uwer hoger godlichkeiten
Om Here te quitene • die nu sternen
2015 Soe werd ic nernstich ter bederne 3

Pause cort

Gabriel knielt vor Marien ende si leit en leest in haer
camere haer hande te Gode wert hebbende

GABRIEL

Van Gods wegen • suuer vercorne
Los van allen smetten reyne
Soe com ic tu • in tsviants toorne 4
Ghi selt verlossen die verloorne

1 *Ic lide verwonnen*, ik belyde my verwonnen. — 2 *Onbesneden*, onbepaald.
— 3 *Ter bederne*, ter zake die behoort gedaen te zyn. — 4 *In tsviants toorne*,
tot verdriet van den aertsvyand.

2020 Hi wilt hem ¹ rusten in uwen pleyne
Ende wilt vertroesten · vor die velayne
Die liggen inder duuelen tra ²
Aue gracia plena

Hier verscrijse haer

Maria vrouwe sijt onuersaecht
2025 Natuerlic seldi baren een kint
Ende werden moeder ende bliuen maecht
Die gracie des Heren heeft v vermint
Jhesus · saelt heten mi wel versint ³
De hoechste van deser werelt wijt
2030 Ghi sijt · soemen gescreuen vint
Vor alle vrouwen gebenedijt

MARIA

Her ingel · die hier dus comen sijt
Seer verwondert mi van dien
En kinde ⁴ noyt man ter werelt wijt
2035 In wat manieren · saelt dan gescien

DINGEL

Suer maecht sijts onbeureest
Gods gracie heeft v daer toe bereit
Ghesdien saelt · biden heiligen geest
Mids uwer groter oetmoedicheit
2040 Ten tekene van dien vor waer geseit
Heeft Elizabeth v nichte ongewaent
Enen sone ontfaen in haer outhet
En es nv in haer seste maent
Nochtan dat si onvruchtbaer sy
1245 Ten dae Gods gracie

MARIA

Her ingel soe ghi

¹ Hem, zich. — ² Tra, trade, trede, vertreding. — ³ Versint, verstaet.
— ⁴ En kinde, ik en kende.

Mi seit· soe moet met mi verkeren
 In Gods gemaden soe keeric my
 Siet hier de deerne ¹ Gods ons Heren

GABRIEL

Reyn maeht vol eren· suete Marie
 2050 Die gracie Gods· heeft v omvaen
 Een godlike hemelsce tresorie
 Seldi voort bliuen sonder vergaen
 Orlof· ic keere ten hemel saen

Selete

De na prologhe

O alder hoechste gebenedie
 2055 Godlike· hemelsce tresorie
 Laet v· ons slechtheit sijn bequame
 Dat wi hier minlic· sonder envye
 Hebben vertoecht· in weder sye
 Ter eren· van uwen soeten name
 2060 Dor uwen oetmoet· huetse vor blame
 Diet duegdelic hebben willen verzinnen ²
 Ende hier sijn comen tot onsen verzame
 Gheeft hen te harer sielen vrame
 Dat si die ewige vruecht gewynnen
 2065 Wy doen v· duegdelic bekinnen
 Dat wi· en God wilt tander iare
 V dander bliscap selen beginnen
 Ende vort· van iaer te iare met minnen
 Oec dander bringen int oppenbare
 2070 Tot seuene lanc· verstaet int clare

¹ *Deerne*, dienarcsee. — ² *Versinnen*, begrypen.

- Salmen · v achter volgende · vertogen
Ter eren der weerdicheit van hare
Die vele meerre · eren werdich ware
Dan wy · van hare · vercleren mogen
2075 Dies bidt der lampen ¹ · sonder verdrogen
Datsi · ons allen moet beurien
Ende dat wi ons · te haren dienste so pogen
Dat wi in vreden · ende in hogen ²
Met salicheyen · den tijt gebeyen
2080 Bidt dies · der sueter maecht Marien
Gemeynlic · die hier sitten of staen
Orlof geminde · hets nv gedaen
Tot · tander iaer soet es vorseit
2084 Ic beueel v · der drieuldicheit
-

Tusschen v^a 2074 en 2075 is door een andere hand
ingevoegd :

Dat v van my mach werden gheseyt
En die fame breyt
Vry sonder helen
Dat tCorenbloemken tauont wat sots sal spelen.

1. *Lampen*, lamp, licht des hemels, *stella matutina*. — 2. *In hogen*, in
vrengde.

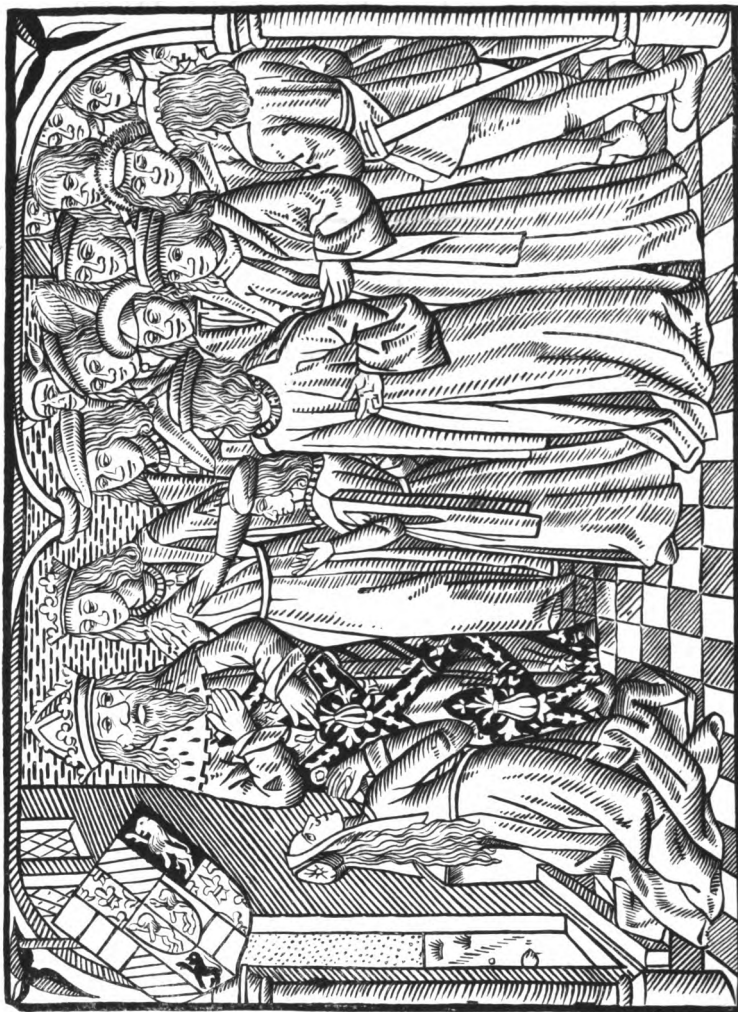
TOEMAETJE.

By het lezen van MONE's *Einleitung* tot de *Altteütsche Schauspiele* bemerk ik dat het gevoel van dezen geleerden, wegens den oorsprong der Misteriespelen in de kerken, byna geheel en al overeenstemt met hetgene ik daerover heb in het midden gebragt. Tot bladvulling zal ik hier zyne woorden laten volgen :

URSPRUNG UND AUSBILDUNG DES SCHAUSPIELS.

Der Ursprung des Schauspiels im Mittelalter war *lateinisch*, womit jedoch nicht behauptet wird, dass man für jedes noch vorhandene Stück die lateinische Quelle nachweisen könne. Die ältesten Beispiele dramatischer Dichtung sind lateinisch; die teütschen Stücke enthalten manchmal Reste der lateinischen Texte; man sieht den teütschen Passions- und Osterspielen an, dass sie nach einem gemeinsamen Original gemacht sind, und die theatralische Anleitung aller teütsche Stücke ist lateinisch abgefasst. Diess und der religiöse Inhalt der Schauspiele beweist, dass die Geistlichkeit die Urheberin der dramatischen Dichtung war und solche Spiele eine gottesdienstliche Bestimmung hatten. Sie wurden vornehmlich an drei Festtagen, die nächst der Weihnacht fielen, aufgeführt, am Stephans-, Johannes Evangelisten- und unschuldigen Kindleins-Tag, vom 26. bis 28. December (*Gerbert, de cantu et mus. II, 83*), welche Feiertage an und für sich keine kirchliche Veranlassung zu dramatischen Aufzügen haben. Zu dieser Zeit passen nur die Drei-Königspielen, nicht die Passions- und Osterspiele, die nach den vorhandenen Stücken häufiger waren und in die Charwoche gehören. Die Vorlesung der Lei-

densgeschichte am Palmsonntag und Charfreitag nach den Evangelien des Matthäus und Johannes geschah auf eine Art, die ungezwungen zum dramatische Gesang führte, indem der Vorleser den Text der Evangelien in einem monotonen Recitativ vortrug, die Worte Christi aber darin, nach Art des Evangeliums, gesungen wurden (*Gerbert l. l. I, 533*). Es durften zu diesem Vortrage nur zwei Stimmen verwendet werden, so war der dramatische Wechselgesang vorhanden. Dieser Gesang (die sogenannte Passion) findet noch jetzt in vielen katholischen Kirchen statt; er ist teütsch und besteht in dem Texte der genannten Evangelien, welcher seiner dramatischer Abfassung wegen sich zu dieser Art des Vortrages eignet. Den erzählenden Theil des Textes singt die Stimme des Evangelisten als Recitativ; die übrigen Stimmen singen, jede in eigener Melodie, diejenigen Worte des Textes, die verschiedenen Personen zukommen, z. B. Christus, seinen Jüngern, Pilatus u. s. w., so dass in der Regel so viele Sänger sind, als Personen in Texte redend aufgeführt werden. Der Chor beginnt langsam mit feierlichem Ernste : « Das Leiden unsers Herrn Jesu Christi, wie uns sankt Matthäus beschreibt; » darauf folgt der Evangelist mit dem Texte des Evangeliums (*Matth. c. 26 flg.*) und die übrigen Personen nach ihrer Reihe.

F^o 141.

GEDICHTEN

OP

MARGARETHA VAN OOSTENRYK

EN

PHILIPS DEN SCHOONEN.

(1493 — 1497.)

I.

*La complainte de dame Marguerite d'Austrice,
fille de Maximilian, Roi des Romains.*

Quant une fleur, yssant d'aitre d'honneur,
Est entré en vergier d'un seigneur,
Noble puissant et riche gouverneur,
Et qu'elle croist en toute souffissance,
5 En force, en bruit, en beaulté, en verdeur,
En fruit, en grace, en louange, en grandeur,
En pureté, en substance, en odeur,
C'est mal de lui oster force et puissance;
Pour moy, chascun en a eu cognoissance.

10 Moy, Marguerite, de toutes fleurs le choisis,
Ay esté myse au grand vergier franchois ¹,
Pour demourer, croistre et hanter ainchois
Que feusse grande, emprès la fleur de lis :

¹ Door het vredesverdrag van den 23 september 1482 werd de jonge Margaretha, nieuwelyke twee en een half jaer oud, bestemd om aen het hof van Lodewyk den XI, tot gemalin van den franschen erfprins, opgevoed te worden. In april 1483 werd zy overgeleverd; doch na den vrede van Senlis (23 mei 1493) zond men haer, onverrichter zake, naer haer vaderland terug. Hierover deze *Complainte*, die de heer Altmeyer in zyne *Marguerite d'Autriche*, page 207, voor een opstel der vorstin houdt, wat echter zeer twyfelachtig is.

1845.

10

Là ay receu tous biens et tous esbanois,
15 Là ay veu joustes, dansses et tournois.
Et maintenant je vois, et sy cognois
Que ces grands biens me sont prins et fallis,
Pas n'en doivent les miens estre jolis.

Je y ay esté noblement arousée
20 Plus de dix ans de très-noble rosée,
Cuidant estre royne et espousée
Au roy Charle, et corone portée ;
Mais bien parchoy que me suis abusée,
Par quoy doy estre en mon cuer dolorée ;
25 Car de par lui ay esté refusée,
Et sy m'a fait hors du vergier oster
Pour une aultre en mon lieu bouter.

Cest espace royne ay esté nommée ;
Mais maintenant suis la renommée,
30 O roi Charles, peu de toi amée,
Puisque pour une aultre m'avez voulu changée ;
Mais, nonobstant, pas n'en suy diffamée,
Amoindrie, foulée, ne blamée.
Se en ton pays je ne suis enfermée,
35 Dame et royne, cause ay de moi planter
En aultre vergier, pour moy de toy venger.

O Empereur de Rome redoubté,
Mon grand-père, de vertu illustré,
Qui cha jus porte et as tousjours porté
40 Le monde, aussi l'espée de justice,
Je te prie que tu prende pyté
De Marguerite, à qui on a osté
Plaisir, solas, puissance et majesté,
Sans regarder à quelque prejudice :
45 C'est peu prysé ton noble hostel d'Austrice.

Mon noble Père, aussi roy des Romains,
Tousjours auguste entre les corps humains,
Je te requier et pric à jointes mains,

Pour acquérir de Jhésus le mérite,
50 Que tu veulles tant prier tes Germaines
Et tes subjettz qu'en brief, sans nulz demains,
Ilz tirent hors de ces las inhumains
Ta petite fillette Marguerite,
Qui de solas et joye on déshérite.

55 Et toy aussi, mon frère souffissant,
Philippe, archiduc d'Austrice, flourishant
En toutes honneurs et en beaulté croissant,
Remetz ta sœur petite en non chaloir,
Fais esclaireir ton espée tranchant,
60 Fais esmouvoir ton peuple ravissant,
Fais desployer ton estandart puissant,
Fais à ce cop ta jeunesse valoir;
Car, selon droit, mon duel te doit doloir.

De cuer contrit, je requier à Dieu vengeance;
65 De cuer contrit, je demande alligeance;
De cuer contrit, je pleure ma nuyssance,
Pensent en moy que mon corps deviendra.
On m'a osté mon solas, ma plaisance,
On m'a donné pour joye desplaisance;
70 De faire à dame ainsi, est-ce l'usance?
Non, j'ay espoir que le temps changera :
Il n'a pas pleu tout ce qu'il plouvera.

O mes Flamens, estes-vous endormiz?
Vous estes ceulx qui me y avez miz,
75 En ce dangier dont de peur je frémis,
Craignant user en douleur mon eage.
Tous les Franchois vous tenez pour amis
Que vous devez tenir pour ennemis;
Car faussé vous ont ce qu'ilz vous ont promis,
80 Touchant de luy et moy le mariage;
Menez m'avez en paynible voiage.

Et vous qui estes de la noble maison
De Bourgogne! or, est-il huy saison
De vous monstrier en servant la toison,

- 85 Preux et vaillans, sans faire nulle hantance?
Vous voiez que suys à demy en pryson
Mise par vous, dont petit vous pryse on,
Se ne vengez la grande mesprison.
Mettez vous donc en armes au passage
90 Pour moy ravoir, et on vous tendra sage.

Considérez la honte et vitupère
Que on a fait à moy et à mon père;
Aydez que le facteur, le compère,
Selon raison, droit, et sainte escripture,
95 Pour elle aussi que deusse nommer mère,
Ne fault goustier ceste sausse amère.
Onques chā jus en nulz livres d'Homère,
Home ne fist de telz fais lecture,
Mal en viendra selon foy et droiture.

- 100 Oncques parler de telz fais je ne ouys.
Que dites-vous, les bons de mes pays?
Bien cause avez d'estre peu esjouys
Pour ces tors fais à moy et mon père!
Sy petit n'est qui n'en soit esbahiz;
105 Qui telz fais brasse, il doit estre hays.
O tristesse! de toy trop je jōys
Oultre mon veul; mais s'il plaist Dieu, j'espère
Que je reverray ma lyesse prospere.

- O vous, dames, damoiselles et pucelles,
110 Vous, bourgeoises, gentilles damoiselles,
Vous marchandes riches et toutes celles
A marier, prenez cy exemplaire;
Mirez-vous-y, et lisez mes libelles;
N'alliez pas vos faces, qui sont belles,
115 A hommes nulz qui vous soient rebelles,
Comme de moy est fait, dont me doit desplaire;
Mais puisque à Dieu plaist, par raison me doit plaire.

- Si je ne suis en France cronée,
Et se du Roy je suis habandonnée,
120 Et se une aultre est en mon lieu ordinée,

Il m'ent convient la pacience avoir,
Pas ne m'en chault; mais que soie menée
En la maison, en laquelle suy née,
Et souefment de tous biens gouvernée,
125 Pour mon tayon mon père veoir,
Je ne demande en ce monde aultre avoir.'

Adieu plaisir, adieu esbatemens,
Adieu deduis, adieu haus paremens,
Adieu chansons, adieu bons instrumens,
130 Adieu danses, adieu joyeusetez!
J'ay tous anvys, j'ay tous encombrements,
J'ay toutes peines, j'ay douleurs et tourmens,
J'ay tous dangiers, et tous par vous, Flamens!
En cest estat m'avez mis et bouté,
135 Quant Dieu plaira de moi ara pité.

De mon tort fait l'arbre en doit sa verdeur
Perdre à tousjours, et la fleur son odeur,
Le fruyt son goust, le soleil son ardeur,
L'oiseau son chant, la rivière son cours,
140 Tous Austriciens, subgetz à l'empereur,
Doivent entrer en vaillance et fureur,
En promettant de venger cest erreur,
Sans des Franchois doubter le secours;
Car c'est blâme pour toutes nobles cours.

145 Je ne sais mieulx que pacience avoir,
Et mettre en Dieu le fait Marguerite,
C'est celui qui peut et scet tout concevoir,
148 Et qui aulx bons donne sa gloire eslite.

Een gedrukt blad, in groot-quarto, van omtrent het jaer 1495, in de Bourgondische bibliotheek te Brussel, gebonden in een codex van dien tyd, N° 10926 van het inventaris. Aen het hoofd van dit stuk eene houten plaet, die wy gesteendrukt hier byvoegen.

II.

Die Scedinghe van den edelen aertshertoghe Philips van
Oosterijck, Brabant, etc., ende van sijnder suster die
schone Margriete, a° XCIII^o (1496).

Hoe groten blijscap in liefs vergaren es
Druck, droefheyt volcht achter ¹ int scheyen ;
Het versamen van vrienden een bly gebaren es,
Maer tscheyen van lieven der herten beswaren es;
5 Voor blijscap coemt droefheyt, voor dlachen screyen,
Alsoo sy verhoort hadden diet ons seyen,
Soot was ghesiet te Middelburch int stede,
Van onsen grave en sijnre suster, onder hun beyen,
Op Sinte Katerinen dach ², dats waerhede,
10 Daer Margriete met haren broeder tseymael dede.

Ons grave sijne suster vriendelijc toefde,
Over maeltijt daer sy saten bee ³,
Van spijsse, van drancke, dat daer behoefde.
Margriete en dede niet dan sy droefde,
15 Denkende hoe sy gheraken soude over die zee,
Ende tseyden van haren broeder dede haer wee :
Dies wertse rouwich van sinne;
Want haer broeder bracht haer, ten ghescee,
Sint Jans vrientscap en Sinte Geertruy minne ⁴;
20 Dies haer ghinc alle droefheyt inne.

¹ *Achter*, daerna. — ² *Op Sinte Katerinen dach*, 25 november 1496. Volgens de *Chroniques de Jean Molinet*, chap. 289, is echter Margaretha maer eerst in february daeraenvolgende naer Spanje vertrokken. — ³ *Bee*, beide. — ⁴ *Minne*. Men was gewoon, by het afreizen, op *Sint Jans vriendschap* en *Sint Geerden minne* te drinken :

Mierom drinet al Sint Jans gheleide,
Eer deen al van den anderen scheidē,
Als ghi enighe reise bestaet;
Daertoe haer minne, al onversaet,
Die Sinte Geertruut was gheheten.

Zie, onder andere, over dezen dronk, *CLYFFERT's Bydragen*, bladz. 382 en volgende.

Met vruechden datse droncken en aten ,
 Also ghy hooren moecht en verstaen ,
 Ende bedreven blijscap boven maten ;
 Maer menighen traen was daer ghelaten .

25 So wanneer die maeltijt was ghedaen ,
 Ende men van tsoeyen dede vermaen ,
 Als niet meer tansiene haren broeder ,
 Doe worden haer dooghen met tranen bevaen ,
 So elck bi reden mach wesen vroeder :

30 Cristus wil wesen haers soips stierhoeder !

Hoort hoe Margriete , dese maghet reene ,
 Haren broeder te voete viel op haer knyen ,
 Bedroeft van herten , bevaen met weene ,
 Hem clagende dat haer was gedaen te cleene ,

35 En haren vader , dat conincklyc engyen ¹ .
 Noch bad sy om in paise te houden , hoort mijn bedien ,
 Sijn landen , met soeten woorden ende goeden vermanen ,
 Dat alle die hoorden haer dese woorden bedien ,
 Edel , onedel , ic soude wel wanen ,

40 Dat hem ² die oghen vloeyden vol tranen .

« Ay broeder , als ic ben van hier ghetoghen ,
 Die confusien moet ick al vergheten ,
 Die my ghedaen is , int claer betoghen ;
 Daerom broeder thoofst sijnde boven alle hertogen ,

45 Ende grave in menighe landouwe gheseten ,
 Al die vieleynicheyt , willet weten ,
 Die my die coninck van Vrancrijck boot ,
 Begheric , broeder , na mijn vermeten ,
 Dat ghy vergheeft , door Cristus doot . »

50 Wat dat haer broeder antwoorde laet ic lyen ³ ,
 Daer af en wil ick niet rueren een haer ;
 Maer hy seyde : « Suster , wilt dat vertyen ⁴ ,
 En wilt u des weenens doch vermyen :

¹ Engyen , fr. *engin* , gewrocht ; eene zonderlinge uitdrukking ten aenzien van zulk eene personnagie . — ² Hem , hun . — ³ Lyen , voorbygaen . — ⁴ Vertyen , verstellen , afstaen , ontdoen .

Ghy maect ons alle moedeloos en swaer;
 55 Het sceyden van u gaet my so naer,
 Doch heb ick u woorden wel onthouwen.
 Men seyt ghemeynlic, ende tés oick waer,
 Langhe borghen en is niet quijt ghescouwen. »

— « Wel broeder, so neem ick orlof dan.
 60 Groet my den coninck onsen vader seere!
 Den rouwe comt my so vloyende an,
 Door tseyden van den edelen man,
 Ick duchte ick en siene ¹ nemmermeere;
 En groet my sijn coninghinne, vol alre eere,
 65 Onse stiefmoeder, die dochter van Mylanen,
 Dat bid ick u hertelije, broeder en here!
 Mijn oghen vloeyen so vol heeter tranen,
 Doer tseyden, ick en kans niet meer vermanen. »

Dus nam sy orlof aen tBrabants pryeel,
 70 Aen Lovene, Bruessel, Antwerpen en Bossce mede,
 Aen Lyere, Herentals, en aen cleyn steden een deel,
 Aen Hollant, Zeelant, Vlaendern gheheel,
 En aen Berghen en Mechlen die steden,
 Beminnende ² haren prins, vol der getrouwichede,
 75 Ende in feyten van orloghen dicwijl ghedient,
 En bighestaen met cloecken beden,
 Daert hem was dicwijl qualije ghesient.
 « Alle u landen gheheelije sijn u vrient. »

Die edel Margriete doen orlof nam
 80 Aen haers broeders landen ghepresen,
 Die hem toebehoorden, daer sy oyt quam,
 Haer bedanckende der goeder jonsten lofsam,
 Ende der eerbaerheyte diese haer hadden bewesen
 (Al mocht ick u daer af wat segghen oft lesen,
 85 Het soude te lanck vallen nu ter stont);
 Int sceyden orlof nemende met desen,
 Deen dander minlijc cussende aen den mont :
 « Orlof broeder, en blijft ghesont ! »

¹ *Siene*, zie hem. — ² *Beminnende*, dit woord slaet op de evengenoemde steden en provincien.

- Prince ¹, dus es tsceyden gheschiet
 90 Van Margrieten en haren broeder soet,
 Dwelck deerlijk om scouwen was en verdriet;
 Maer sulck sceyden ter werelt en achtick niet,
 Dan dat leste sceyden, dwelc elc besueren moet,
 Als God die ziele van tlichaem sceyden doet,
 95 Wanneer dat vervult is hier onsen tijt :
 Dat sceyden is bitter, voor sot oft vroet;
 Elcke dencker om, die hier tegenwordich sijt :
 98 Ick bevele u allen Gods moeder ghebenedijt!

III.

Anno **XXXX° XCIII** hoe dat vrou Margriete hertoghe
 Philips suster in Spaengien ontfanghen was ².

- Had ick nu die poëtelijke ghedachten,
 Die Virgilius toochde in sijnre tijt,
 Ick soude met redenen, weerdich om achten,
 Openbaren een yghelijc iolijt;
 5 Nu soudy ³ verhueghen, die menschen sijt!
 Ghebluscht es nu ons swaer verlanghen;
 Maect dan om hooren uwen appetijt,
 Hoe vrient den vrient vriendelijc kan ontfanghen.

- Hertoghe Philips, lustich van bedrijve,
 10 Nu in huwelijc met vrouw Joanne verbonden,
 Heeft vrou Margriete, redelic van lijve,
 Sijn suster, na tlant van Spaengien ghesonden.
 Al heeftse haer in perikelen ghewonden
 By die stormende zee, so elck mach weten,
 15 Ende buten tslans haer selven vonden;
 Maer nieuwe vruecht doet ouden druc vergeten.

¹ *Prince*. Rhetorikale vorm. In alle liederen, in alle referencien was het laetste couplet aen den *prins* der rederykkamer of der gilde gewyd. — ² Zie over deze reis *Molinet*, chap. 289 en 291. — ³ *Soudy*, zoudt gy.

- Tes dinckelijo hoese die coninck verhayde ¹,
 Tallen havenen waren sijn ambassadeurs;
 Die wint van gracen haer zeyl bewayde,
 20 Dat sy ghevoelde meer soets dan suers.
 Sconincs lakayen en sijn courreurs
 Bekenden die vlote, comende te lande;
 Met nernsticheden dedense veel labuers,
 Om tontfangen die bloeme plaisant.
- 25 Als tvolck aen lant meest was gheclommen,
 Vrouw Margriete soude haer oic daer toe scicken;
 Twalef hertogen sijn int water gezwommen
 Tot der herten ², met haren gouden sticken ³ :
 Sy saghen die edele ymage nicken ⁴;
 30 Sy ontgingense als die haer jonste droeghen,
 Om dat men trouwe daer sach verdicken ⁵,
 Vrient sal hem tot vrients eere voeghen.

- Doe men Hester aen Asuerus knochte,
 En was noyt sulcken jonste perfect :
 35 Die straten daer men vrou Margriete brochte
 Waren met gouden lakenen en fluweel ghedect;
 Theel conincrijcke was daer verweect;
 Ses mijlen lanc dedemen die straten slichten.
 Daer sulck een edelheyt tsamen trect
 40 Deere, den lof, en es niet om dichten.

- Van Castilien die hoghe coninckstabele
 Reedt met vijftich ridders, in haer ghemoet,
 Uutnemende personen, seer presentabele,
 Al met gulden stucken, so ick verstoet;
 45 Menich hertoghe, ter eeren den coninck soet,
 Dienden den coninckstabele ghetrouwe :
 Wel mochtense dincken, als lieden vroet,
 Veel hangt aen tlichaem van een lantsvrouwe.

¹ *Verhayde*, verlangde, verwachtte. — ² *Tot der herten*, in 't water tot aen de borst. — ³ *Sticken*, kleederstukken. — ⁴ *Nicken*, knikkend groeten.
⁵ *Verdicken*, aangroeijen.

- Elck prince hadde sijn ordinancie ghepast;
 50 Som haddense mulen, som haddense paerden;
 Haer dienaers droeghen fluweel, damast,
 By dusentsmaels, der vrouwen ter waerden;
 Naer Burghers ¹ sachmense de vaert aenvaerden.
 Die tijdinghe vernam die conino machtich :
 55 Al mocht hy te voren veel sorghen heerden ²
 Een goede bootschap maect menich herte sachtich.

- Die coninck met sijne coninghinne
 En die jonge coninck, verreyt daer mede,
 Quamen met eenen eendrachtighen sinne
 60 Een half mijle, buten Burghers ter stede :
 Daer groeyde jonste, daer sach men vrede,
 Int weerdich ontmoeten van twee ghelieven.
 Sulc een ontfanck als men daer dede
 En mach gheen menscelike tonghe brieven ³!

- 65 Al had ick een ynghelijck verstant,
 En dusentich handen, die altoos screven,
 So en soudic niet konnen toghen int lant
 Den cost die daer was bedreven.
 Daer heeft liefs mont den mont beseven ⁴;
 70 Daer sachmen dooghen na dooghen ghierich.
 Selck weten dexemple wel die noch leven :
 Groen hout ontsteken bernt dickwil vierich.

- Die bruygom, daer men eere af mach talen,
 Gaf vrouwe Margrieten, buten opt velt,
 75 Drie hondert duysent gouden realen,
 Tot haerder willecome ghetelt.
 Doe quam die gheestelike ghewelt ⁵,
 En ontfinghense met cruce en vanen :
 Te Deum Laudamus was daer ghespelt.
 80 Daer duert ⁶ af coemt machmen wel vermanen.

¹ *Burghers*, Burgos; by Molinet *Bourghes en Espaygne*. — ² *Heerden*, uitstaen, uitharden. — ³ *Brieven*, vermelden. — ⁴ *Beseven*, opgemerkt, bezeft. ⁵ *Ghewelt*, magt. — ⁶ *Duert*, duerzaamheid, duerzame vrede of vereeniging.

Doe redense al naer der stad vercyert;
 Die husen waren als tempels vermoit;
 Met cypressen boomen was daer geviert;
 Die straten met palmen en rosemarijn bestroet;
 85 Menichte van fonteynen hevet tvole verfroyt ¹
 Die alle smake van wijne goten;
 Van meerder triumphen en hoordick noyt.
 Als God wil den druck is haest verschoten.

Noyt ordinancie so reyn gheschiet,
 90 Artchieren, pagien en waren niet om tellen:
 Sy droeghen mantelijnen, ghestiet
 Met orfevryen, als rustighe ghesellen;
 Die paerden waren gheladen met gulden bellen;
 Tghesmide ² vol robijnen en diamanten.
 95 Noyt en mocht hem Hector so oyerlijck stellen,
 Als die bruygom was, aen alle kanten.

Vrou Margriete, vercyert niet om verschoonen,
 Was in die kercke gheleydt met staten:
 Daer songhen die melodieuze thoonen,
 100 Voor cardinalen, bisschoppen, prelaten:
 Daer gaf die coninck over Garnaten ³
 Sijnen sone, om sijns staets vermeerden.
 God wiltse tsamen in rusten laten,
 Datse dlant moghen regeren met eeren,
 105 Dwelck hem wil jonnen die moeder Ons Heeren!

IV.

Die ontfankenisse des hertoghen in die stad van Gent.

Verhuecht u, Vlaenderen, int ghemeene;
 Verhuecht u al dat verhueghen mach;
 Cesseert nu van uwen weene,
 Elck mach verhueghen groot ende cleene,

¹ *Verfroyt*, verheugd; van *vroylijk* zijn. — ² *Ghesmide*, 't beelag.
³ *Garnaten*, Grenade.

- 5 In die triomphe die men sach,
 In meerte den veertiensten dach 1,
 Mids dincomste, dits waerhede,
 Van grave Philips met princelijck bejach,
 Ontfanghen te Ghend al binnen der stede.
- 10 Met processien track men hem teghen;
 Gheestelijck, weerlijck, den wygande 2:
 Hy eest wel weerdich, die edel deghen 3!
 Buten Sinte Bavs 4, op haer knien ghelegen,
 Heeft jage ende wet, wijs van verstande,
- 15 Met eender maegt verciert 5, die slotels in de hande,
 Ghepresenteert den grave, dat edel bloet:
 « Willecome, heer, hier binnen den lande,
 Voor u en koren 6 wy gheen aertsch goet. »

- Vele reverentien was men hem biende,
 20 Soot de edelheit wel moet behoren,
 Van claroenen, trompetten, vruecht gesciende;
 Men wasser oick alle die ballingen siende,
 Die om gracie riepen, achter en voren:
 « O grave Philips, ons heere gheboren!
- 25 (Met wenenden ooghen riept meerder en minder)
 Vergheeft ons alle voorleden toren;
 Ghi sijt ons heere; wy sijn u kinder! »

- Als sy gheleghen hadden een poose
 Namse grave Philips in ghenaden;
 30 Ten is fable, fictie, nocht glose,
 Poort en landt ghevende 7, sonder noose 8;
 Ende was int stadt te trecken beraden.
 Binnen der poorten sach men ontladen 9
 Vele figuren, plesant int gesichte,
- 35 Verciert sijnde met costelike ghewaden,
 Met vierpannen, ende met waslichte.

1 Op den 10^{en} maart 1497 volgens die *Excellente Cronike van Vlaenderen*, fol. 284. — 2 *Wygant*, held. — 3 *Degen*, omtrent hetzelfde als *wygant*. — 4 *Sinte Bavs*, de abt dy van St-Baefs. — 5 *Maegt verciert*, opgesierde maegd, verbeeldende de stad Gent. — 6 *Koren*, keurden, verkozen. — 7 *Ghevende*, hun wedergevende. — 8 *Noose*, letsel. — 9 *Ontladen*, ontdekken.

Aldus passerende voor thuus der heeren
 Bleef grave Philips een poose staende :
 Aen allen sijden sachmen hem keeren,
 40 Aensiende die vieringhe, groot int meeren,
 Hoe tcomuyn daer was haer handen slaende.
 Een selveren maegt met eenen leeuu ontfende
 Was hertoge Philips, die men liet dalen,
 Met sueten zanghe, triumphelijck gaende
 45 Over tstrate, dwelck ick moet verhalen.

Met luder stemmen al even zeere
 Riep daer tcomuyn, jonck ende oude
 (Tdede dbewijs der naturen leere),
 Met weenenden oghen : « Wellecoem, heere;
 50 Voor u en koren wy schat noch gout ; »
 Al huilende roepende menichfout :
 « Willecome, willecome, » met stemmen claer.
 Vrou jannen, die hy nu heeft ghetrouwt,
 Quam achter hem in een roesbaer ¹.

55 Ons grave Philips dat hem keerde ²,
 Siende op sijns herten deel;
 Al lachende hy zijn vrouwe eerde,
 Wiens vruecht dat allen druck verseeerde ³,
 Als meynende : is dit niet een lustich pryel
 60 Van tãpizerien, met baelgien, menich schoon juweel
 Behanghen, van aent thuus tot in den Wal ⁴,
 Met waslichter, beckenen, menich plateel,
 Met schonen staedgien een groot getal,

Den grave ontfanghende met weerden,
 65 Dwelck wel duerde vijf huren lanck.
 Noch waest seer schoon in dat volheerden.
 Met hem reden wel ix^e peerden;
 Noyt en sach men schoonder ontfanck ;

¹ In de houtsnede, op bladz. 284, recto, der *Excellente Cronike van Vlaenderen*, ziet men haer in dit roesbaer afgebeeld. — ² *Dat hem keerde*, keerde zich om naer de vorstin (*sijns herten deel*). — ³ *Verseeerde*, overwon, overmagtigde. — ⁴ *Wal*. Het huis ter Walle, waer Karel V het eerste licht zag.

Want, aldaer hi naert hof nam sinen ganck,
 70 Stack men te watere ¹, hoordick gewaghen,
 Daer grave Philips en sijn vrouwe blanck
 Om loegen ende lange op saghen.

Die stadt besworen ² van sijnent wegen,
 Dwelc hier voormaels is gedaen,
 75 Is grave Philips, naer edelheits plegen,
 Ende oick die stad te houwen ghenegen,
 Goet ende van weerden, hoordick vermaen,
 Den xvij^{en} dach in meerte, heb ick verstaen,
 Maecte men die heilige kercke bereet,
 80 Daer grave Philips soude aengaen
 Doende sinen kerckelicken eedt.

Als hy te hove was met sijnre vrouwe
 Ghinck men ³ costelijck bescincken,
 Vergetende alle voorleden rouwe,
 85 Daer hem toe dwanck volmaecte trouwe;
 Die vruegt was groot, mach men wel dincken,
 Triumpheren, eten en drincken,
 Willecomende in der vlaemscer erven,
 Roepende elck met woerden die clincken:
 90 « Wy willen nu allen druck af kerven,
 91 Ende met u, heere, leven en sterven.»

V.

Hoe hertoghe Philips te Brugge ontfanghen werdt.

Hoe Brugge bedruet was voorleden,
 Door tderven ons princen hoge gheboren,
 Sgelijcs so sijnse nu bat te vreden,
 Ende hebben ghetoot vele vrolicheden,
 5 Door dincoemste ⁴, so elck mach hooren.
 Heeren ende wet, der stadt eedt gesworen,
 Hebben ontfanghen dat edel bloet:
 Hy eest doch weert wat men voir hem doet.

¹ Stack men te watere, gaf men een steekspel op 't water. — ² Beswo-
 ren, beëdigd zynde. — ³ Men, voor menne, men hem. — ⁴ Dincoemste,
 op den 18 maert 1497.

- Den minliken ontfanc moet ic bewisen ,
 10 Hoe juge ende wet lagen op haer knien ,
 Buten der stadt , dwelc men mach prijsen ,
 Daerse daertshertoghe dede rijsen ,
 Met sijre princesse , troulije engien ,
 Doir den willecome , die men hen sach bien ,
 15 Wel weerdich dat men mach vermanen ,
 Mocht elcken die oogskens van vruECHden tranen .

- Ons eerdshertoghe sant sinen provoost
 Ten dry coningen , voor alle saken ,
 Als een die was der ballinghen troost ,
 20 Daer elk ballinc bleef op sijn propoost :
 « Gracie ! gracie laet ons ghenaken ! »
 Met luden voysen datse spraken :
 « Heere , wilt ons in ghenaden ontfanen ,
 Vergheeft ons wat wy hebben misdaen ! »

- 25 Als ons prince quam ter poorte ,
 Quamen daer noch ballinghen een deel ,
 Die lant noch ghelt en hadden na die behoorte ,
 Die om gracie riepen , tharen confoorte ,
 Om in Brugge te comen , het lustich pryeel .
 30 Grave Philips namse in genaden geheel ,
 Ende maecte verhuecht die bedructe sinnen :
 Als heere leyde hijse ter stede binnen .

- Met processien , soot wel betaemde ,
 Was ontfanghen dat edel greyn ¹ .
 35 Op sinte Hubrechts brugge daer versaemde
 (Cleen en groot hem willecoem raemde)
 Met eener personaedgien certeyn
 Die poorterie , die was ghemeyn
 In die Gaustrate , op eene stellage ,
 40 Met trompetten met ghelude makende rage .

1 *Greyn* , kern (van alle vorsten).

Met tortijsen ende met schoonen lichte
Een groote menichte, soot was aenschijn,
Tot op die Meulenbrugghe even gedichte,
Dwelc om sien was een scoon ghestichte,
45 Daer die iiij neringen hielden haren termijn,
Met eenre personnaglen goet en fijn,
Ende met waslichte, schoon boven maten,
Seer costelije verciert daer die straten.

In die Bogaertstrate die vleeshouwers bewesen
50 Den willecome met eenre figure,
Ende in die Hoochstrate die lombarden gepresen,
Daer groote triumphe is gheresen,
Drie oft iiij staedgen hoge, net ende puere,
Verhemelt met gouden laken, ter cuere,
55 Met speelieden, tonende daer jonst toten helde,
Sayende een grote menichte van ghelde.

Ende die buyscayers ¹ des ghelijc,
Met lakenen behangen, met lichte claer,
Drie vaten wijns daer sijnden publijc,
60 Diese lieten loopen voor arm en rijck.
Die dorst hadde mocht drincken daer.
Die Spaengnaerden hadden iiij huysen voorwaer
Afgesloten, dat toogde hem naect,
Met twee costelike poorten gemaect,

65 Die poorten behangen met schoonen lakene,
Ende lieten den wijn daer lopen uut tonnen,
Doer die blijscap, die hem stont te nakene,
Ende sayden gelt om genoecht te makene.
Dus was den willecome daer begonnen
70 Ten zelve tyen, ter Borchporte int jonnen
Een personaedgie, ende ter plaetsen van Malabeert
Hebben die smeen onsen prince geert.

¹ *Buyscayers*, *biscayers*. De *excellente Cronike* noemt ze *Spanjaerden*.
1845.

- Men sach er oock die cordewaniers
Ten hoecke van der Vlaminstrate,
75 Met eender figuren, lichtende veel viers,
Ter groter merct van houte veel bestiers
Met lakenen behangen, een costelije gesate ¹,
Wit, root en blau, dat elck wel vate,
Met vele tapitsen ende schilderyen,
80 Door dincomst, elc herte verblyen,

Teghen sinte Christoffels over een nacie
Daert met fluweele was behanghen;
Voor tsuvelhuys die nailde om recreatie;
Ende achter tsuvelhuys namen spacie
85 Die heecouters ², ende die backers wilden ontfangen
Onsen prince; scoonder en sach men in langen,
Op een wiel drayende .iiij. oft .iiij. figuren.
88 Schoonder willecoem en sagic nie gebueren!

¹ *Gesate*, zitplaats, stellagie. — ² *Heecouters*, schrynwerkers, *eikenhoutbewerkers*.

Uit het opgamelde Codex der Bourgondische
Bibliotheek, te Brussel, N° 10936 van het
Inventaris.

J. F. WILLEMS.

IETS OVER
EN VAN
DEN GELUKZALIGEN JAN VAN RUYSBROEK,
PRIOR VAN GROENENDAEL
(GEBOREN 1294, GESTORVEN 1381).

De akten ter heiligverklaring van dezen mystieken schryver berusten ter archieven van het aertsbisdom Mechelen, en hetgeen men van 's mans lotgevallen en deugden weet kan men in schier alle biographien van algemeenen omvang vinden aengeteekend, onder andere ook in de Leuvensche uitgave der fransche vertaling van *Butler's Levens der heiligen* (tom. XVIII, bl. 205-218, met belangryke aenteekeningen van mynen vriend den weleerw. heer De Ram); doch niemand, zooverre ik weet, heeft de verdiensten van dien godvreezenden en in meer dan een opzicht beroemden prior van Groenendael, als vlaemsch prozaschryver, door eenige doorslaende proeven wereldkundig gemaakt. Wat er van hem gedrukt voorkomt is meestal overgezet in het latyn, of door spelling en tael geheel veranderd en vernieuwd, als by voorbeeld *'T Cieraet der geestelycke Bruyloft*, Brussel, 1624, in-12°.

En nogthans zyn de schriften van Van Ruysbroek alleropmerkelykst voor de kennis van onze oude tael, zoowel als voor die van het godsdienstelyk mysticismus van zynen tyd, in de Nederlanden. Men treft in dezelve een vloeyenden, gemakkelyken styl en zeer eigenaerdige zegswyzen aen, door welke er voor de studie van ons ouddietsch soms meer licht by den

taelonderzoeker kan opgaen, dan door zoo menige verkunstelde en verwrongene rymregels der nederduitsche gedichten dier XIVe eeuw, waerin hy schreef.

In het jaer 1832 of 1833 leende my de heer Van Hulthem een fraei handschrift van Ruysbroek's werk *Die expositie van den tabernacule des orconscaps ende van datter toebehoert, welke expositie maecte Ruysbroec, ende was sijn VIe boec*, bevattende 265 bladen, deels op perkament deels op papier, in-quarto, gescreven int jaer *MCCCCLXXII* door suster Katherina Van Ghiseghem, profesnonne in den cloester van Onser Liever Vrouwen Rose, geplant in Jericho, binnen Bruesele, bi sinte Katherinen der ordene sinte Augustyns. (*Bibl. Hulthemiana*, vol. VI, N° 45.) Dit handschrift berust thans in de Koninklyke, anders gezegd de *Bourgondische bibliotheek*, te Brussel, N° 15136 van het inventaris, welke bibliotheek nog vele andere ja zelfs autographe manuscripten van Ruysbroek bezit, als namelyk de volgende, zoo als ik die op het inventaris aldaer vind aengeteekend :

- N° 667. Ruysbroek's Verschillende tractaetjes, schrift der XIVe eeuw.
- » 1092. *Tabernakel van Moyses*, XVe eeuw.
- » 1093. Verschillende werken, XVe eeuw.
- » 1165. *Dat rijc der gelieven*, XVe eeuw.
- » 1166. *Cieraet der geesteliker Bruloft*, XVe eeuw.
- » 1167. *Van den XII Beghinen*, XVe eeuw.
- » 2412. *Dat boec van den Sacramente*, XIVe eeuw, autograph.
- » 2413. *Het boec dat genoemt is Samuel*, XIVe eeuw, autograph.
- » 2559. [Als een werk van Ruysbroek opgegeven; doch het zyn mengelingen van den Goeden

Kok van Groenendaël; waerover op een andermael.]

N° 3091. Ruysbroek's *Tabernakel*, XIVe eeuw.

» 3417. *Dat Gheloof ende die spiegel der salicheit*, XIVe eeuw.

» 3418. *De VII trappen der gheestelijcker minnen*, afgeschreven in het jaer 1461.

» 3419. *Het boec van VII sloten* (opgesteld in 1356 en aen eene zuster van het Clarissenklooster, te Brussel, opgedragen), schrift van 1461.

» 3420. *Van de IV becoringen*, 1461.

» 3421. *Van den XII beghinen*, XVe eeuw.

» 3422. *Dat boec van den Gheesteliken Tabernakel*, XVe eeuw.

» 3423. *Van den rike der ghelieven*, XVe eeuw.

» 3424. *Van de gheestelike Brulocht*, XVe eeuw.

» 3775. *Van de ewigheit der Brulocht*, XVe eeuw.

Men ziet, het mangelt aen geen schriftelyke overblyfsels van dien heiligen man, in de koninklyk belgische bibliotheek. Ik ken ook nog een fraei exemplae van eenige zyner werken in een codex op perkament, in de verzameling van den heer J. Barrois, te Parys, 't welk ik, ten jare 1833, op het buitengoed van dien heer te Bernem, by Brugge, met den heer Serrure bezigtigde. Verders bezit de maetschappy van Nederlandsche Letterkunde, te Leyden, vyf eigenhandig door R. geschrevene tractaten, namelyk *Aerbeyt der gheesteliker Brulocht*, *Dat Boec van den Sacramente*, *Dat Rijk der Ghelieven*, *Dat blenckende Steentgijn*, en *Die hoechste Waerheit*, welke tractaten, beslaende eenen bundel van 189 bladen papier, afkomstig zyn uit de beroemde bibliotheek van Meerman, te 's Gravenhage, en op dezels Catalogus voorkomen, deel IV, N° 1040.

Al deze werken zyn vervat in de Vlaemsch-Nederduit-sche tael, ook die welke door den heer De Ram (l. c. p. 212) onder latynsche titels vermeld zyn. Eenige weinige versjes en liederen maken er deel van.

Het is hier de plaats niet om over 's mans mystieken arbeid uit te wyden : dat laet ik over aen den eerw. heer professor David, die thans de *Expositie op Moyses tabernakel* ter openbare uitgave voorbereidt ¹. Wat my betreft, onder al wat ik van Ruysbroek gelezen heb vind ik, voor de geschiedenis in het algemeen en voor onze vaderlandsche oudheidkunde in het byzonder, niets belangrijker dan het tafereel, dat de heilige prior van Groenendael, in zyne *Expositie van den Tabernacule*, heeft opgehangen van de zeden der *slechte* geestelyken van zynen tyd, iets waarvan hy of zelf ooggetuigen is geweest, of immers een bevoegd regter mag genoemd worden. Dit tafereel schynt eer overdreven van kleuren en zelfs al te scherp van omtrekken en effecten, dan verdonkerd of overzapt in voor- en achtergrond. Het zal den lezer vast eenig opzien baren, daer men moeite heeft om aen zulke verregaende zedeverbastering by de geestelykheid der veertiende eeuw geloof te slaan. Onze jaerboeken spreken er weinig van, en men moet met de kerkelyke geschiedenis al vry bekend zyn om te weten dat er, ook in ons land, toen, zulke misbruiken plaats grepen. In het belang dus van onze nationale geschiedenis kunnen en mogen dezelve niet verzwegen blyven, vooral niet wanneer zy door een gemoedelyk-opregten schryver, als Ruysbroek was, zyn opgemerkt en geboekt. Zy kunnen den waarheidlievenden katholyken, die weet wat al reformen het concilie van Trenten heeft inge-

¹ Zie *De Middelaer*, deel I, bl. 164-168, waer men ook van een HS. gewaegt uit de verzameling van prof. Serrure.

voerd, thans geen aenstoot meer geven. Zy leeren ons hoe God, in zyne alwyze voorbeschikking, soms het kwaad laet overheerschen, en ten top van vermogen stygen, om vervolgens ons des te duidelyker aen te toonen dat Hy de door hem gevestigde kerk nimmer laet verloren gaen, maer, te midden van het ingekankerde zedebederf, altyd in den schoot dier kerk het smeulend vuer bewaert, dat, op zyn tyd, als den bliksem ontvlamt, en de lucht der Roomsche christenheid zoo niet van alle besmetting, ten minste van den doodelyken pestwalm, welke hare geheele vernieling zou met zich slepen, zuivert en bevrydt.

J. F. WILLEMS.

Die oude sonen, die met den vader in den huse zijn bleven, ende zijn erve besitten, dat zijn die princen der heilegher kerken, ende alle die dat patrimonium Ons Heren Jesu Christi verteren. Het schynt dat si ontslapen zijn in groeter traechheit; want si en leven noch en leeren, noch met woerden noch met werken, dies haer volc ghebeter mach zijn. Nochtan heeft hem Jesus zijn scape bevolen, daer hi om sterf; want die scape dwasen ende dolen, ende si en soekense niet; ende al gebrect hen spise ende dranc, si en achtens niet; ende al zijn die scape siec ende zeer, si en salvense niet; ende ghequest ende te broken ¹, si en verbindense niet; ende al verleytse die duvel ende die werelt in den gront der hellen, si en wisen hen den wech der waerheit niet; want die goede herde ² gaet voer zijn cudde: hi roepet, hi trect, hi troest zijn scape metter ghenadicheit gods,

¹ *Te broken*, verbroken, verminkt. — ² *Herde*, herder.

ende volcht hem na, ende berespt, ende soelt ¹ ende dreyghet metter gherechticheit gods. Ende die ~~des~~ niet en doen gheliken bat den wolf dan den herde; want die goede herde brinct gherne alle sijn scape in die coyce; maer die ghiereghe wolf verbijs ² doot op den velde. Nu siet aen die prinsen der heiliger kerken, ofte si goede herden sijn : haer salen ende haer paleyse die sijn vol van meysennieden ³, die hem dienen; daer es macht ende rijkheit, ende grote eersamheit na wise der werelt, overvloedege spise ende dranc, menichvaldeghe cledere, costeleke yuwele, ende alle die cierheit die de werelt gheleisten mach; nochtan ghebreect hem altoes! Soe si meer vercrighen soe si ghieregher bliven. Hier mede gheliken si der ellendegher werelt, die altoes steet na eertschs goet, om dat si gods ⁴ niet en gesmaect. Maer Jhesus, die goede herde, die leert ons enen anderen wech; want hi en hadde huus noch hof, ende met hem-selven ende met allen sinen goede cochte hi den mensche, dat es sijn scaepken; ende in der meester eren, die hem die werelt yeghe ⁵ dede, soe roet hi op een esellinghe, ende sijn familie ⁶ dat waren sijn discipelen : die ghinghen neven hem te voet. Hi hadde wel een ors ofte enen witten mule ghehadt, hadde hi ghewilt; maer hi woude ons den wech der oetmoedicheit leeren, ende hier omme, in den beghinne der heilegher kerken, die apostelen ende die heileghe bisscoppe, die doen waren, ghinghen te voete met groten ernste, alle die werelt dore, ende bekeerden dat volc uuten onghelove. Maer nu eest al contrarie. Sal een bisscop oft een groot abt sijn volc visenteren ende corrigeren, hi rijdt met xl perden, met groter familien,

1 *Scelt*, verwytt. — 2 *Verbijs*, voor *verbijtse*. — 3 *Meysennieden*, bedienden. 4 *Gods*, gods goed. — 5 *Yeghe*, tegen. *Yeghe dede*, bejegende. — 6 *Familie*, in den ouden zin van Gevolg.

ende met groter cost; want hi en geldes ¹ selve niet. Die correctie es in die borse; maer si en ruert die ziele niet. Grote singerie, grote feestende grote cost van spisen ende van dranken, ofte grote cnoepe van goude, die moet men gheven. Ende alssi dat hebben soe es die correctie ende die capittelle leden ²; want anders en soeken si niet. Sijn si canonke; nonnen, ofte moncke, die hem toebehoeren, si moetent gelden; want het es die costume, anders en welic niet wat bediet; want men ghevet noede, ende die bisscop nemet gherne; ende aldus meerdert die sonde; maer si en mindert niet. Die landekene ³ houden oec cappittelle van haren papen; maer hoe sere dat die papen haer leven betoven, dat mach men daghelijcs sien. Ende si hebben noch een andere costume, dat si eenwerf des jaers in elke prochie sinden, van openbaren dootsonden; ende die daer in vonden worden die moeten ghelt gheven: dat es die penitentie ende die boete voer die sonden. Ende dan moeghen si met ghemake sitten, ende den duvel dienen al dat jaer over, tot dat die schijs ⁴ weder valt; ende al soudense om haer broet gaen si moetent ghelden. Sijn si oec rike ende sijn die feyten groet, soe moeten si veel gheven; ende soe men alder meest van hen ghecrighen mach. Ende hier mede sijn si quite van jare te jare, tot dies male dat die duvel comt ende voerse in die helsche penitencie, dier nemmermeer ynde en wort. Ende aldus heeft yeghelijc dat hi begheert: die duvel die ziele, die bisscop tghelt, die doere ⁵ mensche sijn corte ghenoechte. Siet, dit sijn die rijnten daer die bisscoppe op leven, met haren ghesinde. Ende al sijn die

¹ Geldes, geldt het, betaelt het. — ² Leden, voorby, afgelopen. — ³ Landekene, landdekens. — ⁴ Schys, cys, cyns; van het oude *incisio*; ook overgebleven in *accijs*. — ⁵ Doere, domme, dwaze.

bisscoppe som heilich ende goetwillich, die ghene, die bi hen sijn, ende hare officien draghen, die sijn scate,¹ ende onghenadich, ende alsoe ghierich, dat hen niemant ghenaken mach, oft eneghen orbor doen, hi en coept met ghelde. Ende die meest brinct hi es best te hove, want absoluciebrieve, zeghele, ende van dien, die veel ghelehevet, hi vernighet al. Ende dit leede onghemac es contagios, ende es voert ghegaen, ende heeft besmet alle die religie, ende alle dat paepscap der werelt. Ende aldus heeft die coude winter den heeten somer verdreven. Ende hier omme es luttel gheesteliker vrucht in de heilige kerke bleven. Ghi siet wel, al hadde een man iij provenden ofte v., noch beghert hi meer; ende soe hi meer heeft soe hijs min verdient; want die grote heren en doen maer misse te hoechtide: op ander tijde doense haer capelane; want si achten hem selven soe groet, als ofte hem niet en betaemde, het en ware op hoeghe daghen. Ende al sijn si mate² van gheborten, comen si te goede, hem wast haren moet; ende al waren si oec wel gheletert, ende wijs, ter werelt begheren si eertschs goet ende eere: si werden verblint van gheeste, ende onbekint in doechden; ende al gheeft die paus orlof meer provenden te houden dan ene, hi en mach niet orlof gheven ghierich oft vrec te sine; maer ghiericheit ende vrechheit dat sijn ij provende, die de duvel sommige riken papen ende canoncken in gheeft; ende selke behoudense eweleso; ende hier omme sijn si gode ende hen selven onghe-trouwe; want si begheren grote provende met cleynen dienste. Maer, waren die provende altemale vri, sonder dienst te gode, dat haddense noch liever; ende dan soudens si herde noede³ enen maten clerc sijn noetdorst⁴

1 Scalck, loos, bedriegend. — 2 Mate, gering, arm. — 3 Herde noede, zeer noede. — 4 Noetdorst, nooddrift.

ghaven, die voer hem ¹ songhe ende lase, ende gode diende; maer si maken haren scat van der aermer goede, dat hem over blijft, ofte si copen nuwe rijnten; ofte si legghent aen comenscap, ende selke ² aen behaghelheit ende coestelecoheit van clederen, van spisen ende van drancke; ende selke verdobbelent ende vertuuschent, oft si bestaent in anderen oneersamen dinghen; ende selke andere laten haer messe ende haren dienst, daer si van rechte toe verbonden sijn, ende werden meyeren ende rentmeesteren der porteren van haren scheyse ³ ende van haren rijnten, ende bedriven dat hem niet toe en behoert. Ende alsoe sparen si dat si selve hebben in vrecheiden, ende winnen haer noetdorst in ghiericheiden. Ende bi wilen gaen si voer die vrouwen ter kerken, ende dienen hem in nederen dienste, dat hem niet en betaemt, noch den vrouwen. Selke andere papen vintmen, die in den kerken staen, ende wachten na den penninc, alsoe oneerlees als oft si cropel ende blind waren. Ende het es te vresene dat men meneghe messe doet, daer men meer aensiet uutwendich ghewin, dan die ere gods; want luttel yemant laet hem ghenoeghen. Al heeft een man een provende, die sine es, hi verdient noch een daertoe, macht hem werden. Ghi siet wel, als men luudt ten dienste Ons Heren, te mettenen ofte ten anderen ghetiden, es daer ghelt te winnene, soe ontweckense alle, ende comen met groten hopen ter kerken. Maer en es dies niet, al luuddemen die clocken ontwee. ⁴ si slapen soe vaste, si en comen niet, sonder ⁵ die ghene diet doen moeten: dat sijn vicarise ende mercennarise, die daertoe ghemiet ⁶ sijn. Selden comt yement puerlijc om die eere

1 *Hem*, hen. — 2 *Selke*, sommigen. — 3 *Scheyse*, cynsen. — 4 *Ontwee*, in stukken. — 5 *Sonder*, uitgezonderd. — 6 *Ghemiet*, gehuerd.

gods. Ende al comen die grote heren si doen daer luttel orbors; maer si clappen onderlinghe, ofte si swigen te male, ofte si gaen haesteleec uute, met cleynen ocsune ¹; want die dienst Ons Heren en smaect hem niet. Men vint oec vele die cueren hebben van den volcke, ende dient tfolc bevolen es van gods wegghen: noch haren levens noch haren werken en mach men niet volghen, ende selden haren woerden; want dicwile gheliken die woerde haren werken. Ende aldus eest al bederft; want sonde ende scande es ere worden in der werelt oeghen; maer niet alsoe voer die gherechticheit gods. Die ghene die van der heilegher kerken goede leven, ende reyne soudensijn van ziele, ende van live, si houden som haer kindere binnen haren huse openbaerlijc, ende sonder scaemte, in groeter behaghelheit, als oft sise van haren ghetrouden wiven hadden. Ende hier omme, ware tpiesterscap alsoe onstichtich gheweest in den beghinne der heilegher kerken, alst nu es, kersten gheloeve en ware soe verre niet ghecomen. Maer nu sijn alle state ghedaelt van haren beghinne; ende dit moechdi merken in alle die religiose, die in die werelt sijn. Men vindt noch in cloesteren monneken, ende nonnen, die herde ² oefenechtich sijn ende devoet, ende ynnich scinen, ende wel ghesaet ³ in alre wijs: van desen sijn somege goetwillich, eenvuldich ende heilich, ende deser en achtmen niet. Maer selke van desen sijn scale ende tweevoldich, ende toenens dat si niet en sijn. Ende dese werden dicwile verhaven ⁴ ende prelaet ghemaect, ende dan machmense bekinnen; want si verheffen hem selven boven die andere, als oft si in der werelt waren, ende hen dat goet ende die ere verstorven waren van haren vorderen ⁵; ende dan

1 *Ocsune*, oorzaak, beweegreden. — 2 *Herde*, zeer. — 3 *Ghesaet*, gezet, nederig. — 4 *Verhaven*, verheven. — 5 *Vorderen*, ouders.

hebben si der heilicheit vergheten, ende regeren dat eertse goet, ende plegghen harer heerlijcheit, ende bevelen die zielen ende die religie den prior; want si zijn onledich ende soe menichfuldich, cume ¹ connen si een messe ghehoren, ende al dat hem ghenaeft, dat moet bugghen ende neyghen; want si zijn die vorste ² in der eeren, ende hieromme soudē si zijn die leste in oetmoedicheiden van herten, ende in ghetrouwen dienste haers volcs; want si dragghen den staf, die den herden toebehoert. Metten scherpe ³ soudē sy steken ende driven die traghe, ende metten rechten stave, in midden, soe soude haer heilighē leven ende exempel die ombeleeftē crancken voerwert in doechden dragghen, ende metten crommen van den stave soudē si die ghens, die uutwert wouden ter werelt, weder boegghen ende weder halen toter eenicheit, ende aldus waest in den beghinne van deser religien; want die oude vadere, abde ende moncke, die lieten vader ende moeder, maghe ende vriende, ere ende goet, der werelt, ende ghinghen in die woestine, ende sochten gode ende heilich leven, in alder bescheidenheit des volcs, ende in enicheit haers herten. Maer nu eest recht contrarie; want abde ende moncke, die nu zijn, die keren gode den rugghe, ende dat aenschijn ter werelt, ende begheven enicheit, ende riden ende lopen uutwert, ten maghen ende ten vrienden, ende soeken eten ende drincken, ende ghenoechte haers lichamen. Ende hier af comt biwilen sonde ende scande, ende confusie der werelt; maer mocht men die quaetheit den volke bedecken, gods ende der goeder conscientien achtmen lettē. Ghi siet wel, als een jofrouwe, een nonne, uut haren cloester gaet, si maect

1 *Cume*, nauwelyks.—2 *Vorste*, vorsten, eersten.—3 *Scherpe*, het scherp van den staf.

haer soe behaghel als oft si haer den duvel ende der werelt vercopen woude, als dicwile ghevalt; want si es ocuyva van menegher sonden, dies si selve niet en weet, ende daer si redene af gheven sal ten ordeele gods. Siet desen lieden es haer cloester een kerkere, ende die werelt een paradijs; want god noch eweghe salicheit en smaect hem niet. Ende dit moechdi eyghelijc merken daer .xl. moncke sijn, in enen cloester: si doen lettelt meer messen dan si doen moeten, van noede die den convente int ghemeyne toebehoeren. Ende in der nacht, als men te mettenen luudt, soe coemter daer .iiii. oft v. diet doen moeten met behoerten, ende meer van noede dan van vrien wille. Alle die andere slapen ende houden haer ghemac, ende haer raste ¹. Men capittelt vele ende dat es goet; nochtan mindert die religie van daghe te daghe; want als yeghewelc enen anderen oordeelt, meer dan hem selven, soe es die correctie onghenadich, ende soe ghebrecht daer oetmoet ende eendrachticheit der bruerderlijcker minnen. Want die hem selven niet en meshaghen, ende haer ghebreke niet en claghen, als mense berespt, si connent qualijc effenen ghedraghen. Voertmeer, als die prioer te reftere luudt, oft yemant anders, dien hijs verbidden mach, soe coemen daer iij oft iiij van den joncsten, dat ² doch een ordene scine. Mijn here die abt blijft in sijn huus, met sinen ghesinde, ende alle dat ander convent es siec ende cranc, ende pleghet sijs selfs met vleesche, ende met goeder spisen, diet vercrighen mach. Die vele rijnten heeft, hi gadert vele gelts, oft hi verteret riveleec ³. Die luttel heeft hi moet min verteren; want yeghewelc behout dat hi selve heeft, ende en gheves den anderen niet. Al es die abdie rike, si en gheeft den convente niet

1 *Raste*, rust. — 2 *Dat*, opdat het. — 3 *Riveleec*, kwistig.

meer dan si gheven moet. Es oec dat convent rike, si eten ende drinken te bat, maer der abdien en gheven si oec niet. Ende yeghewelc ontfact sijn rijnten, ende besorcht hem selven, als oft hi in die werelt ware. Ende dit es met orlove des prelaets. Maer woude die prelaet die rijnten opheffen, ende in der ghemeynten deylen, men soudt hem cume ghedoeghen oft niet. Ende aldus levense sonder, proper in den woerden, ende menich in der herten niet. Nu merct, es dese vite sinte Benedictus regule ende sinte Augustijns? dat moestemen sere glosen; want in der verwen noch in der werken en scines niet. Die regulen leren ons een inghekeert leven met enen vertyene¹ der werelt, ende alsoe gode vinden ende besitten in enicheit van gheeste. Maer, die de biddende ordenen stichten, si besaten gode in enicheit haers gheests, ende overmids een inwendich driven gods, ende broederlike minne, soe keerden si hem uut tot den volke, ende vervulden alle die werelt met heileghen levenen, ende met ganser leringhen: si versmaeden goet ende ere, ghenuechte haers lichamen, ende alle troest der werelt, ende si volchden Jhesum na in willegher armoeden, van buten ende van binnen; si waren sober in hem selven ende gherecht voer den oeghen gods, ende goedertieren allen menschen, ende si en sochten niet dan die ere gods ende ghemeynen orbore alle der werelt. Nu sijn die biddende ordenen sere wijt worden, ende der brueder die bidden² es vele. Maer die dese regulen houden dier es luttel; want al dat die broederen hier voermaels lieten ende versmaeden, dat soeken die ghene die nu sijn, ende begherent. Ende dit moechdi merken in alrewijs; want si begheren, sonderlinghe sere, eertschs goet ende eere der werelt, ende gheestelike ere van doecheden, dier si som

1 *Vertyene*, afstand. — 2 *Bidden*, bedelen.

luttel pleghen. Si willen wel eten ende drincken, ende sonderlinge abijt draghen, ende gheen dinc en mach hem te costelije sijn, van spisen noch van drancke, noch van clederen, dat si vercrijghen moeghen; si maken hoeghe kerken ende grote ghestichten, ende si trecken dat rike volc aen hem, meer dan sijt te gode oft ten doechden wisen; si willen aerm heten, ende altoes claghen ende overvloedich sijn van allen goede. Ende al heeft die lamp¹ vele rijnten, oft die portenersse ofte yement anders, dien sijs gheloeven², desen draghen si hen niet ane; nochtan verteren sijt altemale. Al dat si hebben dat es des paus, ofte der gheenre diet hem gheven, tot dies male dat sijt verteert hebben. Maer wout yement weder halen, hi sout cume ghereet vinden. Men vint daer rike broedere ende arme, als oft ware in die werelt. Selke hebben iiij rocke ofte v., ende die ander cume enen. Si smeken³ den sondere, die vele mach gheven, ende si drucken den armen die luttel heeft, ende si loepen gherne termine in steden ende in dorpen. Si predeken metten woerden ende luttel metten werken, ende daer omme bringhen haer woerden luttel vruchten. Si soecken die wolle meer dan tscaep: dat es haer ghewin, meer dan salicheit der menschen. Si sijn ghierich ende ydel, en gheen dinc en machse vervullen, eest cören, eest zaet, eyere, case, ende ghelt, ende alles dies die liede hebben, des behoeven si wel. Al en waer maer een cloester op vii milen, al dat men daer binnen beyaghen mochte, dat soudon si wel verteren. Ende menich gheeft hem oec van

1 *Lamp*. Dit woord komt zeer dikwyls voor in de schriften van Ruysbroek, voor *lamp*. Het beteekent hier waerschyndyk de opbrengst van het *lamp*- of *lichtgeld* voor kerken en kloosters, hetgeen men in 't fransch noemde *rendage pour le luminaire*. — 2 *Gheloeven*, beloven te betalen. — 3 *Smeken*, vleijen.

scaemten oft van eersamheit, meer dan van karitaten, ende des en achten si niet, indien dat sijt hebben. Ende aldus vergheet die doecht in hen, ende int volc. Die wel quysteren can ende veel bejaecht hi es wel ontfaen. Si doen vele messen ende singhen lude, nacht ende dach; want si woenen bi den volke, ende behoeven wel dat si hem yegherincs ¹ mede behaghen. Maer als men ten reester comt, soe es die prioer, die custode, die gardiaen, ende die leesmeester, ende andere rike broederen, die rijaten hebben ofte dochteren, diet hem gheven. Dese sijn alle in cameren besiden, ende pleghen haer verweentheit ². Ende die arme bruedere gaen te reesteren ende hebben potagie, .ii. heringhe, ende dunne bier. Den riken dunct dat die arme ghenoech hebben, ende meer dan si werdich sijn, ende die arme en onnens ³ den rike niet wel dat si soe vele hebben, van dien dat hen dunct dat ghemeyne soude sijn. Ende aldus wast haet ende nijt overmids onghelijcheit van levne. Na den etene soe loepen die bruedere uute, als bien uut haren vate, yeghewelc om sijn bejach. Es enich rijk man siec in die stat, daer sintmen .ij. bruedere, oft hi sijn sepulture kiesse mochte in haren cloester. Die andere bruedere gaen spacieren ende visenteren haer dochteren, daer luttel orboers aen gheleecht, ende dicwile grote confusie; nochtan en machse niemant corrigeren; want si sijn hoverdich ende en willens niet ghedoeghen. Wilt mense oec versinden, om haer ghebreke, si sueken mechteghe liede van buten, die hem hulpen. Maer hebben si ghelt, si vercrighent wel aen haren oversten dat si bliven moeten, wien lief wien leet. Hebben si enen goeden mensche onder hen, die eenvuldich ende vrees-

1 *Yegherincs*, ergens. — 2 *Verweentheit*, verwaendheid. —

3 *Onnens*, gunnen 't.

achtig es, ende gherne die oude regulen bielden, dien selen si drucken ende versmiden : hi sal meer lidens hebben dan enich ander. Siet, aldus moechdi merken dat alle ordenen ende alle religien ghedaelt sijn van haren beghinne, ende sijn ghelijc der werelt worden, sonder ¹ die ghene die niet uut en ghaen, als die Sartrose, ende alle die joffrouwen die in besloten cloesteren sijn : die bliven haren beghinne alre ghelijcst. Want die duvel heeft sijn nette ghespreit over al die werelt, ende alle die met den wormen ghespijst werden, die op der eerden crupen, haer levne es onreyn, ende dat sijn alle die ghene die den vleesche leven, in traechheit, in gulsicheit, in oncuuscher wandelinghe, oft in anderen groven sonden : dese bliven al in des duvels nette. Nochtan sal god sijn uutvercoerne behouden, in wat state oft in wat ordenen dat si sijn; want des duvels nette heeft wide maessen; ende hier omme al dat oetmoedich ende reyn es van sonden dat ontvalt hem : hi en cans niet ghevat, ende dat behoert gode toe; dat rapen sijn ynghelen, ende voerent in Abrahams scoet. Maer dese moeten meer leven ende haer spisen nemen in inwendegher oefeninghen, dan in uutwendeghen werken.

De prelaten ende priesteren der heilegher kerken, die meer staen na goet ende eere der werelt, dan na die eere gods ende salicheit haers volcs, ende die meer soeken ende begheren sonderlinghe spise ende dranc haers licha-
men, dan eweghe spise harer zielen : deser lieden leven ende haer offerande bernt ² al met eertschen viere; want si soeken hoe si der werelt behaghen, ende dat goet gods, dat si te vergheefs ontfaen hebben, ende te ver-

¹ Sonder, uitgezonderd. — ² Bernt, brandt.

gheefs uut rechter caritaten dispensereren souden, daer mede zoeken si ertsche ghewin. Ende daerbi ghelijct haer leeringhe dicwile haren levne; want si veranderen somtijts die sentencie gods ende der heilegher schrifturen, met valschen ghelosen, op dat haer leeringhe den ghenen behaghe die hem gheliken, ende haren rade volghen willen. Ende hier om sijn die leëke, die gode leven, vele wiser dan die gheleerde, die der werelt leven ende haren vleesche; want wijsheit der werelt es dorheit voer gode. Sonderlinghe boven alle anderen menschen souden hen prelaten, priesteren, leereren, alsoe regeren, dat si die wijsheit gods ontfanen mochten, om dat si sculdech sijn te draghene den last der heilegher kerken, met levne ende met leringhen, indien dat si Jhesus erve besitten, beide gheestelec ende lijfeleec : hierave souden si dispensereren yeghewelken dies hem noet waren; want si moeten middelaren sijn tusschen gode ende sijn volc, dat es metten sacramento, met haren sacrificien, met haren gheboden, ende metter doot Ons Heren Jhesu Christi, en met alle dien goede dat si van gode ontfanen hebben. Ende hiertoe behoert grote doecht, verlichte redene, ende claer bescedenheit. Ende dit es die sake dat god verboet den priesteren in den ouden testamente wijn ende al dat droncken maken mochte te nuttene, te dier tijt dat si tfolc berechten souden, opdat si niet en storven; « want dat es, sprac hi, een ewich ghebot in uwe priesters gheslechten, op dat ghi const hebt tonderschedene tusschen heilich ende onheilich, tusschen bevlect ende reyne, ende dat ghi leren moecht den kinderen van Israhel mine wetteghe ghebode, die ic tot hen ghesproken hebbe mids Moyses. »

Siet, met deser figuren moechdi merken dat nu vele priesteren droncken sijn ende ghestorven aen der zielen; want die waerheit, die Jhesus gheleert heeft ende Moyses,

die en willen si noch weten, noch leven, noch leren. Maer, mids hoverde, ghiericheit, gulsicheit, ende oncuusheit, sijn si soe droncken ende verdwaest, dat si negheenre doecht en ghevoelen. Hier af spreect die prophete. Als die mensche in eren was en verstont hijs niet : daerbi es hi gherekent metten sotten beesten, ende es hen ghelijc worden, dat es, mids onbekennisse ende sijn beesteleec leven. Nochtan moechdi wonder merken in desen tide; want, soe welken tijt die joetsche priesteren enich doot dinc handelden, dat van hem selven ghestorven was, dan worden si onreyne, na harer wet; ende op dien dach en mochten si gode neghene offerande doen, voer hemselven noch voer sijn volc, noch oec des volcs offerande gherinen ¹, om dat si onsuver waren; ende haer offeranden waren nochtan maer calvere ende scape, ende alselke dinc; maer nu vint men vele priesteren, al eest dat si onreyne ende onweerdich sijn van ziele ende van live, si sijn nochtan so hoverdich ende soe stout voer gods oeghen, dat si dien reynen ende werdegghen lichaem Ons Heren Jesu Christi dorren consacreren, ende met haren onreynen handen dat weerdeghe sacrament gherinen, ende offeren dat preciose bloet, dat uutghestort wert voer die sonden der werelt, ende dat selve ghieten si in haren vulen sondeghen lichaem, als oft hem toe behoerde, ende oft sijs weerdich waren. Owi der schanden voer gode ende voer al die werelt! ende laessen ² dier swaerder verdoemenissen, die si hier in verdienen! want die heilicheit, die Jhesus ende die yerste priesteren stichten met haren levne ende met haren bloede, die destrueren die quade priesteren, die nu sijn, met haren

¹ *Gherinen*, aenraken. Zie Schmeller's *Bayerisches Wörterbuch* III, bl. 95. — ² *Laessen*, eilaes.

scandeliken sonden; want si sijn als een confusie ende lachter in die werelt. Ende alsoe, in den beghinne der heilegher kerken, die schaudue¹ sinte Peeters ghesont maecte alle die sieke, die haer toequamen, alsoe stinct nu die locht van der sonden der quader priesteren, die nu sijn. Ende van der famen der onreynder priesteren ende van der stinkender locht werden velen menschen siec aen der zielen. Ende selke sterven in doot sonden. Ende hierna en volcht anders niet dan een eweghe confusie, met den duvelen in den putte der hellen. Ende dat es wel recht dat si metten ghenen ewelije woenen, in tormenten, dier² knechten dat si gheweest sijn in den tide der gracen, dat si Gode ghedient soudē hebben. Hier met latic staen te sprekene van den quaden priesteren.

1 *Schaudue*, schaduwe. — 2 *Dier*, wiens.

BRIEF

AEN DEN

OPSTELLER VAN HET BELGISCH MUSEUM.

's Gravenhage, 26 maart 1845.

WEL EDELE ZEER GELEERDE HEER!

DAAR ik met belangstelling de werkzaamheden in de vlaamsche letterkunde gadesla, zoo vervolg ik ook getrouw de lezing van uw *Belgisch Museum*, als bijzonder uitmuntende door belangrijkheid van inhoud. Uw E. zal mij wel ten goede willen houden een paar aanmerkingen, geheel en al in het belang der wetenschap gedaan, en die ik de vrijheid neem hierbij aan Uw E. te doen geworden. In de eerste aflevering van het jaer 1841, komt op bladz. 31 een artikel voor *Over de strenge winters in de Nederlanden*, door den heer J. Darings¹. Het begint aldus: « De zeeuwsche dichter Philibert van » Borsselen zegt in eene aenteekening op het 928^e vers » van zyn gedicht *Strande*, ten jare 1838 te Antwerpen » uitgegeven: *Winter is een win-teer, omdat hy 't gewin*

1 Ik weet niet of de heer Darings bekend is met een boek getiteld: *Tafereel van harde winters, doormengd met staatkundige en andere gebeurtenissen van die jaren in ons Vaderland*, door J. Hering. Amsterdam, in-8°. Deze heeft de beschrijving der winters uit oude chronijken en historische bescheiden opgespoord en de bronnen onder aan de bladzijden aangegeven. Bij den boekverkooper Esveldt kwam ook nog eene *Historie van alle harde winters* uit, terwijl over die van 1709 en 1740 afzonderlijke beschrijvingen bestaan.

» *verteert, of wind-heer, omdat alsdan de wind heerscht.* »
 De koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage bezit nu juist een exemplaar van die uitgave, en ik had nu de gelegenheid op te merken dat dit stuk tot titel had : *Strande, oft gedicht van de scelpen, kinc-hornen, ende andere wonderlycke zee-scepselen, tot lof van den soepper aller dingen; van Philibert Van Borsselen; voor de eerste mael uitgegeven door de Antwerpsche rederykkamer den Olyftak. 1838.* De uitgevers merken te regt in de voorrede aan : dat dit gedicht, *dat nu voor de eerstemaal het licht ziet* door de beoefenaars en liefhebbers onzer moedertale, met genoeg zal genezen worden « eene » tael waeraen, sedert eenige jaren, door onzen verdien- » stelyken taeloefenaar den heere Willems en andere ge- » leerden van ons land met zoo veel yver gewerkt wordt. »
 Verders wordt gewaagd over den dichter zelve, over het anagram waarachter hij zijnen naam verborgen heeft, over de schrijvers die van hem spreken, over de gedichten die nog van hem bekend zijn, en over de opdragt van het gedicht aan den heer Van Blijenburch. Ten laatste spreken de uitgevers van het handschrift waarnaar de uitgave geschied is, en betogen de echtheid van het stuk daardoor, dat dit manuscript slechts een en half jaar na des dichters dood door zekeren Gaspar Jongelinckx zoude geschreven zijn, blijkens eene aantekening aan het einde. Zij eindigen met de opmerking dat de randaantekeningen van de copie en den druk behouden zijn. — Uit dit een en ander is bij mij het vermoeden ontstaan, of aan den heer Darings en aan de heeren uitgevers van het gedicht door Ph. Van Borsselen de omstandigheid wel bekend ware, dat deze « Beschrijving » reeds in de jaren 1611 en 1614, bij het leven van den auteur, het licht zag, en wel onder de volgende titels :

Editie van 1611 :

*Strande, oft ghedichte van de schelpen, kinok-hor-
nen, ende andere wonderlicke zee-scepselen, tot lof van
den sohepper aller dingen. Aen Cornelis Van Blyen-
burch, weerd van alle fraeyheden, ende byzonder lief-
hebber deser vremdigheden, midsgaders aen allen mede
scelpisten. Door P. V. B. Gedruckt 't Haerlem, by
Adriaen Rooman. Voor Passchier Van Wesbuch,
boekverkooper, woonende in den Beslagen Bybel,
anno 1611, in-8°.*

Editie van 1614 :

*Dezelfde titel Tot Amstelredam, by Dirck Pie-
tersz, boekvercooper, opt water, in de Witte Perse.
Anno 1614, in-4°.*

Beide deze uitgaven bevatten nog vooraan een « klinck-
dicht » en achteraan een « rondeel », die in de uitgave
van 1838 ontbreken en denkelijk ook aen het manus-
cript, naar welke deze laatste uitgave bewerkstelligd is.

Reeds uit deze opgave blijkt dat het vermelde hand-
schrift niet anders dan eene copie is naar eene der vroe-
gere uitgaven, of van een vroeger manuscript, welk
laatste ik eerder vermoed, omdat, na eene aandachtige
beschouwing der randaanteekeningen, ik opgemerkt
heb dat deze bijzonder verschillen van die der uitgaven
van 1611 en 1614, terwijl er verscheidene zelf ontbreken.
Het handschrift blijkt zelf onnaauwkeurig te wezen, en
wel volgens eene aanmerking door de uitgevers op
p. 67, v. 1815 gemaakt, waar zij de ontkenning van
eenige « geestigheden, 's dichters tyd eigen, » overlaten
aan diegenen, welke « daerin beter geoefend zyn dan zy.»
De oplossing was toch zoo moeijelyk niet, zoo het hand-
schrift duidelyk genoeg aangegeven had wat moest uitko-
men. De editien van 1611 en 1614 geven dadelijk den sleu-
tel, daar in beide, van v^s 1812 tot 1821, in het voorste

en achterste gedeelte van iederen regel, die letters, in kapitale karakters gedrukt zijn, welke den naam van *Blyenburch* uitmaken.

Voor meerdere byzonderheden aangaande dezen dichter en zijn stuk, verwijs ik ten laatste naar een werk van den heer Le Jeune, dat mede aan de uitgevers der editie van 1838 geheel onbekend scheen te wezen. Daarin toch wordt breedvoerig over beide gehandeld, verscheidene brokstukken aangehaald, en de geest van het geheel ontwikkeld. In het tweede stuk der « Bouwstoffen voor » de Nederlandsche Letterkunde en hare geschiedenis » door dien heer verzameld, onder afdeelingen gerangschikt, en te Amsterdam, in 1832 uitgegeven, zouden zij rijken voorraad gevonden hebben, terwijl zij nu daarin de ondervinding zullen moeten opdoen, dat het nieuwe, hetwelk zy meenden voort te brengen, voor jaren reeds bekend was. Ook daaruit zijn wij te weten gekomen dat Ph. Van Borsselen, in de uitgave van « Merula over de Wildernissen, » nog een gedicht geplaatst heeft, met zijnen naam onderteekend.

In het IVe nummer van hetzelfde jaar komen op p. 442 Berigten voor wegens Nederduitsche dichters, in welk een artikel van Uw. E. over Dirk van Munster. Uw. E. spreekt daarin van een werkje van dien auteur, getiteld :

Een suyverlyck boecxken, — geprent tAntwerpen, bi Willem Vorsterman, int jaer 1540, waarin een gedicht van dien persoon voorkomt. Het zal Uw. E. mogelijk niet onwelkom wezen te vernemen, dat de koninklijke bibliotheek een exemplaar van hetzelfde werk bezit, met den volgende titel :

Dit is een suverlyc boecxken, in welcke staen scone leysen ende veel scone gheestelike liedekens. Noch een liedeken van devocien, ghemaect bi broed. Dirck van Munster. Op de achterste bladzijde staat : *Gheprent tAnt-*

*werpen aen die maerot, bi mi Adriaen Van Berghen,
an^o XV° VIII.*

Deze uitgaaf is dus nog by het leven van den dichter verschenen. Ik heb de spelling van het stuk voorkomende in het « Belgisch Museum » met die van deze vroegere editie vergeleken, en ze geheel verschillende gevonden.

Ik eindig, wel edele zeer geleerde heer, met het verzoek dat mijne vrijpostigheid ten deze welwillend moge aangenomen worden, daar ik alleen aan Uw. E. Z. G. deze byzonderheden mededeel in de veronderstelling dat zij van eenig voordeel konden wezen in de verdere bearbeiding van het « Belgisch Museum ».

Il verblijf met achting,

WEL EDELE ZEER GELEERDE HEER!

Uw. E. Z. Gel. dienstw. dienaar,

J. J. F. NOORDZIEK,

Onder-Bibliothecaris der Koninklijke Bibliotheek.

Een Refereyn van twee pateren die reformeren woudden een nonnen cloester.

- Twee paters, deen out, dander jonck van jaren,
Souden tsamen een cloester visenteren,
Daer jonghe nonnen veel in waren :
Dese meynde doude pater gaen reformeren.
- 8 Int capittel dede hy comen theel convent,
Ende seyde : « ghy kinderen, ghy moet anders regeeren,
Ende scerpelijo beteren u regiment!
Hier sijn veel mans te comen ghewent :
Die moetti buyten cloester al doen wijken,
- 10 Ende alleene met Jhesum zijn content,
Ende ghehoorsamicheit in u laten blijken;
Gheen gheselschap en mach meer int closter kijken;
Der werelt moetti u allen maken los. »
Doen sprack die mater, hoort dees practijken :
- 15 « Belieft u niet anders, soe moechdi gaen strijcken,
Pater, vertrect, *quia nolimus vos.* »
- Doen die jonkste pater dat anhoorde,
Viel beleeft, ende sprak totten joncfrouwen :
« Twaer onrecht datment alsoe verstoorde;
- 20 Men sou elck by zijn ghewoente houwen.
Sulcke reformatie soude veel quaets brouwen,
Ende int leste souwer veel drux uat spruyten.
Als zy aldervrolicxst zijn souwen,
Sou men dan den gheselschap tcloster voer sluyten?
- 25 Dat waer immers teghen doude statuyten :
Daer souwer noch veel haer oghen om wrijven.
Al compter somtijds gheselschap van bayten,
Daerom en derfmen ¹ gheen arch bedrijven.
Daer goet gheselschap is, sonder kijven,
- 30 Daer men vrolijk is ben ick gheerne mee. »
Sy riepen alle : « Vruecht moet u beclijven;
Quia nolumus vos ignorare. »

¹ Derfmen, behoeft men.

- Doude pater riep met luyder stemmen :
 « Ghy moet u leven anders besnyen ,
- 35 Die werelt laten , u selven temmen ,
 Ende u weldich vleesch van sonden castien ,
 Niet meer dansen , cussen , noch vryen ,
 Gheen ydelheit soeken , gheen ghiften aenveerden
 Noch gheven , mer daghelijxs dragen ter syen
- 40 Eenen houten rosenkrans van werden .
 Aensiet u iemant , slaet u oghen ter eerden :
 Dit hout u ordene , ic maect u condit ;
 Oick moetti draghen en doet ¹ volheerden ,
 Eenen lammeren pels , gheen ander bont ,
- 45 Den doeck stekende voor den mont ;
 Scoen ende socken ront als een clos . »
 Doen riep tgheheel convent ter stont :
 « Rust u hoet ² , wy segghen goet ront :
 Pater , vertrect , *quia nolimus vos .* »
- 50 — « Och lacen , sprack die jonghe pater ,
 Waerom soumen die kinder also verlasten ?
 Waerom soumen ons eerweerdighe mater
 Ende tconvent bringhen tot sulcker onrasten ?
 Waerom soumen alsoe verjaghen die gasten ?
- 55 Hoe soudense soe haer jonghe natuer ghebreken
 Aen eenen ? want (soe mach ment tasten ³) ,
 Dat zy sterven souwen eer seven weken .
 En souwense niemande toe moghen spreken ?
 Souwense niet propers moghen draghen ?
- 60 Sy en sijn daerom int tcloster niet ghesteken ,
 Dat mense soe deerlijk sou gaen plaghen .
 Deen van den outsten sprack : « Wy sullent claghen
 Al onsen vrienden , so crijghen wy vree .
 Den ouden pater salmen verjaghen ;
- 65 Ghy sult by ons blijven , tis ons behaghen ,
Quia nolimus vos ignorare . »

¹ *Doet*, doet het. — ² *Hoet*, hoot, hoofd. — ³ Dit is eene tastbare waarheid.

- Die mater, tconvent, ende tgheheel capittel
 Appelleerden van des oudts paters mandate,
 Ende ghaven hem ierst, in sijnen titel,
 70 Dat hy dertich jaren quam te late;
 Oic en hiel hy metten hoofde gheen mate ¹,
 Want als hy ja seyde soe wijsde hy neen,
 Ende aen oude lieden is selden bate :
 Altijt soe swiert hem thooft, arm oft been;
 75 Dan laeyen zy dwater, ja, oft den steen;
 Dit zijn al saken van grooten labuere,
 Ende ouder lieden is die memorie cleen :
 Sy vergheten trecht, ten staet hem niet vuere;
 Tgoet gheselschap bringhen zy in truere :
 80 Sy hoesten, zy bulsen, recht als een os.
 « Dus segghen wy : nu, maect u voer die duere!
 Gaet, waer ghy wilt, ghy hebt den cuere.
 Pater, vertrect, *quia nolumus vos.* »

- Scerpelije, bedacht met rijpen rade,
 85 Soe dede die mater een ghebot,
 Dat men onderdanich ware, vroegh ende spade,
 Den jonghen pater, boven al, naest God :
 Op hem soe was ghevallen tlot,
 Daer hoptense daer soude vruecht uut rijsen,
 90 Ende seyden hem : « Pater, dit is tslot :
 Goede ghenuechte en duecht wy alle prijsen.
 Quaem yemant, die dit wilde begrijsen,
 Als wy ons somtijts willen verhueghen,
 Die salmen terstont buyten den closter wijsen :
 95 Wy en sullen hem hier niet langher ghedoghen;
 Veel sorghens doet ons therte verdrooghen;
 Wel eten wel drincken dat is ons zee ².
 Siet, pater, wildi u hier op poghen,
 Ende alle dinghen aenzien met goeden oghen,
 100 *Tunc nolumus vos ignorare.* »

1 *Gheen mate*, dat is, hy schuddebolde van ouderdom. — 2 *Zee*, zede.

PRINCHE 1.

Prinche, die oude pater die vertrac;
 Maer die jonghe bleef binnen der cassen:
 Hy dachte: « Houdic my bi den bac,
 Ende kijke ick door die vingheren,

105 Ick mach met brassen.

Recht als een pater wil ick my passen,
 Ledich, lekker, luy, weerm in den dos,
 Ende laten tconvent in vreden wassen;
 Want anders jaechden zy my opter gassen ²
 By den honden die bassen,

111 Segghende: pater, vertrect, *quia nolimus vos.* »

1 Dit *Prinche-couplet* schynt tot het oorspronkelyk opstel toegevoegd door een latere hand. — 2 *Opter gassen*. Int 't HS. staet *opt strate*, wat echter niet rymt. Het woord *gasse* voor *straat*, ofschoon by Kiliaen niet voorkomende, werd in vroegeren tyd gebruikt, blykens eenen brief van 1450 by DIERICK, *Mémoires sur la ville de Gand*, II, pag. 85, waerin gesproken wordt van de *Rijngasse* te Gent, thans, by verbastering de *Reynesse-straat* genaemd.

Handschrift van den aenvang der XVIe eeuw,
 in de Bourgondische Bibliotheek, te Brussel,
 N° 10946 van het Inventaris.

J. F. WILLEMS.

BERIGTEN

WEGENS

EENIGE NEDERDUITSCH E DICHTERS.

I.

ANTHONIS DE ROOVERE.

Door verschillende getuigenissen misleid heb ik dezen dichter geen regt laten wedervaren in myne *Verhandeling over de Nederduytsche Tael- en Letterkunde*, deel I, bl. 203-205, ook in het denkbeeld verkeerende dat de drie tooneelstukken van hem, in het jaer 1466 binnen Lier vertoond, onder zyne *Rhetoricale werken* gedrukt waren. Naer het voorbeeld van Kops en De Vries beoordeelde ik hem volgens zyn kreupel bastaerddicht op den dood van hertog Philips den Goeden, voorkomende in *Die Excellente Chronijcke van Vlaenderen*, en waervan de eerste woorden zyn :

Periculeuse	Moort onghenadigh
Hongherighe	Couleuverijneghe beeste,
Enuydiouse	Corozijfverradich, enz.

Witsen Geysbeek nam zelf daeruit gelegenheid om De Roovere voor « het erbarmlijkste vernuft der vijftiende eeuw » uit te schelden. « Welk eene erbarmelijke

brabbeltaal! » zegt hy, « de barbaarsche onzin van dezen rederijker is onder den titel van *Rhetoricae ueroken* gedrukt te Antwerpen, in 1562 1. » 't Is billyk dat ik den Brugschen poëet in zyne eer herstel, na het lezen zyner werken, waerin, ja, veel minder bastaerdwoorden voorkomen dan in die van Anna Byns. De heer archivarius Verachter, te Antwerpen, bezit een exemplaar van dat zeldzame boekje, 't welk hy my wel heeft willen ter leen verstrekken, en waeruit ik de volgende byzonderheden gehaald heb, en hier den lezer mededeel.

Anthonis De Roovere, ingeboren poorter des stad Brugge, was van ambacht een metselaer. Hy had pas zeventien jaren bereikt toen hy, op zeker feest van Rhetoryke, te Brugge, den eersten prys behaalde door een referrein op de kamervraag: *Oft moederlyck herte lighen mach?* Door dit en een ander stuk, *Tot lof van den Heilighen Sacramente*, wekte hy zoodanig de bewondering der kunstkenners op, dat hy in zyne geboortestad *als prins der Rhetoryke* werd uitgeroepen, en by geestelyke en wereldlyke overheden den naem verkreeg van *Vlaemsch doctoer en poetisch Rethoricien*. Hy schynt de latynsche tael bestudeerd te hebben, vermits hy daeruit een gedicht vertaelde, *Quicunque vult salvus esse*, etc., 't geen ik ook in den handschriftelyken bundel der gedichten van Cornelis Everaert aentrof. Zyn spreuk was: *Den voys hoort eer an*, zynde het anagramma van zynen naem. Eerst tachtig jaren na zynen dood, voorgevallen den 16 mei 1482, verzamelde een ander Brugsche dichter en schilder, Eduard De Dene,

1 P. G. WITSEN GEYSBEEK, *Biogr. anthol. en Crit. Woordenboek der Nederduitsche dichters*, deel V, bl. 191, 192.

's mans overgeblevene dichtstukken, en gaf die aen het licht onder den titel van : *Rethoricale wercken van Anthonis de Roovere, vlaemisch doctoer ende gheestich poete.*

CARNATION.

Den VoYs hoort eer an. XVI In MeYe bederf,
Dies doen CLaer de CVnstlChste DIChtere sterf.

Gheprint Thantwerpen op de Lombaerde Veste, in den Witten Hasewint, bi mi Jan Van Ghelen, gheswo- ren boeckprinter der Co. Ma. Anno MDLXII. Met gratie ende privilegie van sesse jaren, in-12°, met een voorrede aen « alle Rethoricale conste beminders » van gemelden E. De Dene.

Doch dit zyn niet *al* de Rhetoricale werken Van De Roovere; want men vindt er zyne drie tooneelspelen niet in, vertoond binnen Lier ten jare 1466 ¹

Zie hier eenige proeven van De Roover's dichterlyk talent en van zyne vry zuivere tael. Het eerstvolgend stuk is een soort van *Doodendans*, getiteld :

Van der Mollenfeeste.

Hoort, ghy goede lieden al ghemeyne,
Edele, onedele, aarme ende rijke,
Ghy zijt ontboden, groot ende cleyne,
Te trecken in een ander wijeke.
5 Hy is uutghesonden met zijnder pijske,
Des oppersten Princhen messagier ² :
Maeckt u ghereedt, alle ghelijcke,
Ghy en muecht niet langher blijven hier :

¹ Zie *Belgisch Museum*, VIII (1844), bl. 294, 295. — ² De dood.
1845.

- Al in dat lantschap van den mollen
10 Moetdy trecken, sonder waen :
Al wildy daer teghen stryden of grollen,
Ten mach u helpen niet een spaen.
Als de bode coempt, tis ghedaen,
Hoe jonck, hoe schoone, hoe vroom, hoe wijs,
15 Als dopperste ghebidt, soe moet ghy gaen
Trecken int landt van Mollengijs.

- Der mollen heere, dopperste prins,
Die den mol schiep, de blinde beeste,
Heeft ontboden haer engins ¹
20 Onder tvolck, minste ende meeste,
Dat sy commen ter mollen feeste,
Daer sy hof houden onder deerde.
Als dlichaem sal scheiden van den gheeste
Salmen elck dienen naer zijn weerde.

- 25 De paus ende zijn cardinalen
Moeten alle tdeser feesten sijn,
Legaten, bisschoppen, dekens, officialen,
Prochiepape, predicare, jacopijn,
Freermineuren, vrouwenbruers ende augustijn,
30 Priesters, clercken, ende meesters wijs :
Dese moeten alle binnen corten termijn
Trecken ter feesten te Mollengijs.

- Saertroosen, monnicken regulieren,
Bogaerden, lollaerden ende cluyssenaren,
35 Fratres, wilt u ghereeden schiere,
Nonnen, baghynen, wilt mede varen,
Clopsusters, susters bedelaren,
Ende alle die leven nae den gheeste,
Maeckt u bereedt, sonder sparen :
40 Ghy moet al trecken ter mollen feeste.

¹ *Haer engins*, var. al *eensins*.

Keyzers, coninghen, hertoghen, graven,
Baenrotsen, ridders, ende jonckheeren,
Ende voert alle rijke van haven,
Wilt u tallen duschden keeren,
45 Want den wech die moety leeren
Ter feesten te commene te Mollengijs:
Maeckt u ghereet, dat ghy met eeren
Daer muecht ontfangen lof ende prijs!

Cancelliers, baillius, ende souvereyns,
50 Schauthetens, amptenars, ende dienaeren,
Schepenen, meyers, ende castelleyns,
Ontfanghers, rentmeesters, ende wisselaren,
Hoofmeesters, die de salen bewaren,
Portiers, coex, smaect wel den keeste,
55 Ende die edele zeeman moet varen
Met zynen schepe ter mollen feeste.

Ghy, machtige poorters ende bouzgoys,
Ghy, rijke pachters ende rentieren,
Al zijn u solders vol corens, vol hoys,
60 U kisten vol ghelts, ende u fortchieren 1;
Ghy, rijke cooplieden ende draponieren,
Al zijn u kisten vol meerssen 2, vol wollen,
Ghy sult oock moeten trecken legieren
In dat landschap van den mollen.

65 De coninck der mollen heeft doen ontbieden
Met zynen bode, stijf ende sterck,
Al tenemale de ambachtslieden,
Dat sy oock moeten laten twerck;
Dus rade ick elcken, dat hy neme merck
70 Om goede herberghe ende logijs;
Want, claer gheseyt, ghy moet int perck
Ten feesten commen van Mollengijs.

1 Fortchieren, yzeren kisten. — 2 Meerssen, waren, merciaria.

Der mollen coninck heeft doen vermanen
Alle jonghe ghesellen fijn ,

- 75 Met corte keerels, met langhen palanen ¹
Aen haer schoen , ende aen haer pattijn ,
Voort alle stortstekers ², wie sy zijn ,
Legt af u sweerden , u walsche dollem ,
Want ghy moet , eer lanck termijn ,
80 Trecken int landtschap van den mollen.

Selden is volmaect de feeste
Daer vrouwen ghebreken ofte jonckvrouwen;
Dies zijne ontboden , minste ende meeste ,
Ter mollen feeste , in goeder trouwen ;

- 85 Langhe sleypsteerten ofte bonte mouwen
Noch tuyten en dorven sy hebben twint ³ :
De mollen , die daer feesten houwen ,
Sy en soudent niet sien : sy zijn al blindt.

Dese meyskens zijn oock alle ghedaecht ,

- 90 Die te vastenavonde pijpers ⁴ hueren ,
Eest dienstbode , voestre , oft maecht ,
Die haer voeten te dansene rueren :
Dese moeten wech , in corten uren ;
Hoe jonck sy sijn , hoe blijde van gheeste ,
Dit danssen , dit reyen mach hier niet dueren :
96 Sy moeten gaen danssen ter mollen feeste.

Dit stuk vind ik oock afgeschreven in den bundel der
gedichten van Bartholomeus Boeckx ,| waarvan straks
nader.

¹ *Palanen*, koorden, strikken, *funis*. — ² *Stortstekers*, elokkers, noodelooze eters. — ³ *Dorven sy hebben twint*, mogen zy geenzins hebben. — ⁴ *Pijpers*, speellieden (om te dansen).

Stotte Amoureuxheyt.

- Ick heete Pantken, mijn lief Pampoeseken,
 Dat gheerne een croeseken
 Licht, met vreuchden, daert niet en gheeft.
 Ghy en saecht ten daghen noyt blijder droesteken,
 5 Alst appelmoeseken
 Zijn buycken al vol gheten heeft :
 Ick minse soe dat mijn herte heeft.
 God wilse veronapen 1;
 Want alle de sorghe, die in haer cleeft,
 10 Dats eten en slapen.
 Men schrevet niet in ses vellen van schapen
 Als ick haer wille een pintken schincken,
 Hoe vriendelijck dat haer ooghskens pincken!
- Tis in mijn herte een dyamantken,
 15 Ende huer callantken
 Ben ick, eenpaerlijck sonder vercoalen.
 Als ick met huer drincke een quantken 2 :
 « Godt loondse 3, Pantken! »
 Seyt sy gheringhe 4, « dats blijde ghevoelen ! »
 20 — « Pampoeseken, seg ick, voor al mijn boelen
 Hebtstu proper sede. »
 Dan seegtse : « Pantken, laet staen dijn loelen 5;
 Du soolster mede 6. »
 Dan lachtse met rechter minnelijckhede :
 25 Men soudes nemmermeer voldincken
 Hoe vriendelijck dat haer ooghskens pincken!
- Sy gaet met eenen bruynen coocxkene 7,
 Ende van den roocxkene 8

1 *Veronapen*, verplegen, ophelpen, dienen. — 2 *Quantken*, zeker gemengde drank. Zoo had men ook *quantselbier*. Zie *Belgisch Museum*, I, bl. 318. — 3 *Loondse*, voor loont u. — 4 *Gheringhe*, eenvoudig weg. — 5 *Loelen*, jokken. — 6 *Du soolster mede*, gy joolt, gy spot er mede. — 7 *Coocxkene*, fr. *coccins*, schaerlaken kleed (hier door morsigheid bruin geworden). — 8 *Roocxkene*, rook.

- Soe sijn haer handekens peperwit;
30 Haer mondeken dat rieckt van den loockkene;
Van haren ghesproockkene
Soe is ontstecken mijnre herten pit!
Waer Paesschen ¹ hier, door minnen verhit,
Wy houweden ghereedt ²;
35 Ende als ick haer wille verklaren dit,
Lachtse duymen breedt.
Hy en leeft niet, die ten vollen weet,
Als ick segghe : « Pampoeseken, ghaen wy drincken ! »
Hoe vriendelyck dat haer ooghskens quincken.

PRINCE.

- 40 Ghelijcke treckt tot ghelijcken;
Natuere can selden haer helden mincken ³!
Ick en liete u nemmermeer vol gheblijcken
43 Hoe vriendelyck dat haer ooghskens quincken.

Minder zuiver van tael zyn de stukken, waerin men
toen dacht dat de grootste *kunst van rhetorijke* gelegen
was, by voorbeeld, in een *a, b, c*, als het volgende :

Constich lof van Maria op al de letteren van A. B. C.

Ave, Advocats, Adverterighe,
Afdoende Afgrijselijske Arguatie,
Adams Aercheyts Absolverighe,
Als Alder Aerdichste Abitatie.

Bernende Braembosch, Bogaert Bloeyende,
Blijst Begheertsele, Belemmertheyt Brekende,
Bevallichste Beelde, Bedruckten Besproeyende,
Bestandelyckste Broederlicheyd Bestsprekende, enz.

Het schynt wel dat men De Roovere sommige gedich-

¹ *Paesschen*. Men wacht gewoonlyk om *na* Paesschen te trouwen; dewyl dan
het goed weder terugkomt en men in den Vasten niet trouwen kan. — ² *Ghereedt*,
gereedelyk, dadelyk. — ³ *Mincken*, verminken.

ten toegeschreven heeft die niet van hem zyn, onder andere de *Wijze Leeringhe voor een man* :

Schoone zeden, sonder hooghen moet,
Luttel spreken, ende dat selve goet, enz.

welk stuk ik in handschriften der XIVe eeuw heb aengetroffen, onder andere op het schutblad van myn HS. van MAERLANTS *Naturen bloeme* ¹. Ten slotte nog dit aardige

RONDEEL.

Die gheen pluymen en can strijcken,
Die en dooch ² ter werelt niet;
Is hy arm, hy en sal niet rijcken;
Die gheen pluymen en can strijcken
Alomme soe heeft hy tachterkijcken;
Die gheen pluymen en can strijcken,
Die en dooch ter werelt niet.

Een tyd- en stadgenoot van De Roovere was

II.

JAN BARTOEN,

die op het overlyden van zynen vriend, in 1482, de volgende verzen schreef :

Clachte op de doodt van Anthonis De Roovere, gestelt by wijlent Jan Bartoen, zijnen medegheselle, in tijden voorleden.

Al dlijden dat op der aerden gheschiedt,
Hoe groot verdriet « dat en acht ick niet,
Sonder dlijden van der doodt alleene;
Want al ander lijden, soomen siet,
Coempt ende vliedt » nu niet, nu iet,
Alsoe fortune haer draeyen biedt.

¹ Zie *Monk's Uebersicht*, bl. 313. — ² *Dooch*, deugt.

Maer de doot die maket al in weene :
 Dit is wel kennelyck, ons allen ghemeene,
 By den verliese der vrientschap reene,
 Van Anthonis De Roovere, my deert tvermaen :
 Rhetorica conste hielt hy te leene;
 Dies moghen wy segghen, groot ende cleene,
 O doot, tfy, hebby ons dit ghedaen?

De Heylighe Gheest sy zijn verlichtere :
 Hy was een meester dichtere » geen vruechden swichtere,
 Ende abel oock van den langhen sweerde;
 Wast lastich, lastigher, of ghewichtere,
 Hy en was gheen » swichtere » maer dies doorsichtere,
 Ende van den voetboghe een aerdich plichtere;
 Met metsene hy hem ambachtelyck gheneerde, enz.

III.

BARTHOLOMEUS BOECKX.

Van dezen *prins* der Rederykkamer der *Ongeleerden*, te Lier, heb ik reeds in dit *Museum* melding gemaekt, by gelegenheid van het *Hildebrandslied*, door hem overgeschreven in den Bundel zyner *liederen en gedichten*, berustende in de Koninklyke Bibliotheek, te Brussel¹. Ik zal dus hier niet herhalen wat ik daer reeds van hem gezegd heb.

De zoo evengemelde bundel bevat vier en veertig dichtstukken, meest liederen, doch die niet alle door Boeckx opgesteld zyn. Sommige van dezelve komen in het *Geusenliedboek* voor; andere trof ik elders gedrukt aen, B. V. het Refereyn op de *Mollenfeeste*, en het lied *Wilder dan wilt wie sal my temmen*. Onder enkele stukken stelde de dichter zyn naem of handteeken. Alles is daerin van zyn eigen hand, maer op onderscheidene tyden geschreven, en ik vermoedezelfs dat die nu nieuwelings ingebonden bundel,

¹ *Belgisch Museum*, VIII, (1844), bl. 463.

met marokynen rug, eertyds meer dan één afzonderlyk kohier hebbe uitgemaekt. Het formaet is langwerpig, folio fracto. Op de eerste bladzyde, boven aen, leest men de volgende Apostille : *Restituatur procuratori generali Utenbroecke, met noch dry pampieren liedekens, twee geschreven ende twee gedrukt met eenige schandeleuse refereynen daerby staende, met noch vier boecken, soo groot als cleyen.* Daeruit leide ik af dat een gedeelte van dezen bundel gediend heeft in een rechterlyk onderzoek tegen den schryver, wiens gehechtheid aen de zaak der opstandelingen en gereformeerden, in de Nederlanden, uit zyne gedichten doorstraelt.

Volgens een lied, dat ik in myne verzameling van oud-vlaemsche gezangen zal mededeelen, schynt hy met nog andere rederykers eenigen tyd op den gevangentoren, te Lier, aengehouden, en wegens de eerste gereformeerde preken in die stad scherpelyk ondervraegd te zyn geweest. De heer G. J. Avontroodt aldaer, wien ik over Boeckx en zyne familie narigten verzocht, meldt my niets over denzelven te hebben gevonden. « Na » doorzocht te hebben de geboortensregisters van 1582 » (schryft my Zyn Ed.), tot 1626, heb ik maer eenen » geboortenact van den geslachtnaem Box, Boecx of » Boeckx ontmoet, te weten : *den 15 july 1583, is ge-* » *doopt Elisabeth, echte dochter van Jan Box, en van* » *Margriet Van Oistoven. De peter was Jan Bruyn-* » *seels, de meter Elisabeth Box.* » Een paer gedichten van hem, de jongste van den bundel, zyn betrekkelyk tot het jaer 1611. Naer het my voorkomt was hy toen al zeer bejaerd en katholyker gezind dan twintig jaren te voren. Zyn dichttrant is beter dan die van velen zyner tydgenooten, en doorgaens vry van *ergerlyke* bastaerdwoorden. Men oordeele uit de volgende stukken.

Twælf Ouderdomme

*oft tijden der Menschen, gecompareert tegens de twælf maanden
van den jare.*

JANUARIUS.

Jonck geboren, onnoosel, ben ic;
Cranck, teer; om cleyne saken ween ic;
Totten seven jare dus te sijne meen ic.

FEBRUARIUS.

Om wercken om leeren ter scholen gae ic;
8 Leeringe, vroetheyt onder de roey ¹ ontfæ ic.
In desen staet tot veertien jaren stae ic.

MARTIUS.

Jonck, dom, wilt, in de locht soe clem ic;
Sorgeloos tusschen twee wateren swem ic,
Totten twintich jaren. Sulcx soe bem ic.

APRILIS.

10 In solaes, in genuchten beclijf ic;
Alle druc, verdriet, en onvreucht verdrijf ic.
Totten achtentwintich jaren dus blijf ic.

MAJUS.

Domme jonckheyt, u begeef ic;
Om eenen staet aen te nemen soe streef 2 ic;
15 Totten sesendertich jaren in desen staet leef ic.

JUNIUS.

In laste van kinderen en sorgen soe come ic;
In rijcheden en wijsheden geerne soe clom ic;
Dus te sijne tot dryenveertich jaren my beroeme ic.

¹ Roey, roede, plak. — 2 Streef, in het handschrift leef.

JULIUS.

Wijs, swaermoedich te sijne beginne ic;
20 Tegens doude en darmoeude gelt beminne ic.
Totten tweeenvijftich jaren aldus ben ic.

AUGUSTUS.

Vreck, onlustich my voortaeen gedraeg ic;
Nu hier nu daer van weedom claeg ic;
Tot negenenvijftich jaren altemet vertraeg ic.

SEPTEMBER.

25 Vragende, clagende, cranc, veroude ic;
Ongeneuchte, jaloursie behoude ic.
Totten sesensestich jaren toe dus vercoude ic.

OCTOBER.

Int gesichte int hooren vercranc ic;
Hier toe comende Gode bedanc ic;
30 Totten dryenseventich jaren soe manc ic.

NOVEMBER.

Moeyelijck en vol druck bedie ic;
Alle genuechte ende solaes soe vlie ic;
Op den verloren tijt wel spade sie ic.

DECEMBER.

Te niete ende versuft, een kint blijc ic;
35 Crom, stom, altoos ter aerden waert kijc ic.
Ende eyndelijk ter doot beswijc ic.

Het volgende lied schynt geschreven gedurende de
gevangenschap van den dichter :

Een ander Liedeken,

op de wijze : *Ich hebbe die groene straten soe dicmaels ten eynde gegaen.*

Eertijts heb ick gesongen
Deur vreuchden een vrolijk liet,
Nu is mijn herte bedwongen
Doer druck, die daer in vliet;

5 Alle genuechten staken.
Ick bidde u , broeders , soer,
Dat ghy my wilt helpen waken
Met gebeden tot Godt den Heer.

Om patientie menigertiere

10 Bidt Godt den Heere divijn,
Ghy schaepkens binnen Liere ,
Die in groot lijden sijn.
Tschijnt ons doot is gesworen ,
Soe elck bekennen moet ;
15 Want al sijn wy naeckt geschoren ,
Noch soeckt men ons hertebloet.

Daer en is toch geen ontfermen,
Al maecken wy veel geschals ;
Want die ons soudens beschermen

20 Die schuddent van hunnen hals.
Daer en helpt bidden noch clagen ,
Van jonck , out , cleyn , oft groot ;
Wy worden gestooten , geslagen ,
En moeten rusten in het stroot.

25 Maer laet ons verduldich lijden ,
Soe Godts vrienden hebben gedaen.
Wy sullen ons wel verblijden
Sien wy Tobias lijden aen ,
En Job , Godts vrient gepresen ,
30 En Joseph die heere groot :
Heeft Godt hun niet genesen
In haren meesten noot ?

Hy sal doen staken ons suchten ,
Doen droogen ons tranen heet ;

35 Willen wy tot hem vluchten ,
En laten ons leven wreet ,
Hy en sal ons niet begeven ,
Soe ons Schrifture melt :
In sijn hant staen wy geschreven ;
40 Ons haren heeft Hy getelt.

PRINCE.

- Orlof, mans ende vrouwen,
Ick bid u, uyt liefden reyn,
Op gheen menschen wilt meer betrouwen,
Want tsmenschen troost is cleyen,,
48 Dan op den Heer der heeren,
Die allen herten keert.
Dus, om Godts lof te vermeerren
Stelde dit een *Ongeleert*.

FINIS.

Onder dit lied schreef de dichter : *Bertalmeus Boeca*
est nomen meum.

De gheestelijke Jacht,

op die voyse : *Claes in den candelsteer is soe prat*.

[CHRISTUS.]

- Wel op, wel op, ick gae ter jacht
Nemen op de herten acht.
Steeckt met sporen!
Blaest den horen!
5 Nempt den swijnspriet in u hant,
En met vlijt de netten spant!
Altijt het herte vluchten wilt
Doer den bossche: ongestilt
Loopt en rennet,
10 Niet en kennet,
Oft het vyant is oft niet,
Diet van verre comen siet.
Sullen u dan de boomen dicht
Decken, o hert, voer mijn gesicht?
18 Zal de varen ¹
U bewaren?
Zal het lis oft sal het riet
Maken dat ic u vinde niet?

¹ *Varen*, varenkruid, hooggroeiend gras.

O neen, ick can sien overal
20 Op de bergen, bosch en dal;
Laet u vangen,
Neempt u gangen
Naer den jager; bidt genae,
Eer hy tswijspriet doer u slae!

25 Om u te dooden jaeg ick niet;
'K come u helpen uyt verdriet;
Uwe wonden
Wel verbonden
Sullen van mijn handen zijn :
30 'K giet er olie op en wijn.

Compt, dorstich hert, tot dees fonteyn;
Drinket van dees beke reyn;
Laet u laven!
Rust van draven!
35 Ligget hier int groene gras,
Of gevanckenis vrijdom was!

Christus den Heere jaget sterck
Tsondich herte naer zijn kerck,
Om te geven
40 Teeuwich leven.
Laet u vangen, geeft u bloot;
42 Gy sult leven in den doot!

Dit schoone lied is als een tegenhanger van het boekske
Die gheestelike Jacht der minnender zielen om weder te
vanghen ende in haer ghewelt te crighen dat zuete dier-
ken Jhesus, op rym, gedrukt by Gheeraert Leeu, te Ant-
werpen, 1488, in-18, met houten plaetjes, en waervan
ik een exemplaer bezit.

Een nieu Liedeken

*van den vorst en de groote droochte, die Godt hier in Brabant sent, daer
het coren me bevroos op den Assencieavont, anno 1611, ende gaet op de
wijse van den sesen psalm.*

O Heer, laet af u plagen,
Die ghy ten allen dagen
Hier in de werelt sent,
En wilt u niet meer stooren:
5 Ons bede wilt aenhooren,
U gratie tot ons went.

Och mensch, wilt u bekeeren;
Want siet, die hant des Heeren
Is nu geheven; saen
10 Wilt u tot deucht begeben;
Betert u sondich leven,
Opdat sy niet sou slaen.

Men siet in alle wijcken
Hoe Godt van hemelrijcken
15 Plaget die menschen seer;
Want met vloecken en sweren
Godt den Heer sy tempteren,
Dagelijcks soe lancx soe meer.

Men siet in alle feesten,
20 Den minsten metten meesten,
Out, sot, jonck ende wijs,
Dansen, springen, hoveren,
Masqueren en boeleren,
Daer me halen sy den prijs.

25 Men siet vechten en kijven,
De mans tegen haer wijven,
De vrienden tegen een,
De dochter tegen de moeder,
De suster tegen den broeder;
30 Daerom castijt ons Godt algemeen.

Men siet tot allen dagen
Oick veel blau lobben dragen,
Hier in dees weirelt wijt :
Het is wel om te spijten ;
35 Dus wilt u-selven wijten
Dat Godt u soe castijt.

Die sonden Godt verdrotten :
Den hemel heeft hy gesloten ,
Dat daer niet uyt en rijst ;
40 Dus moet daer al om sneven ,
Hoe dat men daer siet leven
Dat Godt haer niet en spijst.

De menschen haer verkeeren :
Sy verlaten den Heer der heeren,
45 En dienen den duevel swert ;
Den Heere sy verachten ;
Daerom sijn nu dees clachten :
De vyant verkeert haer hert.

Soo doet den Heer der heeren ,
50 Die alle ding doet verkeeren.
Aensiet die boomen, neer en hooch ,
Die soudens staen in haer saisoene,
En behoorden te wesen groene,
Die staen nu als waren sy drooch !

55 Nu hoort naer mijn vermonden : .
Dit compt door onse sonden ;
Tsmenschen hert dickmael dorst
Naer tbloet haers medebrueren ,
Die sy dickmael doen trueren.
60 Dus sent Godt desen vorst.

Als men siet voor sijn oogen ,
De vruchten staen te droogen ,
Van Godt verlaten schier.
Och menschen, wilt u bedincken,
65 Hoe dat u Godt can crincken ,
Sijn plagen sendet hier.

Och menschen, ick bidde u allen,
Wilt Godt te voete vallen;
Laet af u leven quaet;
70 Wilt Godt den Heer beminnen,
En wilt u-selven kinnen
Aleer het valt te laet.

Heremint Godt boven allen,
Mer hy u neer laet vallen :
75 Roept hem aen in der noot,
Herwijlt u mach gebeuren,
Mer u die doot compt verscheuren;
Laet af u sonden groot.

Overenal is hy Heer der heeren;
80 Overal moet men hem eeren
Ende hem vallen te voet :
Compt tot hem algemeene,
Kinderen Godts, groot en cleene;
Christus gratie is soe goet!

Trincen alle gemeene,
85 Roept Godt aen, groot en cleene,
In uwen geroepen staet :
Niemandt wilt hy verlaten;
Compt tot hem, tsal u baten,
Mer dat het valt te laet.

Uit deze achttien laetste regels ziet men dat de schryver zynen naem zoowel *Boeckx* als *Boecx* schreef, en dat hy *prins* van de Rederykkamer der *Ongelerden* was.

Een nieu Liedeken van Itegem ¹,

gemaekt van den Schouteth, als doen tegenwoordich, hoe dat hy den pastoor verjaechde, ende gaet op de wijze : *De werelt is over al in robre, het volck is over al gevreesst.*

Och Itegem, wel dorpken cleene,
 Hoe jammerlijc wordy nu geregeert,
 Alle u gemeente leeft heel in weene,
 Dat men u soe slechtelijc governeert;
 5 Maer nu wordy heel gemineert
 Voerware,
 En altemael gedestruceert,
 Al door den schoutet openbare.

Immerseel ², o edele heere vercoren,
 10 Doet Itegem nu onderstant,
 Oft u gemeente gaet heel verloren;
 Want sy nu is in lijden geplant,
 Geschat, geschoren, aen elken kant,
 Geheel ontpayt ³.
 15 Dat doet den schouteth, den boosen tirant,
 Die daer tweedracht in heeft gesayt.

Nu gaet hy die gemeente quellen,
 Om daer te brengen den elfsten schoof,
 Met noch twee ander van zijne gesellen,
 20 Die daer oock comen om haren roof:
 Hy salse brengen in zijn geloof
 Van boosheynt quaet:
 Hy salse maecken al hoorende doof,
 En van die heel gemeente in haet.

¹ Een dorp by Lier, gelyk ook de andere gemeenten in dit lied opgenoemd.

² *Engelbert van Immerseels*, grave van Boekhove, burggrave van Aelst, heer van Wommelgem, Itegem, enz. Zie over hem Le Roy, *Notitia Marchionatus*, p. 206.

³ *Ontpayt*, buiten vrede, onbevredigd.

- 25 Wie hoorden oyt van zulcken kueren
Als men siet, twort nu gewaecht,
Ghelijc men tlegem siet gebeuren,
Dat die schoutet den pastor verjaecht?
Tis een saecke wreet en onbehaecht,
30 Tot alder tijt;
Den wreedten tirant, seer onversaecht,
Hy is soe vol van haet en nijt!

- Men sal noch sien, eer corte dagen,
Dat hijt beclagen sal seer saen,
35 Ghelijc die honden den hase nae jagen,
Soe sullense hem ten dorpe uyt slaen,
Als die van Berlaer hebben gedaen :
Zy waren stout!
In een gracht met water moeste hy gaen :
40 Den pekelheirinck was hem te sout.

- Die van Norderwije beclaechdent seere,
Dat sy Claes Schoonen waren quijt;
Die van Herentout noch veel meere
In sijn compste waren zy verblijt :
45 Hy en doet die dorpen geen profijt,
Waer dat hy oompt,
Put, Noderwije, tlegem, nu ter tijt,
Bedorft hy heel tot in den gront.

- Om dat hy is van Calvinus religie
50 Wort hy bemint al metter daet;
Men vinter noch meer van zijn divisie
Die zijn al van den selfden aert.
Die van Heyst versetten hem, eert was te laet :
Zy waren fijn :
55 Wy moetense dancken van haeren raet,
Dat zy ons soe gunstich sijn.

Adieu, Claes Schoonen, met allen u gecken;
Helpt ons singen dit nieu liet;
Treckt met u sotten te Mal, aent hecken;
60 Speelt op de moesel en truert doch niet;
Ghy sult noch comen int verdriet,
Aleer iet lanc :
Daerom u saecken wel doersiet!
64 Ghy maeckt al guldeus van een blanc.

De gebeurtenissen, welke tot dit lied hebben aanleiding gegeven, zyn ons onbekend. Waerschyndlyk waren zy betrekkelyk tot de tiendenaers of het invoeren der belasting van den elfden schoof, een onderwerp dat ook in het volgende stuk behandeld is.

Een nieu Liedeken,

op de wijze . Ryck Godt wie sal ick clagen.

Als men schreef sestien hondert
Ende die jaren tien,
Mach elck wel sijn verwondert
Van dat men heeft gesien,
8 Al van een quade mare,
Maer die ons quamp opt lijf,
Van wreede tiendenaeren,
Al door haer vals bedrieff.

Die tiende gingen sy verpachten
10 Al op den elfsten schoof:
In haren sin sy dachten :
« Hier krijgen wy eenen roof,
Daer wy by sullen leven
Allen ons leefdagen lanc.
15 Willen zijt ons niet geven
Zoe halen wijt tegen haren danc ! »

Zy spraken sonder vermyen
Tegen den commandeur seer wreet :
« Wilt doch naer Brussel ryen ;
20 En haelt daer een bescheet ;
Wy sullen deurweirders halen ,
En doent haer lesen uyt ;
Wy sullense self betalen ;
Tencost u niet een duyts.

25 Als wijt af hebben gekeven
Tot op dat elfste schoon ,
Wat suldy ons dan geven
Al voor ons aller loon ?
Een jaer moet ghy ons schincken ,
30 Dat seggen wy u certeyn :
En hebt geen achterdincken ,
Wy brengen u in den treyn . »

Als men sach int jaer te voren ,
In juli den vierden dach ,
35 Van eenen deurweirder vercoren
Tbescheet men lesen sach ,
Hoe dat men moeste geven
Van als dat elfste greyn ,
Terf, coren, gerst, erten, boekwey en even,
40 Al dat men wint gemeyn.

Der huyslien bloet veranderden
Als sy dat hoorden aen ,
En spraken tegen malcanderen :
« Wat best hiermede gedaen ?
45 Wy sullent moeten gehingen :
Wat selen wy doen daer toe ?
Want gaen wy daer tegen dingen
Tcost ons elck wel een coe . »

- Eenen moet hebben sy gevangen,
50 Die huyslie, hoort mijn vermaen :
Naer Bruessel sijn sy gegangen
En gavent daer schriftelijk aen.
Thof heeft ons toegelaten
Te doen op doude manier.
55 Wat hevet ons mogen baten?
Men moestet haer geven weer.

- Tcoren met grooten hoopen
Brachtmen haer thuys seer fray;
Al moestet de huysman coopen
60 Daer en was geen genay.
Wy moestent noch voeren, gy moocht het weten,
Tot Mechelen seer saen.
Joris Docks is hy geheeten,
Die dat daer heeft gedaen.

- 65 Doen ginckmen de tiendenaers dagen
Om de palen te wijsen coen :
Zy spraken, sonder versagen :
« Dat en sullen wy geensins doen! »
Zy spraken met leelijke woorden
70 Die heeren smadelijck toe :
Die gene die dat aenhoorden
Die wordent altemael moe.

- Als de goey lie, met eere,
Meenden naer huys te gaen,
75 Zijn sy haer naergelooopen seere
En meendense doet te slaen;
Maer Godt den Heere verheven
En heves niet begirt,
Hy ¹ isser self gebleven
80 Dat niet veel lie en deirt.

1 Hy, Joris Docks?

Dan, eylasen, den misdadigen

Die isser qualijk aen!

Zy willen hem beschadigen

En doen hem quellinge aen.

85 Zy eysschen met grooten hoopen

Het gelt seer onbedocht;

Zy souden den dooden vercoopen,

Soe hy genoeg gelden mocht!

Wat mach 't die gemeente baten

90 Al isser eenen doot?

De kinders boven maten,

Zy zijn wel al soe snoot!

Tis als men seyt, onverborgten,

Met een spreekwoord gemeyn :

95 « Als den duvel is gestorven

Zijn moeder compt weer cerleyn. »

Och¹ huyslie slecht van bloede !

Ick en weet u geen verdrach !

Och, nemet al int goede,

100 Zoe lange alst lijden mach;

Maer gaet het boven schreven,

Weirt u dan cloeckelijck siet,

En wilt malcanderen niet begaven

Noch laten int verdriet.

105 Huyslieden, borgers, heeren,

Aenhoort die woorden mijn :

Wilt doch u kinders leeren

Geen tiendenaers te zijn,

Opdat se niemant en plagen;

110 Want Godt den Heer getrou

Die laetse liever dootslagen

Dan hijt gedooogen sou.

1 Slecht van bloede, van geringen geslachte.

Orlof , princen verheven ,
Hier me neme ic afscheyt ;
115 En wilt het my vergeven
Heb ick u iet misseyt.
Och , nemet doch al int goede ,
Al ist qualijck gedicht
Van eenen onnooselen bloede :
120 Zijn sinnen die sijn soe licht !

PROEVEN

VAN

BELGISCH-NEDERDUITSCH E DIALECTEN.

DIALECT VAN YPEREN.

Der was é keer é man, die twee zeuns hadde ¹, en de jounksten van hulderen tveen zé tege ze vader : vadere, gimme 't park van 't goed dà me toekomt; en hé deeld'hem 't goed. Wá dagen der na oshen 't olle-male bii een ha vergaerd, gounk hen deure mé pak en zak, nar é verre land, waer hen ol ze goed verzéerde ² me sligt vrovolk. En oshen nu nibedolle ³ meer en hadde, der kam é dieren tiid in da land, en he begoste armoe liiden. Hé gounk hem toen verheuren bii en inwunder van die stréke, died'en zond na zen hofsté om de zwiins te wagten. Hen ha da wel géeren ze buuk ⁴ évuld met zwiinen eten; ma niemand en gaf'hen der van.

Hé begoste toun te zien dat hen kwalik édaen hadde, en hé zé bii ze zelven : ho veel werkvolk en iser nie in me vaders huus, die brood énoeg hen, en 'k vergaen hier schier van hounher; — 'k gan regt uut upstaen, na me vader gaen en hem zeggen : Vadere, 'k hen kwaed édaen tegen den Hemel en tegen joen; — 'k verdiene nie

1 De *h* wordt nergens uitgesproken. — 2 *Verzeerden*, verkwistte. — 3 *Nibedolle*, niet met al. — 4 De *uu*, klinkt gelyk de enkele *u*, by de Franschen in *duc*.

vâ je zeune énamd te ziin; doe mitteme lik mit eene vâ je werkvolk.

Hê stoug up, en he gounk na ze vader, en oshen nog ol verre van zen huus was, ze vader zag'hen, en he kreeg kompassie med'hem; hê liep nar hem toe, en sprounk'hen na zen hols, en hê kusted'hem, en de zeune zé : Vadere, khen kwaed édaen tegen den hemel en tegen joen; 'k verdiene nie vâ je zeune énamd te ziin; ma de vader zé an ze knegten : haesje, haelt ze beste kleed, en doet' hen 't an, stikt' hen é rink a ze vinher en doet hen schoenen a ze voeten; hael'et vet kolf; doed'et dood; gow éten en kerremis houden, wa me zeune was dood en hen is verrezen, hê wos verloren en hen is uut ékommen, en ze begosten ézoo geestig t'eten.

Binst die middelerentiid kam den oudsten zeune van 't land na zen huus were; maer os'hen 't huus naesde en dat hen hoorde 'tgezank en 't gedansel, hê riep nar eene van de knechten, om te weten wuk dat 'er omgounk, en de dienen zé an hem : je broere is wêér ékommen, en je vader hé 'tvet kolf éslegen, om dat hen in vulle gezondhéed weer ékeerd is. Zoo d'hen dat hoorde, hê stelled'hem in zuk é kwaedhéed dat hen nie en wilde binnen gaen. Dar up gounk de vader na buuten, en begost' hen schoone te spreken om' hen te stillen; maer hê zé tegen ze vader : né ¹, 'k hei-je nu ol zoo veel jaren édiend; en 'k hen olsan édaen ol da je m'ézéed héet, en jen hé me portan nog noit entwot ² égeen om me kennissen te traktéeren; maer nu da me broere t'huus ékommen is, die ol ze goed med d'hoeren verzeerd héet, hei-je voor hem 't vet kolf éslegen. De vader ze daer up :

¹ *Né*, voor *zie*, uitspraak weinig verschillende van het fransch woord *nain*.

² *Entwot*, iets.

me zeune je ziit olsan bii me êwist, en ol da 'k hen 't is 't joene; ma moeme geen leute maken ¹ voor je broere, wa deure hê was dood, en hen is verrezen; hê was verloren en hen is uut êkommen.

1 *Leute maken*, vreugd maken, vrolyk zyn. *Leute*, leutje, beduidt ook klucht, boert. By de kinderen is het woord leutje nog soms gebruikt tot afvragen van klein suikergoed; doch zal voorheen slechts gebruikelijk zyn geweest, ter aenwyzing van kinder-speeldingen en vreugd verwekkende voorwerpen. De latynsche woorden *laetitia*, vreugd; *laetus*, *a*, *um*, vrolyk, *ludus*, spel, schynen uit dezelfde bron voort te komen.

C.

NEDERLANDSCHE PATER NOSTER

GEADDRESSEERD

AEN DEN KEYZER JOSEPHUS II DOOR DE GESUPPRIMEERDE
RELIGIEUSEN VAN NEDERLAND.

Joseph, gy waert onzen Heer;
Maer het schynt gy zyt niet meer . . Onzen Vader!

(Maekt dat hy den Heere vreest,
Heylig schepper, heylig geest. die in de hemelen zijt!)

Dat het christelyk verbond
Uytgesproken door uw mond geheylicht zy!

Onderhoud het krachtelyk
Zoo maekt gy onstervelyk. Uwen name!

Toont ons uw bermhertigheyd,
En dat uw gregtigheyd ons toekome!

Want wy bidden, vroeg en laet,
Opdat niet ten onder gaet. uwen ryke!

Is 'er dan geen gratie meer?
Dat alsnu, voor dezen keer, ... Uw wille geschiede!

D'onderdaenen, groot en klyn,
Moeten u gehoorzaam zyn op de aerde;

Maer 't en gaet op d'aerde niet,
Zoo het iedereen wel ziet als in den Hemel;

't Geen wy hebben uytgespaerd
En zorgvuldiglyk bewaerd geeft ons heden!

Door uw toedoen gansch ontbloed,
Vragen wy in dezen nood ons dagelyks brood.

Wilt ons in genade ontfacen;
Hebben wy u iets misdaen Vergeeft ons!

Waerom brengt gy ons in pyn?
Gy weet dat het niet en zyn. onze schulden.

Joseph! door uw hoogen raed
Word 'er niemand zoo versmaed gelyk wy.

Hierdoor zyn wy gansch verstrooyd;
'k Vrees den Heere zal het nooyt. . . vergeven.

Want wy hebben nooyt ontbloot
Noch gelaten in den nood onze schuldenaren.

Daerom in de slaverny
Noch in Sathans heerschappy en leyd ons niet!

Ziet, de wereld altyd malt,
Waerdoor men geduerig valt in bekoringen.

Van al d'onrust en 't verdriet
Waerin gy ons heden ziet verlost ons!

Schoon den filosooph u vlyd,
Ziet dat gy niet word verleyd van den kwaden!

Opdat gy door uwe deugd
't Hemelryk genieten meugt Amen.

Volgens een blad van omtrent het
jaer 1789.

FRAGMENTEN

VAN

EEN OUD GEDICHT.

(STROOKJES PERKAMENT UIT DE XIVe EEUW.)

Metgaders der gods geweldē
... seide aldus de coninc Ritsaert ¹ :
... ghi doet ende verclaert
... mine scande,
5 V [oer] de princhen van minen lande;
Ghi stelt mi teigen enen woukerare.
Ic ne bem geen drogenare ².
Bi den god die mi doet leiven
Ic sal u hem te wive geiven,
10 U, ende ooc alf mijn goet.

Ic segt u wel, wilt verstaen,
Dat ghi dat sult becopen,
Dulle dierne ³, ghi ebt verlopen
Mijn gebod ende mine woort;
15 Ic adde gewroken de moort
Die vor mi deide de sod;
Ne vor di (also elp mi god!)
Bi der beide ⁴ van den baroen,
Deide icken in den kerker doen.
20 gheaelt.

Men soutse met rechte confundeiren
Vor dat mense bewinden mochte;
Vader, de woukerare besochte

¹ *Ritsaert*, Richard. — ² *Drogenare*, bedrieger. — ³ *Dulle dierne*, dwaas meisje. — ⁴ *Beide*, bede.

Dat men den pijnre angen soude;
25 Om dieswille datti woude
 weisen van den belove.
 daerof in hove
 . . . woukerare, si u bekennt,
Die seide dat noch .i. serpent.

30 Die ghi daet in den kerker doen.
Ghi slacht wel enen felloen,
Daer ic eens of horde tellen,
Ende dat sal ic u verspellen
Voor u allen, verstater ne . . . re.
35 Het was eens .i. woukerare,
Die enen sac met gelde verloos.

Want daer was in .i. serpent,
Also ic u mach doen bekennt.

Daer sat de wet ende menich genoot,
40 Die niet wisten wie adde recht.
J. ieude 1 cam daer gaende sleucht 2
Die de sake eift verstaen:
Hi sprac aldus arde zaen;
Hi seide: « Ghi heren, wildidi
45 Van deiser dinq bliven op mi?
Elc sal recht behouden,
Ende niet verliesen hi minen scouden 3.
De voorcoper sprac.

Ic weet ene goede mare,
50 Die ic u leggen wille voor ogen:
Die tgelt verloos ic horde . . .
Die hem gawe sijn verlies,
Hi souden geiven, zijt zeiker dies,

1 *J. ieude*, een jode. — 2 *Sleucht*, slecht weg, effentjes. — 3 *Bi minen schouden*, door myn schuld.

.X. lib., ende die ghereet,
55 Na dien dat ic dat weet.
Ic ebbe liever sein (?) mijn leiven
.X. lib., datti mi sal geiven,
Dan ic hem sinen scat onthoude.

. per ende beide
50 Doet ons sien, sonder leide,
Den sac, met alle so hi was.
Rechte voort, zijt zeiker das,
Deide men den sac comen :
De iode eiften genomen :
65 Hi besachen met genent
Hi vant
En .c. maere van goude.
Doe sprac de iode, van herten boude.

Sinen scat datti hem gaf.
70 Hi sprac : « here, doet mi geiven,
.x. lib. in ebbe waer bi leiven 1. »
Als dat de woukerare horde
Bedochti hem metten worde;
Hi seide : « vrient, ic hebbe mijn gelt,
75 Want ic ebt wel getelt,
Ne waer? sech, wel sidi bekent.
77 Daer was noch .i. dustaen serpent.

1 *In ebbe waer bi leiven*, ik heb niets waermede ik zou leven.

Medegedeeld door den heer Mertens, biblio-
thecaris der stad Antwerpen.

JAN VAN LEEUWEN,

DE GOEDE KOK VAN GROENENDAEL ¹.

In hetzelfde klooster van Groenendael, en toen Ruysbroek daer prior was, leefde en functioneerde als kok zekere broeder *Jan Van Leeuwen*, geboortig van Affigem, die ook, op zyne wyze, een mystieke schryver zyn wilde en met de werken van zynen prior zoo hoog liep, dat hy ze veelal naschreef en onophoudelyk citeerde. Een zeer lyvige bundel zyner schriften, op papier, in-quarto, berust ter Koninklyke Bibliotheek, binnen Brussel, N° 2559 van het Inventaris, en een omstandig bericht van zyn leven komt voor in PEETER CROON's *Cocus bonus, ofte geestelycke sinnebeelden ende godvruchtige wtlegginghen op alle de ghereetschap van den Kock*, Brugge 1663, in-8°. Zie ook FOPPENS, *Bibliotheca Belgica*, II, p. 677.

Hy was een smeerige kok, maer een heilig man, zegt men; want hy at bedorven eijeren en het vuilste overschot dat van de tafel der monniken kwam. Men verhaelt zonderlinge dingen van hem en van zyne geestvervoeringen. « Op zekeren tijdt met de pest geslagen zijnde » (zegt zyn geschiedschryver) als hy sijne geestelycke teer- » spijs van Onse Moeder de H. Kercke ontfonck (dat is te zeggen, na dat hy de kerkelyke bediening van de Heilige Olie ontvangen had) begost hy, in de tegenwoordigheyt » van de omstaenders, te roepen : *Heere, t' uwer eere!*

¹ Dit artikel behoorde geplaatst te zyn hierboven bl. 178 na dat van Ruysbroek; doch is, by het afgeven der kopy aen den drukker, tot hier verschrikkeld.

» *Heere, t' uwer eere!* waerover van sekere broeder
 » gebeden zijnde, op dat hy soude willen te keppen geven
 » wat deze woorden te bedieden hadden : heeft ten les-
 » ten ootmoedelijke geantwoort, dat, ten selven tijde als
 » hy de voorseyde woorden sprak, aen hem in den geest
 » gezegt was, dat hy eenen sone was der verdoemenisse,
 » waerop hy sijn selven hadde gestelt in den wille Godts,
 » seggende : *Heere, t' uwer eere wil io ooo verdoemt*
 » *worden.* »

Op een andermael, den avond van St-Martensdag,
 » een schotel vol spijs ter taefel van de religieusen op-
 » dragende is er in sijn herte sulcken geestelijcken vro-
 » lijckheyt ontstaen, dat hy, sijne inwendige vreugt niet
 » langer connende besloten houden van binnen, luyt-
 » keels uitriep :

» Heer Sinte Marten, heylige sant,

» Goede platte mispelen wassen in uw lant,

» Kyrie eleyson!

» Den oversten meynende hem te doen swijgen, heeft
 » de oogen van den goeden man wonderlijk stralende
 » gesien, ende sijn heel aensicht met eene vierige cla-
 » righeyt ontsteken : waer over verwondert zijnde, en
 » heeft niet een woort geproken, oordeelende dat dese
 » woorden niet uyt lichtveerdicheyt maer uyt de cracht
 » van eene brandende liefde voortsquamen. »

Jammer maer, dat er weinige regels in 's maus schrif-
 ten aengetroffen worden die goed te samen hangen, of
 van een gezond verstand getuigen. Zie hier, by voorbeeld,
 hoe hy over Ruysbroek spreekt, deels op rym :

Hoe brueder Jan de coc van Groenendale, primus coehus, den eersten prior priist ende loeft.

« Want ic en bekendere in eertrike noyt meer dan eenen, dat wetic *wale*, dan her Janne Van Ruschbroec prior van Groenendale: hi es vervolt van den heiligen gheest te *male*: te rechte heet hi van groenen nederen *dale*; want sine minne heeft vervult hemel ende *eerde*, ende alle creaturen also *verre* alst in hem es, prior van Gruenendale; hoert sine stemme soe doedy *wale*; want sine scrift es gode bequame, ende altoes eert ter eren gods sinen *name*; want ic hebbene groet ghesien, aerm sundich mensche, met minen gheeste in hemelrike daerboven in deweghe leenen, in die alreclaerste scyerheit ¹ die god in minen gheeste verleysten mach saghic hem, ende niemene el. Ende hi en weets selve niet dese heimelicheit; noch engheen goet dat my god ie ghedede, overmids sine ontfermherticheit. Dat en seidic noch noyt egheenen mensche noch in biechten, noch daer buten, opdat ic selve onbekint ende ongheaecht ² bleve van allen menschen, die in eertrike sijn; ende voertmeer eeuwelijc onbekint begheric te blivene, opdat god eewegen lof ende eere hebbe van allen saken. Daerom hebbic u dit voerseit opdat ghi sine heileghe leeringhe hoert, ende daer by blijft, ende vaste inwert crijcht; soe en moechdy niet *dolen* in vremden *scolen*; want sine leringhe es rechte van boven neder vloeiende dore hem, overmids dat gheesten gods, dat dore hem ebt ende vloeit, ende boven doverste deel sijns gheests. Hoert haer, die eenvoldighe waerheit, daer hi alle waerheit ontfeet, sonder middeel van God. Hier omme spreekt hi altoes met nuwen tonghen, dat allen den ghenen verwonderende wondert,

1 *Scyerheit, schierheit, sierheid, glans.* — 2 Ongehacht.

diet *horen*, soe doef si wanen *verdoeren*. Her prioor van Gruenendale, te rechte maghic u prisen *wale*, boven allen menschen van *eertrike*; want ic en wete niegherincs uws *ghelike*; want u leeringhe es goet ende *recht*, ende ghi sijt alder werelt dienst*knecht*; u minne hebby wide ute *gherecht* ende *gestrecht* met xps. ane dat ghebenedide *cruce*, dat ghi hemelrike dorevaert teenen *druusoe*¹. Ende in uwen bloeten overghanghe doedy gode gnoech ende alder werelt, ende .iij. fout daer *boven*. Van hem maghic mi wel *beloven*, bet dan van iement in *eertrike*. Ic settene boven alle *ghelike*, alse enen seraf in *hemelrike*, den hoechsten inghelen *ghelike*... Hi heeft ons doude testament ende oec dat nuwe te gadere ghevoecht. Recht alse een licht des dachs, die den nacht vercleert es hi christum na ghevolghet met sinen levene; alse ene ghehele offerande of ene heileghe presentacie was sijn gheest gaende ende comende van gode te gode. Cort alse ene blicseme ghaf hi gode sinen gheest over in enicheit boven alle stade der hemelen, daer hi gode sach in die overste scierheit, ende sijn loen sal daer groet ende overvloedeich sijn. Maer ic en can mi daer an niet gheliken, aerm sundech woerm; nochtan moet ic *bekinnen* al sinen heileghen staet van *binnen*. Her Jan Van Rusbroecht, prioor van Groenendale! nu blijft in vreden met Jhs. Xps. onsen *Heere*. Ic hope wi en sceden *nimmermeere*. »

Volgens het aengehaelde *schynt* de goede kok Ruysbroek overleefd te hebben. Men stelt nogthans de dood van den laetstgenoemden op den 2^{en} december 1381. Den anderen acht men gestorven op den 5^{en} february 1377, blykens het door Foppens aengehaelde grafschrift in de kerk van Groenendael : *Reliquiæ fratris JOANNIS DE LEEU-*

1 *Druusce*, druisch, slag.

wis, vulgo BONI COGI, viri à Deo illuminati et scriptis mysticis clari. Obiit anno MCCCLXXVII, V februar.

Nog in een ander stuk spreekt onze broeder Jan Van Leeuwen van den prior als van een afgestorven man, namelyk blad cxlv van het voor my liggende Codex, waer hy verhaelt hoe de wereldberoemde *Geeraert De Groote* ¹ van tyd tot tyd te Groenendael kwam een bezoek geven aen Ruysbroek. « Ic hebbe gehoert, zegt hy, den selven her Janne Van Scoenhoven, daer ic hier vore af screef, die den goeden prior van Gruenendale oec wel kende ende mede te wonen *plach*, vele jare ende *menighen daeh*; — ende oec enen anderen goeden heiligen man, die uut Hollant was, ende die toten goeden prior te comen *plach*, ende by hem te blivene, bi tiden een maent .ii. of .iiij., of somwile een half jaer. Siet, dees goede man, die geheeten is meester Geert de Groete, met rechte mach hi wel *de groete* heeten, want hi een groet cleerc was, ende groete werken ghedaen heeft, als menighe mensche wel condich is, ende oec noch siens is al der werelt. Siet, dese goede man, meester Geert de Groete, *plach* te segghen dat hi den goeden heiligen prior niet min verlicht en hielt van den heiligen geest dan hy dede sente Gregorius onsen heylegen vader, den paus van Romen ², overmids sijn ghevoelen dat hi van hem hadde, overmids dat hire dicke bi *plach* te sine, ende te sinen oefeninghe ende wise van levene ³

¹ Zie over dezen de *Verhandeling over de broederschap van G. Groote*, door G. H. M. DELPRAT, Utrecht, 1830, in-8°, en drie uitgebreide verhandelingen *Over den geest en de denkwijze van Geert Groete*, in het I°, II°, III° en VIII° deel van het *Archief der kerkelijke geschiedenis, inzonderheid van Nederland*, verzameld door N. G. KIST en H. J. ROYAARDS.

² Gregorius den XI^{en}.

³ *Levene*, in het handschrift staet *butene*, wat een feil van den schryver is.

ende sine leeringhe ende sermone, ende sijn grontvernietende oetmoedicheit, daer hi zeere af ghepresen is van den ghenen diene te kennene plaghen, ende hebben van hem gheseyt ende ghescreven, dat her Jan Van Rusbroec alle sine groete heylicheit vercreghen heeft met sinre gront vernietenre oetmoedicheiden. Siet, ic segghe u noch meer van meester Geert ende den prioer voerseyt. Meester Geert was in Hollant woenachtich, ende hoerde daer segghen van den prioer, ende van sinen levende, ende begreep in sijn herte dat hi tot hem trecken woude, ende hem visenteren. Ende toech tot Groenendaale. Ende als hi daer quaem binnen der poerten, doen was die goede prioer..... » [hier breekt het verhael af.]

By een ander gelegenheid zullen wy over de gedichten handelen welke in den bundel der schriften van den goeden kok te lezen, doch vermoedelyk niet van hem zyn. Dit alleen nog zal ik hier by voegen dat MONK in deze, tusschen het koken van den Groenendaelschen munnikskost op papier geworpene, gedachten, verkeerdelijk *Reimpredigten* gezien heeft. Die geleerde duitche schryver heeft het ook mis, wanneer hy Jan den kok een' « gegen die Mitte des 15 jahrh. zu Gent berühmter Prediger » noemt ¹.

¹ MONK, *Uebersicht der Nederl. Volks-Literatur älterer Zeit*, bl. 256 en 257.

J. F. WILLEMS.

REINARDIANA.

X¹.

GETUIGENIS VAN JACOBUS DE VITRIACO.

Jacques de Vitry, geboren omtrent 1160, gestorven den 30 april 1240, is beroemd als historieschryver en kerkvoogd. Schoon van afkomst een Franschman, bragt hy een groot deel van zyn leven in Braband door, te Willebroek en te Oignies by Charleroi (thans behoorende tot de gemeente Aiseau, in de provincie Henegouw). Daer preekte hy met roem voor het volk (*in declamandis sermonibus ad populum excellentis ingenii fuit*, zegt Trithemius) of als kanonik of als pastor, tot omtrent het jaer 1213, wanneer hy ook elders op den kansel voor den kruistogt tegen de Albigenzers en tegen de Sarrazynen yverde. In het jaer 1216 werd hy tot bisschop van Acres gekozen, nam deel aen de meeste gebeurtenissen in het heilig land, en keerde, 1227, naer het klooster van Oignies terug. Twee of drie jaren later werd hy bisschop van Tusculum of Frascati en kardinael, in 1239 legaet by het fransche hof, en stierf, een jaer daerna, te Rome. Zyn leven en zyne schriften vindt men het omstandigst beschreven in het achttiende deel der *Histoire littéraire de la France*, p. 209-246, waernaer ik den lezer verwyze.

Zyne tot dus verre nog onuitgegevene *Sermones vulgares* mag men vermoeden in ons land gepredikt en te boek gesteld te zyn. Of hy die in 't latyn, gelyk

1 Zie *Belgisch Museum*, VI (1842), bl. 409-429.

ze ons toekwamen, uitgesproken hebbe, valt grootelyks te betwyfelen. Veeleer zou ik vermoeden dat hy ze te Willebroek in 't nederduitsch en te Oignies of te Wasiers in 't waelsch zal hebben voorgedragen. Hy kende waerschynelyk onzen Reinaert, 't zy in den oorspronkelyk vlaemschen tekst, 't zy uit de fransche vertaling welke ik in myne uitgave, bl. 302-339, heb medegedeeld. De eerw. heer VAN DER MOEREN, jesuiet te Brussel, thans werkzaam tot het uitgeven der vervolgdeelen op het groote werk der *Acta sanctorum*, heeft de goedheid gehad my het volgende uittreksel van een ten jare 1446 vervaerdigd afschrift dier *sermones vulgares*, te laten geworden. Het behoort tot een *sermo ad pueros et adolescentes* en tot eene plaets in dat werk waer gehandeld wordt *de occasione peccandi proxima vitanda*. Zie hier den tekst.

« Haec est confessio vulpis quae solet in Francia appellari confessio Renardi. Cum enim debuisset suspendi et Taxus duceret eum ad curiam Leonis, facta confessione de omnibus peccatis, eodem die vidit gallinas juxta domum cujusdam hominis, et Taxo ait : « Illa est via qua incedere debemus juxta domum illam quam domum videmus. » Cui Taxus respondit : « Miser, hodie confessionem fecisti de omnibus peccatis tuis, etc.; confessus es quod multas gallinas devorasti et promisisti Deo, in manu mea, quod de cetero abstinebis : Cui Renardus ait : » Verum est quod dicis, sed ego tradideram oblivioni. »

Byna letterlyk v^r 1698 en volgende van onzen vlaemschen Reinaert :

Nu was, buter rechter vaert,
 Die si te gare hadden begonnen
 Een prioreit van swarten nonnen
 Daer menege gans ende menich hoen
 Menege hinne, menich capoen

Plagen te weedens, buten mure.
 Dit wiste die felle creature,
 Die ongetrouwe Reinaert,
 Ende sprac : « Te genen hove waert
 So leget onse rechte strate. »

.
 Grimbert sprac : « Oom, gi dinct mi doven !
 Onsalich man, wat wildi doen ?
 Wildi noch om een hoen
 In alle die grote sonden slaen,
 Daer gi te biechten af sijt gegaen ?
 Dat moet u wel sere rouwen ! »
 Reinaert sprac : « Bi rechter trouwen,
 Io hads vergeten, lieve neve.... »

In de fransche vertaling, v^e 10878 en volgende (zie
 myne uitgave van *Reinaert*, bl. 331) aldus :

Tant ont erré
 Qu'il s'avoient parmi uns pleins
 Delez une grange à noneins.
 La meson est moult bien garnie
 De toz les biens que terre crie,
 De let, de fromaches et d'ués,
 De brebiz, de vaches, de bués,
 D'unes et d'autres norriçons,
 Dist Renart, car nos adreçons,
 Par encoste de ces espines,
 Vers cele cort à ces gelines,
 Là est la voie que lessons.
 Renart, Renart, dist li Tessons,
 Diex set bien par quoi vos le dites,
 Filz à putain, puanz herites,
 Mauvès lechierres et engrés,
 N'estiez-vos à moi confés
 Et aviez merci crié ?
 Fet il, ge l'avoie oblié.

Gelyk alle vertalers, zoo heeft ook hier de dichter der
 fransche Branche het verhael meer uitgebreid. Wie

volgde nu Jacques De Vitri? vermoedelyk de volksage zoo als deze in Frankryk, in *Francia* (dat is, Vlaenderen daerby gerekend) in omloop was, omtrent het jaer 1213 (vóór zyn vertrek naer het Heilig Land). Kende hy den aengehaelden franschen tekst, dan is deze veel ouder dan men gelooft. Wat er van zy, ik zie er een nieuw bewys ter bevestiging van myn gevoelen in, dat namelyk de nederlandsche Reinaert tot de XIIe eeuw moet worden gebragt.

XI.

PROVERBIA YSENGRIMI.

Onder dezen titel vindt myn geleerde vriend de heer baron De Saint-Genois een opstel van de eerste helft der XIIIe eeuw, in een bundel varia, op perkament in quarto, ter universiteitsbibliotheek van Gent, en had de goedheid het voor my uit te schryven. Op weinige regels na trof ik den inhoud geheel aen in den *Renardus Vulpes*, uitgave van Mone, *Stuttgartiae et Tübingae* 1832, *editio princeps*. Ik heb de *varianten* van die uitgave onder den tekst geplaatst, en by elken regel het daarmede in verhouding staende vers aangewezen. Moet nu het latynsche gedicht *Isengrimus* of *Reinardus* heeten? Daerover besliste myn kundige vriend, professor Bormans, wiens vyfde en laetste fasciculus *Notae in Reinardum Vulpem* ik zeer verlang te zien verschynen.

J. F. WILLEMS.

I, v^o 17 Difficilis semper non est deus equa petenti.

41 Insanit quicumque minis efflaverit iram.

42 Hostem praemunit qui timuisse facit.

44 Dissimulans odium promptior ultor erit.

88 Intranda est propere janua quum patet.

8

V^o 88 quum, M quando.

1, 94	Praecipites durum saepe tolerare diem:	
102	Nemo suae debet prodigus esse rei.	
141	Gratia reddetur major praestare volenti	
142	Quam tunc praestanti restituenda fuit.	
155	Jure caret magnis qui sumere parva recusat	10
160	Non parvum reputo quicquid habere queo.	
161	Purius elambi debet quo parcior esca est.	
173	Ut caret obprobrio stratus miser hoste potenti,	
174	Sic miserum sternens hostis honore potens.	
197	Laetificare solet stultum promissis dives ;	15
198	Nescio promissis credere, credo datis.	
219	Saepe hebetes magni, subtiles saepe pusilli.	
228	Parva deus fecit parvis, ingentia magnis.	
378	Fraus inter socios crimine nulla caret.	
402	Tundatur ferrum dum novus ignis inest.	20
403	Res et forma rei, factis facienda notantur,	
404	Et nihil est, quod non mentis acumen alat.	
497	Pejus agit qui plura potest, luit omnia pauper,	
498	Scit tibi fautorum dives adesse deum.	
499	Ignorante deo est pauper, quod prodigus ardet	25
500	Fundere, quodque tenax condere, pendit inops. [est,	
501	Quod locuples quod pauper habet locupletibus utrumque	
502	Divitis ex dono pauperis est parum.	
505	Si minus edisses, stomachus tibi laxior esset,	
506	Vescis et esca hodie cocta licere jubent.	30
507	Nullius ignoscentis egestus, imperat aequo.	
508	Indulgente sibi divite, quicquid agit,	
509	Accusatur inops, sit noxius ipse. sit insons ;	
510	Venalis venia est ut mereatur, emat.	
511	Justus inops sine jure, reus sine crimine dives,	35
512	Ipsae sibi ignoscit pro pietate dei.	
525	Exspirata minis rabies cor lenius angit,	
526	Interit eripiens, permanet ira latens.	
541	Sicut prima fides suadet sperare secundam,	
542	Sic fraus indicium prisca sequentis agit.	40

V. 142 tunc M tibi. — 160 Non M nec. — 501 locupletibus M locupletis. —
506 Vescis M Vestis. — cocta M cuncta. — 507 egestus M eges. — 526 eripiens
M erumpens.

- I, 567 Munditiae fraenum ebrietas et crapula vendunt,
 568 Qui mundus fieri quaerit, utramque cavet.
 601 Omne malum vice nemo mala nisi pessimus aequat.
 636 Nescis quod cupidos segnia lucra necant.
 636 Tarda magis cupidos quam perdita lucra molestant. 45
 639 Materia crescit crescente voratior ignis,
 640 Res avidam mentem nulla praecire potest.
 643 Monachus oblatum cum viderit affore lucrum
 644 Irruit ut pluvio fulgetur meta polo.
 648 Dico satis, satisque; monachus usque, parem est.
 684 Et nihil est vetitum praeter egere mihi. 50
 685 Viribus aequis solet non frangere sarcina collum.
 687 Lucratur temere qui perdit seque lucrumque,
 688 Interdum lucris proxima dampna latent.
 689 Ne capiens capiare, modum captura capescat,
 690 Virtutis custos est modus atque dator. 55
 700 Res brevis et Sathanae, copia plena dei.
 705 Pauper ovat modico, sum dives, multa capesco;
 706 Tangit parva super paupere cura deum.
 707 Divitibus fecit deus omnia, servat et offert.
 708 Dives, qui sapiat, scit bona noscere in me. 60
 709 Scit dives scitque cupit, quaeritque cupitas,
 710 Quas sibi quaerendas praemeditatur opes.
 715 Infelix, qui nulla sapit bona, nulla requirit;
 716 Vivat et absque bono, vivat honore carens;
 717 Nullus amet talem, nullus dignetur adire. 65
 727 Sic studeas lucris, nec dampnum lucra signatur.
 800 Pondus amicitiae tristitia sola probant.
 801 Pura fides etiam personam pauperis ornat,
 802 At fraus purpuream privat honore togam.
 821 Stantibus est facile casus, grave surgere lapsis, 70
 822 Qui sit memento sui, deum meminisse juvat.
 823 Qui cecidere, movent stantes vitare ruinam,
 824 Quod sit stare bonum, scire ruina facit.
 825 Stent igitur stantes; stanti, si copia, surgant,

Vº 648 satis M satur. — 685 aequis M aequa. — 690 Virtutis M virtutum.
 — 706 sapiat M sapiant — noscere in me M nescit inops. — 821 facile M fa-
 cilis. — 822 Qui sit M. quisque. — 824 Quod M quam. — 825 stanti M strati.

- I, 826 Surgere si nequeunt, qui cecidere, cubent. 75
 871 Optatur temere, quidquid praestabile non est.
 901 Quum non ire possit, nequam versutia repit.
 920 Vim facere insonti lexque pudorque vetant.
 1031 Poscere saepe pudet, quod sumitur absque pudore.
 1093 Nil faciens Sathanas plus peccat omnia gente. 80
 1097 Plus habito dare nemo potest, donaboque ultra est.
 1172 Afflictus factum propedit arte carens.
 1315 Luxus opes sequitur quisque fit utilis abbas,
 1316 Sanctior est quisquis pinguior esse potest.
 1317 Nunc ferrum, nunc flamma adimit, nunc potio morbum 85
 1318 Pinguibus, o tantis promernisse deum!
 1329 Omnibus adversis praestat penuria ventris.
 1377 Dentibus iratis non est colludere tutum.
 1381 duo sunt exercitus uni,
 1382 Unius occubitu saeviet ira trium. 90
 1388 Aspera sors contra est, ubi vim comitatur egestas,
 1389 Ingenium velox expedit atque sagax.
 1414 Pacis amatores, vulgus inerme sumus.
 1451 Litigium tollit praemissi cautio verbi.
 1547 Causa levis fit saepae gravis sub iudice pravo. 95
 1713 Consilium sapiens et quaerit, et audit, et implet,
 1714 Indocilem turbam nil docuisse juvat.
 1716 Qui caret ingenio, non erit arte vigens.
- II, 6 Posse perire vetat, velle perire facit.
 28 nemo futura fugat 100
 71 Vivere quos nescit? decerneret aula vocandos?
 72 Non curant procures, absit an assit inops.
 77 Pauperis obsequio est merces servisse licere,
 78 Et post obsequium vilis, ut ante, manet.
 87 Accipiens reddat, timeat, quicumque timetur, 105
 88 Nullus amat miserum, nemo timere solet.
 162 Saepe tamen sapiens proxima prima rapit.
 165 Ut multi valeant, paucos cecidisse ferendum est.
 171 Non semel in claustris fuit utile gratius aequo.

V. 901 Quum non ire possit M quâ non ire potest. — 1093 plus peccat omni agente M plus omni peccat agente — 1097 donaboque ultra M donabo quod. — 1172 Afflictus M Affectus. — propedit M praepedit. — 1315 Quisque fit M sibi quaque fit. — 1318 tantis M tanti est.

II, 175	Tenta diu secta est, rebus suspendere rectum.	110
178	Saepe fit ob fructum maxima noxa brevem.	
181	Uttere non propria sed consuetudine mundi,	
182	Omnia te timeant, tu nihil ipse time.	
183	Raptorem committatur, honos et commoda rerum,	
184	Pauper et infamis juris amator erit.	115
187	Alligat hoc solum leges secura potestas	
188	Nemo suis debet legibus esse minor.	
189	Nam non, ut metuantur, agunt praecepta, sed auctor;	
190	Non gladius, gladium qui tenet, ille ferit.	
191	Lex igitur domino, legi non subjacet ipse.	120
193	Rusticus est princeps, qui rustica jura tuetur,	
194	Plebs procerum cibus est, utpote prata gregum.	
195	Utilitas igitur per fasque nefasque petatur,	
196	Saepius esuriet, qui minus aequa fugit.	
248	Stulte summa petens occupat ima pudens.	125
295	Qui non est odio, non est dignandus amore	
296	Nam, quibus irasci, quisque favere potest.	
300	Nobile plus odium quam miser ornat amor.	
302	It sapiens liber, quo perit artis inops.	
303	Astuto plus ira solet prodesse potentis,	130
304	Gratia quam stulto, neutra manere potest.	
307	Saepe sui dorsum caesaris virga cecidit.	
429	Saepe fit inventu res prima novissima questu,	
430	Rara quum quaerenti sponte aliquando venit.	
431	Ungue quidem sua quisque tenet, suo quoque tenente;	135
432	In varios casus plurima vota ruunt.	
435	Omnia fingantur, praesentia servat avarus,	
436	Surripit aeternas res dabit ille suas?	
437	Argue, posce, jube, da, sponde, tunde, minare,	
438	Semper in obliquam nititur ille viam.	140
468	Infortunatis multa nocere queunt,	
469	Ut felix metuenda tutus solet contemnere tutus,	
470	Sic etiam debet tuta timere miser.	
563	Quaevis poena minor fit tamquam sponte ferenti.	
568	Cauda piri semper respicit unde venit.	145

V* 182 timeant M metuant. — 187 hoc solum M ac solvit. — 195 igitur M ergo.
 430 Rara quum M raraque. — 436 aeternas M externas. — 469 tutus solet
 M solet.

- II, 569 Perdere rem pravi malunt quam vendere honeste;
 570 Dantibus invitis gratia resque perit.
 596 Vespere laudari debet amoena dies.
 600 Canities multos occupat ante diem.
 720 Mos suus est monacho : vi rapit, ungue tenet. 150
 791 Gratia primatum brevis est, nisi semper ematur,
 792 Ne meritum perdas, usque merere sequax.
 794 Omne bonum impendit pro meliore bonus.
 798 Perdere nil metuat nisi regem regis amicus.
 839 Villano temere piperatus pavo paratur. 155
 847 Quis cuiquam credat?.....
 899 Non nimis urgeri debet, qui commodat ultra.
 903 Ideirco patuli satiabitur alveus orci,
 904 Implebunt qui malos corpora multa lacus.
 907 Majorum et parium successibus usque secundis 160
 908 Carpitur et languet callidus atque potens.
 913 Qui meritum minuit, laudem rarecere cogit.
 917 Serviat ad plenum, qui serviet, integra reddat
 918 Obsequia, aut certe prorsus habeto sibi.
 985 Dedecet acceptis abnuere usque vicem. 165
 992 Officium gentes integritate trahit.
 1038 Quis consanguineus miser audeat esse potentis?
 1034 Dispariter funem dives inopsque trahunt.
 1043 O quam pauperibus dives splendere videtur!
 1044 Sed quid opes prosunt, cum sit avarus habens? 170
 1102 Judice sub cauto retia mille latent.
 1103 Incolumes causas exilis scrupus iniquat.
 1106 Desipit indocile qui sapere alta docet.
 1149 Debitor ignoscentis eget, sibi consulit insons,
 1150 Nec veniae nisi sit criminis auctor erit. 175
 1151 Fortior est feriente ferens, nec secula pulcrum
 1152 Tam fecisse deo quam scelerata pati.
 1158 Gratia non gratis, quando rogatur, adest.
 III, 43 Job, si vera docet, fuit nisi quam yprocrita felix;
 44 Perfidiosis nihil est quam simulata, fides. 180
 45 Quisquis quod est, pateat, paupertas pauperis esto!
 46 Divitias comites divitis esse decet.

V. 904 Implebunt qui M implebuntque. — 992 gentes M grates. — 43 fuit
 nisi quam M numquam fit.

III, 47	Pauper nescit opes moderari, nescit honorem,	
48	Subtrahe, confer opes, pauper utroque perit.	
49	Pauper honore dato tumet, intabescit adempto,	185
50	Aufer opes, exspes, redde, petulcus erit.	
51	Optima sors misero est numquam feliciter esse,	
52	Directo teritur semita nota gradu.	
53	Perdere res nescit, quisquis non novit habere,	
54	Instabiles homines mutat uterque color.	190
55	Aut dives, quem plena animi prudentia firmat,	
56	Perdere causam suffert quam sapienter habet.	
57	Collegasque domi, collegas diligit extra,	
58	Aufer honestatem, probra merentur opes.	
59	Tu quoque vive probe, comitatu fungere pulcro,	195
60	Esto domi largus, largior esto foris.	
109	Oblatus quandoque calix suspentior ense	
111	Saepe extorres provincia blanda fefellit	
112	Dum vetuit fallax ante timere quies.	
122	Congruit officiis sollicitudo vigil.	200
123	Utilitas ingens perit utilitate pusilla,	
124	Negligitur vitae cura favore gulae.	
156	Moribus et factis est adhibenda fides.	
167	Parturiunt antiqua novum peccata ruborem.	
173	Qui pubem in vitiis contraxit, canet in isdem,	205
174	In quibus et canet, conveniente obit.	
235	Sanctis sancta suis sanctus deus omnia fecit,	
236	Nil comedit Sathanus malus, usque manet.	
237	Regula praecipua est, peccato claudere pectus,	
238	Sontibus injunctum est, saepe carere cibo	210
239	Nihil igitur justis praeter peccare, vetatur,	
240	Maxima libertas suppeditare deo est.	
262	Pauperibus pietas sufficit ante deum.	
281	Hoc carum nihil est, quo carior hospes habetur.	
358	Provenit officio gratia pulcra pio,	215
259	Obsequiis iras, impensis damna lucramur.	
370	Optato paucis sufficit usque frui.	
379	Hospitibus mos est animoque manuque gerendus.	

V. 54 homines M animos. — 55 aut M at. — 56 causam M tam. — 60 domi largus M larga domi. — 109 ense M ense est. — 236 malus M et malus. — 281 habetur M habet.

III, 381	Hospitis adventu densatur sumptus in omnes,	
382	Pectoris affectum vox faciesque notant.	220
389	Insipiens perdit parvis data magna negatis,	
390	Prisca perit probitas, deficiente nova.	
425	Vocibus et formis non semper credere debes,	
426	Sunt scelerati similes vocibus atque sono.	
438	Aetas consilii pondere parva caret.	225
439	Vox juvenum vento, seniorum traditur arcae.	
459	Res perdit, quicumque suas nolentibus offert.	
513	Eohe quam vincto non curat credere vincitor!	
514	Quam concordat inops cum locupleti parum.	
527	Restituit praetium nutrita monedula merdam.	230
549	Delirare liquet monachos juvenesque senesque,	
550	Primitus ingressi claustra verentur, amant,	
551	Regula vilescit vix cognita, cumque gerendum	
552	Quod foris audierint, exierintque semel,	
553	Vel nimis inviti, vel numquam claustrum revisunt.	235
669	Quid stulto concepta semel prudentia confert?	
670	Post sapere exiguum stultior usque manet.	
689	Nunc habet iste suam, nunc parvulus ille placentam.	
698	Jurgia sunt leges ad dirimenda datae.	
708	Par sathanæ est, qui vult impius esse pio.	240
720	Justa refert meritis hora quibusque vices.	
728	Tardum est animosos discere vincula canes.	
819	Exiguum non est, ubi sit fallacia, nosse,	
820	Cognita vitatur vel minus anguis obest.	
834	Jurant multa, quibus creditur esse parum.	245
835	Frangere fraus citius, quam jurat fortius, audet,	
836	Jurandi non est indiga vera fides.	
841	Ad libertatem peccandi surgit egestas,	
842	Esse nihil crimen praeter egere putat.	
853	Stultas tata timens fit tutus, quando timendum est,	250
854	Ac sapiens trutina pendit utrimque sua.	
855	Este penes socium tuti, coram hoste pavete.	
859	Qui caret ipse fide, nullum putat esse fidelem.	
866	Dulce non meruit, qui nihil acre tulit.	

V. 426 scelerati M multi — vocibus M vultibus. — 552 Quod M quid. — 669 prudentia M pudentia. — 728 animosos M annosos. — 834 esse M usque. — 35 quam M quod. — 854 utrimque M utrumque. — 866 non M nihil.

III, 942	Eximiis proavis inferiora facit.	255
951	Egregiam prolem majorem patribus esse	
952	Sive parem, sed non degenerare decet.	
962	Omnis agens ut vult, se probat esse, quod est.	
1105	Plus valet semel, quam bona industria gratis.	
1114	Secula plus damnum dedecore ista timent.	260
1115	Dedecus est unum, nam non est dedecus ullum	
1116	Praeter egestati supposuisse caput.	
1117	Nobilis est locuples, ignobilis omnis egenus,	
1118	Divitiae tuta nobilitate mitent.	
1121	Nobilitas veterum taceatur; nonne sepulta est?	265
1125	Quid mihi nobilitas, quae non jejunia tollit?	
1127	Denique gaza juvat pravo sub iudice multos,	
1128	Prodigus haud refert an sit avarus inops.	
1131	Lucrum justitiae, lucrum praefertur honori,	
1132	Nil nisi divitias non habuisse pudet.	270
1133	Fraus, labor, insidiae, perjuria, furta, rapinae,	
1134	Bella, duella, cruces, ira, querela, minae,	
1135	Perditio, caedes, ergastula, vincula, flammae,	
1136	Obsequium, laudes, fictio, dona, joci,	
1137	Blanditiae, promissa, preces, injuria, jusque,	275
1138	Judicia, usurae, foenora, cura, favor,	
1139	Quodque hiis adjicias, et quae contraria dicas,	
1140	Omnia jocondi sunt alimenta lucri.	
1184	Res nescit subitam rara movere fidem.	
1187	Unius ut fraudis deprehenditur inclytus auctor,	280
1188	Postera credulitas curaque vocis abit.	
1189	Credere quo plures optat sibi quisque loquendo,	
1190	Hoc quicquid loquitur, firmitus esse decet.	
1227	In dominum peccat, qui servum audire recusat.	
1379	Ignotum est, ubi quis suum forte viderit hostem.	285
1449	Pristina pensentur pro facto damna futuro.	
1456	Relligio vacui pessima ventris erit.	
1509	Recta malos quam nosse piget, tam dicere taedet.	
1530	Haec est eximii secta verenda viri.	
1531	Se facere affatu medium, tractare perite	290

V. 1105 valet M valet emta. — 1127 iudice M divite. — 1139 hiis M his. —
 1187 deprehenditur M deprenditur. — 1379 quis M forte. — forte M quis. —
 1449 pro facto M profectu.

III, 1532	Seria causarum, reddere quaeque suis;	
1533	Consiliare iras populi, fraenare tyrannos,	
1534	Non curare minas, blandiciisve capi,	
1535	Non pretio flecti, non inclinare favori,	
1536	Volvere multa, loqui pauca, silere diu.	295
1537	Personas dirimit meritis, non ponderat aere,	
1538	Recta docens, eadem, qui docet, ipse gerit. Nam virtute calet virtus pietate relata non sunt Evigilat piejas ut flatu flamma fovetur.	
1540	Auditis paucis pluribus adde fidem.	300
1553	Largum laeta decet facies, et lingua suavis,	
1554	Ne rear iratum dona dedisse mihi.	
1609	Dissimulat, fraudem non alterat altera vestis,	
1610	Non habet spondere nigra cuculla fidem.	
1666	Res variae, quanti sit sapuisse, docent.	305
1722	Sponte mea nullum qui mea tollit, amo.	
1845	Spe modici fructus in maxima damna salitur,	
1846	Dum mala non astu produce vota ruunt.	
1847	Dum stultus temere petit hostem, traditur hosti,	
1848	Absque modo noli quaerere, quicquid amas.	310
1849	Quod quaeris, potius quam te quaesitaque perdas,	
1850	Quoslibet ad ludos est sapuisse bonum.	
1851	Praeteriit stultus magno quaesita labore,	
1852	Atque eadem sapiens absque labore tulit.	
1853	Non bene conveniunt stultus simul atque dolosus,	315
1854	Subdolanus incautum ducit in omne malum.	
1855	Dum cadit in laqueum stultus ducente doloso,	
1856	Ludus inaequalis luditar inter eos.	
1963	Triste fames cantat, sitis importunius urit,	
1964	In coelos animam plena cuculla vehit.	320
1984	Saepe parum melius quam nimis esse semel.	
1996	Efficit impuram mens scelerata manum.	
2009	Nemo suae socium debet contemnere sortis.	
2079	Confestim latèque solet discurrere rumor,	
2080	Materies quotiens ardua solvit eum.	325
2203	Vim pellit cautis vis simulata minis.	
2240	Ars scit nulla vices artis in omne genus.	
2251	Saepe brevi impenso lucratur maxima prudens.	

V^o 1538 qui M quae. — 1610 spondere M ut spondet. — 1846 produce M praeduce.

- III, 2281 Sponte sequens non est injecto fane trahendus.
 2329 Qui miser esse potest, miseros mediocriter angat, 330
 2330 Qui sibi vult parci parcat et ipse reis
 2331 Vel tulimus lapsum, vel labi possumus omnes.
 2332 Quisque sui, dum quem corripit, esto memor.
 2341 Tres male sustentant tabulata quadrangula postes,
 2342 Nec tribus incedit firma quadriga rotis. 335
- IV, 54 Qui simulat pacem, certius ense ferit.
 143 Saepe malum sapiens fert pro pejore fugando,
 144 Stulti vana timent, inque timenda ruunt.
 187 Tam praeceps fatuus qui non est gnarus agendi,
 188 Expectat sapiens, dum sapienter agat. 340
 294 Saepe valens aliis non valet ipse sibi.
 297 Stulte aliena petens sua seque petita perdit.
 309 Non simul ingluvies discretoque esse sinuntur,
 310 Liberior victrix debilioris erit.
 311 Servares aliena, tuis consuetus abuti? 345
 312 Cujus erit custos, qui negat esse sui?
 313 Venit egestati venter, qui vendit agellum,
 314 Venter egens vendit fasque nefasque cibo.
 319 Sumere praestabat modicum quam perdere totum.
 323 Ecclesia est ingens, cantatque in parte sacerdos, 350
 324 Multa culus captat, sed manus aequa praest.
 325 Tonsa bidens melior quam decoriata, juvatque
 326 Decoriata aliquid, perdita tota perit.
 331 Cum quo si quid habes, quod uti commune foratur,
 332 Optima des illi, ne tua teque premat. 355
 333 Aspera sors misero sese est cognoscere nullo,
 334 Non regum comites rustica turba sumas.
 335 Luxuriant reges, et rustica turba laborat,
 336 Quid regum est? aether, flumina, terra, fretum.
 337 Villanus cribro per nascitur atque galastrae, 360
 338 Rex cereri et piperi, carnibus atque mero.
 341 Qui sua dementer vastant, externa capescunt,
 342 Servans porta, potest sumere, quum libet.
 343 Suppetit ingluvies aulae, cui cuncta creantur,
 344 Sobrietas miseros stringit egena casas. 365

V^o petita M petitaque. — 337 per nascitur M pronascitur. — 341 capescunt M capessunt.

- IV, 345 Pauperis ingluvies, exhausta protinus arca
 346 Prosit, quod doceat deservisse modum.
 347 Legem pone gulae, ne fias pauper abusu,
 348 Et male mendices, aut male-rapta luas.
 367 Res a rege tuas non vi, non arte tueris. 370
 368 Sunt tibi mutata lucra petenda via.
 431 Dedecet iagenuos patria probitate carere,
 432 Opprobrium pravis stirps generosa parit.
 441. Credita qui reddit, rursus debere meretur.
 490 Mos malus est hodie, cras quoque sicut heri. 375
 514 Quicquid avet, rectum cogitat esse lupus.
 537 Pontifices rapiunt, sectantur lucra decani.
 600 Non nola nil signum sed gula lata docet.
 601 Fit mihi non Phebus sed venter temporis index.
 606 Deficit nimium prodigus exta sapor. 380
 770 Ludus omittatur, dum liquet esse bonum.
 786 Copstantes animas carnea poena beat.
 787 Fortiter et longum aedituus vasa aerea tundit,
 788 Dum sperat plena lucra futura manu.
 789 Ut salves animam, tormentis subde cadaver, 385
 790 Verberat electos ira benigna dei.
 794 Post obitum cruciant longa flagella reos.
 815 Nescit iniquus homo panis meminisse comesti.
 853 Prospera mors misero numquam tardare neganda est,
 854 Mors omnes miseros, pensat honesta dies. 390
 937 Primum sacra suis emergunt corpora tumbis,
 938 Clareshunt signis, inde levantur humo.
 940 Dissimiles meritis non decet unus honor,
 948 Omnis amans hostem dignus amante deo est.
 957 Sanctior hic amor est quo purius hostis amatur. 395
 Nil prosunt animae dona precesque malae
 Quo magis alta tenet nequam magis ima meretur.
 Et bonus ex humili surgit ad alta loca.
 Immemor esse suae non decet femina sortis.
 Femina sit reverens quamvis praeclara loquentem. 400
 sexum nimio non decet ore loqui
 Laude caret probitas immoderata nimis.

V* 346 Prosit quod doceat M prodit, quam noceat. — 537 lucra M furta. —
 606 Deficit M defecat. — 957 hic M hoc.

Propositum felix dilatio saepe resolvit.
 Nil nisi non sit virtus concepta, timeto!
 Incide dum pietas aestuat alta necem. 405
 Actio cor stultum praecipitata probat.
 Tempore vera fides interlabente calescit.
 Mens furiosa tepet quum lenitate calet.
 Quod longum divina ferat p...aia sontes.
 Peccando facere, quaerere, nosse grave est. 410
 Judicis asperitas magno anticipanda timore.
 Optima peccatis est medicina timor.
 Qui metuit p....ce pravos non diligit actus.
 Nolle timere malum prius amare mala est.
 Qui non sponte cadit miserabilis esse videtur. 415
 Labentes ultro sistere nemo cupit.
 Numquam venturi cassa expectatio christi.
 Immodice parcens manet immoderabilis ultro.
 Quiquam diu tolerat nunc sine fine fertur.
 Verbula nocturna raro sunt facta diurna. 420
 Verbula de sero cras sunt proxima vero.

Dat vultus humiles monachus, dat brachia miles,
 Basia dant lenae, quae cuncta vana tene. 423

AEN DE SCHIM
VAN DEN DICHTER
CORNELIS DE BIE,

IN LEVEN NOTARIS EN PROCUREUR, TE LHR.

Gy werd in onzen kring geboren :
Lier was uw wieg, uw bakermat!
De geest van wysheid, u beschoren,
Gaf roem aen uwe vaderstad:
Dit tuigen nog uw veeltal werken,
Geschreven met de ware merken
Van wys gevoel dat gy bezat!

Gy wist de dwaesheid af te malen
Van 's werelds woest en dom gedrag;
Uw wysheidslicht drong met zyn stralen
Tot d'afgrond, waer 't bedrog in lag;
Uwe onbeschroomde pen bestrafte
Den ambtนาer, die vol domheid blafte
In 't wettig burgerlyk gezag!

Genoegen, groot by elk in waerde,
Speelde u voor 't oog in 't ver verschiет,
Al volgt het waer geluk op aerde
Gestadig de verdiensten niet;
Gy aesde op balsemdrop en bloemen,
En wist het snood venyn te doemen
Dat uit de bron der valscheid vliet!

Geen vleijery woonde in uw boezem:
Zy was u 't hatelykst gebroed;
Uw wangen toonden bos en bloesem
Van onvervalscht opregt gemoed;
Nooit poogdet ge andren te verstooten,
Of u door laegheid te vergrooten,
Die de inborst van den vleijer voedt!

Het edel schoon der wetenschappen
 Viel uwer zangeres ten deel,
 En voerde haer, langs glorietrappen,
 Naer Pindus opperst lustprieel.
 Het treurspel van Gummarus' leven,
 Naer eisch en styl uws tyds geschreven,
 Schonkt gy aen 't groeiend Schouwtooneel ! !

De nyd, die tegen u zich schaerde,
 Stortte in uw borst het zwaerst verdriet;
 De vreemdeling erkende uw waerde,
 Maer Lier, eilaes, begreep die niet.
 Gy zocht by vreemden heul te vinden,
 Gy vloodt, daer ge aen geveinsde vrienden
 Niets dan uw werken achterliet!

O neen! geen onzer stadgenooten
 Weet waer gy henen zyt gegaen,
 Of waer gy de oogen hebt gesloten,
 Uw laetst verblyf, uw laetst bestaan.
 'T schynt dat de Vlamingen u minden,
 By wien ge uw stervensuer gingt vinden;
 Maer niemand wyst uw grafzerk aen!

Daer ruste uw stoflyk deel in vrede,
 Uw ziel in Abrahams zachten schoot,
 By onvergankbre zaligheden,
 Waer 's almagts glans uw heil vergroot!
 Moog door myn lied uw naem herleven!
 Ik heb myn boezem lucht gegeven
 Voor U, myn zaelge stadgenoot!

1 Aen de Kamer van den *Groeienden Boom*.

Lier.

P. J. CEULEMANS.

THE
JOURNAL
OF
THE
ROYAL
ANTHROPOLOGICAL
INSTITUTE
OF GREAT
BRITAIN
AND IRELAND
PART I
1901

EEN WOORD

OVER DEN

WANDELENDEN JOOD.

MEN weet het : de *Saga* van den *Wandelenden Jood* is eene der schoonste en der oudste van het christendom. Ongeloofelyk is het getal volkboekjes, liedekens en andere rymstukken die op dit zoo hoog dichtterlyk onderwerp in alle talen zyn geschreven. In het *Compte-Rendu* der zittingen van de commissie van historie, d. X, n° 1, bl. 67-99, heeft de geleerde Dr COREMANS eene belangryke verhandeling medegedeeld, tot titel voerende : *le Juif errant*. Na den oorsprong van dien geheimzinnigen en algemeen gevreesden personaedje te hebben onderzocht, doet de geestige schryver eenige opsporingen nopens het verblyf van *Ahasverus* in onze landstreken, waer hy meest bekend stond onder den naem van *Isaac Laquevem* of *Lakevem*. Doch onder de door den heer COREMANS aangehaelde boeken over den *Wandelenden Jood*, treffen wy het traktaetje niet aan, dat wy heden in het licht geven, en hetwelk *rarissime* schynt te zyn. Het is te Antwerpen by ABRAHAM VERHOEVEN, in het jaer 1620 gedrukt, op den titel van eene houtsneê voorzien; met het opschrift : *Afbeeldinghe ende corte beschryvinghe van den dolenden Jood*. De hier volgende kopy is getrokken uit een boekdeel *varia*, in de stadsbibliotheek van Gent berustende.

Men ziet er uit, dat Ahasverus reeds in 1519 binnen de stad Antwerpen verscheen, alwaer vele personen hem zagen en spraken; zyne borst was reeds *dorre ende*

rou, gelyk de schors van een boom. Voor het overige komen de byzonderheden, in dit stukje aengehaeld, gansch overeen met de verscheidene omstandigheden, ons door den heer COREMANS in zyne verhandeling medegedeeld.

JULES DE SAINT-GENOIS.

**Afbeeldinghe ende corte beschrijvinghe vanden
dolenden Jode.**

De Af-beeldinghe, midtsgaders een corte beschrijvinghe van sekere Jode, wordt met geloofwaardighe Schrijvers ende verscheyden ghetuyghenissen bevesticht, waer van de eenige seer oudt zijn. Want eenen *Guide Bonatus*, de welcke ontrent de vier hondert jaeren ouerleden is, in sekeren zijnen Boeck van de oordeelende Astrologia int Tractaet van de vaste Sterren, int eerste deel ghetuyght opentlijck, ghesien te hebben in de stadt Forlivien in Italien, eenen Jode by naeme *Joannes Butadæus*, (al is dat andere hem noemen *Ahasuerius*) gaende naer S. Jacob, vanden welcken men als dan opentlijck seyde, dat hy den bodem des werelts omme wandelde, ende ny veele eewen ghewandelt hadde, ouermits hy onsen Salichmaeker metten Cruyce gheladen wesende, ende zijne huys passerende, hadde wech ghestooten. Den welcken hem seyde, *Ghy sult dolen, ende alom wandelen, ende verbeyden my tot dat ick sul wederkeeren.* Vanden seluen Jode leest men inde Historie van de Paye tusschen de Coninghen van Spaignien ende Vranckrijk, ghedruckt binnen Parijs int jaer 1605 op de name van *P. V. P. C.* inden zevensten boeck, dat geleden eenighe jaeren, *hy is ghepasseert Sinaesburck, ende met verschey-*

den merokteskenen bewezen den Magistraet aldaer, hoe dat hy oock ouer de twee hondert Jaeren daer ghepasseert was, het selue bewijzende ende versterckende deur de publijcke Acten, ter dier tijden daer van ghehouden, de welcke sijlieden ondersoeckende, beuonden soo te wesen.

Onlanx int Jaer 1602, is binnen Leyden sekere Historie by maniere van eenen brieff int licht gecomen, oock het selue inhoudende. Int Jaer 1608 heeftmen hem ghesien in Vranck-rijck int quartier van Parijs. Ende int Jaer 1602, seytmen den selven gheweest te hebben binnen Praag, al waer hy van een seer gheleert Edelman E. S. ghesien is. Ende in Hungerijen int Jaer 1613. Maer int Jaer 1604, is hy ghemoet in Campaignien twee Edellieden, ende verscheyden proposten ghehadt van zijne saecken. D'welck ghetuyght ende beschrijft wederom de bouen ghenoomde Historie, ende oock een schrift onder zijn Af-beeldinghe ghestelt, Ghedruckt int Jaer 1605, in Parijs.

Insgelijckx den voorleden jaere 1619, is hy ghecomen in dese Nederlanden, ende gesien by verscheyden geloofweerdighe Persoonen binnen Antwerpen, de welcke met hem gesproken hebben, ende segghen, zijn borste te wesen gheheel dorre ende rou als een schorsse van eenen boom. Sijne Afbeeldinghe, de welcke binnen Maldinnen ouer langhen tijt ghemaect was, heeft int jaer 1572, voor den dach ghebrocht Christoph. Lifinger, Secretaris vanden Grave van Holstein, Adolf. T'is seer bemerckelijc het ghene dat den Autheur vande vermelde Historie beschrijft, hoe dat den Eerw. H. Paulus van Litsen, Doctoer inde H. Godtheyt, Bisschop van Scheflaghen, int jaer 1542, binnen Hamburg int Sermoon ghesien heeft sekeren man staende onder den volcke, lanck van persoon, met afhanghenden haere, ghecleet

met eenen langhen Rock, ghaende met bloote voeten, ende dat int kautste vanden winter, ende schippers kausens tot der enckelen toe aen hebbende, verthoonende den Ouderdom van ontrent 50 jaeren, den welcken tot het aenhooren van den Naem Jesus zijn hooft deuotelijck buychde, ende groot leetwesen bethoonde. Den welcken als den voorghenomden Bisschop tot hem hadde geroepen, ende ondervraecht heeft gheantwoordt, dat hy was van gheboorte een jode, maer anders een Christen, wesende eenen schoenmaker, ende een van dien, de welcke als Christus Godts Sone wirde den joden ouergheleuert, hem beschuldichde, ende Barrabam eyechte, roepende met de andere, Cruyst hem. Ende dat hy naer dat de sententie des doots ouer hem ghegeuen was, liep haestelijcken in zijn huys, want hy daer voor passeren moeste, om zijne Huysghenoten te verwecken, om hem te bespotten. Comende dan Christus met den Gruyce gheladen, vermoet zijnde, heeft teghen den muer des joden huys willen lenen oft rusten. Den welcken heeft zijn kindt op den arm genomen, ouermits het niet en soude worden ouerlopen van den volcke, ende Christum met injurieuse woorden van daer ghestobten, segghende, *Ghaet henen derwaerts met v CRUYS*; toonende hem den Berch van Calvarien. Tot den welcken de Heere antwoorde, *Ick sal seer corts rusten, maer ghy sult dolende wandelen*. Ende siet, den jode zijn kint neder settende, is ghevolcht, om zijne oogen te vermaeken int lijden Christi, ende naer dat hy ghecruyst was, en cost niet wederkeeren naer zijn huys, maer ghinck alom dolen, oock teghen zijnen wille, daer toe ghedreuen wesende, also dat hy by naer de gheheele Werelt deurwandelt heeft, ende men seght, dat hy wandelen en dolen sal tot de wedercomste ons Salichmaeckers ten generalen Oordeel. Den Bisschop is verwondert geweest,

hoorende van hem alle dese dinghen : Te meer dat hy vele besondere dinghen den Apostelen, ende vercondighers des H. Euangeliums raeckende met goet fundament was vertellende, de welcke noch by de Euangelisten, noch by de Historien bekend zijn. Ende dit is int cort t' ghene van desen Jode beschreven wort, by Guido Bonatus, ende den Autheur vande voorseyde Historie, vanden Peys etc.

Oversulckx is een ghemeyn spraecke van desen Jode, dat soo wanneer hy in eenigh Landt is komende de Tale desselfs verstaet, alsoo dat hy yegelijcken can antwoorden opt ghene welckmen hem is vraeghende. Hy is van luttel woorden, goet ende matich van maniere, seer sober, vande aelmoessen diemen hem gheeft den Armen mededeelende, seer gunstich, want hy alom vint zijn nootdrift, hy spreekt seer geerne van Christo, ende berispt ernstelijck de ghene die den Naem Jesus onteeren, segghende, Inghevalle ghy ghesien haddet, ghelijck ick gesien hebbe, hoe dat uwen Heere voor v geleden heeft, ghy sout zijnen Name niet onteeren.

Hy wandelt alom, noch heeft gheen sekere plaetse ende suchtet seer dickwils, ouermits dat hy soo langhe leeft, niet wetende wat Godt met hem doen sal, oft hy moghelijck bewaert wordt om de ongeloovighe Joden tot den wtersten daghe toe te confunderen want dit schijnt te willen segghen de boven vermelde Historie, als mede selve wordt by ghebrocht seker passagie wt den H. Hypolitus Martelaer, dat in 't eynde des werelts, Elias, Enoch ende Joannes sullen comen om Antichristum te bevechten ende te wederstaen. Waer wt eenighe besluyten, datter insghelijckx dry sullen wesen, die de Joden ouerwinnen sullen van hunne godeloosicheyt, te weten Pilatus, Malchus, ende desen Jode. Eenighe andere, seght de selve Historie, willen segghen, dat in

desen Jode naer de letter oock is volbracht, t' ghene onsen Salichmaecker seyde by Lucam int 9 Capittel : *Hier isser eenighe vande ommestaende, die de doot niet en sullen smaecken, totter tijt zy sien sullen 't Rijck Godts.* Maer dese wtlegginghe comt niet over een met de oude Leeraers. Wat daer van is oft wesen mochte, wy laeten de Sekerheydt der ghetuyghenissen den Schrijvers. De waerheydt ende toecompste van dien, toelatenden den almoghenden Godt, wien toecomt Eere ende Glorie tot allen Eeuwen.

*Laur. Beyerlinck, S. F. L.
et Censor. Libror.*

EERTIJD,
MAER EN TEGENWOORDIG.
KLUCHE,

GEZAGT

DOOR JONK^r HERMANNUS-FRANCISCUS VAN DEN BRANDT, EENEN VAN HET
KONSTGENOOTSCHAP *Acta viros probant.*

IN HET JAER 1684 BINNEN ANTWERPEN (VERTOOND) ENDE OP NIEUW
OVERSIEN IN HET JAER 1689 OP DEN 7 JUNY.

(De kopy van dit blyspel, van een' by weinigen nog bekenden dichter, heb ik genomen op een MS. van 't laetst der XVIIe eeuw, toebehoorende aen den heer archivarius Van Duyse.

Ik heb my veroorloofd, zoo veel mogelyk de spelling te regelen naer degene voorkomende in de andere tooneelstukken van jonkheer Van den Brandt, daer het my toeschynt dat het onderhavig MS. niet van des schryvers hand zelve is.)

F. A. SNELLAERT.

VERTOONDERS.

NEUSWIJS.

GRAEGGETROUWT, zijne dochter.

OPENHAND, hunne dienstmaegd.

EERTIJD, eenen stokouden man.

MAER, zijnen dienaer.

TEGENWOORDIG, minnaer van Graeggetrouwt.

Het tooneel is t'Antwerpen.

EERSTE BEDRIJF.

EERSTE TOONEEL.

EERTIJDS, MAER, *beyde naer den ouden tijd gekleed, en haer het hoofd.geschoren, en met eene kruk gaende.*

EERTIJDS.

Al heet gy Maer, en al segt gy my duysent maeren,
'K vind billig, dat ik my met Graeggetrouwt gaen paeren.

MAER, *al babbelende.*

Maer ik... wil... seggen.

EERTIJDS.

Maer, ey laet uw maeren wat,
Ik ben den rijksten, als gy weet, van d'heele stad,
En se past voor mijn geld m'een erfgenaem te winnen.

MAER, *al babbelende.*

Maer... gy gaet naer uw graf, dat soud gy beter minnen.

EERTIJDS.

Ja, naer het graf gaet mijn geleden kweeling, want
'K begraef haer onder 't asch nu van mijn minnebrand.
Ga! wat genucht sal 't sijn dan, die schier ben vergeten,
Dat mijne kinders *mon papa* my sullen heeten,
En dansen om mijn lijf, als bietjes om een bloem,
En maeken levendig van mijn geslacht den roem.

MAER, *al babbelende.*

Maer denkt ten minsten dat uw' krachten sijn verdwenen,
En gy geen... vleesch genoeg... hebt voor twee blauwe schenen.
Die... magre beentjes! soo... sy kregen... sulken stoot,
Die... souden maeken wis... uw erfgenaem... de dood...

EERTIJDS.

Ik wil getrouwt sijn; Graeggetrouwt beloopt mijn sinnen,
En door uw toedoen moet ik haere gunste winnen:
En weygert gy m' uw hulp, ik weyger u mijn huys.

MAER, al babbelende.

Maer mijne... hulp versoekt... de hulp van munt en kruys.

BERTIJD.

Daer is een beurs vol geld, maer wacht s'u te verkwisten.

MAER, al babbelende.

Maer wis... [wie] soude met so sterken vyand... twisten?
Dan, daer is Openhand, die al uw' schyven... wacht.

BERTIJD.

Maer geeft s' haer niet te los : voor uwe kar geeft vracht.

TWEEDE TOONEEL.

OPENHAND, MAER.

MAER, al babbelende.

Goed avond... Open...hand...

OPENHAND.

Maer, brengt gy my iets mede?

MAER, al babbelende.

Doet... open uwe... hand...

OPENHAND.

Die 's altijd open reede
Om geld t' ontfangen, selfs in mijnen slaep en rust.
'K sou u wat vraegen... Maer...

MAER, al babbelende.

Wat... wenscht gy... wat 's uw lust?

OPENHAND.

Mijn hemden sijn wat oud, en sou graeg nieuwe koopen.
Leent my vier pattekons... 'k derf nauw die gunst verhoopen.

MAER, *al babbelende.*

Ik geef s'u.

OPENHAND.

'K dank u seer... Ook dat ik u noch mocht
Een kroon afleenen... en u desen dienst versoocht?

MAER, *al babbelende.*

Daer is sy... 'k geef s'u... maer gy... moet mijn meester helpen.

OPENHAND.

Ja. Maer 'k had geiren, want ik val heel uyt mijn schelpen,
Dat gy my leenen woud voor een paer schoenen noch
Vijf schellingen.

MAER, *al babbelende.*

Ik geef... u die ook : helpt hem... toch...
Mijn vriend'lijke Openhand...

OPENHAND.

De hemel sal 't u loonen.

MAER, *al babbelende.*

Gy sult hem helpen... dan...

OPENHAND.

Ja. Maer ik had twee kroonen
Noch graag van u geleent voor een nieuw kleed...

MAER, *al babbelende.*

Hou daer...

Ik geef s'u... dan... laet toch... wat achter desen... Maer...
Hoe wel... men iemant doet... men vind hem nooit... te vrede,
Daer 's eenen Maer altyd... die daer komt tusschen treden.
'K word overal... gebruykt, al... moet ik... er niet zijn.
'T is Maer in goeden... het is... Maer in slechten wijn.
'T is Maer in wijsheid... het is Maer... altijd in sotheyd.
'T is in geleerdheyd Maer, en 't is ook Maer in botheyd.
'T is... Maer in schoonheyd... het is Maer in leelijkheyd.
'T is... Maer in goed... en het is Maer in kwaed beleyd.

'T is... Maer in rijkdom, het is... Maer in armoede...
'T is... Maer in boose... luy, en 't is ook... Maer in goede...
Ja, Maer is overal... al blijf ik somtijds t' huys,
En ik... heet somtijds rijk..., al heb ik munt... noch kruys.
Gy weet heer Eertijds, die niet... lang meer... en kan leven...
En geiren trouwen... sou, geiren... sich sou begeven
Met Graeggetrouwt in 't echt, uw' schoone... meesteres,
En... tot dien eynde heeft hy u door my... uw' tes
So... mild doen vullen...; hy heeft haer... eens aengesproken,
Maer in haer harte noch... geen liefde konnen... stoken...

OPENHAND.

Laet my begaen, en seg dat hy sich niet en kwelt,
En al geduerig op zijn giften peyns, en geld.

MAER, *al babbelende.*

Maer... sal hy... kunnen haer van desen avond spreken?

OPENHAND.

Ik meyn meer ja, als neen: en 't is een seer goed teeken
Dat sy my lestmael vraagde, of Eertijds rijk was...

MAER, *al babbelende.*

'K laet

Het op... u staen...

OPENHAND.

Uw geld daertoe doet groote baet.
Tot flus: sy komt gins aen.

MAER, *al babbelende.*

'K gaen hem sich reë doen maken,
Om sijnen engel... naer behoorde... te genaeken.

DERDE TOONEEL.

GRAEGGETROUWT, OPENHAND.

GRAEGGETROUWT.

Wel Openhand, hebt gy mijn vader voorgesteld
Hoe Tegenwoordig my bemint, en hem gemeld

Hoe dat ik Eertijds nooit sal kunnen zijn genegen?
 Den ouden Sammelaer! wiens vreugd niet is gelegen
 Als in te brommen, en te grimmen, en elk een
 'T gat af te jagen in zijn woorden, en zijn reën.
 Men deê dit eertijds so, men gink toen niet so prachtig;
 Men was toen deugdaemer, o een koopman was toen machtig;
 Nu gaet de koopmanschap te niet; men bant s'uyt 't land
 Door oorlog : men bouwt nu huysen op het sand,
 Kasteelen in de lucht; m'is trots nu, en hoogvaerdig;
 Alle ongeregeltheid is geestig nu, en aerdig,
 En, so ik my begeer te maeken sijne vrou,
 Hy sal op 't oud fatsoen sich draegen in ons' trou;
 En so ik voorhad hem ten uytterst' te behaegen,
 'K sou huyk en lobben, als voor desen, moeten draegen :
 In 't kort my voegen naer d'oud' mode in all' mijn doen.
 Wat dunkt u van dien Griek? behaegt u zijn fatsoen?

OPENHAND

Ja, van zijn geven, maer niet anders. Ik sal van den
 Vrek houden, so lang als hy komt met volle handen;
 En als ik hebben sal hem uytgetapt, sal ik
 De kraen sijns melkvat op zijn hood hem hangen. 'k Schik
 Noch menig drinkgeld voor mijn open hand te krijgen,
 Hem veel beloven, en by uwen vader swijgen,
 Die, door mijn spreken, so ik hem uyt eygen baet
 Ten hoogsten prees, u licht in d'houwelijkjen staet
 Met hem doen treden sou. 't Ontlangjen sijns geschenken
 Doet my niet langer als hy telt, op hem gedenken.
 Want Tegenwoordig speelt m'alleen maer in 't gedacht;
 'K vergeet 't gelede straks, de reden dat ik acht
 Meer nemen kan, en meer gedenken aen de giften
 Van Tegenwoordig, uw' beminden. Laet my siften
 By Neuswijs, uw Papa, eens Eertijds ommevang :
 'K weet, hy sal luysteren naer my, en u niet lang
 In onrust laeten... Ik heb tegenwoordig vonden,
 Die u versekeren genesing voor uw' wonden :
 En Tegenwoordig is van hem ten deel geacht.
 Jan, daer komt Eertijds, die u aen te spreken tracht...
 Doch laet my met den gek geworden...

VIERDE TOONEEL.

EERTYDS *komt al rochelende uyt.* OPENHAND.

OPENHAND.

Ha! wat suffer,
Wat oud Susanne-boef voor onse jonge juffer!

EERTYDS, *rochelende.*

Heeft juffer geen belet, mijn dienstige Openhand!

OPENHAND.

Neen, maer ik sprak se daer van uwen minnenbrand,
En hoe gy wenscht haer noch van avond aen te spreken...

EERTYDS, *al rochelende.*

En s' is te vrede, en begint op my ontsteken
Te worden, en wilt my met eenen erfgenaem
Vereeren door haer' trou, en kent my noch bekwaem
Om haer te toonen, dat ik heb noch mijne krachten
Tot de vergrooting van haer liefde, en mijn geslachte.

OPENHAND.

Sy zoekt van avond...

EERTYDS, *al rochelende.*

Sy moet my niet zoeken, daer
Ik straks, nu sy begeert, te vinden ben by haer...

OPENHAND.

Met haeren vader wat by tijd...

EERTYDS, *al rochelende.*

Daer van te spreken...

Wilt gy my seggen, te bekennen... dat s' ontsteken
Geheel in liefde is tot haer' dienaer.

OPENHAND.

Naer het bed

Te gaen.

EERTYDS, *al rochelende.*

Sy wilt dan, dat men niet meer uyt en set

De lukige uer van haer in mijnen erm t'ontfangen.

OPENHAND.

Door dien s'is onvoorsiens van een' klein' korts bevangen.

EERTIJD, *al rochelende.*

De korts van haere... min, geloof... ik, ja, die is 't.
En is die by haer kleyn? dat sy de grootte eens wist
Van myne minne korts, en hoe m'elkaer genezen
Straks kunnen, sy sou wis veel sieker willen wesen,
Om te vergrooten van ons' heeling de genucht.
Dat ik se dan... maer spreek..., want 't is in d'avond lucht
Niet seer gezond te staen, besonder voor oud' menschen.
Loop, seg haer, hoe dat ik haer aen te spreken wensche.

OPENHAND.

Mijnheer... ik derf niet, want sy heeft het my verboon...

EERTYDS.

Hou daer... doet maer uw best...

OPENHAND.

Gy sijt te mild..., verschoon...

EERTIJD, *al rochelende.*

Gy sult haer spreken gaen....

OPENHAND.

Ja, maer niet derven seggen
Dat gy hier sijt, om reên, die 'k u niet uyt mag leggen.

EERTIJD, *al rochelende.*

Hoest maer al... uyt, laet niet uw' woorden in uw' keel...
Dit stuk van achten sal se rijsen doen...

OPENHAND.

Te veel
Geeft gy my onverdient, hoe kan ik het beloonen?

Segt my de reden nu....

EERTIJD.

OPENHAND.

Mynheer, wil my verschoonen,
Ik mag niet klappen...

EERTIJD, *al rochelende.*

Laet my toch niet langer staen
In d'avond lucht.

OPENHAND.

'K belet mijn heer niet weg te gaen.

EERTIJD, *hoestende.*

Dat... sal niet sijn, of sult my seggen.. eerst de reden...

OPENHAND.

Maer sult gy swijgen?

EERTIJD, *rochelende.*

Ik beloof het u met eeden...

OPENHAND.

Ik sal 't dan seggen...

EERTIJD, *rochelende.*

'K beef van koude... ach! spoed u wat...

OPENHAND.

'T is omdat sy van daeg heeft slecht colour gehad,
En sou niet geiren voor haer minnaer dus verschijnen.

EERTIJD, *hoestende en rochelende.*

Is 't anders niet? dat kan mijn min niet doen verdwijnen.
Ik lach... daer meê... Ik bid, laet m'in de koud' niet staen,
'K begin te hoesten, 'k voel s' heeft my reeds kwaed gedaen...
Ey, segt dat ik hier ben...

OPENHAND.

'K gaen, om u te vervoegen.

EERTIJD, *hoestende.*

'K sal 't u beloonen, kunt gy my dit lak toevoegen.

OPENHAND, *wederkeerende.*

Maer of s'aen tafel was?

EERTIJDS.

So segt haer dat ik wat

Sal toeven...

OPENHAND, *weggaende en wederkeerende.*

En of 't kwam dat s'haer vertrokken had
In haere kamer?

EERTIJDS, *rochelende.*

Vraegt s', of... ik... daer in mag komen?

OPENHAND, *weggaende, en weérkomende.*

Dan, so sy was te bed?

EERTIJDS, *hoestende.*

So bid dat s'in haer droomen

My... wilt... gedachtig zijn...

OPENHAND.

Wel, heer ik gaen dan heên.

(Ziende naer de deur van Neuswijs wooning.)

Maer, so 'k my niet bedrieg, dunkt my, sy daer verscheen
Voor 't spleetje van de deur...

EERTIJDS, *rochelende.*

Ach! laet my haer gaen spreken.

OPENHAND.

My dunkt, naer ik kan sien, dat sy weér is geweken.

(Veynzende Graeggetrouwt te sien.)

Wel hoe! daer is sy weér... so ik my niet vergis.

EERTIJDS, *rochelende.*

S'is... ongeduldig, nu sy weet haer lief hier is...

Ik gaen ze tegen...

OPENHAND.

Neen, mijn heer, met uw behaegen

Sult gy hier blijven, en ik gaen verlof gaen vraegen.

EERTIJD, hoestende.

Gaet... dan, en spoed u wat... 'k vergaen schier van de kou...

OPENHAND, weêrkomende.

Maer, of sy u maer op de straet aenspreken wou,
Hoe zoud gy 't maeken met uw krimpen en uw beven?

EERTIJD, hoestende en rochelende.

Haer zoeken... aenspraak... zal my weêr mijn warmten geven.

OPENHAND.

'T is wel, ik gaen dan, maer gaet eenen pas twee, dry
Te rug, want wou sy niet, sy sou' niet zoeken; gy
Verstond haer antwoord, eer s'u wierd van my gegeven.

(Hy veynst tusschen de spleet van de deur te spraken, en zegt
daernaer heel luyde.)

'T is wel, mejuffer...

EERTIJD, rochelende.

Ach! wat... zegt... mijn tweede leven?

OPENHAND.

Dat haren vader is te gast, en sy niet mag
Met iemant spreken, voor het vaderlijk gesag
Eerst t'hebben aengezien, die niet zal wederkeeren
Voor middernacht...

EERTIJD, hoestende en rochelende.

'T is wel... neen, ik zou niet begeeren,
Dat s'iet sou plegen, 't geen haer niet betaemen sou.
Seg, dat ik ben haer slaef, en half ben dood van kou...
En dat ik droef ben dat... sy..., met voor my te komen,
My door haer straelen... niet die koud' heeft afgenomen;
Dat ik haer vader daer sal vraegen tot verlof,
En niet... en wensch, als haer in all's te geven stof,
Om my te prijzen... lief te hebben... en te trouwen.
Ik bid u, wilt dit wel in uw' gedachten houwen...
'K zal niet ondankbaer sijn... ay my! ik kan niet meer.
Ik sterf van koud... vaerwel...

OPENHAND.

'K wensch u goed avond, Haer...

VIJFDE TOONEEL.

GRAEGGETROUWT, OPENHAND.

GRAEGGETROUWT.

Al is den' vogel wel geweert, noch kan hy z'even
 Niet wel behouden, want moet u daer staeg van geven.
 'K ben flauw gelachen, dat gy hem hebt sonder schaer
 So fray geschoren, en dat stadig met een Maer,
 So dat hy, hoe hy 't deê, niet kost te rechten raeken.

OPENHAND.

Het volk van Eertijds moet met Tegenwoordig maeken
 Sijn' sif, en kaetsbal, of men doet gantsch geen gewin.
 Men moet se payen, wilt m'hunn' gunst, met dobblen zin:
 Want anders, wat men doet, daer 's staeg wat op te zeggen,
 En 't is met eenen Maer, dat s'alles wederleggen.
 Hy heeft 'er fray by my gelaeten van zijn hayr.
 En 'k leyd' hem by zijn neus heel stil met eenen Maer.
 Fy, fy dien rochelpot! wat zoud gy met hem maeken?

GRAEGGETROUWT.

Helaes! vriendin, in 't graf voor mijnen tijd geraeken.
 Heer Tegenwoordig, jong van jaeren, als ik ben,
 Die is 't alleen, die ik mijn liefde waerdig ken.
 Dan Eertijds' dienaar, Maer, weet so den staet te siften
 Van Tegenwoordig, so des jongheyds minnedriften
 Aen vader Neuswijs af te maelen ongegrond,
 Dat ik heb groote vreesse, of hy mijn minnewond
 Zal lukig door de trouw van Tegenwoordig maeken.

OPENHAND.

Laet my betyen, 'k sal u tot uw' wensch doen raeken,
 Dat Eertijds henen brilt en sijne doods-kist vrijd.
 Den tegenwoordigen, en niet den ouden tijd
 Kan ons behaegen. Weg met all' die sottebollen,
 En viesse snaeken, en belachelijke grollen
 En taeteryen, die in Eertijds altemael
 Noch bijjn te vinden, maer niet waerd dat m'hun verhael!

'K sal wel heletten, dat u Maer, dien snoò en boosen
Twistmaecker, niet en sal by hem, door sijne loose
Pluymstrijkeryen, meer het minste nadeel doen.
Hy hekel', so hy wil, het hedendaegs fatsoen
Van leven, en doorsift heer Tegenwoordigs werken,
'K sal, dat ik meer verstand als hy heb, hem doen merken.
Hy is half kints, hy slacht zijn meester Eertijds. Dan,
Daer is uw' vader, 'k gaen 'er hem eens spreken van.

ZESDE TOONEEL.

NEUSWIJS, GRAEGGETROUWT, OPENHAND.

NEUSWIJS.

Mijn dochter, mits dat gy bekwaem sijt om te paeren,
En dat in 't houw'lijk sijn te loopen veel gevaeren,
En 't niet genoeg is, dat men rijk van middels is,
Die ons niet kunnen hoèn voor ons' verdoemenis,
Als het maer middels sijn, die met den tijd verdwijnen....

OPENHAND.

So dan in 't hart, gy wilt haer niet meer laeten kwijnen
Om een braef keerel! sy wilt door haer' minnevlam
Te vergenoegen, sien vergrooten uwen stam!
Gy wilt geen taeteraer, noch kleen bescheed haer geven,
Gy wilt, dat sy gerust met Tegenwoordig leve....

NEUSWIJS.

Wie segt u, wat ik wil?

OPENHAND.

'K seg het mijn selven, Heer...

NEUSWIJS.

Ik wil, dat reed'lijk is.

OPENHAND.

En gy wilt ook niets meer...

NEUSWIJS.

Haer bruygom is een man van waerde...

OPENHAND.

Te gelooven
Dat hy 't niet was, waer een' onreed'lijkheyd, en boven

'T gevoelen sweven, dat elk heeft van uw verstand.

NEUSWIJS.

Hy 's wijs, en deugdelijk...

OPENHAND.

'T sou wesen tot uw' schand

So hy het niet en was...

NEUSWIJS.

Hy is wat op zijn' jaeren,
En dies in d'handel van de weerelt seer ervaeren.
All' de geleerdheyd, all' de rijkdom, al de deugd
Van Eertijds, die nu is een spiegel voor ons' jeugd,
Gelijk van Cicero, van Creesus, Alexander,
Wijst men de jongheyd in de schoolen aen; hoe kander
Gevonden worden voor mijn' dochter Graeggetrouwt
Een beter bruydegom, als Eertijds is...

OPENHAND.

Men houd

Niet meer van Eertijds, maer van Tegenwoordig. Rijke,
En wijse, en deugdsaeme moet men in d'oud' chronijken
Niet zoeken, al of all's dat is verwond'rens waerd,
Met hun verhuyst waer, en begraven onder d'aerd.
'T waer droef en kost men niet in Tegenwoordig vinden
Alle Eertijds wonderen! daer waeren toen ontsinden,
En heden vind m'er noch. Daer waeren wijse, en nu
Vind m'hun so wel als toen : so dat ik hierin u
Niet toe kan staen dat g'hebt een bruygom uytgekoren,
Die meer als and're heeft, die naermaels zijn geboren.

NEUSWIJS.

Ja, hy heeft meer...

OPENHAND.

Dats 's waer : meer grillen...

NEUSWIJS.

Meer verstand,

O onverstandige! als iemant in 't heel land.
Doet nu iet noch so wel, Maer sal daer meê gemoeyt zijn,
En 't sal voor sottigheyd veroordeelt en verfoeyt zijn.

Doch 't geen men eertijds deê, of eertijds heeft gedaen,
 Hoort gy daer Maer in wel ooit sijnen snater slaan?

OPENHAND.

Wel Maer en Eertijds sijn een fielen! en een gekken,
 Die siften ieders doen, en hun gedaen bedekken.
 Waer Maer en Eertijds eens geholpen aen een bant,
 Men sag so veel krakeel niet nager maeken 't land.
 Die schelmsche Eertijds, en dien boosen Maer bederven
 Geheel de weereld, men moest dat gespuys doen sterven,
 Want, 't schynt dat hun de dood vergeten heeft...

NEUSWIJS.

Zegt al

Wat gy begeert, hy is mijns dochters bruygom. 'K sal
 Dien wijsen ouden man door haer doen als herleven.

OPENHAND.

Gy meynt, den nagel sult g'hem van sijn doodskist geven.

NEUSWIJS.

Al is mijn dochter jong, sy heeft wel meer verstand
 Als gy, ô snaptong! Sy en wilt so schoonen band
 Niet wederspreken, daer haer luk is in gelegen.
 Dat sy het goed vind, blijkt, mits dat sij heeft geswogen...

GRAEGGETROUWT.

Om goed te vinden 't geen is in sich selve kwaed,
 Hy doet verloren moeyt, die daarnaer zoeken gaet.
 Wel hoe, mijn vader, hoe kan Eertijds my behaegen,
 Die oud en kreupel is, en 't eynd' telt van sijn daegen?
 Wie let nu hedendaegs op den voorleden tijd?
 Dat hy de weereld gaf, is lang de weereld kwijt.
 Op Tegenwoordig word alleen maer acht genomen,
 Men acht dit Waerheyd en het andere maer droomen.
 Ik denk niet dat gy my, in 't bloeyendst van mijn jeugd
 Aenbieden wilt in ernst het graf van rust en vreugd!
 'K heb eenen vader, 'k heb van noode geen en tweeden,
 'K wil geen oud kinders, maer wel jonge kinders kleden.

Want zulke onvrienden brengt sijne kintsheyd mee:
'T is oorlog staeg by hun, schoon 't overal is vree.

NEUSWIJS.

Doorgrond sijn' wijsheyd, 'k weet dat hy u sal behaegen.

GRAEGGETROUWT.

In kwaede gronden komt men sijn gezondheid waegen.

NEUSWIJS.

'K wil u niet dwingen, neen, want sijt mijn eenig kint.
'K wil, als gy minnen wilt, dat g'uyt u selven mint;
Maer Tegenwoordig, schoon hy u speelt door de sinnen,
Kan ik niet even u toe laeten te beminnen.
Gy hebt verstand, en gy sijt deugdsaem, 'k weet mijn' raed
Zult gy niet keuren, al mishaeft hy u, voor kwaed.

GRAEGGETROUWT.

'K doen geiren dat behoort, en kost ik hier behooren
In vinden, 'k nam terstont den bruygom, my verkooren.

NEUSWIJS.

Kom, gaen wy naer ons rust, 't is Tegenwoordig spa.

OPENHAND.

Sijn dat uw' wenschen, so worpt vry uw' muts daer na.

TWEEDE BEDRIJF.

EERSTE TOONEEL.

GRAEGGETROUWT, TEGENWOORDIG, OPENHAND.

TEGENWOORDIG.

Mejuffer, nu ik weet de plaetse in uwe sinnen
Te hebben, 'k sal wel sien uw vaders gunst te winnen;
En schoon ten deelen helt naer Eertijds sijn gemoed,
Hem en mishaeft niet heel dat Tegenwoordig doet.

Gy siet, mijn mode, en niet de sijne wilt hy draegen,
 Een teeken, dat hy heeft in mijne meer bebaagen.
 Die iemants mode volgt, neemt lichtelijk ook aan
 Sijn wijs van leven. Laet my maer met hem begaen;
 Ik twijffel niet of sal hem so veel reden geven
 Van 't tegenwoordige gebruyk van wel te leven,
 Dat hy niet hebben sal in Eertijds langer smaek,
 En Tegenwoordig gantsch sal houden zijn vermaek.

GRAEGGETROUWT.

Gy hebt verstand genoeg, om hem daer toe te krijgen.
 Gy hebt een tong, waervoor haest Eertijds tong sal swijgen.
 En Maer die babbelt maer : en eenen babbelaer
 Moet m'in 't gesicht maer sien, om doen te swijgen; daer
 Ik dikwyls van heb d'ondervindinge genomen,
 Als Joris-slecht-bespraekt hier placht by my te komen.

OPENHAND.

Wat, wat die gekken! al dat volk een schup in 't gat!
 Men moet die vuyligheyd sien t'helpen uyt de stad,
 Of geven s'een kwartier, als t'Amsterdam de Joden,
 Daer sy verkoopen, so sy kunnen, d'oude mode.
 De nieuwe liedekens staen 't volk nu 't meesten aen,
 Al houden sy, dat d'oud' de beste sijn, stout staen.
 Leest eens de dichten van die Nederlandsche oud' poëten,
 En schrijvers; waer toe dient hun schrijven? voor sekreten,
 Voor boterwinkels; want, so iemant hun noch leest,
 'T is, om door 't lachen te vermaeken sijnen geest;
 Men heeft nu and're tael, en and'ren stijl in 't schrijven,
 Seer net, en wel geschaeft, en die men hoopt te blijven
 Altijd in achting, [] soo lang als Nederland
 Haar tael sal houden.

TEGENWOORDIG.

'K lach met sijn versuft verstand,
 En griekse wijsheyd, gantsch beschimmelt en versleten.
 'K sal hem wel deur doen, so 'k mag anders so vermeten
 Mijn selven vleyen, en beloven een geluk,
 Dat al te swaer is, om op so een swakke kruk,

Als hy gebruykt in 't gaen, te steunen en te rusten.
Een afgeleefden kwelt zich met de minnelusten;
Wat dwaesheyd! Dat ik waer so oud als hy, ik dacht
In all' mijn handel op mijn sterfput dag en nacht.

OPENHAND.

Men segt een oude schouw, als sij in brand kom raeken,
Is gantsch onblusschelijk.

GRAEGGETROUWT.

Bedenk, hoe gy uw' saeken
Aenleggen wilt; want gints komt mijnen vader aen.

TEGENWOORDIG.

Betrouwt my ons geluk, sijt nergens voor belaeën.

TWEEDE TOONEEL.

NEUSWYS, *siende Tegenwoordig, schud met zijn hoofd.*

TEGENWOORDIG, GRAEGGETROUWT, OPENHAND.

TEGENWOORDIG.

Mijnheer is wel te pas, gelijk ik kan bemerken,
En 't is een gratie van den Hemel, in zijn werken
Altijd so wonderbaer, dat een oud man, als gy,
Van alle siekten tot noch toe geweest is vrij.

GRAEGGETROUWT.

Mijn vader leeft op zijn gezondheid, moet gy weten,
En gaet nooit daedelijk in sijne rust naer 't eten;
Want niets schaed meer den mensch, als met een volle maeg
Te bed te gaen.

OPENHAND.

De reën waerom sy altijd graeg
Naer 't eten is; want 'k kom mijn Heer goên dag nau bieden
Of vraegt, wat is er nu t' ontbijten.

TEGENWOORDIG.

Kan 't geschieden,

Dat eenen man, als gy, heeft sulk een apotijt?
Van hondert morgens is 't wel eenen, dat 'k ontbijt.

(Neuswijs wandelt af heen en weder met d'oogen naer d'aerde.)

Mijn Heer, gy sijt een man, om duysent jaer te leven :

'K weet niet wat maeg dat de natuer u heeft gegeven.

En juffer is die ook so scherp van tanden, Heer?

(Neuswijs besiet hem eens, en keert hem straks den rug.)

Neen, ik geloof dat niet, want 's is een weinig teér...

(Neuswijs besiet hem, en schud zijn hoofd.)

Doch teére en magere, als ik heb wel ondervonden,

Beschaemen dikwils in het eten vette monden...

'K geloof, mijn Heer heeft iets in 't hoofd, dat hem bezwaert;

Want is te redelijk, om my geen antwoord waerd

Te keuren; of is so verwart in zijn gedachten

In het besluyten, wie hy 't luk wilt waardig achten

Van bruydegom te zijn gekoren...

(Neuswijs besiet hem met drollige grimmassen, en wijst met zijn hand, dat hy hem niet aen en staet.)

'K sou wel naer

Die uytpraek vraegen : dan, ik vreese dat mij Maer,

Den knecht van Eertijds, die op elk wat weet te seggen,

Heeft eenen trek gespeelt, die 'k konnen zou weerleggen;

Indien mijn Heer voor my so daenge goedheyd had,

Van aen zijn minste slaef te seggen willen, wat

Hy achter mijnen rug by u heeft derven snappen...

(Neuswijs besiet hem, en lacht hem eens verachtelijk toe.)

Om uwe wil sou ik hem voor zijn bek niet lappen,

En ook, omdat ik eer altijd den ouderdom.

Dan, niet te min, so 'k waer door hem beledigt, om

Dien schelm te toonen dat hem niemant en sou spaeren...

(Neuswijs besiet hem met d'ermen in de zijde, en keert daadlijk hem den rug.)

Sou ik alleenlijk de juffer maer vervaeren...

Mijn Heer, ik zie wel, dat ik weynig heb gehoor,

En u alleenig door mijn reden maer verstoort;

Dat Maer, dat brodwerk, die bederver van goê saeken

Heeft weten walgelijk my by mijn Heer te maeken.

O ja, ik sien 't wel, mits gy my niet wilt besien,

En hoe ik u meer naek, hoe meer komt van my vliên...

GRAEGGETROUWT.

Ik twijfel niet, of Maer die kwam hier tusschen beyden...

OPENHAND.

Hy komm' so hy begeer', 'k sal hem ten huysse uytleyden,
En toonen hem het houten aensicht van ons' deur...

NEUSWIJS.

Begint dat eens, hebt gy het hart, wacht u daer veur,
Indien gy wijs sijt... En gy, Tegenwoordig, gaet gy
Uw' weg op staende voet; want 'k sweer u, dat, al praet gy
Gelijk een engel, schoon gy recht een duyvel sijt,
En sek'ren ondergang van dees' bedorven tijd,
Gy hebt geen' soppen op mijn dochters gunst te weyken,
En mijne is boven rek, gy sult ze nooit bereyken.
En wie dat ik haer tot een bruygom heb beschikt,
Raekt u in 't minste niet. Dies raed ik u, en nikt
Niet langer op dit wit, want sult het seker missen...

TEGENWOORDIG.

Ik heb het wel gedacht. Neen, 'k kwam my niet vergissen.
Ik sien wel dat het is een' schelmschen trek van Maer.
Dan, 'k bid, geeft m'eens verlof, dat ik dien leugenaer
Sijn' schelmsche leugens voor uw oog mag overstryen...

NEUSWIJS.

Gaet toch maer henen, ik kan u niet langer lyen...

OPENHAND.

'T is wel onredelijk, dat gy hem niet verhoort...

NEUSWIJS.

'K geloof hy schoot te kort, deed gy voor hem niet 't woord...

OPENHAND.

'K heb deernis met die men derft valschelijk beliegen,
En ben verwondert, dat g'u dus in slaep laet wiegen

Door volk, van oudheyd kints, die beter in de wieg
Gesteken souden sijn...

NEUSWIJS.

Swijgt!

TEGENWOORDIG.

So ik hem belieg,

Mijn Heer...

NEUSWIJS.

Ik wil u niet aenhooren, gaet toch henen...
Gy dient mijn dochter niet. So 'k haer besteed, 't sal eenen
Deugdsamen jongman sijn, die worden sal haer man;
'K weet heel uw' ommegang, ik heb 'er kennis van.

TEGENWOORDIG.

By u verdacht gemaekt door die my valsch beliegen...
Ha! ha, dien schelmschen Maer... van hem laet g'u bedriegen;
Hy zoekt sijn meester, dien oudwetschen taeteraer,
Die levendige dood, dien strammen maekelaer,
Door mijn' bederving, tot sijn' wensch te doen geraeken,
En eene doodkist van een bruyloftsbed te maeken.
'K bid, segt de waerheyd, of dat Maer by u niet heeft
My swart geschildert...

NEUSWIJS.

Dat en raek u niet : men geeft

Sijn dochter, die men wil; ik heb u geene reden
Te geven van, aen wie dat ik se wil besteden...

TEGENWOORDIG.

Ik weet wel, dat ik niet dien lukigen sal sijn...

OPENHAND.

'K heb beter brieven, sijn daer voor toch in geen pijn.
Mijn Heer heeft lust om u te kwellen...

NEUSWIJS.

Hoe net weet gy
Dat niet te raeden? ha! gy hebt verstand.

OPENHAND.

Wel, deed gy

My leest niet, seggen mijn gevoelen van de trou
Van uwe dochter, toen wy in den hoek der schou
Te saemen, als sy was te bed, braef pinteleeerden,
En gy my voor mijn raed een pattedon vereerde?
En wat was mijnen raed, nu ik 't wat hoesten moet?
Dat gy geen bruydegom van adelijker bloet,
En deugdelijkeren aerdt, en loffelijker seden
Kost vinden voor uw kint en haer genegentheden,
Als Tegenwoordig. En wat was toch uw besluit?
Gy dronkt op 't goed succes den vollen roomer uyt.

NEUSWIJS.

Gy weet niet wat gy segt, en 't is so lang geleden
Dat ik 't vergeten heb...

OPENHAND.

Mijn Heer, 't is tegen reden
Dat gy wilt loochenen, dat u 't niet meer gedenkt,
En toestaet dat men d'eer van Tegenwoordig krenkt,

NEUSWIJS.

Den drommel! laet m'in vree, of 'k sal 't u dier betaelen...

OPENHAND.

Ik scheld u kwijt mijn schuld...

NEUSWIJS.

Dat u den nikker haele
Met all' uw snappen, 't komt te pas, of niet te pas...

OPENHAND.

Hk had gepeynst mijn Heer veel redelijker was...

NEUSWIJS.

Veel redelijker, of onredelijker, 't geeft niet.

OPENHAND.

Daer hebt gy in gelijk, mijn Heer: al wie dat heeft niet,
En kan niet geven; g'hebt verstand, en evenwel
Geeft gy geen reden, en...

NEUSWIJS.

Gy sijt te stoute vel...

Gy sijt bedorven door mijn goedheyd... maer

OPENHAND.

Ja, Maer is 't

Die all' dit spel hier maakt...

NEUSWIJS.

Laet hy het sijn...

OPENHAND.

Ha! daer is 't

Nu uytgekomen, 'k wist wel. dat gy in het end,
Gerackt door ons gesmeek, 't ons maeken soud bekend.
Heer Tegenwoordig, gy kunt nu uw saek verweeren,
Als Maer verschenen is, den leugenaer uw eere
Doen wedergeven... 'k weet Heer Neuswijs keurt het goed.
'T is sulc een goeden man; niet waer, mijn Heer?

(Sy klopt hem onder de kinne.)

NEUSWIJS.

Ik moet

Noch lachen tegen dank met uwe sotternyen.
Ja, 'k ben te vreden, dat hy Maer gaet overstryen,
Dat hy gelogen heeft: en so hy het kan doen,
So sal mijn dochter noch sijn bruyd sijn voor de noen.

TEGENWOORDIG.

Ha! wat een blijdschap!

GRAEGGETBOUWT.

Wat genucht!

TEGENWOORDIG.

Ach! wat verongeluck!

OPENHAND.

En wat een bruydstuk sal uw mildheyd daer by voegen?

TEGENWOORDIG.

Gy sorgt voor uw profijt, en sijt versekert dat
Ik het hesit van so een' kostelijken schat,
Als mijn beminde, u niet kan dier genoeg betaelen...
Ha! mijn lieve Openhand... ha! heelster van mijn kwaelen...

(Hy wilt haer drinkgeld geven.)

OPENHAND.

Voorwaer... het mach niet sijn... mijn Heer, 't is onverdient
Tot noch... ik ben beschaemt, ik sal u voor mijn vriend

Niet langer kennem...

TEGENWOORDIG.

J' en heb...

Gy my niet dwingt te ontfangen

Dit drinkgeld, meynt gy...

NEUSWIJS.

J' en heb...

'K wil dat gy 't sult weder langen...

OPENHAND.

Mijn Heer is mijnen vriend, en gaf ik 't aen hem weér...

Hy wierd mijn vyand...

NEUSWIJS.

J' en heb...

Fy! gy onbeschaemde: 'k sweer,

Dat ik u sal...

OPENHAND.

J' en heb...

Voorwaer, ik mag 't niet weér hem geven;
Want zou de peys van hem niet krijgen heel mijn leven...

NEUSWIJS.

Neen, gy verstaet het u...

OPENHAND.

'K ben bly dat ik 't verstaen;
Want anders zoud gy my zien voor een bothoofd aen.
Siet, daer is d'oude wet met haer' versleten prullen,
Een ~~hupstap~~ ^{hupstap}, nau noch nut om grachten meê te vullen.

DERDE TOONEEL.

EERTIJD, *al hoestende en rochelende*, MAER, NEUSWIJS,

GRAEGGETROUWT, TEGENWOORDIG, OPENHAND.

EERTIJD, *hoestende*.

Goen dach, Heer Neuswijs... 'k kan van de verkoudheid schier
Nau spreken, en ik heb my so... gespoed, om hier
Te ~~wonen~~ ^{wonen}... by mijn lief, dat ik van bangheyd hijge
Naer mijnen... adem... Dan, kan ik geen sitstov' krijgen,

Om wat te rusten...? (*rochelende*) 'K bid , vergeef mijn vrygheyd
Mijn Heer en Juffer...

(Openhand geeft hem een stoel.)

NEUSWIJS.

All's is tot uw' dienst bereyd
Dat in mijn huys is : vraegt, gebied naer uw behaegen.

EERTIJDs , *dan hoestende en dan rochelende.*

'K bedank u : doch ik.. dacht.. dat g'uyt.. uw huys.. soud jaegen
'T bederf van desen... tijd, en Tegenwoordig staet
Hier voor... mijn oogen... Maer...

MAER, *al babbelende.*

Ja, hy is 't, die all 't kwaed

In 't licht brengt.

TEGENWOORDIG.

Doet het, pest, en schender van goê sacken?
Wat kunt gy anders, als een ieders handel laeken?

MAER, *al babbelende.*

Die segt... de waerheyd... is gemeenelyk gehaet.
Ik ben uw vyand, om dat... ik ontdek... het kwaed,
En... de gebreken... vande... hedendaegsche... menschen.
Hoe menigmael sou niet voldoen haer' dwaese wenschen
De... wulpse jongheyd... en d'half suffende ouderdom,
So... 'k hun niet aen en wees hunn'... dooling... ik die, om
Uw'... sottigheden.. doen te kennen... en te myen?
Hoe menig... jongman... sou niet... raeken in sijn lyen...
So in de schoonheyd... die hy onweërgaedlijk acht
Niet eenen... Maer aen... hem voor oogen wierd... gebracht?
Een rijken man... sou licht... sijn goed te los gaen waegen,
Indien er geenene.. Maer kwam tusschen... beyden. Plaegen,
En rampen... wend ik door... mijn raed... van menig mensch,
Hem doende... sien de... fout sijns ongegronden... wensch.
En wat is mijnen dank... nu, Tegenwoordig? t'achten
My eenen... leugenaer...

EERTIJDs , *dan hoestende en dan rochelende.*

Heer Tegenwoordig, gy veroordeelt... t' onrecht Maer,
Mijn trouwen... dienaer... Wie belet meest het gevaer,

Dat tegenwoordig uw aanbidders 't meeste... loopen?
 Men deé ook eertijds kwaed, nu siet men 't overloopen :
 Het heeft geen paelen meer, gelijk in mijnen tijd.
 Wanneer een juffer, als ik jong was, wierd gevrijd,
 Haer' vrijder dorst niet eens aen haere... handen komen :
 Met zulk een eerbied... was hy tot haer in genomen...

NEUSWIJS.

Daer hebt gy in gelijk...

EERTIJD, *rochelende en hoestende.*

Ha! die kateerens sullen
 My noch doen sterven... In mijn tijd hielp men wel hullen
 De juffers, kleeden, en trad stout hunn' rustplaats in,
 Selfs sijnde noch te bed; en noch wist men zijn min
 So te betoomen, en te dwingen... door de reden,
 Dat men nooit d'eerbied, hun verplicht, dorst overtreden...

NEUSWIJS.

O goude, heylige eeuw!

EERTIJD, *dan hoestende en dan rochelende.*

Dat men nu ook eens liet
 Geschieden de vryigheyd, die eertijds is geschied!
 Dat eenen jongman nu mocht by het bedde komen
 Van eene juffer, sou die ook sich self betoomen?
 Of sou men geven tegenwoordig dit verlot?

NEUSWIJS.

Neen, seker.

EERTIJD, *hoestende en rochelende.*

Jongens die verteeren nu so grof,
 Als groote luyden in mijn tijd, daer toe genegen.
 Ja, jongens... komen my [] somtijds buyten tegen,
 Nauw negen jaeren oud... en spreken van toebak,
 En Leuvens bier, en wijn, en kaertspel; daer men sprak
 Voor desen van met walg by luy van rijper jaeren;
 Ja, derven vloeken, dat te berge tijgen... d'hayren
 Van die het aenhoort, en 't hun niet... beletten kan.
 'K streek hun de broek af, dat ik... daer waer vader van.

Daerby... so weten sy van minnery te spoken,
 Van kussen en gestreel; een blijk, en selke teeken,
 Dat niet hunne ouders sich vermijden voor het oog
 Van hunne kinders. En het gaet er wel so hoog,
 Dat sy uytleggen 't geen een jongman van meer jaeren
 In onsen tijd niet wist; ja, sijn er in hervaaeren,
 Dat het is sonde en schande: en noch en worden sy
 Raer van hunne ouders eens berispt. De hoogvaerdy
 Had ook in mijnen tijd in haer' gevierde seden
 Niet so veel strafb're, en belach'b're onmaetigheden;
 Daer is nu niets... bepaelt in haer bestel, en pracht...
 Ten sy by die door nood tot armoe sijn gebracht.
 En noch so poogen sy 't hoofd in de lucht te steken,
 Al soud'en s'eten daer droogbrood om een heel weke;
 So daenig vieren se de schandbre hoogvaerdy!
 Die wie se viert of niet, is maer een sotterny;
 Besonder als men stelt op haer alleen de sinnen,
 En sonder deugden selfs een goeden naem wilt winnen,
 Die men sich geven moet door deugd, en niet door waen
 Van eygen waerde, die geen prins selfs wel kan staen.
 Ha, spijt! hoe veele doen er nu geen prince-saeken?
 Hoe veele derven 'er niet, die het doen mag, laeken?
 Alles... uyt jaloesy, dat sy 't niet mogen doen,
 En geiren soud'en sijn voor volk van groot fatsoen
 Alleen gerekent; schoon, als m'alles gaet doorgronden,
 Niets wordt in hun geslacht, dat eeldom raekt gevonden.
 En die sijn stoutsten, om een waeren edelman
 Te lastren, als hy doet 't geen hy met moeyt maer kan
 Uytvoeren (sijnde wat benauwt met dese tyen),
 Alleen om van sijn' stam te schenden de waerdyn.
 Dees hoogvaerdy past op die niet sijn eel van bloed,
 En geiren soud'en dus voldoen hun groots gemoed;
 Want schoon een eelman is van de fortuyn verlaeten,
 Daerom en moet hy niet ontsien 't onreedlijk praeten
 Van sijne afgunstige, en iets min, als hem betaemt,
 Verrichten. Die is voor een ed'le borst befaemt
 Door klaere blikken van sijn onberispbre looten,
 En moet sich aen 't gesnap der nijdige niet stooten;
 Want de fortuyn kan wel verminderen sijn goed,
 Maer niet verduysteren den glans sijns edel bloed :

Hy blijft den selfden, die hy is geweest voor desen;
 Zijne eeldom die behoud altijd het selfde wesen,
 Gelijk een' peerel, die in 't slijk gedompelt... legt:
 Niets kan hem krenken, wat men van hem snapt, en segt.
 Maer die onedel is, en heeft zijn goed verloren,
 Den steun zijns trotsheyd, kan niet, als een eel geboren
 Persoon, so hy niets had daer hy op roemen mogt
 Als het verloren goed, door 't lot hem toe gebrogt,
 In waarde blijven, of hy moet verstandig wesen
 (D'eerste eeldom, daer men moest 't meest worden om gepresen):
 Maer prijzen nooit sich selfs. Maer wat waerdy men heeft,
 Den roem is laekbaer, die men aen sich selven geeft.
 Ik word van gramschap bleek, wanneer ik overdenkke
 Hoe men de hoogvaerdy door giften en geschenkken
 Weet te bevrijden voor de straf, daer op gestelt:
 Te weten d'hoogvaerdy van die, die door hun geld
 Alleenig zijn geacht van onverlichte sinnen,
 Die in die s' eeren niet als eygen voordeel minnen.
 Ha! wat onmaetigheyd, wat onbeschaemde pracht
 En siet... men hedendaegs niet in de kleeder dracht!
 Wie dierf¹ voor desen doen so veele princen dingen,
 Als men doet hedendaegs? Men had besonderlingen
 Acht op de kleed'ren. En siet de plakaeten in
 Van keyser Carel: sy beletten elk zijn sin
 Te volgen, en doen elk naer sijnen staet sich kleeden;
 Maer nu kleed ieder zich naer dat hy kan besteeden.
 Nu heet men Juffer of Mevrouw al die men wilt,
 Ja, schoon 't een penswif is, behaegt haer. So verbrilt
 Men tegenwoordig al, dat eertijds was in waarde.
 Behalven de doctours heeft ieder nu twee paerden
 Voor zijn' Caros; en als men nu den tour doorsiet
 En d'on[ge]regeltheyt, die daeglijks daer geschied
 In der carossen pracht, verguld, en raer besneden,
 Op 't overtolligste, wie kan met goede reden
 Niet lastren het misbruyk van vele, die daer zijn
 Geeert als princen, in de daed niet, maer in schijn.
 Hoe veele koetsen zijn 'er niet in luttel jaeren
 Verschenen! wie sag in mijn eeuw, dat 'er waeren

¹ Dorst is uitgeschrabd, en dierf er boven geschreven.

So veel carossen, als men op den tour nu telt?
 M'is tegenwoordig kael, en toen had men meer geld;
 Daer 's niet te winnen, en noch doet de hoogvaerdye
 Veel' sottebollen daer niet uytgaen, maer uytryen.
 Wie sag toen dat een kint, als nu, sijn' vaders sweet
 Van veele jaeren, of verteert heeft, of verkleed
 In dry, vier jaeren? en dat selfs van ambachts lieden,
 Die, door hun aengeport, sulks laeten blind geschieden?
 Daer is geen maet meer, neen : de slechtste borgery
 Siet alles over 't hoofd. De trotse luyerdy
 Is hier van oorsaek : elk wilt nu den jonker speelen,
 Hoe weynig geld hy heeft, en schoon hy van geen eele
 Geboren ouders komt. Hoe veel' sijn niet beschaemt
 Hunn' slechte vrienden selfs, die sijn als sy genaemt,
 Te kennen voor hun bloed? Veel argere achten 't schande
 So men hun segt, wat stijl hunn' vader had, schoon van den
 Koophandel, die hy dreef, alleen hunn' rijkdom spruyt.
 Sy willen wel, dat men hun ryk acht : maer waer uyt
 De rijkdom voorts kwam, dunkt hun schande het te weten :
 So weynig achten sy den arbeyd, en het sweeten...
 Van hunn' voorouders... of... die voor hunn' luyden sak
 Met... vlijt heeft uytgestaen... so menig... ongemak.....
 'K ben buyten adem... Die... kateeren, die... kateeren
 Vermoord my... 'k kan niet meer...

NEUSWIJS.

Hoe kont gy u verweeren
 Noch Tegenwoordig, daer u alles blijkt soo klaer.

TEGENWOORDIG.

Dat hy de waerheyd segt, is seker. Doch dat maer
 Al dees gebreken sijn in desen tijd te vinden,
 Is onwaerachtig, en 'k sal klaerlijk u ontbinden
 Hoe dat moet worden, 't geen hy heeft gesezt, verstaen.
 Het kwaed dat men nu doet, heeft me'ertijds ook gedaen.
 » Doch hy heeft groot gelijk, dat in voorleden tyen
 » De hoogvaerdye niet had soo woest haer heerschappye,

De woorden tusschen .. zyn door eene andere hand op zy' van het blad geschreven, met een #, om de tusschenschuiving aen te duiden. De veranderde

» En elck naer sijnen staedt bemaetighde de dracht
 » Van sijne kleederen, meer als men daer op acht
 » Neemt tegenwoordig; want al haet ik d'oud gebruyken
 » Gelijk van lobben, portefrasen, sporen, huyken,
 » En andre snaekery, die heden word bespot,
 » Het volk van sijnen tijdt was daer in wis min sot:
 » Besonder in het sot, t'onmatig naer te volgen
 » De dwaesheydt, die my maekt niet min als hun verbolgen
 » Dat men siet luyden, die als spruyten uyt den niet,
 » De selve pracht beraen, die men by vorsten siet;
 » En hun niet schaemen met die kleeren te verschijnen,
 » Door welkers flikkergoudt hun naersaet sal verdwijnen,
 » Gelijk de koude sneeuw door 't vier der heete son,
 » Soo hy niet meer en wint, als sijnen vader won,
 » Die 't schandt hem achte, als zijn voorouders sich te draegen,
 » Dat was te sorgen voor de kost by nacht en daegen,
 » Die d'eeldom achte als soo veel die spruyt uyt 't bloed,
 » Maer eerden meer de pen als den gepluymden hoedt...
 » Soo meynt het Eertijds, en soo meyn ick het ook mede:
 » Dat laekten eertijds d'oude, en dat laekt men ook heden
 » By volk van reden. Maer om voorts nu voor te staen
 » Het doen van onsen tijdt, al wordt er in misdaen;
 » Soo sie ik dat veel luy, gekomen » tot hunn' jaeren,
 Vergeten 't geen sy deen, wanneer sy kinders waeren.
 Of wel onthouden sy 't, behoudend hun verstand
 En lang geheugen, so 't sou strekken tot hunn' schand,
 So veynsen sy, al weet men anders, 't niet te weten:
 Hun goed onthouden sy, en schijnen 't kwaed vergeten
 Te hebben. Of, so sy 't vergaeten in de daedt,
 Het is alleenelijk mits hun 't gedacht vergaet.
 Daer zijn nu Tuysschers, en sy waeren er voor desen;
 Daer zijn nu vloekers, en daer zijn nu die God vreesen,
 So wel als eertijds: en, so ik mijn selven mag
 Rechtaerdigen, ik seg, dat so wel eertijds plag,
 Als tegenwoordig, slechts maer van dees' stad te spreken,
 Den mensch vol boosheyd, list, of sotterny te steeken.

spelling overigens bewyst dit genoegzaam, schoon de verzen toch van Jonkh.
 Vanden Brant schynen te wezen, en door den eersten afschryver welligt achter
 wege gelaten.

F. A. S.

Daer waeren eertijds wijze, en ook seer botte liën;
Dat tegenwoordig nu geschied, kwam ook geschien.
Dies moet den goeden met den kwaeden 't niet bekoopen,
Noch Maer al t'onbedacht een dobblen sin ontknoopen
Tot iemants nadeel, als hy heeft aen my gedaen;
Daer niemant seggen kan nochtans, dat ik de baen
Der reden immer heb outweken by mijn weten,
Noch my ooit in het geën onredelijk was, vergeten.

MAER, *al babbelende.*

Mijnheer, den mensch, die is... gebreklijk. Waer het in...
Een beest, men sneë 't 'er uyt...

NEUSWIJS.

Wel aen, 'k wil uwe min,
Heer Tegenwoordig, niet meer langer laeten kweelen...

EERTIJD, *hoestende.*

En wie, mijn Heer, sal dan mijn minnewonde heelen?

NEUSWIJS.

Die alle wonden heelt, al sijn sy noch so groot.

OPENHAND.

Dat is, naer ik het kan verstaen, Mevrouw de dood.

NEUSWIJS.

En ik ken u te wijs, als g'all's wilt overpeysen,
Om iets te denken, als hoe gy haest nog moet reysen
Uyt 's weerelds traenen dal... Mijn Heer, gy hebt verstand...

EERTIJD, *hoestende en rochelende.*

Voorwaer... gy hebt... gelijk... My past geen... houwlyks band...
Meer aen te vaerden... maekt dan Tegenwoordig lukig...
En ik beloof... u, 'k sal 'er niet... eens om... sijn drukig.
Gy, Maer, verbetert u..., en sijt voortaan den vriend
Van... Tegenwoordig... : siet, dat g'u gena... verdiend...
Want g'hebt hem seer gehoont, nu 'k alles kom doorgronden,
En hy so deugdelijk... een jongman... word bevonden...

TEGENWOORDIG.

Heer Eertijds, 'k ben uw' vriend, en sal die sijn altijd.

EERTIJDS, *rochelende.*

Het spijt... my niet... al ben ik daer veel geld om kwijt...
Want dat gegeven is... is niet weerom te krijgen...

OPENHAND.

'K bedank u daer ook voor; want anders sou ik swijgen :
Het is de dankbaerheyd, die my hier spreken doet.

NEUSWIJS.

Mijn Heer, is 't veel? ik sal 't haer weer doen geven...

EERTIJDS, *hoestende.*

Ik moet

Voortaen... vergeten al dat ik... haer heb gegeven...
En denken, dat het is een gift gedaen by 't leven...

NEUSWIJS.

Mijn Heer, ik sal 't haer doen...

OPENHAND.

Mijn heer, ik neem die aen;
Want anders kan een gift by 't leven niet bestaen.

EERTIJDS.

Gy hebt gelijk, mijn kint, het is aen u geschonken.

NEUSWIJS.

Die onbeschaemde, als s'is...

OPENHAND.

Ja, 't is hem al geklonken.
Mijn almenach en brengt niet meê het weer van weer
Te geven, maer alleen t'ontfangen eens so meer.

MAER, *al babbelende.*

Heer Tegenwoordig, 'k hoop, gy sult het my vergeven
Al... dat ik u... heb voor mijn meesters... dienst misdreven...

En ik sal... mengen geen Maer in dat... ik sien,
Dan in het geën, daer kwaed sou kunnen door... geschien...

TEGENWOORDIG.

Laet ons dan sijn maer een, al schillen wy van jaeren;
Laet Tegenwoordig, Maer, en Eertijds trou bewaeren
De vriendschap, die wy nu beloven aen malkaer...

MAER, *al babbelende.*

'K verdien geen naem van vriend, 'k ben uwen dienaar maer...

NEUSWIJS.

Wy moeten vrolijk sijn, en, schoon 'er vele trouwen
Nu sonder bruyloft, ik wil een bruyloft houwen,
En so geen vyand sijn van 't geën men Eertijds deed,
Om Tegenwoordig, naer wiens sin ik gaen gekleed,
En die ik naervolg in veel werken, en veel saeken,
Dat ik om 't nieuw gebruyk gantsch 't oude soude laeken;
Dat goed van 't oude is, dat blijft by my altijd goed,
Schoon Tegenwoordig het heel anders pleegt en doet.

TEGENWOORDIG.

Ik stoor daer my niet aen. Wy moeten vrienden wesen,
En niet elkander meer berispen, als voor desen;
Elk een sal volgen sijn behaegen, en sijn sin;
Maer ik het meest van al het voorwerp mijnder min.
Ja, ja, mijn lieve bruyd, nooit sal ik van u wijken...

GRAEGGETROUWT.

En ik u geven van mijn liefde sulken blijken,
Dat d'uwe groeyen sal tot my hoe langs, hoe meer...

TEGENWOORDIG.

Sy is so groot, dat sij niet groeyen kan. Seg eer,
Mijn' lieve dageraad, dat sy so sterk sal wesen,
Dat sij d'ontemb're macht des doods selfs niet sal vreessen.

EERTIJDS, *dan hoestende en dan rochelende.*

Wy sijn dan... vrienden... Tegenwoordig... Eertijds... Maer;
En laet... ons 't sijn, so... lang, als ons de reden daer

Toe... reden geven sal...

NEUSWIJS.

Welaen, gaen wy naer binnen.

OPENHAND.

Ik volg u straks, nu daer voor my iets is te winnen.
Een deftig bruydstuk wacht ik al met openhand;
Want Tegenwoordig is een jongman van verstand,
Die niet vergeten sal den dienst, van my ontfangen.
Maer hoe veel 't sijn sal, daer naer heb ik groot verlangen.

Door Liefde komt Brandt.

HET VLAEMSCH TOONEEL

IN DE XVIIe EEUW.

BEWYSSSTUKKEN.

ZACHARIAS HEYNS.

- 1 **SPEL VAN SINNE**, voor de inkomste der Brabandsche kamer van Amsterdam de *Witte Lavender*, op het rederykers-feest te Haerlem, in 1607, en te vinden in het **CONST-THOONENDE JUWEEL**, *by de loflijke stadt Haerlem, ten versoecke van Trou moet blijcken, in 't licht gebracht. Waerinne duydelick verclaert ende verthoont wordt alles wat den Mensch mach wecken om den Armen te troosten, ende zijnen Naesten by te staen. In twaelf spelen van Sinne, soo veel Intreden, Refereynen ende Liedekens ghestelt in Redenrijck naer de volgende voorgegevene Caerte van 't Speel-Korenke...* — Tot Zwol, by Zacharias Heyns, drucker des landschaps van Over-Yssel, 1607, in-4°.
- 2 **SPEL VAN SINNE**, voor de inkomst der Vlaemsche kamer te Haerlem de *Witte Angieren*, op het zelfde feest, en te vinden in bovengemeld werk.
- 3 **PEST SPIEGEL**, *waer in speelsche wijze, tot beteringe des Levens klaerlijk beweezen wordt, dat de pest niet by geval; maer door Godts geheugenisse, den menschen tot een straffe overkomt, in 5 bedryven.* Amst., Zacharias Heyns, 1608, in-8°.

Zie **NAAMLYST** van eene uitmunde fraaye verzameling van tooneelstukken, welke zullen verkogt worden te Rotterdam, op den 22 april 1772, door de boekverkoopers J. Burgeliet en R. Arrenberg, bl. 108.

Men zegt dat deze verzameling in haer geheel uit der hand verkocht werd, en thans tot de koninklyke boekery te Parys behoort.
- 4 **SPEL VAN SINNE**, voor de inkomst der kamer van Schiedam, de *Roo Roosen*, op het rederykers-feest te Vlaerdingen, in 1617, en te vinden in den **VLAERDINGS REDENRIJCK-BERGH**,

met middelen beplant, die noodigh sijn 't Gemeen, en voor-derlyck het landt. t'Amsterdam, by Kornelis Fransz, 1617, in-4°.

- 5 **DEUCHDEN SCHOLE**, *ofte Spieghel der jonghe Dochteren, enz. speelwijze gemaekt.* Rotterdam, by Pieter Van Waesberghe, 1625, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 26.

- 6 **SPEL VAN SINNE** *van de dry Hoofddeughden.* Rotterdam by Pieter Van Waesberghe, 1625, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 26.

CELOSSE.

- 1 **SPEL VAN SINNE**, voor de iukomst der vlaemsche kamer van Leyden, *de Orangie Lelie*, op het rederykers feest te Haerlem, in 1607, en te vinden in bovengemeld *Const-thoonende Juweel*, enz.
- 2 **VREUGHT-EINDIGH-SPEL**, te vinden in *den Nederduytschen Helicon*.
- 3 **TAFELSPEL**, tusschen *Lucht, Aerde en Mensche*, te vinden in gemelden *Nederduytschen Helicon*.
- 4 **TAFELSPEL**, tusschen 't *Vier*, 't *Water* en *Redelyck Verstant*, in gemelden *Nederduytschen Helicon*.

JAN SIEWERTSZ COLM.

- 1 **BATAAFSCHE VRIENDEN-SPIEGEL** : *uyt levender jonste.* Amst., by Gerrit H. Van Breugel, 1615, in-4°.

Een blyeindend treurspel, waervan de handeling te Venetie plaats heeft.

- 2 **J. S. Kolms NEDERLANDS TREUR-SPEL.** *Inhoudende den oorspronck der Nederlantsche beroerten, 't scheyden der ed'len, 't sterven der graven van Egmont, Hoorn, ende der Batensborgers. Speelwijs vertoont by de Brabantsche Camer uyt Levender Jonst, binnen Amsterdam.* — t'Amsterdam, ghe-druckt by Paulus Van Ravensteyn, voor Abraham Huybrechtsz, 1616, in-4°.

- 3 **SPEL** ter inkomste van de Brabandsche kamer te Amsterdam, 't *Witte Lavendel*, op het rederykers-feest te Vlaedingen,

in 1617. Te vinden in bovengemelden *Vlaerdings-Rederijck-Bergh*.

In de NAAMLYST, bl. 50, staet een *Spel van Intrede*, van 't Wit Lavendel aengeteekend, als van Abraham De Koningh vervaerdigd, terwyl er Colm's stuk niet vermeld staet.

- 4 MALLE JAN TOTS, *Boerdige Vryery*. Amst. voor C. Houthaack, 1633, in-4°. Herdrukt in 1647 voor denzelfden.

Zie NAAMLYST, bl. 14.

ABRAHAM DE KONINGH.

- 1 JEPHTHAHS ENDE ZIJN EENIGHE DOCHTERS TREURSPEL. t'Amsterd. voor Corn. Lodz. Vander Plassen, 1615.

Zie NAAMLYST, bl. 30. Ik las eene andere uitgave, by den zelfden, 1626, in-4°.

- 2 'T SPEL VAN SINNE, *vertoont op de tweede lotery van d'arme oude Mannen ende Vrouwen Gast-huys. Tot lof en leere der wijt-beroemder coopstadt Amstelredam. Regel :*

*Laet MEEST ELCK een door LIED' tot d'ARMEN hem beweeghen
Soo erft hy GODES RUCK, en hier zijn MILDE ZEGHEN.*

t'Amsterdam, voor Abraham De Koningh, 1616, in-4°.

- 3 ACHAB'S TREURSPEL. *Op de Reghel :*

*Al is de loghen snel,
De waerheyt achterhaeltse wel.*

t'Amsterdam, voor Abraham De Koningh, 1618, in-4°.

- 4 SIMONS TREUR-SPEL. *Op de Reghel :*

*Wie zijn leet met leet wil wreken,
Simsoms kracht sal hem ghebreken.*

*Jeremia, cap. 9, vers 22. Een stercke en beroeme hem niet
zijner sterckheyt. Micha, cap. 7, vers 5. Bewaert de deure
uws monts voor die in uwen arm slaept.* t'Amsterdam, voor
Corn. Lodovz. Vander Plasse, 1618, in-4°.

JACOB VAN ZEVECOTE.

- 1 *Jacobii Zevecotii BELEGH VAN LEYDEN, treurspel.* Tot Leyden, in de druckerye van de Elzeviers, 1626, in-4°.

2 *Jacobi Zevecotii* ONTSET VAN LEYDEN , *bly-eindich spel*. Tot Har-
derwijk , by Nicolaes Van Weeringen , 1630, in-4°.

Deze twee stukken gaf jonk^r Ph. Blommaert onlangs op nieuw uit ,
gezamentlyk met Zevecote's andere Nederlandsche gedichten. Gent en
Rotterdam , 1840.

Kort na deszelfs verschynen , maekte de Aelster dichter Willem Cau-
dron , eene vertaling van Zevecote's latynsch treurspel *Rosemunda* ,
welke thans te Aelst in HS. moet berustende zyn.

ADRIAEN WILS ,

Schreef rond 1600 eenige battement- en presentspelen , voor de
Antwerpsche rederykkamer de *Goudbloem*. Dezelve zyn
ongedrukt gebleven , en berusten in de Bibliotheek van Van
Hulthem.

Zie den *Catalogus* van gemelde Bibliotheek , MS. , n° 200 , en *Bel-
gisch Museum* , d. I , bl. 364.

Veelderhande geneuchelijke Dichten , TAFELSPLEN en Referynen.
Antw. , Jan Van Ghelen , 1600, in-8°.

Hierin zyn vier en twintig byzondere tafelspelen. Zie *NAAMLYST*, bl. 196.

PYL DER LIEFDEN. Antw. , Willem Jansen , 1609, in-8°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 162.

COMEDIA VETUS , 2 deelen met platen. Hantwerpen , 1612, in-4°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 54.

Waerschynlyk een hekelend stuk. By eene latere Hollandsche uitgave
werd Vondels *Rommelpot van 't Hanekot* er achter gevoegd.

SEBASTIAEN VRANCKX ,

Was in 1612 deken van den Antwerpschen *Violier* , voor welke
rederykkamer hy verscheiden tooneelstukken schreef , die
niet gedrukt zyn.

Zie Willems *Verhandeling* , d. 2 , bl. 39.

WILLEM VAN NIEUWELANDT.

1 *LIVIA* *Tragoedie* , door Guil. Van Nievvvelandt schilder van
Antwerpen. — t'Hantwerpen , by Guilliain Van Tongeren ,
1617. Met Gratie ende Privilegie , in-4°.

2 *SAUL* *Tragoedie* , door Guil. Van Nievvvelandt schilder van

Antwerpen. — t'Antwerpen, by Guiliam Van Tongeren, 1817. Met Gratie ende Privilegie, in-4°.

3 **CLAUDIUS DOMITIVS NERO** *Tragoedie*, door *Guil. Van Nieuwelandt van Antwerpen.* — t'Hantwerpen, by Guiliam Van Tongeren, 1618. Met Gratie ende Privilegie, in-4°.

4 **ÆGYPTICA** *ofte ÆGYPTISCHE TRAGOEDIE VAN M. ANTONIUS EN CLEOPATRA.* Op den regel :

*Wanhoop, nijdt, en dwaes beminnen,
Reden, deught, en eer verwinnen.*

Door Guil. Van Nieuwelandt. Ghespeelt op de Redenrijcke Camer van de VIOLIERE den 1 mey 1624. — T'Hantwerpen, by Guiliam Van Tongeren, 1624, in-4°.

5 **SALOMON** *Tragoedie.* Op den reghel :

*Godt smijt den hoogmoet neer, en cort den dwaes zijn leven,
Den mensch die ned'rich is, wordt door den Heer verheven.*

door

GVILLIAM Van Nieuwelandt

Verthoont op de redenrijcke Camer van de VIOLIERE.
An. M. DCXXVIII. — t'Hantwerpen, by Hendrick Aertsens, 1628, in-4°.

6 **Treurspel**, van **SOPHONISBA AFRICANA.** *Op den reghel :*

*Wie dat hem self verwint, bethoont veel grooter kracht,
Dan die van steden groot, de mueren breekt met macht.*

Door Guil. Van Nieuwelandt. — t'Amsterdam, gedrukt by Broer Jansz, 1639, in-4°.

De eerste uitgave van dit treurspel verscheen te Amsterdam, by Anthony Jacobsz, 1635, die in 't zelfde jaer van Van Nieuwelandt uitgaf

7 **JERUSALEMS VERWOESTING DOOR NABUCODONOSOR**, treurspel, in-4°.

Zie Naamlyst, bl. 36.

JAN THIEULLIER.

PORPHYRE EN CYPRIENE, *treurspel verthoont by de redenrijcke gulde die PROEN binnen Mechelen, op hen-lieder heerlijcke BLASOENFEEST; gehouden den derden Mey anno 1620. Ter eeren van*

alle Princen, Hoofstmannen, Dekens, Ovders, Factevrs, ende Componisten, van alle omliggende steden, die op dese haerliede feeste de PROEN sijn comen besøeken ende vereeren. — Tot Mechelen, gedrukt by Hendrick Saye, anno M. DC.XXI, in-fol.

Dit stuk, van eene *Prologhe* voorzien, is gevolgd van

HENDRIK FAY-D'HERBE'S.

ESBATEMENT van vier personagien. Droncken Claes, felle Griet, Heyn de Duyvel, Meester Steven.

CLAUDE DE CLERCK.

Leefde te Ypre, tusschen 1587 en 1645. Hy schreef treurspelen en kluchten, waer onder *Salomon, Theophilus, 't Geuse ghejank, Chrisaorius*, en *Belgica*, waervan niet één gedrukt is. Zie myne prysverhandeling *Over de Nederduitsche dichtkunst in Belgie*, bl. 259.

JOAN YSERMANS.

ENCOMIUM MATRIMONII. In-houdende een BRUYLOFTSPEL, Epithalamien ende sommige Liedekens. Door JOAN YSERMANS. — t' Antwerpen, by de weduwe Jacob Mesens, 1626. Met Gratie ende Privilegie, lang in-24.

Maeckt éenen bundel uit met het *Triumphus Cupidinis* van denzelfden dichter, waerin verscheiden liederen staen uit ongedrukt geblevene tooneelstukken van Ysermans; namelyk uit het spel van *Acartus*, uit de pastorale *Eurestus*, uit het treurspel *Herculus*, uit het spel van *Pan en Syringa*, uit de pastorale *Grisella*, uit het spel van *Atheneas*, uit het spel van *Achab*, en uit « 't spel genoempt *Brabantia*, over den desolaten staet van Antwerpen. » Deze spelen werden vertoond op den Antwerpschen *Olyfstak*.

REINAERT DE VOS, *of der dieren oordeel, speelwijs, enz. Antw. Hieronymus Verdussen, 1631, in-4°.*

Zie NAAMLYST, bl. 64.

JAN DE VALCKGRAVE.

MARIANNE, *treurspel verthoont door de Redenrijcke gulde der Fonteyne binnen de stadt van Corteryck den 18 dach Octo-*

bris 1634. Ende op gheoffert aen de Edele wijze ende voorzienighe, Heeren, Burgemeester. ende schepenen. der seluer stede door d'Her Mr. JAN DE VALCKGRAVE, doctoor inde medicynen.— Te Corteryck, by de Weduwe Jan Van Ghemert, 1635, in-4°.

JONK^r FREDERICO CORNELIO DE CONINCK.

1 COMEDIE. Op den reghel :

*Bedwonghen liefde baert veel onrust', leet en' pijn :
Maer vry verkoren trouw is keyl en' medecijn.*

Verthoont den 18 october van den jare 1635, op de camer der Violieren. Door F. C. de C. — t'Antwerpen, by Jan Huyssens, in-4°.

In eene noot, op des heeren Willems exemplaar, lees ik : Mr jonoker *Francisco De Coninck*, beminner der poesy, is ten jare 1629, als Theod. Rombouts deken was, als liefhebber onder de Violieren ontvangen.

Hy heeft de gilde vereert met twee treffelyke spelen, en dezelve op zyne kosten uytgevoert ; een dezer spelen was waerschylyk de comedie op den Regel : *Bedwonghen liefde*, enz.

2 TRAGYCOMEDIE. Op den reghel :

*De Liefde en 't geval speelt somwijl met den mensch :
Maer waere trouw en deucht brengt hem noch tot sijn wensch.*

Verthoont op de camer der Violieren, den eersten september, deur F. C. de C. — T'Antw., by Jan Huyssens, 1636, in-4°.

HERDERSCHE ONGESTADIGHEID, enz. *Speelwijs verthoont op de kamer van de gulde St-Lucas die men noemt de Violiere binnen Antwerpen 18 octob. 1638. Antw., by Jan Huyssens, 1638, in-4°.*

In de *NAAMLYST*, bl. 70, en in den *Cat. Vander Lip*, bl. 117, n° 2009, staet dit spel vermeld als ingebonden met n° 2. Zelfs in de *Cat.*, als ware het mede een werk van D. C.

PIETER MEULEWELS.

TIMON MIZANOPHOS *vertaelt, vermeerdert ende in Rym ghestelt door Peeter Meulewels. Ende verthoont op de Rethorijcke camer van de gulde diemen noemt de Violiere. Op den jaerlijckxschen Feestdach van Sinte-Lucas den 18 october 1636. — t'Antwerpen, by Jan Huyssens, in-4°.*

J. STRIJPEN.

Treurspel der deughdelijcke CARITE en ongeregelden TRASILLUS. Op den Reghel :

*Een deughdelijcke vrou,
Ontreynicht noyt haer trou.*

t'Antwerpen, by Geeraert Van Wolschaten , 1636, in-4°.

In de opdracht aen Robert Tucher, burgemeester van Antwerpen, en hoofdman der *Goudbloem*, noemt zich de schryver *J. Strijpen*, de jonge.

De *NAAMLYST*, bl. 70, geeft eene uitgave op, te Antwerpen by Jan Huyssens, 1736 (?) in-4°.

JORIS BERCKMANS.

Zie over dezen vruchtbaren Lierschen tooneeldichter, van wien echter niets gedrukt schynt, het *Belgisch Museum*, 1844, bl. 311 en volg.

LIEFDENS BEHENDIGHEYD, bestaende in de listige Gelijkweezentheyd eens anders. Antw., Jan Huyssens, 1638, in-4°.

Zie NAAMROL van alle de bekende, zo oude, als hedendaagsche, Nederduitsche, gedrukte, tooneelspelen. Amst., by Hendrik Bosch, 1720, bl. 59.

WILLEM OGIER.

1 *DE SEVEN HOOFT-SONDEN, speels-ghewijs, vermakelyk ende leersaem voorgesteld, door G. Ogier, van Antwerpen.* Amsterdam, voor Michiel De Groot, 1682, in-8°, met platen.

Id. men vindse te coop t'Antwerpen by de weduwe Huysens, 1715, in-8°, met platen.

Zie hier den tyd wanneer Ogier's verschillende spelen op de Antwerp-sche kamer, de *Violiers*, vertoond werden. *Guilzigheid*, 18 oct. 1639. — *Hoovaerdigheid*, 18 oct. 1644. — *Gramschap*, 18 oct. 1645. — *Onkuisheid*, 18 oct. 1646. — *Haet en Nijd*, 18 oct. 1647. — *Traagheid*, 18 oct. 1677. — *Gierigheid*, 18 febr. 1678.

Volgens den *Cat. V. D. Lip*, bl. 241, n° 2905, verschenen reeds *Haet en Nijd*, in 1671, *de Gramschap*, in 1672, beide te Amsterdam, welligt zelve naer vroegere uitgaven.

2 *Belachelijck Misverstant ofte BOERE GECK speel-wijs uyt-ghebeeldt door G. Ogier. Verthoont den 18 october 1680, op de kamer van den Olijf-tack binnen Antwerpen.* Achter beide uitgaven gevoegd.

1845.

20

GEERAERD VAN DEN BRANDE.

- 1 ROSALINDE , hertoginne van Savoyen. Treur-spel. Op den regel :

*Gelijk als voor de zon den dikken mist verdwijnend
Zoo vlied de logen ook, als waarheyds strael verschijnend.*

Gecomponeert door Gerardum Van den Brande. Door de Konstminnende Liefhebbers van den Olyftak vertoond op 't Antwerpsche schouwburg. Tot Gend, by Jan Gimblet, in-8°.

De eerste uitgave is van 1641. Antw., Jacob Mesens; de tweede, Antw., J. B. Jacobs; de derde, Antw., wed. Thieullier. Zie NAAMLYST, 87.

- 2 Klucht van GIELEN LEEPOOG, enz. Antw., J. B. Jacobs, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 87.

- 3 LA GITANILLA, blyeindig treur-spel van Constantia dochter, enz., genoemd het Spaens Heidinnetje. Antw., Jacob Mesens, 1649, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 87.

- DOROTHEA MAGET EN MARTELARESSSE, speelwijs vertoont, enz. Antw., Jacob Mesens, 1641, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 71.

LAMBRECHT DE VOS.

Alle de Werken van Lambertus Vossius, bestaende in seer Aerdige, ende Curieuse dichten, te weten : Hemel-spraecken van den Brughschen H. Bloedt-dagh, van de jaeren 1641, 42, 43 en 44. — Tot Brugghe, ghedruckt by de weduwe ende erffghenaemen van Joannes Clouwet, 1697, in-12°.

BELTRAM SOUSIUS KEMPENAER.

- HARREBAR OVER DEN OPREGTEN EDELDOM tusschen Juno en Pallas, enz. — Brugghe, J. B. en Lucas Vanden Kerchove, 1646, in 4°.

Zie NAAMLYST, bl. 29.

WILLEM VAN DER BORCHT.

W. Van der Borchts ROSIMVDA treurspel, ghespeelt tot eene afscheydt van de Liefhebbers der Rijmerkonste binnen Brussel

op het stadt-huys. — Mitsgaders eene Antwoorde op de vrage (wat of beter is Peys of Oorlog?) uyt-ghesonden van wegghen den Hooft-man van Onse L. Vrouwe Krans-kamer binnen Brussel, in 't jaer 1650, door den selven autheur. — Tot Brussel by Guilliam Scheybels. M. DC. LI, in-4°.

JOHANNES DE CONDE.

DEN LYDENDEN EN STERVENDEN CHRISTUS. Brussel, Guill. Scheybels, 1651, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 93. Het voor my liggend exemplaar is *den tweeden druck. By den autheur verbeterd. Men vindtse te koop, t'Antwerpen by de weduwe Huyssens*, zonder jaartal. Het zal wel hetzelfde spel zyn dat in gemelde NAAMLYST op bl. 165 voorkomt onder den titel: *TEURUSPEL ALLER TREURSPELEN, ofte Jesus Christus lijdende ende stervende voor den Mensch*, door J. C. Antw., w° Joris Willemsen, 1693. C. Meyer, te Gent, gaf er een herdruk van in 1718.

Uit de lofverzen van Lod. Brooman, W. V. D. Borcht, C. De Grieck en N. Meert, blykt dat de dichter nog zeer jong was en licentiaet in de regten.

C. VAN DELFT.

VIRGILIUS MARO, EN MORALITEIT. Antw., 1652, in-4°.

Zie *Cat. V. D. Lip*, bl. 118, n° 2023, onder de tooneelspelen.

NICOLAES GEERAERTS.

Deze dichter schreef voor de Liersche kamer der Ongeleerden, die in 1656 van hem een blyeindend treurspel, *Philantus*, vertoonde. Zie *Belgisch Museum*, 1844, bl. 312.

CLAUDE DE GRIECK.

1 HERAKLIUS, treurspel. Te Brussel voor den autheur, 1650, in-8°.

Zie *Catalogus of Register der Nederlandsche tooneelspel-dichteren, waarin aangewezen word wat spelen door de makers zyn gemaakt, waar gedrukt, en in wat jaar de zelve uitgekomen zyn, enz.* Te Delft, by Pieter Van der Kloot, en te Amsterdam by Barend Das, 1743; waarvan ik kennis draeg langs mynen vriend J. Alberdingk Thijm te Amsterdam.

2 DON JAPHET VAN ARMENIEN, blyspel. Te Amsterdam, by Dirk Cornelisz Houthaeck, 1657, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 104.

- 3 DEN GROOTEN BELLIZARIUS, *treurspel*. In *Nederduitsche vaersen gerijmt door Clavde de Grieck*. Tot Leeuwarden, gedrukt by Gijsbert Sijbes, 1658, in-12°.

Behalve deze uitgave, bezit ik eene andere, voor titel voerende: *DEN GROOTEN BELLIZARIUS, treurspel, in Nederduitsche rijmen gestelt door C. D. G. Op nieuw oversien, en merkelyk verbeterd. Vertoont op d'Amsterdamsche schouwburg*. — t'Amsterdam, by Jacob Lescailje, 1671. Eene derde uitgave verscheen in 1697, te Amsterdam by Lescailje.

- 4 CENOBIA, *treurspel, met de Dood van KAIZER AURELIAEN; door Claude De Grieck, gespeelt op d'Amsterdamsche schouwburgh*. t'Amsterdam, Jacob Lescailje, 1667, in-12°.

- 5 ULYSSES IN 't EYLANDT VAN CIRCE, *oft geen grooter Toovery als Liefde, hofspel*. — Brussel, Jan Mommaert, 1668, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 104.

- 6 SAMSON, *of Edelmoedigen Nazareen, treurspel*. — Brussel, Pieter De Dobbeleer, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 104.

- 7 BOOM DES LEVENS. Brussel, 1670, in-8°.

In bovengemeld Register van V. D. Kloot wordt getwyfeld of dit stuk wel van C. De Grieck zy. De opgave van drukplaats en jaergetal vond ik in den Cat. van V. D. Lip, bl. 235, n° 2824; doch de voorletter C is er, denkelyk by eene drukfout, in eene G. veranderd. Dit nummer bevat ook de twee volgende spelen:

- 8 DEN BETOOVERDEN MENSCH. Brussel, 1670, in-8°.

- 9 DEN GODVREUCHTIGEN PELLEGRIN. Brussel, 1670, in-8°.

JOANNES SERWOUTERS.

- 1 DEN GROOTEN TAMERLAN *met de Dood van Bayazet I, Turks keizer, treurspel*. Amst., 1657, in-4°. — Amst., Broer Jansz Bouman, 1661, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 41 en 136. Ik bezit een exemplaer, waeraen het titelblad ontbreekt; doch uit des schryvers opdragt aen Jacob Hinlopen, oud-schepen van Amsterdam, van den 18 juny 1665, blykt dat dit reeds een nieuwe herdruk was.

Er verscheen nog eene uitgave van te Antwerpen by de wed. Thieulier, onder den titel: *Het Manhaftig segepraal van den grooten Tamerlan*, 1724 (?) Eene andere te Amst. by Izaak Duim, 1745. NAAMLYST, bl. 205.

De heer Blommaert, in de *Nederduitsche Letteroefeningen*, bl. 133 (Gent, 1834), geeft Serwouters onder de Zuidnederlandsche dichters op. Vermoedelyk was hy een te Amsterdam gevestigde Bruggeling. Ik weet anders geen zin te hechten aan het volgende vers:

Soo wijkt mijn Brug aen 't Y geen Roomse Treurtooneelen.

Te vinden in een stukje: *Na het Spel*, gedagteekend 5 september 1657, en dat Serwouters welligt na de eerste vertooning van den *Tamerlan*, ter neder schreef.

2 DEN TROTSCHEN LEO en *Philippus den Goede, koningen van Sicilie*. Amst., by Lescailje. 1688, in-4°.

Zie NAANLYST, bl. 41.

3 HESTER, of de *Verlossing der Joden* Amst., by Lescailje, 1689, in-4°. Ibid., 1667, in-8°.

Zie NAANLYST, bl. 41 en 136.

FRANS GODIEN.

DE KROONINGH DES KEYSERS *uyt-ghebeelt door een bancket toe-ghericht van den Godt Apollo. Waer op ghenoodicht waren verscheyden soorten van Poëten, soo Fransche, Engelsche, Sweet-sche, Beyersche, Spaensche en Ungersche. Elck in 't besonder hunne meyninghe daer van verklarende. Ghecomposeert door FRAN. GODIEN.* — Tot Brussel by Gielis Stryckwant, in-4°.

Achteraen staen twee jaerschriften, waarvan ik hier het eerste overschryf:

Des KILERS Liefsten soon Draecht VaDers Croon (1658.)

Het is het oudste, my bekend, letterkundig gewrocht, waarin het woord *Franskiljon* voorkomt. Op bl. 8 zegt een duitse dichter van zekeren franschen:

Maer siet dién Franskilion, hy is soo licht van hant.

En van Ronsard:

Dién Franskilion steckt oock vol slim en vals bedrog.

NIEUW TREUR-SPEL ENDE VERTOOGH, hoe dat *Lucifers ghesanten door verscheyde middelen van practijck ende kracht de Verkiessinghe des nieuwen Keyzers hebben willen beletten, in 't faveur van hun creaturen, doch te vergheefs. Met een tusschen-klachte van de teghenwoordighe lijdende Kercke, over den onchristelijcken bloedighen Oorloghe der Fransoysen, die de onghe-*

loonighe verkeerde Engelen in 't gantsche Christendom soecken te planten. Dienende tot een af-keeringhe des Gheloofs van Joden, Turcken, Heydenen, ende van alle de nieuwe byghelooven. (Op 't einde) Ghedruckt tot Luyck naer de Cope van Ceulen, ende ghemaect door eenen lief-hebber der Vrede, 1658, in-4°.

JAN LAMBRECHT.

- 1 DE VLAEMSCHE MARCHT, *bly-eyndigh-spel*. Te vinden in den bundel : VLAEMSCHE VREDE-VREUCHT naer een pijnelycke droefheyt door den grouwelijcken Oorlogh, nu verandert in een aengenaeme Peys. Verthoont door Vlaemsche Maeght, Meydroom, Godde-lijcke Vrede-lof, Vorstelijske Minne-lusten ende Conincklijske Bruyloft-dicht. Door J. Lambrecht. In s'Gravenhage Gedruckt by Adriaen Vlack, 1659, in-4°.

Met tusschenspielen.

- 2 J. Lambrechts, RACHEL ofte Thoonneel van oprechte liefde : verthoonende door een Herders-spel, den aerbeyt, ende getrouwe Liefde vanden Aerds-vader JACOB. Ghetrocken uyt het H. Boeck Genesis, C. 27, etc. Ghespeelt binnen Brugghe, op den derden Mey 1659. Voor zijn Hoogweerdigheyt Carolus Van den Bosch, als bisschop van Brugge, ende nu van Gent. Ten bywesen van veel ander Eerweerdeghe, Hooghe, ende treffelike personen.

*Die 't hert vol Liefde heeft,
In Vreucht en Vrede leeft.*

Tot Brugghe, gedruckt by de weduwe van Joannes Clouwet, 1662, in-4°.

Met tusschenspielen.

- 3 BETHLEHEM vertoonende den H. Kersnacht, speelhwijs beschreven. Brugghe, Joos Vander Meulen, 1685, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 32.

GELEIN SCHEPPERS.

- 1 VLAEMSCHE VREDE-FEESTE, *Besonderlick ghehouden ende vertoont door die van Brugge ende 't Collegie 's Landts van den Vrye, in de triomphelike vieringhe en vreughts-lof op Mars sterfdach, mits de publicatie van den langh-verwachten pays*

tusschen beyde de katholijcke kroonen van Spaignen en Franckrijck, ontstaen door het koninglick houwelick : uytghestemt door den hemelschen Mercurius aen de Hoogh-moghende Opper-leden 's Landts van Vlaenderen, Ghendt, Brugghe, Ipre, en 't Vrye, door verscheyden ghedichten en blye ghesanghen. Ghecomponeert by GHELEYN SCHEPPERS tot Brugghe. — Te Brugghe, by Lucas Van de Kerchove, 1660, in-4°.

Dit stuk van 11 bladzyden begint met de klagte van *Mars liggende op zijn doot-bedde*.

- 2** *Ghy siet hier de LANCK-VERHOOPTE KERMISS-FEEST VAN BRUGGE, herstelt tot blijdschap derselve beroemde Mari'-stede, om te vereeren het alder-hoogh-weerdighste dierbaer vergoten H. Bloedt Jesu Christi, omghedraeghen op den derden meye 1670. Nu verciert met verscheyde t'Samen-spraecken ende Liedekens, naer het leven ghetjeft ende afgebeeldt, door Reusen, Fortuyn, Balletten, Pellicaen, Hemel en Helle. In rijm ghestelt door GHELEYN SCHEPPERS.* — Te Brugghe, by Lucas Van de Kerchove, 1670, in-4°.

FR. GUILJELMUS ZEEBOTS (PASTOR).

- 1** *DE HISTORIE VAN DEN ZUIVEREN PATRIARCH JOSEPH, nopende zijne onnoosele Verdrukkinge, wonderlijke Verlossinge ende eerelijke Verheffinge, enz., in 3 bedrijven.* — Loven, wed. Bern. Maes, 1661, in-8°.
- 2** *DEN BLYDEN KERSNACHT, ofte de Geboorte Christi onzes Zaligmakers, mitsgaders merkelykste dingen als dan geschiet, in 3 bedrijven.* Loven, wed. Bern. Maes, 1661, in-8°.
- 3** *HET LEVEN EN DE MARTYRIE VAN DEN H. ADRIANUS, in 3 bedrijven.* — Loven, wed. Bern. Maes, 1661, in-8°.
- 4** *HENDRIK DE VIII, koning van Engellant, enz., in 5 bedrijven.* — Loven, wed. Bern. Maes, 1661, in-8°.
- 5** *HET DROEVIG LYDEN EN DE BITTERE DOODT VAN DEN HERRE CHRISTUS onzen Zaligmaeker, enz.* — Loven, Guiliam Stryckwant, 1687, in-8°.

Over deze vyf stukken zie NAAMLYST, bl. 150.

ADRIAEN PEYS.

- 1 *Hatelijke Liefde van den Gotschen NORAN ende JULIA, Treurspel door Vertooningen.* Antw., Martinus Verhulst, 1661, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 127.

- 2 *AMPHITRION, bly-eindend spel*, 1661.

Zie *Naamrol der Nederduitsche tooneelspellen, by een verzameld en nagelaeten door Mr J. Vander Marck, ens.* Leyden, 1774, waarvan ik kennis draeg lange den reeds gemelden heer Alberdingk Thijm. Eene tweede uitgaef van den *Amphitron* verscheen in 1670.

Dit zal hetzelfde spel zyn als hetgene dat in 1730 te Amst. by David Ruarus uitkwam, onder den titel: *JUPITER EN AMPHITRION, of de twee gelijke Sosiaas. Blyspel*; althans is dit laatste eene vertaling van Molière's stuk.

- 3 *DE NACHTSPOOKENDE JUFFER, blyspel.* Amst., Jacob Lescailje, 1670, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 127. Volgens de zoo even genoemde *Naamrol*, bestaat er eene uitgave van 1696.

- 4 *DE GETROUWEN HARDER, Harders- en Harderinnenspel.* Amst., Jacob Lescailje, 1671, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 127.

- 5 *SCAPYN. Blyspel.* Amst., erve Lescailje, 1680, in-8°.

Zie NAAMLYST. Eene tweede uitgave by dezelfde is van 1696. Ik bezit den *derden druk* dezer berymde vertaling van Molière's *Fourberies de Scapin*. Te Amst., by de erfgen. van J. Lescailje en D. Rouk, 1727.

- 6 *TARTUFFE.* 's Hage, 1733, in-8°.

Zie Cat. V. D. Lip, bl. 242, als mede *Naamrol van alle bekende, zo oude, als hedendaagsche, Nederduitsche, gedrukte Tooneelspeelen.* Te Amst., by Hendrik Bosch, 1720, bl. 89. In den Cat. van V. D. Kloot wordt er aen getwyfeld of deze vertaling van Peys zy; en de *Naemrol* van V. D. Marck geeft ze niet op onder Peys, wel eenen *Tartuffe* van Rendorp.

- 7 *D'ADVOCAT ZONDER STUDIE.* Amst., Michiel De Groot, 1680, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 127.

- 8 *Klucht van den GEMARKE TE ROUW.* Amst., Michel De Groot, 1680, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 127. Eene tweede uitgave verscheen in 1685.

9 *Kluchtspel van HET GEDWONGEN HOUWELIJK.* Amst., Michiel De Groot, 1680.

Zie NAAMLYST. Een herdruk verscheen in 1682, by denzelfden en wed. Gysbert De Groot.

10 WENSESLAUS.

Zie *Naamrol* van Hendrik Bosch. In den Cat. V. D. Kloot wordt er aen getwyfeld of dit stuk wel van Peys zy. Ik heb het origineel HS. (toehoorende aen den heer Willems) voor my liggen. Het is voorafgegaen van een door A. Peys berymde *Opdracht aen den seer Edelen en Constlievenden Heere Mijn Heer Don FRANCISCO SUASSO*, Baron d'Avernes. Op de laatste bladzyde staet, doch van eene andere hand, het jaartal 1687.

11 *DE TOOVERYEN VAN ARMIDA, of het Belegerde Jerusalem, Treurspel.* Amst., wed. Gysbrecht De Groot, 1695, in-8°. Herdrukt in 1697, by de erve Jacob Lescaillje.

Zie NAAMLYST, bl. 127. Ik bezit een derden druk, onder den titel: *DE TOOVERYEN VAN ARMIDA, treurspel door A. Peys. Met konst- en vliegwerken.* t'Amsterdam, by David Ruarus, 1732. Jonckr Van den Brant, in de voorrede van zyn *Verweirde Sothuis van Antwerpen*, zegt spottenderwyze dat Peys « al de frayicheden van den REINOUT EN ARMIDA niet in een deel heeft kunnen begrypen, » waeruit men zou moeten opmaken dat hy een vervolg op dit treurspel schreef. Doch in de *NaamlYST*, bl. 128, staet de REINOUT IN HET BETOOVERDE HOR, *zynde het gevolg van Armida*, aengeteekend voor het werk van Pluimer. Dit laatste stuk, waervan de bewerking toch aen die van het vorige gelykt, werd op het laetst der XVIIIe eeuw te Gent, by Kimpe, nagedrukt.

12 *DE LIEFDE VAN JUPITER EN SEMELE, Treurspel.* Amst., erve O. B. Smient, 1699, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 127.

13 *DE MAELTIJD VAN DON PEDROS GEEST, of de Gestrafte Vrijgeest. Treurspel.* Amst., erve O. B. Smient, 1699, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 127.

14 *BURGERLIJKEN EDELMAN, Kluchtspel.* 's Gravenhage, Levyn Van Dyk.

Zie NAAMLYST, bl. 127.

15 *DE VROUW RECHTER EN PARTY VAN HAAR MAN; Blyspel.* Te Amsterdam, by Izaak Duim, 1746.

Zie *Naamrol* V. D. Marck.

16 MINNELIJKE HAAT.

Zie *Naamrol* van Hendrik Bosch, bl. 65.

17 STANDVASTIGE MINNARES MET DE DOOD VAN TANCREDO, Treurspel. Amst., erf. O. B. Smient, 1690.

Zie Cat. van V. D. Kloot. Volgens de *Naamrol* van V. D. Marck behoort dit spel aan Frans Groen. Ook volgens de *Naamlyst*; maer deze schryft tevens *De Tooveren van Armida* aan laetstgemelden dichter toe.

18 STILICON.

Ik weet niet of dit stuk ergens nog bestaat. In de vorige eeuw verscheen wel in Holland eene vertaling van Corneille's treurspel, in blyeindend-spel veranderd; doch de verandering er aan toegebragt, komt niet overeen met degene door Peys gemaakt.

Even min weet ik wat er geworden is van de twee volgende stukken.

19 ARTEMINIA.

20 PALAMÉDES EN LISMENE.

Zie de voorrede van *Het verweirde Sothuys van Antwerpen*, door jonk^r H. F. Van den Brant.

ROELAND VAN ENGELÉN.

1 DEN KONINK VAN NAPELS, ofte in *Wanhooop, Hoop*; speelwys vertoont op de Kamer van de gilde van Sinte Lucas. Te Antwerpen, by de wed. Thieullier.

Zie *NAAMLYST*, bl. 211.

2 PASTOR FIDO, verduyts, in-4°.

De door my gebezigde exemplaren dezer twee spelen van R. V. E., missen elk zyn titelblad. Beide stukken zyn voorafgegaen van hetzelfde voorberigt: *Aan den onverdeelden leser over de redenen di my bewegen te-letten op mynder Mouder-taal de spellingh of ORTHOGRAFIE*; als mede met hooch verlof van niit naar gedrukt te worden, ofte de gedruckte in andere landen, niit te mogen verkopen onder 't gebiit des Koninks van Spanien.

ANTONIO FRANCISCO WOUTHERS.

1 DE HEILIGE GENOVEVA, ofte *Herkende Onnooselheit*, blyeinde-treurspel. Antwerpen, Godgaf Verhulst, 1664, in-4°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 51. Dit spel werd nagedrukt te Amster., by J. Lescaillje, 1666, in-8°; onder den titel: *DE STANDVASTIGE GENOVEVA, of her-*

stelde Onnooselheid; te Amst., by J. J. Bouman, 1672, nogmaels by Lescaillje, in 1708. Ongetwyfeld is dit hetzelfde spel, als hetgene dat in 1716 te Gent by C. Meyer uitkwam, onder den titel: *DE HETLIGE GENOVEVA ofte herstelde Onnooselheyt. Bly-eyndig treurspel. In desen laesten Druck vermeerdert. Met de uytlegginge van ider vertoog, verciert met musieck. Gelyck het selve voor de eerste mael vertoond is geweest op het Gentsche Speel Tonnel in den jaere 1716*, in-12.

In bovengemelde *Naamlyst*, bl. 149, staet van Wouters aengeteeekend een *Korte inhoud van de standvastige Genoveva, of herstelde Onnooselheid, treurspel*, voor den autheur.

2 DE TWEE GELIJKE SCHIPPERS, klucht. Antw., J. B. Van de Cruys, 1675, in-8°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 149.

3 STRIJF VAN DE MIN EN HET GELUK.

Zie *Naamrol* van H. Bosch, bl. 88.

TRIUMF VAN DEN KONST-WINNENDEN APOLLO. *Op-ghedraghen aen de seer Edele ende Eer'-weerdighe Me-vrouwe, Me Adriana Heylinck, abdisse van het vermaert klooster der Vrbanisten, binnen de stadt van Gent, vierende solemnellyck hare blyde Feeste van Jubilé van 50 jaren haerder Professie in de H. Ordre, den xxi september M. DC. LXIV.* Tot Brussel, by Guilliamb Scheybels, in-12°.

Achter de opdragt teekent de schryver met de voorletters F. F. B. M. B.

DE VERLIEFDE STIEFMOEDER, of de Gestrafte Bloedschande. Treurspel. Antw., Marcelis Parys, 1665, in-8°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 166.

DEVOTIE VAN EUSEBIUS TOT HET H. KRUYD. Treurspel. Brussel, Pieter Dobbeleer, 1665, in-8°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 155.

DEN MOSCOITSCHEN KNETS, dat is, den grooten krieg van Moscovien, blyeyndig treurspel. Brussel, Pieter Dobbeleer, in-8°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 160.

VOLMAEKTEN RIDDER, Treurend Hofspel. Brussel, Pieter Dobbeleer, in-8°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 168.

CORNELIS DE BIE.

Daer het *Belgisch Museum* (1840, bl. 283 en volg.; 1841, bl. 460 en volg.) de volledige titels heeft opgegeven der meeste van De Bie's trouwen kluchtspelen, zal ik my thans vergenoegen dezelve kronologisch, met enkele teregtwysingen, aen te duiden.

- 1 CLUCHE van een mislukt *Overspel*, enz. *Verthoont binnen Lier den 22 en 23 july 1669*. Antw., by J. Mesens.

- 2 GEWILLIGE VERDULDIGHEIT. Antw., 1670, in-4°.

Zie *Cat. V. D. Lip*, bl. 116.

- 3 DEN HEYLIGEN RIDDER GOMMARUS, *patroon der stad Lier*. Antw., by G. Van Wolschaten, 1670.

- 4 ARMOEDE VAN DEN GRAVE FLORELLUS, *of 't Lyden zonder Wraak*. Antw., G. Van Wolschaten, 1671. Met het portret van De Bie, in-4°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 7.

- 5 DE KLUCHT VAN DEN SUBTIELEN SMIDT, *passende op de vindinge van het maatgesang*. Antw., J. Fr. Grabbens, 1671, in-4°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 9.

- 6 ALPHONSUS EN THEBASILE, *ofte herstelde Onnooselheyt. Tragie-comedie*. Antw., J. Mesens, 1673, in-4°.

- 7 DE CLUCHE VAN DEN VERDRAAYDEN ADVOCAET. Antw., J. Mesens, 1673, in-4°.

Deze klucht heet in de *NAAMLYST*: *Kluchtige behendigheit van twee Beurse-snijders, die wy noemen Hans Tromp, en Neel Albedrijf, enz.* Antw., J. Mesens, 1673, in-4°.

- 8 KLUCHT VAN ROELANDT DEN KLAPPER (uit het spaensch van Lopes de Vega). Antw., G. Van Wolschaten, 1673, in-4°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 8. Willems geeft een anderen druk op van 1702.

- 9 TREURSPEL VAN DE HEILIGHE CECILIA, 1673.

Volgens den *Cat. V. D. Lip*, bl. 116: is dit spel gedrukt te Antw. in 1671.

- 10 CLUCHE VAN JAN GOETHALS. Antw., wed. Thieullier, in-8°.

- 11 **CLUCHTE VAN DEN JALOURSSEN DIEF.** Antw., G. Van Wolschaten, 1674, in-4°.

Volgens den *Cat. V. D. Lip*, is er van deze klucht eene uitgave van 1653. Op het bezichtigd exemplaar waren de vyf eerste bladen geschreven. Zie aldner bl. 115.

- 12 **DEN GROOTEN HERTOGHE VAN MOSCOVIEN, bly-eyndigh Treurspel.** Antw., J. Mesens, in-4°.

- 13 **Geweldige Heerschappye van den Onrechveerdigen BORIS, gedempt en gestraft door Demetrius, enz.** Antw., J. Mesens, 1675. Met pl. en tusschenspielen, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 8.

- 14 **HET GODDELIJCK RANTSOEN (LIJDEN DES HEEREN) 3 deelen, zynde ieder deel een byzonder spel, in 5 bedryven. Te Lier, voor den autheur, 1687, in-4°.**

Zal zeker wel hetzelfde werk zyn als het *Treurspel van het Bitter lijden Christi*. Zie NAAMLYST, bl. 8.

- 15 **DEN VERLOREN SONE OSIAS. Te Lier verthont, 1678.** Antw., J. Mesens, 1689, in-4°.

- 16 **CLUCHT VAN LAUW SCHEURBIER en Houtharnas zyn wyf, enz.** Antw., J. Mesens, 1689, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 8.

- 17 **CLUCHT VAN DE BEDROGHEEN GIERIGHEIT in Judas, en de Bedroghen Vrientschap in Pilatus.** Antw., J. Mesens, 1694, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 8.

- 18 **DE VERLICHTE WAERHEIT van Godts vleesch-gheworden woordt in de geboorte Christi.** Antw., J. Mesens, 1700, in-4°.

In de NAAMLYST staat te Lier 1700.

- 19 **Het Vlaensch Masker van COLONEL SPINDELER, archlistelijck ontdekt aen de lichtveerdige Françoisen door Oniati, borge-meester van Brugge, anno 1658.**

Te vinden in CORNELII DE BIE *Nederlants schouburgh oft Speel-tooneel, waervan slechts den vierden boeck* (Antw., J. Mesens, 1700, in-4°) bekend schynt.

- 20 DE HEYLIGHE EUGENIA, *blyeyndigh treurspel*. Antw., by C. Pannes, 701, in-4°.

Tusschen elk *uytkomen* eenige zedelyke aanmerkingen of sinnebeeldige versjes, zegt Willems, *Belg. Mus.*, 1840, bl. 285. De NAAMLYT geeft dit spel op, als gedrukt in 1702 by Pannes, en verdeeld in twee deelen of spelen. Zie dezelve, bl. 5.

- 21 DE BESCHERME SUYVERHEIT IN DE TWEE HEYLIGE THEODORA EN DIDYMUS. *Treurspel*. Antwerpen, by H. Thieullier, 1702, in-4°.

- 22 KLUCHTE VAN HANS HOLLEBLOCK, *willende syn geuzen predikant, sonder verstand*. Brussel, by George De Backer, 1702, in 4°.

- 23 HET LIGTVEERDIGE PLEUNTJEN EN GIJS SNOFFELAER, *of de Occasie maakt den dief*. Kluchtsp. Antw., wed. Thieullier, in-8°.

Zie NAAMLYT, bl. 84.

- 24 *Clucht-wijse comedie van de Mahometaensche slavinne SULTANA BACHERACH*. Vertoond te Lier den 15 oct. 1698. Gedrukt 1702, in-4°.

Volgens den *Cat. V. D. Lip* was deze klucht reeds gedrukt in 1701, te Antwerpen. Zie aldaer bl. 115.

- 25 *Leer-gierich ondersoek der verlichte duysterheyten en weet-lievende kennis der waarheyten, bewezen in 't Rooms Christen gheloof door den heylighen EPICTETUS en den seer edelen en overschoonen ACTEON*. Bly-eyndich treurspel, in-4°.

Volgens den *Cat. V. D. Lip* is dit stuk gedrukt te Antwerpen in 1706.

- 26 WRAAK VAN VERBRACHTTE KUYSHED, *bewezen in 't ramp-salig leven vande prince Theocrina onteert vanden ontuchtigen en bloetgierigen Amurath en van haer wraak-lustigh vermoort*. *Treurspel op den sin* :

*Wie quaet met quaet beloont syn eygen straf ontmoet,
En valt in erger quaet als hy een ander doet.*

door CORNELIO DE BIE. Gedrukt in 1706, in den bundel *Echos Weder-klanck*.

De eerste bladzyde van het voor my liggend exemplaar van dit spel draegt het getal 41, en behoort zeker tot bovengemelden bundel, even als de volgende klucht, die met bl. 259 begint.

27 *Klucht van den Nieuw-gesinden doctoor, meester* **QUINTEN-QUACK**,
en **CORTISAAN** *sijnen bly-geestigen knecht*, in-4°.

28 *Kluchtwyze comédie van den* **RAMPZALIGEN MINNAER**. Antw.,
wed. Coenraed Pannes, 1707, in-4° en in-8°.

Zie **NAANLYST**, bl. 8 en 84.

29 *Kluchtwyze commedie van de* **ONTMASKERDE LIEFDE in schijn en**
weerschijn van Bedrog. Antw., by C. Pannes. 1708, in-4°.

30 *Klucht van het* **BEDRIEGELIJK MAL**. Lier, 1710, in-4°.

Zie **NAANLYST**, bl. 8.

Van de volgende stukken van De Bie is het my niet gelukt het tydstip
van vervaerdiging of uitgave te ontdekken.

31 *De comédie der* **LIERSCHE FURIE, of de kettersche verradery op**
den 14 october 1895.

32 *De klucht van den* **BEDROGEN SOLDAET**.

33 *De klucht van den* **STOUTEN BOER of gheveynsten Auditeur**.

34 *De comédie van* **MAS ANIELLO in de beroerte van Napels, genoemd :**
Op en Nedergangh van 's Menschen leven.

35 *Blyeyndich treurspel van de* **GRAVINNE NYMPHA EN CAREL, HERTOOG**
VAN CALABRIEN, of Wraak-lustige Liefde.

36 *De klucht van de* **RAMP-SALIGHE LIEFDE in den Ongetrouwen Min-**
naer.

Misschien hetzelfde stuk dat onder n° 28 voorkomt.

37 *Het droef-eyndich toch geluck-saligh Treurspel van de twee hey-*
lighe martelaren **CRISPINUS en CRISPIANUS, of Standvastighe**
Lijdtzaamheyt.

38 *De klucht van den Bedroghen Duyrel der Onkuysheyt en den*
deep (dupes?) makenden Geusen predicant in 't spelen met
de kaart.

39 *De comédie van* **APOLLONIUS en HILDEBERTUS, twee verliefde min-**
naren van edel geslacht, of de Verloren Gelegentheyt.

40 *Het spel van de* **HELSCHE FURIE**.

41 *Het spel van* **THEBASILE en FELICIA**.

42 *Het spel* VAN DE H. THEODORA.

43 *Het spel* VAN DEN H. PROPHEET JOB.

44 *De klucht van madam* SACATRAP.

Zie Belg. Mus., 1840, bl. 286 en volg.; 1841, bl. 461.

45 RANSOEN.

Zie Cat. V. D. Lip, bl. 115, n° 1976.

BARBARA OGIER.

Ik twyfel of de twee volgende treurspelen van haer gedrukt zyn.

1 DE DOOD VAN CLYTUS.

2 PANTHERA.

Lamorlet in zyn *Ontwaekte Poesie*, laet Apollo van deze dichteres zeggen :

Een maget die uut jonst

Apollo heeft vereert met Pronck-stuck van haer konst :

't Geen g'hebt gesien vertoont in de getrouw Panthea,

Op het GENAED' Tonneel in veersen sonder weerga.

Dit treurspel was dus vóór den 18 oktober 1677 op den Antwerpschen Olyfstack vertoond.

3 *Vervellecominghe op de Saele van Pictura aen den Keurvorst Maximiliaen, hertog van Beyeren. t'Antwerpen, Godgaf Verhulst, 1693, in-4°.*

Zie Willems Verhandeling, II, bl. 148, en NAAML., bl. 37.

4 DON FERDINAND oft *Spaenschen Sterrekyker. Blyspel : verthoont op de saele der vereende Consten geseyt S. Lucas gulde. Ende uyt-gewerckt door de Lief-hebbers van den Olyfstack binnen Antwerpen den 21 oktober 1714, in-8°. Men vintse te coop, t'Antwerpen, by Joannes Paulus Robyns.*

De heer Willems, in zyne *Verhandeling over de Nederduitsche Taal- en Letterkunde*, opzigtelyk de zuidelyke provincien der Nederlanden. D. II, bl. 130, geeft dit blyspel op voor een gewrocht van Willem Ogier, Barbara's vader : anderen beweren dat het uit de pen onzer dichteres gevloeid is. Voor beide gevoelens bestaan tot nog toe geene vaste bewyzen. Willem stierf den 20 february 1689, vyf en twintig jaren voor dat *Don Ferdinand* op de Antwerpsche schouwburg vertoond werd. In

den twyfel, plaets ik het stuk onder de werken van haer, wier vermoedelyke leeftyd het naest aen den tyd der vertooning grenst.

WILLEM BASELER.

ZEGENPRAEL DER ONWINBARE KERCKE, *gegrondtvest op den onbrekelycken pilaer der diep-verholentheyt van het Waerachtigh Lichaem en het Waerachtigh Bloedt van Godt mensch geworden: Berustende in schyn van Broodt en Wyn. Op de dry-hondert-jarige feeste van het H. Sacrament van Miraeckel, by de Eerw. PP. Augustynen binnen de stadt Loven. Door Guiliam Baseler. Tot Loven, by Adriaen De Witte, 1674, in-4°.*

LAMORLET.

ONTWARCKTE POESIE, *uyt-ghebeeldt in den triumphierenden Olyf-tack: als voor-reden speel-wys verthoont tot Antwerpen, op de Redenrycke Camer van S. Lucas gulde, vervoeght met denselven Olyf-tack. Eerstmael op den 18 octobris 1677. — In s'Gravenhage, by Cornelis De Groot, boekverkooper, in den Grooten Bybel, 1677, in-12°, van 16 bl.*

De dichter stelt achter aen het stuk enkel zyne kenpreuk: *Elck heeft syn deel*; maer een lofversje van W. Ogier, vooraen gesteld, eindigt als volgt:

*Soo voegt oock by elckaer
De lauwer en d'olyf, op 't hooft van LAMORLET.*

Dit voorspel was hetgene van Ogier's *Traagheid*, die wy reeds zagen dat op den 18 oct. 1677 vertoond werd.

JONK^r HERMANNUS FRANCISCUS VAN DEN BRANT.

1 BELA, *Prins van Hongaryen, Treur-spel, gherymt door jonr Hermannus Franciscus Vanden Brant. t'Amsterdam. Gedrukt by Broer Jansz Bouman, 1678, in-12.*

Dit stuk werd op den 18 january 1678 te Antwerpen vertoond.

2 HET VERWEIRDE SOTHUYS VAN ANTWERPEN, *gherymt door jonr Hermannus Franciscus Van den Brant. t'Amsterdam, gedrukt by Broer Jansz Bouman, 1678, in-12.*

3 DE HELLEVAERT VAN DEN GROOTEN VIZIER, *Klucht. Amst., Albert Magnus, 1684, in-8°.*

Zie NAAMLYST, bl. 88.

- 4 EERTIJD, MAER EN TEGENWOORDIG. *Kluchte, gerymt door jonkh^r Hermannus Franciscus Van den Brant, eenen van het konstgenootschap Acta viros probant, in' het jaer 1689 binnen Antwerpen (vertoond) ende op nieuw oversien in het jaer 1689 op den 7 juny.*

Thans door my uitgegeven, naer het HS. aen den heer Van Duyse toebehoorende.

5 BARRABAS DE RYKE JOODE VAN MALTA.

Zie *Naamrol* van H. Bosch, bl. 9, alwaer de schryver staet opgegeven J. H. V. de Brande, wat ik verklaer door jonk^r Herman V. D. B.

- BLYEINDIGE BELGICA, *tot Verheffinge van 't Heilig Sacrament des Autaers, ende tot vernietiging der Ketteren, enz.* Antw., Gillis Verhulst, 1679, in 4°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 72.

283 BALTHASAR WILS.

- 1 DE MANMOEDIGE OLIMPIA, *ofte verlost Romen, vertoont op 't schouwburg de Camer des H. Geest [Olyftak] te Antwerpen.* Amst., Michiel De Groot, 1680, in-4° en in-8°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 51 en 148.

- 2 GELUK DOOR ONGELUK, *ofte bedrogen Dienstknaepen, vertoont op den Olyftak te Antwerpen, enz.* Amst., Michiel De Groot, 1682, in-8°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 148.

- 3 DEN VERLIEFDEN PERIANDER, *ofte de veranderlyke Liefde, vertoont op den Olyftak te Antwerpen.* Antw., wed. Thieullier, in-8°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 148. — Een herdruk verscheen te Brugge by Pieter Van Pee, 1688. Zie den Cat. V. D. Kloot.

CORNELIS WILS.

- 1 DEN GROOTEN EN ONVERWINNELIJKEN DON QUICHOT, *of den ingebeelden Ridder met zijn schiltknaep Sanche Panche.* Amst., Michiel De Groot, 1682, in-8°.

Zie *NAAMLYST*, bl. 148.

- 2 **BONJAN EN SANDERIJN**, *klugtspel, of tweede deel van den Verliefdten Periander*. Antw., wed. Thieullier, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 148. De *Cat. V. D. Kloot* geeft als drukker van dit stuk op J. B. Vander Kruys, te Antwerpen.

JACOBUS DUARTES.

- WEERDIGEN GUNSTELING** verthoont op de Antwerpsche schouwburg. Amst., Gerrit Ewouts, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 18.

FR(ATER) P. CORNELIS JONGH.

- EEN DEVOOT SPEL van de negen Chooren der Engelen**, omhelsende te samen den val van Lucifer, enz. Vertoont tot Antwerpen, 1680, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 70.

PHILIPPUS CLAUDIUS BAZUIL.

- 1 *Blyeindend treurspel, van HET LEVEN EN WONDERE DADEN VAN DEN H. ROMBOUT, Aertsbisschop van Dublin, Bekeerder, Maertelaer en Voorspreker der Stad en Provincie van Mechelen; in zyn negenste Guldejaer, vertoond op 't schouwburg in july 1680.* Mechelen, Jan Jaye, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 6.

- 2 **DROEVIGE TRAGEDIE**, enz. Antwerpen, in-4°.

Zie *Cat. V. D. Lip*, alwaer des dichters naem geschreven staet P. C. Basuel, wat welligt de regte spelling zyn zal.

- HET VERLOSTE NIEUWPOORT van de Belegering geschied 1489, speelwijs vertoont binnen deselve stadt, op den 24 en 30 juny 1681, enz.** Brugge, Max. Clauwer, 1681, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 69.

- BRUSSELSCHE HEERLYKHEID, ofte honderdjarige jubilé van het Allerheyligste Sacrament van Mirakel**, enz. Brussel, Eug. Henr. Frick, 1685, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 188.

PETRUS FRANCISCUS DE SMIDT.

HONDERTJAERIGE JUBILÉVREUGT *bewezen in Antwerpen, ter oorzaken van de Herstellinge des Geloofs in 't jaer 1585, enz. met alles wat daer toe behoort, zoo vertooningen als meenigte platen.* Antw., Hier. Verdussen, 1685, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 42.

JOHANNES ELINX.

TOONEEL DER ONGEBREYDELDL LIEFDE *vertoonende met zegepraal van een blyd'eynde Spel, naer druck geluck, in jaertellende vaersen gesteld door JOANNES ELINX en verthoont door de tuchtige Constliefshebbers der Redenlycke Gulde van S'-Jan, geseyt de Peene, 22 february 1688. Te Mechelen, by Jan Jaye.*

Zie Willems *Verhandeling*, II, bl. 147, en *Naamlyst*, bl. 70, die eene uitgave opgeeft in-4°, van 1685 by denzelfden drukker verschenen.

VAN DER PLANCKE.

NIEUWE JUBILÉ VAN DE STADT BRUGGE, *speelwoyze gecomponeert, enz.* Brugge, 1686, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 38.

FRANS DE MEULENAERE.

NIEUWE VOLDICHTE REUSENSpraecKE DER STEDE VAN BRUGGE, *enz.* Brugge, 1687, in-4°.

Zie NAAMLYST, bl. 38.

GEEST VAN Mr BROER CORNELIS VAN BRUGGE *verrezen, enz.* Brugge, 1688, in-8°.

Zie NAAMLYST, hl. 156.

GEKLAKTEN ADVOCAT, *of Beschimpten Plukvogel, Klugtspel in 't muzyk.* Antw., wed. Marcelis Van Parys, 1695, in-8°.

Zie NAAMLYST, bl. 156.

J. DROOMERS.

1 IDONEA, *dochter van Lotharius konink van Frankryk. En LIEDE-
RYK DE BVK eersten Forestier van Vlaenderen Bly-eyn-
dende trevrspeel. door J. Droomers Voor de eerste mael op
de Brughsche Schauw-Burgh verthoont, door de Lief-hebbers*

van de Nederduytsche Poësie, den 14 februarij 1696. Tot Brugghe, by Franciscus Van Heurck, in-8°.

Herdruckt, met veranderingen, by C. Meyer te Gent; te Ypre by J. F. Walewein, ook met veranderingen, doch niet dezelfde. De uitgave by Van Paemel, te Gent, is het getrouwest aen het origineel gebleven.

- 2 *De Langh-geWenChte VernleVVYnge Der VreDe-VreVght. Vertoont en uytgesproken op de Brugsche Kermis door Reusen, Reusinnen, Ballet-waeghen, Vier Aimins-Kinderen, Koningh Carel, Fortuyne, Pellicaen, Parnassus-Bergh, Hemel en Helle-waghens, Ter ghedachtenisse van het Alderheylygste BLOEDT JESU CHRISTI. OnDer het WYsLYCK en VoorsienIgh bestIer Van MYn heer pIeter neYts, thesaVrier Van BrVgghe. Tot Brugghe, ghedruckt by Ignatius Van Pee, in-4°, bl. 24, met muzyk.*

In de Opdragt « aen Burgemeesters, Schepenen en Raden » van Brugge, teekent de schryver: J. Droomers 3 mey 1698.

P. SMIDTS.

- 1 *Sapiens supra Fortunam. Vertoont in den Fortuyn trotserenden EUSTACHIUS altyt seghen-praelenden veldt-heer der Romeynen. Treur-spel. Ten tonneel ghevoert binnen Brugge ten jaere 1697 en 1727. Opgesteld door H^r P. SMIDTS Licentiaet in de Medecynen. Tot Gent, by Cornelis Meyer, in 8°.*

Volgens de NAAMLYST; bl. 137, is de oorspronkelyke uitgave van 1697, te Brugge, by Fr. Van Heurck.

- 2 *DE DOOD VAN BOETIUS of den Verdrukten Raedsheer. Treur-spel. Gemaekt door Myn Heer SMIDTS, beroemt Genees-Heer binnen Brugghe. Tot Ipre, by Th. Frans Walwein, 1770, in-8°.*

De NAAMLYST geeft een anderen herdruk op van 1743, te Brugge, by Gillis Annoy, in-8°.

- DE MARTELIE DER SEVEN MACHABE'EN, van hunne moeder Salamone ende Eleazar, Treur-spel. Op-ghedraghen aen d'Alderheylyghste Maghet ende Moeder Godts Maria, koninghinne der Martelaren, aen-gheroepen onder den titel van Onse L. Vrouwe van Bystandt, door de Liefhebbers van het H. Cruys-vindinghe, met by-schrift: Fulget Crucis Myste-*

rium. *Verthoont binnen Brussel den 13 october 1697. Tot Brussel, by Zacharias Bettens, in-4°.*

JAN DE GRIECK.

HET BRUSSELS KLUCHT-TOONEEL. *Bestaende in verscheyde eerlycke bly-spelen: vermaeckelycke historien: natuers verborgentheden: ende meer andere Dinghen, weerdigh om lesen. Tot Amsterdam, 1700. Ende oock te koop tot Brussel, by Joan De Grieck, in-12.*

De bly- of kluchtspelen, aen J. De Grieck toegeschreven, in dezen bundel vervat, en elk met een afzonderlyken titel prykende, syn :

1 DE GHEDENPTE HOOGH-MOEDT, ofte hoovaerdige bedroghe Maeght. Droef-eyndende Bly-spel. Met een

2 VOORSPEL over het bekomen van een langhgewenschten PRYS: ghesloten in den jaere 1697. Dienende tot Intrade, ofte Gordyn-openinghe, van ons eerste OPERA, met naemen de GHEDENPTE HOOGH-MOEDT.

3 Klucht van de GHEDWONGHE GRIET. Af-ghe-maelt ende vertoont nae de spreucke :

*Al-waer de Spin-rock dwinght het Sweerd,
Daer staet het quaelyck met den Weerd.*

4 DEN UYT-GHETAPTEN KOOP-MAN ofte mis-luckten Dragonder. Klucht-wys vertoont op de Brusselsche Tooneel-burg.

5 Klucht-spel van MEESTER COENRAEDT BIER-BORST, Heer van Kannen en Pinten :

*Een Koop-man die 't hem niet verstaet :
Een Bier-sack die staegh drincken gaet :
Een Gheck die wilt, dat niet kan wesen :
Dat die syn ryck, is noyt ghelesen.*

6 DEN DOLENDEN PELGRIM. Ons ver-toonende door synen val ende op-staen : des Menschen leven niet anders te wesen als een gheduerighen strydt. Tooneel-wys af-ghemaelt, tot spiegel van alle blinde ende wulpsche jonghelinghen.

7 *Het belacchelyck Klucht-spel van LEMMEN MET SYN NEUS.*

*Nieuwt hervormt tot vreught
Der Brusselsche jeugdt.*

Hetzelfde stuk, hier en daer *gemoderniseerd*, met een paar veranderde namen, als *C. V. B. Klucht van Lammert met syn Neus*, gedrukt tot Rotterdam, by Isaack Van Waesberghe, 1641.

Van den hierboven gemelden bundel, getiteld : *Veelderhande geneuchelijke Dichten, Tafelspeken en Refereynen*. Antw., J. V. Ghelen, 1600, geeft de *Naamrol* van H. Bosch, bl. 95, eene latere uitgave op, van 1647 by Paulus Hendriks te Antwerpen. De vier en twintig tafelspelen, er by vermeld, heeten : *Van een Dronke Man en sijn Wyf*; — *Van de bonte Kapkens*; — *Moorkens vel van de quade Wijven*; — *Der Boeren Vastenavondspel*; — *Der Boeren Pater Noster*; — *Hoe een Gesel een Dienstmaegd vrijt*; — *Van den Ouden en Langen Aernout*; — *De Reegel van Aernouts arme broederen*; — *'t Leven van Sinte Reynuyt*; — *'t Leven van Vrouw Laudate*; — *De Pelgrimagie van Sinte Heb Niet*; — *De regte Weg naer 't Gasthuys*; — *Van dat Luytlekkerland*; — *Van Sinte Niemand en sijn wonderlijk Leven*; — *Van de lange Wagen met sijn ligte Vraght*; — *Van drie Gesellen met eener Koecke*; — *Van de Mey ende van de schoone Vrouwen*; — *Van den Abt van Amfra, Heer van Kannenburg*; — *Van Bacchus alder Dronckaerts God*; — *Der Dronckaerts Lied, Benedictie ende Gratie*; — *Van 't arme Bier dat Kranck ende Watersuchtig is*; — *Den Strijt tusschen den Haring en Kabeljaen*; — *Een zotte Vraege ende een wijse Antwoorde*; — *Jan Splinters Testament*.

Ik heb in deze lyst geene stukken opgenomen dan degene, waarvan de schryvers wel zeker tot de XVIIe eeuw behooren. Ik heb dus een groot getal spelen tot de volgende eeuw moeten verschuiven, by gebrek aan genoegzame inlichtingen; ofschoon de heeren Blommaert, Serrure en Willems met de grootste gulhartigheid hunne ryke verzamelingen ter myner beschikking gesteld hebben: waer over ik hier myn drie vrienden den opregtsten dank betuig. De volgende lyst van tooneelstukken, in 1716, by Cornelis Meyer, te Gent verkrygbaer, moet gewis verre voor het grootste gedeelte uit spelen bestaan, tot de XVIIe eeuw behorende.

TRAGEDIEN. — *Den Lydenden Christus, of spel van de Passie.* — *De Geboorte Christi.* — *Joseph den Droomer.* — *Judith en Holofernes.* — *Lazarus en den ryken Vreck.* — *Martelie van de H. Agatha.* — *Iphigenie ofte Orestes en Pilades.* — *Zegen-prael van keyser Carel den VI, ofte Nederlaeg van*

Achmet den III Turkschen sultan. — Nederlaeg van Hannibal. — Scevola. — Edelmoedige Liefde van dom Louis de Vargas. — Carel Stuart of rampsalige Majesteyt. — Thomas Morus. — Biron Maerschalc van Frankrijk. — Carel erfprins van Spagnien. — Onderganck van Tersides, coninck van Persen. — Martelie van de H. Godelieve. — Genoveva. — Hesther Verlossinge der Joden. — Dom Jeronimo Maerschalc van Spagnien. — Titus en Aran. — 't Veranderlyck geval van Carel en Margareta. — De gedwongen Vrient. Don Rodrigue de Cid. Sigismundus koninck van Polen. — Tooveryen van Armida. — Mithridatus coninck van Pontus. — Tirannige Liefde. — Voorsichtige Dolheyt. — De seven Machabëen. — Bertulphus en Anberta. — Den grooten Kurieen ofte den Spaenschen Bergsman.

KLUCHTEN — *Keyser Karel, of de gekroonde Leerse. — Den hoorendragenden Meulenaer. — De Quade Grieten. — Moetswilligen Bootsgezel. — Duyffe en Snaphan. — De Gedempte Hoogmoet. — Belachelycke Misverstant of Boere-geck. — Contraet Bierborst. — Den dolenden Pelgrim. — De Bedroge Maegt. — De gedwonge Griet. — Lemmen met synen neus. — Uytghetapten Coopman. — Procureur Coopman. — Ogiers spelen op de seven Hoofst-sonden. — Den boeren Edelman. — Broerskert. — De Verloren Schiltwacht. — Scholen der Hoorendragers. — Item nog verscheide tragedien, kluchten en comedien.*

Ook de volgende verzameling, te vinden in de NAAMLYST, bl. 66, n° 416, moet belangryk zyn voor de geschiedenis van ons tooneel in de XVIIe eeuw.

Den Nederlandschen Byëkorf enz. met een geschreven register der 78 byzondere stukken, waeronder eene menigte Samen-spraken, Discourssen, enz. tot de Tooneelpoëzy betrekke-lyk, en een Factiespel, openbaerlyk van den Violieren binnen Antwerpen gespeelt enz., door Pieter Herpener. Antw., Gillis Van Diest, 1708, in-4°.

HET VLAEMSCH TOONEEL

IN DE XVIIe EEUW.

Met het begin der zeventiende eeuw zien wy in de Nederlandsche tooneelpoezy een gewoel tusschen drie grondstoffen : het zinnespel, dat sedert lang alleen heerschte; de klassieke form, door de geleerden bekend gemaakt; en het romantische, een verre naklank onzer abele spelen, doch heropgevat en gewyzigd door het bekend geraken met het tooneel der Spaenjaerden en dat der Engelschen.

Het beleid van Farnese had de hervorming, en met haer de volkskracht, naer het Noorden gedrongen; en Amsterdam, voor den koophandel reeds de wereldstad, zag zich geroepen om de springveer te worden der nieuwere geestontwikkeling. Alles stroomde er naer toe, en voor de eerste maal vonden zich de verscheidene grondstoffen eener algemeene volkbeschaving met elkander in aenraking, gereed om eene innige verbinding aen te gaen. Vlamingen en Friezen, Brabanders, Zeeuwen, Walen en Rynlanders, alles wat Nederlandsch heette wreef zich daer het een tegen het ander, en ontving den nabots van Fransche, Engelsche, zelfs van Spaensche grondstoffen; en dit alles, die verzameling van ongelijksoortige bestanddeelen, die schynbare warklomp, voelde zich, als van eene hoogere magt, beheerscht door de geleerden.

Het was onder zulke omstandigheden dat het Amsterdamsch tooneel zich ontwikkelde, om voor een' tyd aen het Nederlandsch treur- en blyspel eene form en ka-

rakter te geven , die wel gelouterd ons een eigenaerdig tooneel hadden verschaft, waardig van onzen trots , en van groot gewigt voor onze eigenzeldigheid.

Toen bestond het Amsterdamsch tooneel uit drie kamers van Rhetorica , waarvan twee , *het Vygenboomken*, en 't *Wit Lavendel*, uit Vlaemsche en Brabandsche uitwykelingen waren samengesteld. De eigentlyke Amsterdamsche kamer noemde zich zelve de oude kamer , en voerde voor kenspreuk : *in Liefde bloeiende*. Lang wedyverde 't *Wit Lavendel* met de Amsterdamsche kamer , schoon deze alle de ter plaets gevestigde Hollandsche tooneeldichters onder hare beschermers telde; doch beide verloren van hare kracht toen Coster omtrent het jaer 1617 een bepaeld tooneelgezelschap oprigtte, onder den naem van *Akademie*, welke zich op bevel van de magistraet, in 1632, met de oude kamer vereenigde, om onder eene nieuwe gedaente te voorschyn te komen; waeruit een vast tooneel ontsproot, dat in 1638 werd geopend met de vertooning van Vondels *Gysbrecht Van Amstel*.

Onder de voornaemste leden van 't *Wit Lavendel*, telt men Jan Siewertsen Colm en Abraham De Koninck, de eerste een vermoedelyke Antwerpenaer, de andere welligt te Belle, in Vlaenderen, geboren ¹. Beide schreven

1 In zyn spel van zinne voor de lotery, zegt een vreemde (een naem destyds in Holland aen alle vlugtelingen gegeven) het volgende :

Helaes bedroefde uyr dat wy voor onze zonden
Van een vervloect Tyran zijn Ballinghen gemaectt :
O wreedten Albanier, wy zijn door u geraectt
In armoe en verdriet , ellendich hier bevonden.
Mijn Vader (goeden man) om dat hy niet en eerde
Een steenen Marien-beeld, 't geen voor ons deure stont :
Wirt hy, helaes, helaes! gevangen van dien Hont,
Wiens bloed raet (al te wreet) 't zoet Vlaenderen regeerde,

zinnespelen en treurspelen. Hunne spelen van zinne zyn volkomen gelyk aen alle stukken van dien aert; en daer ze tot het eigenaerdige eener vroegere eeuw behooren, zullen wy er in 't byzonder niet van spreken, evenmin als van degene van Celosse, lid van de Vlaemsche kamer te Leiden, de *Oranje-Lelie*, en van Zacharias Heyns, die onder anderen voor de Vlaemische kamer van Haerlem, de *Witte Angieren*, en voor de *Roo Rosen* van Schiedam zyne tooneelen onledig hield.

Het nieuwere tooneel by ons ging uit van het zinnespel, dat nog jaren lang in zyn vaste vorm staende bleef, doch reeds in de vorige eeuw eene wyziging had aangenomen in het historisch spel van zinne: dat is, men behandelde dramatisch eene daed uit de gewyde of ongewyde geschiedenis, en een paer zinnekens kwamen van tyd tot tyd de handeling helpen naer de ontknoping dryven, in karakters die minder ernstig dan komisch, dikwyls hekelend, ja zelfs boosaerdig waren. Het was dit historisch spel dat de overhand moest behouden, en het eigentlyke spel van zinne werd nog enkel gebruikt by de intrede eener rederykkamer, of waer men in verbloemde tael de menschlievendheid moest opwekken.

Mijn Vader stierf op steen. Mijn Moeder met ons vluchte
Naer 't Bolle-Hollant toe, daer m'ons int eerst veracht
Maer d'Edel Magistraet en wilden wijs bedacht
Geen vreemders moeyelyck zijn, noch doen in armoe zuchten.
O als ik dien dagh gedenck, of maer vertelle:
(Gezegt Amsterdam, ô Neeringh rijke stadt)
Maeck ick mijn Oogen noch met warme Tranen nat,
Vernieuwende de lust van 't overschoone Belle.

Deze woorden, en wat er op volgt, zyn gewis eene herinnering aen eigene lotgevallen. Daer waren anders belangryke steden genoeg op te noemen, welke, meer dan het nederige Belle, in de ooren der Amsterdammers zouden geklonken hebben.

De handeling der zinnemens was eene levendige toespeling op de heerschende verkeerdheden van den tyd: in het nieuwere drama werd die rol allenskens vervuld door persoonaedjes uit het volk, en ingekleed in de gewone straettael, waerby het sterk kontrast van de deftige tael der grooten met den gemeenen klap van 't Janhagel eene zoo groote als scherpe verscheidenheid van koloriet op het geheel bragt: men zag er in een tafereel, als het ware, de geheele maetschappy vereenigd, den mensch in de verschillende kwartieren zyner beschaving; ja zelfs waer hy als Groote voor het oog des publieks gemaskerd is, stelt hy soms zyn gemoed naektelyk bloot, en toont van een anderen kant het volk, dat ruwere zeden meer edele gevoelens niet uitsluiten. Hiertoe had men, in afwyking van de Spanjaerden, doch misschien eventydig met de Engelschen, die het echter zeer vroeg verlieten, het koor der ouden aengenomen, niet om de inwendige gewaerwordingen, door de handelende persoonaedjes gevoeld, bekend te maken, maer eerder om er zedelyke bemerkingsen uit te trekken, en regtuit of verbloemd op den tegenwoordigen tyd toe te passen. Dit doel beoogde men voornamelyk in het slotkoor, door Vondel ergens *de Leerlykheit of moralisatie van 't spel* geheeten, en duidelyk uit het zinnespel overgebracht.

De voornaemste dichters van naem die in de nieuwe baen traden waren Hooft, Coster en Bredero. De *Gee-raert Van Velzen* van den eerste verscheen in 1613, alsmede Coster's *Thysken Van der Schilden*; Bredero's *Roderik en Alphonsus*, in 1616. Ook Colm en De Koninck behooren tot de vroegsten die het hervormd tooneel hielpen tot stand brengen. By den eersten zullen wy niet lang vertoeven; zyn versbouw is te stroef, en hierdoor zyne tael te onverstaenbaer om er ons lang by op te

houden. Tegenstrydig met de meeste zyner tydgenooten maekte hy geen gebruik van den rei, doch hy behield de zinnebeeldige wezens. Het kwam welligt uit eene hooggevoerde vaderlandsliefde voort, wat hem belette, gelyk Hooft, van in de tragedie eenige kluchtige persoonaedje in te voeren; wat De Koninck beproefde, en door Bredero als regel werd aengenomen.

Inderdaed het schynt meer overeenkomstig de menschelyke natuer onze handelingen, die tot de treurigste gevolgen leiden, somtyds met een lachenden zin te beschouwen. Het behoort tot de gaven eener gelukkige bewerktuiging, wanneer men eens hartelyk met het lot spotten kan; en de schampere lach van 't ongeluk — misschien de meest tragische toestand, waerin de ziel ziel geraken kan — is niet afgescheiden van diepe blikken in 't menschelyk hart en in den gang van 't noodlot. Langs dien weg kreeg Engeland zyne Shakespeare, die alle tragische geesten, ten minste der nieuwere samenleving, nog boven het hoofd is.

In de Nederlanden voerde Bredero deze wyze van voordragt tot haer hoogste eer; en hy wist de handeling van 't leven zoo natuerlyk voor te stellen, het regt tragische in het alledaegsche te putten, zoo veel hartelyke blygeestigheid, zoo veel luim overal tusschen te werpen, dat wy hem gerustelyk als een uitmuntend licht aen onze letterkundigen hemel voorstellen, en het bejammeren dat niet zyne manier op de Nederlandsche schouwburg staende is gebleven. In de letteren was onze landaert altyd wispelturig, dobberend tusschen de manieren der vreemden, en te kleingeestig om ooit een eigen stelsel te willen hebben; ja, zoo kleingeestig van zyn eigen geniën naer den heerschenden smaek by anderen te beoordeelen. Zoo viel Bredero, zoo viel Huygens, zoo

viel Vondel, zoo vielen later allen wier schriften in het gareel van Boileau niet pasten. Misschien bezweek Bredero's treurspel onder de bezwaren, welke op zyne kluchten en blyspelen drukten. Deze vertoonden de zeden van den tyd met eene vryheid van uitdrukking, die verre van onze hedendaegsche begrippen is, doch destyds niet zoo aenstootelyk was; want Bredero mogt zyn *Moortje*, een der ergerlykste stukken in zyn soort, aen den zweedschen gezant by de algemeene staten opdragen. Van den predikstoel donderde het wel tegen den dichter; doch Bredero beriep zich op het voorbeeld der ouden, die overal werden voorgesteld als modellen van kunst en smaek, en « de jonge jeugd voor klokspijs en lekkerny ingegeven. »

Doch het was niet enkel om het naekt afmalen van 't geen in de zeden het liederlykst was, dat men zoo hevig tegen de tooneelschryvers uitvaerde; destyds stonden tooneel en predikstoel vyandig tegen elkander over, en van beide kanten vloog het vuer overzyds heên en weêr. De oorlog werd nog heviger toen, in 1630, Coster op de Akademie zyne, reeds in 1617 gespeelde, maer nu *vermeerderde en verbeterde* *IRIGENIE*, een hevig vertoog tegen de aenmatigingen der geestelyken op het wereldlyk bestuer, met voordacht tegen de Amsterdamsche geestelykheid geschreven, vertoonen liet, welke stryd aen Vondel zyn *Otter in 't bolwerk* ingaf.

Ook Vondel gevoelde de kracht des bliksems, die van den kansel tegen de tooneeldichters slingerde, niet alleen om zynen *Palamedes*, de verbloemde voorstelling van Oldenbarneveld's dood; maer zyn verheven, zyn grootsche *Lucifer* werd door toedoen der heerschende geestelykheid, niet tegenstaende de Amsterdamsche regeering het in den stryd met de dichters hield, van het tooneel geweerd. Men zou verwachten dat Vondel geen

tegenstand ontmoeten moest; want langs den eenen kant bragt hy de klassieke kunst, waerin de meeste geestelyken waren opgevoed, zooveel die met de Christelyke begrippen te vereenzelvigen was, op het tooneel; ten andere gingen zyne spelen van een beginsel uit, dat ook een der reformatie was, voor zoo ver namelyk dat ze meest uit de schriftuer waren genomen. De Amsterdammers, die by de nieuwe orde van zaken alles gewonnen hadden, verlustigden zich in het afspiegelen der sapryke, weelderige jeugd dier in eens zoo krachtig gewordene wereldstad; maer Vondel was een kind des ongeluks: nog in den schoot zynrer moeder werd de vorst der Nederlandsche dichters uit zyne vaderstad, het vervallende Antwerpen, gedragen, om, even als de prins der Nederlandsche schilders, te Keulen het eerste daglicht te zien. De bybel was de eenige troost der ballingen, en Vondel voorzag in de zielbehoeften zyne lotgenooten, met by voorkeur uit de heilige bladeren de stoffen zynrer treurspelen te putten.

Als zoodanig mag Abraham De Koninck als Vondel's voorlooper beschouwd worden. In zyne teedere jeugd voor Alvas bloedplakkaten gevlugt, vond deze ook zyn grootsten troost in 't behandelen van bybelsche onderwerpen. Ofschoon maer ten getalle van drie, verdienen zyne treurspelen de vergetelheid niet, waertoe ze gedoemd schynen. Er is veel tooneelschikking en beweging in, en onderscheidene plaetsen, vooral de kooren, verraden den regten dichter. Zyn anders gemakkelyke versbouw gaet enkele keeren in den klemtoon mank. Weinig let hy, gelyk Vondel en lateren doen, op de plaetselyke kleur. Op bastaertwoorden laet hy zich zelden betrappen.

Ieder zynrer stukken heeft een byzondere form. In den *Jephtha* wordt er onderscheid gemaekt tusschen den

rei en het koor; de eerste spreekt mede in de handeling, het andere dient om de lyrische verzen te zingen. In den *Simson* is er mengeling van ernst en luim, het geen in den *Achab* op een ruimere schaal zich voordoet, waerin daerenboven de zinnemens eene rol spelen: doch dit laatste stuk was reeds in 1612 vervaerdigd. In hetzelfde wordt, ongeacht de kooren, door een ernstige of kluchtige personnaedje een liedje gezongen.

Men ziet dat De Koninck met Vondel niets gemeens heeft dan de keuze van bybelstof; want indien men Colmen misschien een paar anderen uitzondert, was de rei een algemeen aengenomen form. Vondel echter is de gene onder alle onze treurspeldichters die het meest getracht heeft de grieksche tragedie op zyde te komen, waarvan hy de wetten aanneemt, behalven die van eenheid van plaats. De andere tooneeldichters hielden zich volstrekt aan die wetten niet: hier omdat men ze niet kende, gelyk Bredero in de voorrede van zyn *Griane* betuigt, elders omdat men het eene schoolvosserij achtte zoo slaafs het spoor der ouden in te loopen; doch vooral, dunk my, omdat men geheel anders het vermaak verstond, dat uit eene handeling moet voortspruiten. De grieksche meesters, die zichzelven eerst verdiepten in de ongelukken van eenen held, zyne handeling, tot eene daed gebragt, zich poëtisch voorstelden, hem in zyn eigen zielstryd lieten worstelen tegen het noodlot, dat staelvast de uitkomst vasthield, ontwikkelden twee hoogstragische gewaerwordingen, den schrik en het medelyden. Vondel deed van 's gelyken; doch hy had geen heidensch noodlot ter zyne beschikking, alhoewel hy tot de zelfde uitkomst kwam by middel van de godlyke voorzienigheid, die, zoo weldadig zynde als de heidensche opvatting wreed is, wel is waer den mensch in 't worstelen zyne eigene kracht minder werkzaam maekt; weshalve

de toestand minder tot de hoogere gewaerwordingen des aenschouwers spreken zal. Het is misschien te bejammeren, dat een genie gelyk Vondel het grieksch tooneel voor het eenig bestaenbare schynt beschouwd te hebben, en het onbeproefd liet of er niet langs andere wegen tot dezelfde resultaten te geraken ware. Op zyne baen vond hy weinig volgelingen, zelfs onder degenen die, meer dan hy nog, in de grieksche letterkunde thuis waren, zoo als Van Zevencote, die twee treurspelen vervaardigde, het *Beleg* en het *Ontzet van Leyden*, welke met de grieksche vorm niets gemeens hebben dan de reijen. Doch het dient opgemerkt dat deze spelen wellicht niet geschreven zyn om vertoond te worden : het zyn dichtstukken in tooneelvorm, op enkele uitzonderingen na beurtelings uit alleenspraken en reijen samengesteld, eenen uitval vertoonende tegen de baldadige handelwyze en het bloedgierig karakter der Spaenjaerden, voorgedragen met een overvloedigen, byna kwistigen rykdom van poëtische kleuren. De eerste *Geschiedenis* of bedryf van het Beleg bestaet uit eene alleenspraek van den *Vrydom* van niet minder dan drie honderd en vier en veertig verzen, en wordt gesloten door eenen rei van Vlamingen, die acht en twintig zesregelige koepletten zingen. Het ontzet, dat echter beter is ingewikkeld, begint op dezelfde wyze : eerst spreekt de Vryheid honderd twee en zeventig Alexandrynen, waerop een rei van Leidenaers volgt. In beide stukken bestaet de vyfde geschiedenis uit eene alleenspraek der *Godlyke regtvaardigheid*, dat in 't Ontzet met een vreugdelied van Leidsche vrysters gesloten wordt. Het Beleg is zonder knoop : alleen komt de Godlyke regtvaardigheid aenkondigen dat Leyden niet bezwyken zal, en om zyne trouw door alle hoeken der wereld, als de geleerde stad by uitnemendheid, vermaerd zal worden.

Ook onder de thuis geblevene Zuidnederlanders was het treurspel opgerezen, met ten naesten zoo veel kunst als aan de oevers der Amstel. Willem van Nieuwelandt, ouderman en prins van den Antwerpschen *Olyftak*, had reeds in 't voorjaer van 1614 zyne *Livia* aan de kerke-lyke goedkeuring onderworpen, ten einde dit treurspel in 't openbaer vertoond mogt worden. Nieuwelandt ver- stond, zoo veel zyn tyd het kon medebrengen, het ka- rakter der grieksche tragedie, en hy behoort tot die weinige tooneeldichters, welke het inwendig lyden aen- schouwelyk trachtten te maken. Schrik en medelyden te verwekken was binnen het bereik zyner kunst, en de karakters weet hy zoo wel af te schetsen, dikwyls met zoo fyne schakeering, als had hy met zyne helden in den gemeenzaemsten omgang geleefd. Alwie eenigzins met de schriften den ouden en Rome's geschiedenis bekend is, zal in den *Nero* den zoon van Agrippina en Se- neca's leerling erkennen; hy zal gevoelen dat het wel de groote Scipio is, dien de schryver in de *Sophonisba* heeft ingevoerd: en is Saul niet die door overmoed waen- zinnig geworden koning van Israël, welke by profeten en waerzegsters het onverbiddelyk raedsbesluit van Jeho- vah tracht te ontkomen, maer die ook zonder lafheid den dood te gemoet treedt? Regt tragisch wordt Saul's toestand voorgesteld, wanneer hy op het slagveld, den een na den anderen, zyne drie zonen ziet sneuvelen, en met hunne dood de voorspelling zich verwezentlykt, dat niet in zyn zaed Israël's kroon zal schitteren, maer op het hoofd van den genen dien hy vervolgt. Ook de toe- stand van Sophonisba wekt hoogst het medelyden op. Masinissa namelyk, die het niet beletten kan dat zyne gemalin naer Rome vervoerd worde, om by Scipio's ze- geprael als overwonnene vorstin te dienen, zendt haer vergift, dat zy inneemt, in den twyfel nogthans of zy

dit als blyk van liefde dan wel van kleinmoedigheid moet aenvaerden. In 't midden der folterende pynen en van den doodsangst bezwykt byna hare moed, dien hare voedster heropbeurt met de woorden :

Verwint u selven doch, en matight u verdriet :
Den hemel weet alleen waerom dit leet geschiet.

Nieuwelandt begon en eindigde met zoo ver mogelyk zich van de grieksche opvatting der tragedie te verwyderen. De *Livia* heeft niets van het oud treurspel, ten zy de reijen en het dryven door een onzienlyke magt tot den gewissen ondergang eener geheele familie. De *Saul* daerentegen, die eventydig met de *Livia* verscheen, is een noodlots stuk, gelyk Aristoteles wil dat een treurspel noodzakelyk zyn moet. Later doelde hy meer op het treffen der karakters, gelyk in den *Nero*. In de *Aegyptica* zyn de romantische toestanden duidelyk, waarheen zyne overhelling nog toenam, na dat hy zyne woning uit Antwerpen naer Amsterdam had overgebracht, alwaer de *Verwoesting van Jerusalem* en de *Sophonisba* in het jaer zyns overlydens (1635) in 't licht kwamen. De verliefde gesprekken tusschen Antonius en Cleopatra zyn niet heidensch, maer drukken het gevoel van den drift uit, volgens de christelyke ridderbegrippen; en het verliefd onderhoud tusschen Masinissa en Asdrabal's dochter is in strofen, en in den toon der elegie, gelyk in een historiestuk. In zyn vroegste spelen maekt Nieuwelandt geen gebruik van zinnebeeldige of gepersonifieerde wezens. By 't giftdrinken van Sophonisba komen *Vrees*, *Wanhoop*, *Droefheid*, *Gevangenis*, *Ellende*, *Honger*, *Ongestadigheid* en *Bedrog* binnen, en voeren voor de verbysterde vrouw eenen dans uit, elk met eene brandende toorts in de hand. De expositie van den *Salomon* geschiedt door *Wrak*, *Oproer*, *Twist* en *Geweld*, op-

geroepen door den geest van Absolon. Het schrikverwekkende bragt hy gaern aen by middel van geesten en moorden : in den *David* geschiedt de expositie door den *Boozen geest*, in den *Nero* door den geest van Claudius. In de *Aegyptica* spelen Charon en Dæmon omtrent de rol der vroegere zinnemens, wat een boertig tooneel geeft, al niet veel min belachelyk dan het antwoorden van *Echo* op de woorden van David : een offer aen den wansmaek des tyds, waarvan men mede voorbeelden vindt in den *Achab* van Abraham De Koninck en in de *Mariamne* van den later te melden De Valckgrave. De reijen blyven weg in den *Salomon*; en in de *Sophonisba*, waarvan het vierde bedryf met een gezang gesloten wordt, staet geen koor aengeteekend, ofschoon het my voorkomt dat de woordenwisseling tusschen de twee soldaten, waarmede het eerste uitkomen van het vyfde deel sluit, in zang zal zyn voorgedragen. Vermoedelyk zyn de reijen mede in 't *Verwoest Jerusalem* achter wege gebleven. Dit stuk kwam my nooit in handen.

Hy betrachtte de eenhied van daed, maer die van tyd en plaets sloeg hy geheel over het hoofd. De laatste (die van plaets) overschreed Vondel wel eens, in den zin dat Aristoteles ze verstond; doch dit was zelden. Nieuwelandt veronachtzaemt ze niet alleen, maer schynt zelfs van een tegenovergesteld grondstelsel uit te gaen. Doorgaens bevindt men zich, by elke *uitkomst*, op een andere plaets, zoo dat noodwendiglyk telkens het tooneel veranderen moest : de bykoming van andere personen, wat wy *tooneel* heeten, wordt niet aengeteekend. Ieder uitgang is dus een soort van bedryf, dergelyke er in den *Nero* achteen zyn, ofschoon de dichter elk treurspel in vyf deelen, wat Lopez de Vega *Jornades* zou noemen, splitst. Deze behandeling komt dus niet geheel overeen met de begrippen, toenmaels hier te lande, in

navolging van het romeinsch theater , omtrent de verdeling van een tooneelstuk in zwang. Van der Plasse, in zyn *Bericht van der aelouden tooneelspelen en schouwburgen, en d'omstandigheden derzelven*, geplaatst vóór de werken van Bredero (1638), zegt daer omtrent : « Het bedryf werd gevonden, om de toehoorders niet al te lang met een zelve zaeck op te houden , en om den geest te verquicken en verpoozen , door iet dat tusschen beide quam. De tooneelrede of uitkomst diende om t' ontschuldigen dat d'een personagie zich gelaet een ander te gaen spreeken ; of dat zy elders vertreckt om iets te beschikken ; en dan in de volgende tooneelrede weder te voorschyn komt aendienē wat zy beschickte, even eens of het volck dat met zyn oogen zagh. »

Onder het opzicht van tael- en dichtkunde zyn de eerste spelen van Nieuwelandt zeer gebrekkig : de versbouw gaet mank in den klemtoon , en heeft nog veel, in wending en woordvoeging, van de rederykers manier der vorige eeuw ; doch te beginnen met de *Aegyptica*, valt Nieuwelandt in dergelyke misslagen niet meer , en wordt zyn versbouw gespierd of zoetvloeiend , naer vereischte der toestanden , ofschoon hy overal, gelyk de meeste dichters van zynen tyd, den valschen smaek huldigt van met klanken en woorden te spelen. De kooren onderscheiden zich weinig door dichterlyke verheffing. Deze namen eene meer lyrische vlugt in de *Mariamne* van den reeds genoemde De Valckgrave, welk stuk mede door woordengeklank niet ontsierd is , maer van een anderen kant gebrek aen kennis van plaetselyke kleur en misbruik der mythologie verraedt. Valckgrave had overigens dezelfde begrippen omtrent als Nieuwelandt over den vorm en den geest van het treurspel : zyn karakters zyn goed geschetst en volgehouden , en somtyds heeft hy regt tragische oogenblikken. Elk uitgang stelt

u doorgaens in een ander land, of beslaet eene geheele handeling van allegorische personaedjes. Het geheel is minder kunstig samengesteld dan in Nieuwelandt's spelen.

Dit zyn de twee eenige my bekende schryvers uit het begin der zeventiende eeuw, die op Zuidnederlandschen bodem het navolgen van het grieksch tooneel, althans Seneca's spelen in 't oog hadden. Doch zy waren verre van, gelyk Vondel, de strenge klassische form en het genie der Grieksche treurspeldichters op zy te komen. De hier en daer minder deftige toon, en zelfs eenige kluchtige plaetsen, bewyzen eene overhelling naer het romantisch drama, hetgeen op 't laetst van zyn leven by Nieuwelandt stelselmatig werd, die hierin de heerschende neiging volgde zyner land- en tydgenooten. Opdat het Grieksch tooneel ten onzent had kunnen voor vast gevestigd worden, had het volk dezelfde sympathie moeten gevoelen voor het lyden der hoogste persoonaedjes in de maetschappy. Onze natie, meer misschien dan elk andere van Europa, is boven dat gevoel, hetwelk zegt dat er geen schakel is tusschen het volk en den vorst : ook drukte keizer Karel de hand zyner landgenooten; en hoe verdicht of vergroot vele anekdoten uit zyn leven mogen zyn, ze bewyzen hoe gezet ons volk is op populariteit by den vorst. 's Lands grooten waren aen het volk verbonden als hoofdmannen der gilden en ambachten, en wie hooger staen wilde zag zich door het volk voorby gegaen. De grooten die met den middelstand niet verbroederen, zyn voor ons vreemdelingen, voor wie geen mensch harte gevoelt, wier schitter zelfs nauwelyks onzen geest treft.

Zoo moest by ons het tooneelspel dat uit het harte kwam, romantisch zyn, het zy dit voortsproot uit de abele spelen en de spelen van zinne, of dat men het van den vreemde overnam. Op het tooneel wilde het volk zyne plaets hebben als handelende personaedje; en waer een

hoog persoon optrad, die moest, tegelyk als het volk, den afstand, die tusschen beiden was, kunnen vergeten.

Aldus onmagtig het grieksch drama wortelvast te stellen, en bekend geraekt met de letterkunde der volkeren die ons op eigen bodem waren komen bestryden, wyzigden wy onzen smaek naer den hunnen, en namen hun tooneel over : — van de Italianen het herderspel, van de Spanjaerden het blyeindend treurspel.

Het herderspel der Italianen is de herderzang der ouden; op het tooneel gebragt : een tafereel van luijery, van onverschilligheid voor alle hoogere gevoelens, waerin des mans geheele wezen wordt opgenomen door hetgeen hem slechts by wylen, en om voor ernstigere bezigheden nieuwe krachten te scheppen, mag kluisteren; een tafereel van gevoelerigheid en egoïsmus, toestanden best geschikt voor een volk dat men in slaep wil wiegen. Het was uit de *Pastorale* dat het opera ontstond, een bastaartsoort, waerin de hevigste hartstochten al zingende worden uitgedrukt. De *Pastore fido*, in 1585 vertoond, was een der stukken die er onmiddelyk aanleiding toe gaven, en het opera kondigde negen jaren later zyne geboorte aan met de *Dafnis* van Rinuccini, het eerste stuk waerin zang en dans, door stryk- en blaesinstrumenten ondersteund, nog de hulp van kunst- en vliegwerk inriepen, om het gemis te verbloemen van een grootsch nationaal, van een heldentoneel.

By een volk, wien de vryheid van spraek en beweging ontnomen was, kon eene zoo slaepverwekkende letterkunde niet missen van byval te vinden, en de menigvuldige bosch- en waternymfen, Faunen en Saters, halve en heele goden, welke zy als noodzakelyk versiersel medebragt, vergrootten de aantrekkelykheid by menschen, die gewoon waren een kwisterig gebruik te maken van de grieksche mythologie. Niet vele pastoralen echter, in

Zuid-Nederland geschreven, zyn tot ons gekomen; de meeste bleven ongedrukt, als daer zyn de spelen van Ysermans, die slechts enkele liederen er uit in zyn *Thiumpus Capidinis* opnam, en alleen een *Bruyloftspel* uitgaf, dat voor een byzonder feest was bestemd, en geen eigentlyk drama kan heeten. De *Pastore fido* werd onderscheidene malen in onze tael overgezet, in 't midden der zeventiende eeuw nog door Roeland Van Engelen, doch meest in Holland, alwaer op den vrygevochten burger de overgrootte rykdom dezelfde uitwerking had als hier het vreemde juk; en de Nabobs, na in hunne jeugd de tooneelen, waarvan Bredero zulke treffende tafereelen maelt, te hebben bygewoond, hunne herfstbloemen gingen plukken op eenig Rynlandsch of Geldersch *stroom- of landzicht*. Voor hen schreven de veldpoëten die menigte hofgedichten, en bragt de Aelstenaer Wellekens de Italiaensche visscherszangen naer de oevers der Amstel over.

Doch wy zyn den tyd voorbygevaaren. De invloed der Italiaensche pastorale op het Nederlandsch tooneel was aenvankelyk zeer gering, in vergelyking van dengene door het grieksche en door het romantismus uitgeoefend. In 't Noorden behoefde de natie te veel kracht voor de worsteling: en daer bragt ook het gevoel van eigen zelfstandigheid en eigen grootheid vaderlandsche helden op het tooneel, tot aenkweeking van den nayver by den naneef, die zoo roemryk in het spoor der grootte volkeren was getreden. By ons was dat gevoel verdoofd; en nogthans, even als in het Noorden, was het de tyd niet der pastorale van uitsluitelyk te heerschen. Iedere keering van het wereldleven geeft byzondere trekken aan de geheele maetschappy, welke op het gelaet der meest verschillende volkeren erkend worden. Het romantisch spel van Lopez de Vega en Calderon, zoo geheel in den

aert van het spaensch leven, voegde zich gelyktydig naer dat der Nederlanders. Onder elkander zyn alle Spanjaerden gelyk, en elkeen die van onvermengd bloed is, voelt zich zoo edel als de koning, die enkel de eerste onder de zynen is. Zoo bestond ook daer die scheidsmuur niet tusschen den vorst en zyne onderdanen, welke men in de grieksche tragedie waerneemt; en zoo geraekt men tot de verklaring hoe twee, uit tegenstrydige stelsels geborene volken — de martelaren der vryheid en de vryheidworgers — dezelfde tooneelwetten zich konden toepassen, als steunend elk op zyn eigen karakter. Voor zulke natiën voegt de vertrouwelyke toon tusschen de grooten en hunne minderen, en valt het onnatuerlyke weg, dat in de mengeling van scherts en ernst zou kunnen gevonden worden.

Een voornaem tooneeldichter die de voetstappen van Lopez de Vega drukte, was jonker Frederik De Conincq. Gelyk de Spaensche schryver zyne stukken bestendig in drie *jornades* of dagen (al duerde de handeling jaren aen een) scheidde, zoo schikt onze Antwerpsche dichter zyne *comedien* in drie *deelen* of *actus*. Het woord komedie neemt hy in den ruimeren zin van *drama* over, even als wy nog in de dagelyksche spraek aen dit woord de beteekenis van schouwtooneel hechten. Degene welke van hem bekend zyn, behooren tot de *intrigue*-stukken, of van kap en degen, om welke in hunnen aert te doen kennen, wy hier den inhoud van De Conincq's eerste stuk, naer zyn eigene beschryving, opgeven.

« Don Garcia, een Spaensch edelman, verliest op eene edele jonkvrouw, Emilia genaemd. Ondanks vele diens-ten, zich steeds versmaed ziende, zendt hy voor het laetst zynen dienaar met eenen brief tot haer; maer zy heeft hare trouw gegeven aen Rodrigo, waerom ze den brief scheurt. By de tyding hiervan besluit don Garcia

zyn gelukkigen medevryer des nachts af te wachten en te vermoorden. Tusschen wylen wordt Emilia van haren vader gedwongen aen een anderen hare trouw te verloven. Om zich van dit huwelyk te ontslaen, verdagvaerdt Emilia haren beminden Rodrigo, ten einde met hem te vlugten. De zelfde nacht don Garcia komende om don Rodrigo te vermoorden, wordt van Emilia's paedje, die hem voor den verwachten Rodrigo aenziet, aengesproken; en don Garcia, by de duisternis der nacht onbekend zynde, vlugt met Emilia, die by 't kriecken van den dag het bedrog erkent. En hoewel don Garcia alle middelen aanwendt om haer tot zyne liefde te bewegen, wordt alles van haer wederstreden: dies hy toornig het geweld voor de rede zou gebruikt hebben, hadden niet drie roovers, op 's jonkvrouwes stem toegeschoten, de euveldaed belet, die echter aenvangen hen te plunderen; maer op de daed verschrikt door het gerugt van jagers, hunnen buit verlaten om zich te bergen. De graef van Katalonje, op de jagt wezende, vindt de beide ontvlugten op 't uiterste beangst: hy verneemt met verwondering de gansche avontuer, en wil den schuldigen Garcia straffen. Des graven dienaers de roovers zoekende, brengen den vader van Emilia met zyn gezelschap (die zyne gevlugte dochter opvolgde) by hunnen graef gevangen; alwaer de vader erkend zynde, de gantsche handel ontdekt wordt, en het huwelyk van Emilia met Rodrigo tot aller genoegen gesloten. »

Ik heb enkel twee spelen van de drie, welke jonker De Conincq schynt geschreven te hebben, in handen gekregen. Beide hebben veel gelykenis met elkander, zoo in schikking, gang, als schetsing der karakters: alleen is *Brisida*, gelyk ik het andere zou noemen, meer ingewikkeld. Deze gelykvormigheid is mede in de stukken van Lopez waergenomen, en het was in die tyden tot een

spreekwoord overgegaen dat « de vryer moet vleijend spreken , de juffer zachmoedig hooren , de medevryer vol jaloezy schynen , de vader wyslyk raden , en de zot drolige snakeryen verhalen. ¹ »

De komedien van De Conincq zyn goed geleid, en houden ongestoord de aendacht gaende, volkomen gelykend aen de voormelde vereischten van een drama. De deftige personaedjen spreken in sierlyke Alexandrynen, de ondergeschikte in meer of min lange prozaregels, die elk met een rymwoord eindigen. De knecht speelt de rol van nar, en het volk vervangt met zyne straetfilozofy des koors dichterlyke bemoeijing.

Gelyk Vondel het grieksch tooneel in deszelfs volle zuiverheid op de Amsterdamsche schouwburg trachtte terug te geven, zoo wilde jonker De Conincq de spaensche komedie in alle hare schakeeringen by ons overbrengen; hiertoe geleid waerschyndlyk door het denkbeeld van eene gelykslachtige letterkunde voor alle de Spaensche landen te helpen bevorderen, waeraen Kastilië den toon zou geven. Hy zal een trouwe hoveling geweest zyn, een der eersten die zynen voornaem een vreemd kled op de schouders wierp, in de overtuiging verkeerende dat onze adel zich met den spaenschen moest vereenzelvigen, terwyl het volk zyne gewestelyke kleuren mogt behouden. Het kontrast in zyn tafereelen is ook zonderling—van de daed in Spanje te zien gebeuren, alles op zyn spaensch, met nachtbezoeken, onschakingen, schoffeeringen, dolkstecken, roovers, bravaden, enz., en dan eenen *Mostaert* of eene *Griet* te hooren de tael bezigen van het Antwerpsch grauw, of zinspelingen maken op inlandsche zaken en gebeurtenissen. Ook by Bredero vindt men dit reeds; doch de vreemde persoonaedjen van dezen hebben niets

¹ ZINNYKE SPREKEN, enz., door E. V. Pyll. 'S Gravenh., 1690.

uitheemschs dan de namen, gelyk later door Calderon werd geplogen : en my dunkt niet ten onregte; want zoo heerscht er minder bontheid van koloriet tusschen ernst en luim. Van de twee onwaerschyndlykheden zal die door Bredero en Calderon begaen, zelfs aen een getletterd publiek, het minst hinderen. Deze mengeling kan evenwel buiten alle redelyke palen loopen, gelyk men kan waarnemen in de *Rosalinde* van Geeraerd Van den Brande, waerin de kluchtige tooneelen zoo uitgebreid zyn, dat ze een op zich zelve staende spel uitmaken; wat misschien de schryver inzag, toen hy eenen *Gielen Leepoog*, de kluchtige hoofdpersonaedje, afzonderlyk in 't licht gaf. Het kluchtige hield dan by sommige schryvers in 't geheel geen gemeens met de handeling, en het veranderde tot een tusschenspel, gelyk uit de *Vlaemsche Maegd* en uit *Rachel* van Lambrecht te zien is.

In de komediën van De Conincq is de intrigue voorgeheerschend, en is er van het teergevoelige minder gebruik gemaekt dan in de spelen zyner stadgenooten Geeraerd Van den Brande, Strijpe, en Van Engelen, die wy, jammer! alle drie elk op een enkel stuk moeten beoordeelen. Het schynt vast te staen dat in die tyden de schryvers meer tegenkanting dan aanmoediging vonden : de algemeene klacht tegen de Zoilussen, en het doorgaens laten berusten by een eerste proef, zyn eenigzins bewyzen dat ten minste dommekracht tegen de verdere ontwikkeling eener beschavende letterkunde werkte. De *Rosalinde* en Strijpe's *Carite* zyn ontsierd door misbruik van de mythologie, door te veel redeneering, een gebrek dat het laetste stuk langwylig maekt, dubbel vervelend daerenboven door gemis aen handeling, en overvloed van alleen- en tweespraken. De *Carite*, een stuk dat geene kluchtige situatiën heeft, maer overal ernstig blyft, neigt naer het burger treurspel, een soort

waervan Thieullier in zyne *Porphyre en Cyprine* de mengeling met het herderspel reeds beproefd had. Indien men over de lastig gewrongene woordenschikking en de niet minder lastige spelling kan heenstappen, dan vindt men in Van Engelen's *In wanhoop hoop* een historiespel dat wel geleid en vol beweging is, waerin alles gemotiveerd, de karakters goed geschetst zyn, en dat een aengename mengeling van klucht en ernst vertoont.

Wy hebben overal de romanhelden gezien, dat ze niet terugdeinsden voor eene grootspraak of eene magtspreuk. Ieder ridder vond zyne geliefde het uitstekendste beeld onder de zon; en al was zy niet buiten de grenzen van haers vaders heerlykheid bekend, nog kon hy, gelyk Trasilus tot Carite zei, haer heeten :

Vvtmuntende vrindin de werelt door befaemt.

Hieruit ontstond eene onnatuerlyke overdrevenheid, geheel tegenovergesteld aen de eenvoudige, doch grootsche uitdrukking der ouden; het is de uitdrukking van wilderigheid, zich lucht gevende in het ydel gebrom van woorden. B. V. in laetst gemeld stuk beklagt zich iemand over den moord, op Carite's echtgenoot begaen, met de volgende woorden :

Ha grauwelijcke moort! mijn hert dunckt my te breken,
Mijn raeders van 't gedacht sijn uyt haer lot geweken,
Den anxst mijn swacke siel uyt sijn speloncke ruckt.

Doch De Conincq's woordengescherp is wezentlyk armzalig. Onder meer aerdigheden van dien aard, laet hy eenen verliefde uitroepen :

Geef deur genaed'genaedt, met g'naedens g'naedt genaedich.

De latere fransche sententie-verzen zeggen toch nog iets tegen zulken wanklank, waeraen meer schryvers dan

wat in 't eene gedeelte van Nederland als geestgewrocht beviel, was in het andere welkom. Zoo is nog de *Heilige Genoveva*, in 1717 te Gent gedrukt, niet anders dan het gewrocht van Wouters, een der schoonste tooneelbloemen, welke in de zeventiende eeuw op Zuid-Nederlandschen bodem bloeiden; een stuk, waarvan de poëtisch gekleurde tael tusschen de overige tooneel-gewrochten van het midden dier eeuw uitsteekt; dat zich door goede leiding, veel beweging, en fiks geschilderde karakters, met een trouwe kennis van tyden en zaken, onderscheidt; een stuk dat regt tragische situaties bezit, doch by plaetsen van gezwellenheid en kunstelary niet vry te pleiten is. In de *Genoveva* wordt de naam van Nederland ter zyde aengeroerd; en het dient opmerking dat het langs den omweg was der godsdienst, dat men op het tooneel het vaderland huldigde. Het was voornamelyk in Westvlaenderen dat het vaderlandsch gevoel zich lucht gaf, met het behandelen van onderwerpen aen de kruistochten ontleend, waeraen de graven van Vlaenderen zoo een werkdadig deel hadden genomen, en die aen Brugge den ommegang van het H. Bloed verschaft hebben. In den tyd, waerover wy handelen, was het de gewoonte op dien ommegang eene hemel- of reuzenspraak te vertoonen, daertoe bepaeldelyk door eenen Brugschen dichter vervaerdigd. Ik heb ettelyke dier stukken gelezen, van die van Lambert Devos af, waarvan het eerste van 1641 dagteekent, tot op hetgene van Droomers, dat voor verscheiden ommegangen op 't laetst der eeuw diende, en mede op den vrede van Ryswyk toepasselyk was. Het zyn geen eigentlyke tooneelspelen, maer elk stuk bestaat uit eenè reeks van alleen- en tweespraken, waerin de drie godlyke personen, O. L. V., Brugge, Vlaenderen, Holland, 't Geloof, de Kettery, Reuzen en Reuzinnen, Heiligen, Engelen, enz., beurtelings het woord voeren of

zingen, nagenoeg op denzelfden leest geschoeid als het factiespel van Herpener, dat in 1556 te Antwerpen voor koning Filips werd vertoond.

De meeste godsdienstige stukken ademen haet en nyd, somwylen wreedheid tegen al wat niet roomsch katholyk is, en strekken eerder om de zeden te vergroven dan te veredelen. Dit was ook het eenigste punt, waerop de boekenkeurdersschenen te letten, die de ergerlykste stukken onder den schild hunner magt het licht lieten zien. Vermits het spel maer geen reuk van kettery bezat, mogt men op het tooneel een meisje verleiden; en was zy onwillig, haer met geweld ontnemen wat zy tegen verleidende woorden beschermd had. Toen waren de ruwe zeden en het grove zinnelyke nog niet naer de lagere standen verbannen, en de kuische ooren van prelaten en geestelyke dochters niet gesloten voor het gene den beschaefden mensch thans hinderen zou.

Ogier ging verder : hy bragt de straet en de gemeene buerten op het tooneel; en wat vroeger by Bredero slechts een ingeschoven gemeene-liëns praetje is, dat maekt by hem de geheele handeling uit. De Amsterdamsehe dichter beriep zich, ter zyner verdediging, op de noodzakelykheid van elk naer zynen staet te laten spreken, en in zyne luim, op het voorbeeld der ouden. De Antwerpsche kwam tot hetzelfde resultaet uit geheel andere beweegredenen. « Men brengt de ondeugd op het tooneel, zegt hy, gelyk de Romeinen op sommige tyden hunne slaven in dronkenschap zich lieten versmooren, en dan er hun eigen kinderen by bragten, opdat deze van jongs af voor de ongeregeldheden des levens eenen walg en gruwel zouden hebben. » — En opdat de *Comedie* der onkuisheid geen kwaed mogt uitwerken, neemt de dichter in acht « het ongezondeste, gevaerlykste en het hoogst onzalige te vertoonen. » Hy verhoopt dat de

vrouwen en maegden zich niet zullen belgen dat de ontucht, zelfs onder den mantel van deugd, wordt doorgehaeld, vermits dit alles maer strekt om de eerbaerheid en kuisheid tegen die ondeugd, als den diamant tegen glas, te doen uitschynen. Ten slotte bidt hy het publiek, dat men van zynen arbeid, als van eenen spiegel, wille gebruik maken. Ogier verstond dat het tooneel eene school der zeden moet zyn, niet zoo zeer waer men heengaet om de schoonheid der deugd te hooren aenpreken, of om te hooren filozofeeren, dan wel het zedelyke schoon te leeren beminnen door al het afschuwelyke van 't kwaed in te zien. Anders gaet men te werk op den predikstoel, anders op het tooneel. Ook zegt hy ergens :

Wy dienen om vermaeok, en by geval te leeren
 Het geen een Predikant oock geiren seggen souw'
 Woud' maer den wysen stoel in een thoneel verkeerren :
 Maer wy in Boertigheydt slaen 't in dezelfde vouw.

En elders :

Wy brenghen voort

Van dees' vervloecte pest dat noyt en wordt gehoord
 Op Predikanten stoel : om dat de weerdigheden
 Van sulcke mannen niet bestaen, onnatte reden
 Te spreken, want die stoel de suyverheydt betaemt..
 Maer soo men heeft gheseyt den stoel gaet dat voorby
 Die wel bekeeren wylt, maer meyt de fieltery.
 Toch een Thoneel meer ruym en vryheydt toegegeven
 Daer de Poëten met de pennen vryer leven
 Dat spreekt wat ruymmer : en het schynt hun toe-gestaen,
 Als weireldts synde, met de wereldt om te gaen.

Geen kwaed op zich zelf is het, gaet hy verder voort, de boosheid in al hare bedryvigheid te beschouwen; het vertoonen van 't kwaed in geheel zyne afschuwelykheid, brengt er integendeel den mensch geheel van af.

Ontegenzeggelyk kan dit voor den beschaefden mensch waer zyn : doch daertoe is een hoogere graed van zedelyk gevoel noodig dan de groote hoop doorgaens bezit, die, als ruw kind, zyn innige voldoening voor de berispelykste handelingen zal te kennen geven. Het kan zoo gevaerlyk worden als eene openbare vertooning der levende naektheid, waarvan de beschouwing den bewonderaer van het schoone wellicht niet buiten zynen kunstzin zal voeren, doch gewis op de menigte minder idealisch werken zal.

Er ligt echter veel waarheid in Ogier's wyze van zien; en de toepassing, welke hy er van gedaen heeft, pleit zeer voor hem. Het tooneel moet handelend, moet levendig zyn; en de verhevenste zedeleer, betoogend voorgedragen, maekt den aenschouwer geeuwerig en onverschillig. Maer hy zal er de deugd des te liever om hebben, naer gelang ze, na veel lyden, heerlyker triomfeert; zelfs wie met de voorgestelde ondeugd besmet is, voelt zich by de vertooning geraekt, en zal ze met mond en hart afkeuren, al wordt hy er zelf niet by verbeterd. Zoo veel invloed heeft een wel geleid tooneelstuk, door bekwame spelers uitgevoerd! Doch eene eigentlyke zedenschool, waer de deugd onderwezen en voorgepreekt wordt, kan de schouwburg niet zyn, en derzelve taek is wel degene die de dichter der *zeven hoofdzonden*, in de boven aengehaelde verzen, afgebakend heeft.

Van welk standpunt men Ogier's werken beschouwt, ze behooren tot de merkwaardigste en verdienstelykste van hunnen tyd. Als dramas onderscheiden zy zich gunstig door de levendigheid en het aenhoudend belang dat zy inboezemen, door het fiks teruggeven van het volksleven, zonder overdrevenheid, maer ook zonder achterhouding. Van een anderen kant komt de hekeling der

verkeerdheden van den tyd zoo gepast uit elken mond, dat hy met regt de tuchtmeester van 't volk mag genaemd worden. De vryheid die hy zich gaf, van zyne stukken in een onbepaeld getal uitgangen, in plaets van ze in drie of vyf bedryven te verdeelen, schenkt er eene losse beweging aen, die niet onbevallig is.

Zyne intrigue is zwak, doorgaens op een misverstand uitlopende : en hierin is alweer de meester te erkennen, die zoo wel zynen tyd en de menschen begreep. Men zou van Ogier eene fyngesponnen inwikkeling met eene kunstig eenvoudige ontknoping verwachten, zonder te letten dat hy geen leven van hovelingen schetste en voor geen hovelingen schreef, maer voor ronde vlaemsche burgers, voor dezelfde die Teniers en Ostade toejuichten en aenmoedigden. En wat er nog zyn goeden smaek, in 't midden der schynbare ongeregeldheden, verraedt, dat is het vermyden van die speling met woorden en klanken, waerin men rondom hem zoo veel schoons zocht.

Ogier was zeventien jaer toen hy zyn eerste stuk *Dronken Hein (Gulzigheid)* vervaerdigde. En daer het ten minsten drie jaren duerde voor hetzelfde op den *Olyftak* (1639) vertoond werd, moet hy rond 1619 geboren zyn, en niet omtrent 1625, gelyk men algemeen aenneemt. Zyn tweede stuk (*Hoovaerdigheid*) werd vyf jaren later vertoond, waerna hy drie achtereenvolgende jaren telkens een stuk liet uitgaen; doch tusschen de *Nydigheid* en de *Traagheid* verliep er eene tydruimte van dertig jaren, waertusschen hy

Had meer verheven saecken
In rymery ghestelt en op een vasten voet.

in zyn vyf eerste stukken namelyk had hy zich van een

ongelyke maet bediend, gelyk in de tooneelen van dergelyken aert door Bredero geplogen was; en nu maekte hy gebruik van de Alexandrynen, waerin de *Traagheid* en de *Gierigheid*, als mede de *Boeren Gek* gerymd zyn. Dit was eene aenmerkenswaerdige verandering, dunkt my, geheel niet ten voordeele onzer oorspronkelykheid in 't bly- en kluchtspel. Van zoo haest een knecht, of een boer, of een marktwyf op vaste, deftige maet begon te spreken, moest ook de losse sleur, die gedurende een halve eeuw de ziel der Amsterdamsche en der Antwerpsche schouwburgen geweest was, verloren geraken. De heer werd statiger, de knecht volgde zynen heer na, de boer den knecht, en het warme volksleven onder den blooten hemel week voor afgemetene gesprekken in *anti-chambres* en heeren-tuinen. Het fransch tooneel was bezig met het nationale te verdringen.

Ogier, gelyk jonker De Conincq, heette zyne spelen *Comedies*, wat hy ook in den ruimeren zin van drama verstond, van de tragedie onderscheiden door de mindere verhevenheid van het onderwerp. Zy hebben inderdaed niets gemeens met hetgeen men blyspel of klucht zou willen heeten, daer ze al het afgryzelyke bezitten, dat het ongelukkig uiteinde der ondeugd kan te weeg brengen. En indien een schryver geregtvaardigd is door den byval, welken hy by het publiek vindt, — en dit strykt zeker geen billyker oordeel dan over den tooneeldichter — al veroordeelden my Ogier geheel en al, dan zeker is hy nog, onder allen, der aendacht in ruimen deele waardig. Men ziet niet zelden dat een tooneelschryver voor een oogenblik aen oorzaken, die buiten den algemeenen volksmaek liggen, zynen roem te danken heeft. Ogier's stukken werden niet alleen binnen zyn leven, gedurende eene halve eeuw, zoo wel in Holland als in Braband vertoond en door de drukpers in ieders handen

gevoerd, maer zelfs na zyne dood bleef de drift naer zyne spelen in geen van beide gedeelten der Nederlanden verflauwen, en mogt een zyner stukken, *de Gramschap*, onder den naem van *Moedwillige Bootsgezel*, tot op het laetst der vorige eeuw, tusschen de meesterstukken van het fransch theater op de Amsterdamsche schouwburg zich staende houden; zoo dat Bidloo hem niet onwaardig achtte van eene plaets tusschen Holland's groote dichters, hem vrysprekende van den kwaden indruk, dien men denken zoude dat zyne spelen mogelyk konden geven. Zoo een algemeene byval by schryvers en publiek dient te worden geeerbiedigd, en is nader aen de waarheid dan de fraeiste redeneeringen van schoolgeleerden.

Moeijelyk evenwel, ja onmogelyk zou het zyn eene vaste baen te willen doen bewândelen, langs waer men tot het zedelyke schoon geraken zou. De eene loopt veilig langs afgronden, terwyl een ander op het effene pad struikelt. Heilzaam is het voor een stelsel, dat ieder denkbeeld zyne beurt heeft van heerschen: zoo wordt het in alle zyne gedaenten beschouwd, en krygt het meer kracht by derzelver onderlinge wryving. Ten anderen wordt de eentoonigheid belet, dat onvermydelyk gevolg der herhaelde gelykzydige beschouwing, en heeft het denkbeeld geen tyd om te ontaerden, daer het slechts tot zyn hoogste punt van uitvoerbaerheid geraekt. Doch wanneer het de tyd wordt van standpunt te verwisselen, dat moet uw eigen gevoel, niet de wil van anderen, u ingeven. Men verbeelde zich zelve voor een groote schildery, en dat men door verscheiden personen op onderscheidene standpunten gebragt wordt om het kunststuk te beschouwen, zonder te letten in hoe verre er evenredigheid is in wederzydsche zienkracht, uiterlyke gestalte, kunstzin en wat dies meer tot het vrye genot van be-

schouwen noodig is : wat een onzuiver denkbeeld zal men niet van de schoonheid van het tafereel hebben? Zoo gaet het in de letterkunde, die niet anders is dan de beschouwing des levens, uitgedrukt in eene meer dan gewone geestspanning. Ongelukkig de volkeren die niet uit eigen beweging hunne standplaats nemen om het leven te beschouwen : het zyn groote kinderen, welke zich gedwee laten leiden door wie hen het meest vleijen of overschreeuwen kan. Had men den zin bezeten van een nationaal tooneel, na dat de komedie van Ogier geen voetstap verder of lager in de tooneelpoëzy meer toeliet, zou men de voorgangers bestudeerd hebben, en gezien waer op terug te keeren, of wat er aen toe te voegen was. Maer Ogier's spel stelde byna uitsluitelyk het schuim der natie voor oogen, en die overdrevenheid was genoeg om de school geheel in den ban te slaen, nu dat men het nieuwe fransch tooneel, het theater van het hof van Lodewyk XIV had leeren kennen. Hier was geen volk dat op markten en kruisstraten de grooten met eene losse tong doorhaelde, maer vertrouwelingen en *suivanten*. De *valet de chambre* zou slechts zinspelen op hetgeen eene Antwerpsche of Amsterdamsche marktventster voor de geheele wereld uitkraaide. Geen dichter lage meer met de overheid over hoop, en liete zich in de boet van honderde guldens slaen; maer men zou het oog hebben op poëten die dagelyks hunne opwachting deden by een gelukkigen dwingeland, en huilden als kinderen wanneer die Grootheid vergat hunnen laffen groet te beantwoorden.

Zulk een theater, naer de fransche *hofetiquette* gestoffeerd, behaegde aen grooten en gezagvoerders, die voor ieder wapen in de hand des volks vreezen; het behaegde aen de sexe, om den heerschende toon van galanterie; het behaegde aen de dichters, die er enkel eene meer

regelmatige navolging in zagen van hetgene zy zelve gewoon waren onder het oog te hebben. En de menigte begaf er zich heen, omdat het toch de komedie was; en zy werd er aen gewoon, gelyk men zich werktuigelyk aen alles gewent, zelfs aen de redelooste slaverny. Voeg hierby het afnemen der grofheid in de zeden, den toenevende franschen invloed, by het dalen van Spanje, door het schier aenhoudend verblyf van Lodewyk's legerbenden in de Nederlanden, en daerenboven voor Holland het herroepen van het edikt van Nantes, dat in de schoonste dagen der fransche letterkunde duizende fransche gereformeerden derwaerts dreef, en men zal niet verwonderd zyn dat eene op haren letterroem weinig bedachtzame natie zich een tooneel liet opdringen, waarmede haer eigen leven zich niet vereenzelvigen kon.

Neen, het kon er zich niet mede vereenzelvigen; en tot voorbeeld hael ik het blyspel aen, wat het was en had kunnen worden, en wat het geworden is: — van eene weinig behoedzame burgervrouw eene *coquette* in hoepelrok. Gemaekheid in alles, geheel het tegenovergestelde van ons werkelyke leven. Van dan af begon op het tooneel de gedwongenheid in de tael, de styve wrong der spraakkunstschryvers den gemakkelyken lossen woordenvloed met den gemeenzamen en vertrouwelyken toon te verdryven. Dit was de genadeslag van het blyspel, en het blyft er onder verslagen, tot dat het op nieuw uit het volksleven opryzen zal: want by ons zyn het nog altyd handeldryvende steden, geene vorstelyke hoven, die van de nationale tael het levensvuer aenkweeken.

Een der byzonderste werkzamen om de Nederlandsche schouwburg van fransche stukken te voorzien, was Peys, wiens eerste stuk in 1661 te Antwerpen verscheen. Hy vertaelde uit Rotrou, uit Corneille, maer vooral uit Molière, van wien hy den *Tartuffe*, het *Festin de*

Pierre, den *Bourgeois Gentilhomme*, den *Amphitryon*, de *Fourberies de Scapin* enz. in vloeiende verzen aan onze natie bekend maakte. Hy vervaerdigde ook eenige oorspronkelyke treurspelen, onder anderen den *Palamedes* en de *Arteminia*, waarvan ik nergens melding vond dan by zynen tegenstander jonkheer Vanden Brant, die in 't voorberigt van zyn *Verward Zothuis van Antwerpen*, onder andere byzonderheden waerop wy nog moeten terugkomen, zegt dat de Poëet der Antwerpsche schouwburg, waeronder hy Peys bedoelt, in 1678 in de kunst nog niet meer gevorderd was dan ettelyke jaren vroeger, en zich niet schaemde het gezond verstand te beledigen. Ik maak hieruit op dat Peys, in zyne oorspronkelyke stukken, van de fransche manier geen gebruik zal gemaakt hebben; hetgeen my in myn gevoelen verstrekt dat onachtzaamheid, en niet eene overtuiging van de voortreffelykheid des franschen tooneels boven het nederlandsch, de stukken van de Parysche schouwburg op de Antwerpsche en Amsterdamsche overbragt. In de vorige eeuw speelde men nog alles door elkander, en eenige blyspeldichters, der oude wys getrouw gebleven, gelyk Alewyn, werden met den grootsten byval begroet.

Destyds waren de kunst- en vliegwerken hoog in aanzien gestegen, die den dichters allerhande tooverstukken uit de hersenen wrongen, en een aan de levendige romantische spelen gewoon publiek eenigzins vergoeding gaven voor het verduuldig aenschouwen der koude fransche stukken. Peys schreef de *Tooveryen van Armida*, een zoogenaemd treurspel, dat voor de dolste in dit soort niet wyken moet. Verbeeld u Armida die de expositie van het spel doet, in de lucht zwevende op eene draek, met eene brandende toorts in de hand, de maen verwyttende, welke bloedrood van schaemte wordt. Zy

wekt geesten op, en roept helsche gedrochten tot hare hulp; herschept paleizen in zee, de zee in paleizen; gaet met Cupido spelevaren; ligt telkens met Reinout over hoop, en wordt telkens weder verzoend. Dit moet den ernstigen kant van het spel verbeelden. Doch, gelyk by Bredero en zyne school, is de knecht de spil der kluchtige party. Ook hier is stof tot lachen: Dares wordt allerhande streken gespeeld van Armida's staetjuffers, hy moet met beeren en apen dansen, en eindelyk, als een andere Reinaert de Vos, door Bruin den Beer aen de galg geknoopt worden, waer zyne lidmaten een voor een afvallen, maer op nieuw aen een springen, en hy, als Pierlala, ongeschonden weer te voorschyn komt.

Trek de schouders niet op, lieve lezer, om zulk eene baldadige klucht: zy is een natuerlyk verschynsel, by 't verval van het oude blyspel, tusschen de koude liefgesprekken en de gruwelyke moordpartyen, voor menschen die op het tooneel meer gewoel en werkelykheid verlangden dan lange alleen- en samenspraken of verhalen, en gaern oogen en ooren te gelyk voldeden ¹. En niet minder natuerlyk was het, dat men het treurspel tot een gruwelspel hervormde, wanneer jonker De Conincq en Ogier aen hunne stukken den naem van komedie gaven. De eerste begon een zyner spelen met eene verkrachting. De Bie schreef een treurspel in zeven bedrijven, *Amurath en Theoorina*, waerin eene verkrachting, drie moorden, eene onthoofding, en twee zelfmoorden plaets hebben, en eene vrouw het harte van haren verkrachter uit het lyf haelt, om er de woedende tanden in te zetten. De Bie schreef voor de kamer der *Ongeleerden* van Lier, een gering stadje by de kempen, doch hetwelk sedert eeuwen de liefde voor het tooneel en de moedertael

1 Men leze hierover de voorrede van L. Meyer's *Ghulde Vlies*.

op de schitterendste wyze heeft onderhouden, en wien het alleen aen nauwere betrekkingen met de groote middelpunten van beschaving ontbroken heeft om de schoonste titels van achting, voor den luister op de Nederlandsche letterkunde geworpen, te bezitten. De Bie, ofschoon hy tot ver in de achttiende eeuw leefde, en veel voor het tooneel schreef, nam noch in het treur- noch in het kluchtspel iets van de fransche school over, althans naer de weinige stukken te oordeelen die my in handen mogten vallen; want ik moet zeggen, dat ik van weinige bekende dichters uit de zeventiende eeuw zoo moeijelyk eenig gewrocht te lezen heb gekregen. Zyn bovengenoemd treurspel schynt eerder tot de Engelsche dan tot de Spaensche manier over te hellen, wat by de Zuid-Nederlanders eene zeldzaamheid is.

Jonkheer Van den Brant behoorde meer tot de fransche school; ja uitsluitelyk, wat het geraemte zyners stukken betreft. Zyn *Bela*, onder dit opzicht, is goed geleid, met vertrouwelingen, verhalen, liefde van ondergeschikte personen, die tot den gang van het stuk niets bydraegt; maer vol van gruwel en moord, en in de karakters iets woests vertoonende, hetwelk zegt dat de plaetselyke kleur goed getroffen moet zyn. De Hongaersche koning Emmerik heeft zyne twee dochters uitgehuwd aen de zonen van den vorigen vorst, wien hy by stemregt des volks is opgevolgd. Doch deze dubbele verbintenis is ongelukkig gekozen; want gelyk de twee broeders hemelsbreed van aert verschillen, zoo verschillen ook de zusters, en de meer heerschezuchtige dan bekwame prins Bela heeft de stille maer doorziende Axiane tot gemalin, terwyl Jutte, de echtgenoot van den zachtmoedigen Coloman, met Bela in karakter geheel overeenstemt. Bela bedoelt niet minder dan de uitroeijing van geheel het huis van Emmerik; en om tot zyn doelwit te geraken,

veinst hy liefde voor Jutte. Coloman, achter het geheim hunner briefwisseling geraekt, wil het onheil, dat zyn en Axiane's hoofd bedreigt, afweeren en met deze ontvlugten. Maer zy worden voorgekomen : Bela beneemt zyne gemalin het leven by middel van vergift, en Jutte komt geveinsdelyk Bela aenzeggen dat Coloman, uit het bad komende, door de minnenyde Philire met vergift is omgebracht, die zich daerna zelve het leven benomen heeft. Doch Bela's wraekgierigheid is nog niet voldaan : Jutte zal haer vader het harte doorbooren; zoo zal die stam van het volk niet betreurd, maer vervloekt worden. Hy weet dat de koning de lykschouwing van Axiane bevolen heeft, en nu laet hy aen Jutte zien dat het met hunne plannen gedaen is, indien Emmerik dit verrigten laet, waerop hy zegt :

Helaes! wat waeren wy
Gelukkig, was hy niet uw vader.

De ontaerde Jutte heeft hem begrepen, en door zyne kunstige redeneeringen verleid, komt zy tot te zeggen :

Den noodt en lijdt geen' uytstel meer.

Maer zie, als zy hem beloofd heeft, eer de zon nogmaels opstaet dat haer vader niet meer leven zal, ontdekt zy dat Bela's liefdeblyken slechts huichelary zyn, en dat eene andere met hem den troon moet deelen. Het minnevuer der tygerin verandert eensklaps in vuer van wraek, van dolle razerny. In een wederzyds valschen minnetwist laet zy zich door hem eene roos afvleijen, waervan de reuk hem weldra het bangste smartgeschreeuw ontruikt, terwyl zy hem toeduwet :

Die bloem besloot
In haer vergiften reuck, mijn wraek, en uwe doot.

Beide verwyten elkander, voor den toegeschoten koning, hunne gemeenschaplyke schelmstukken, als twee ondie-

ren, die in hunne stuiptrekkingen de klauwen nog naer elkanders bloedende ledematen uitslaen. En zy, in haaren triomf van boosheid over boosheid, sart hem onmeedoogend en met een helschen wellust, om de wyk te nemen vóór hy haer zyn laetsten vloek heeft kunnen toewerpen.

Dit is een gruwelyk meesterstuk, gruwelyker nog door de koude form, en het afweeren van alle bovenmensche-lyke tusschenkomst. Van zulke geweldige karakters moet de versbouw ook de kenmerken dragen. De zelve is in den *Bela* zoo stroef, dat by de vertooning op den 18 january 1678 het stuk onverstaenbaer was; hetgeen volgens den dichter met opzet was bewerkt door de Antwerpsche tooneelspelers, heimelyk misschien opgehitst door Peys, wien de roem zyns mededingers in de oogen stak.

Van den Brant wilde wraek over zyne vernedering : hy stelde zich onmiddelyk aen 't schryven van het *Verwarde Zothuis van Antwerpen*, eene bedekte steek tegen Peys en deszelfs aenhang. Men had geklaegd tegen zyn stroeven versbouw; in de klucht van het Antwerpsch Zothuis bewees hy dat hy deze naer het onderwerp schikte; en misschien omdat hy hiermede meer lof inoogste, bleef hy zich aen het bly- of kluchspel houden, en schreef nog de *Hellevaert van den grooten Vizier* en *Eertyds, Maer en Tegenwoordig*, mede afschaduwingen der fransche form.

Uit de twistrede van Van den Brant tegen Peys blykt, dat de inrigting der Amsterdamsche schouwburg in de Spaensche Nederlanden navolging had gevonden. Te Antwerpen waren de vertooningen ten voordeele van den arme, en moesten de aelmoeseniers in de bekostiging voorzien. Ik heb daeromtrent nadere inlichtingen trachten in te winnen; doch niemand in Antwerpen wist my

bescheed te geven. Het ware nogthans der moeite waerd, te weten hoedanig deze inrigting was, op welk tydstip dezelve tot stand kwam, en wanneer ze vernietigd werd. Wat wy er door Van den Brant van weten is, dat het niet alle jaren dezelfde spelers waren, aengezien hy voor de vertooning van zynen *Bela* bedongen had, dat het de tooneellisten van het vorige jaer zyn zouden; doch men bedroog hem. Er was een Regeerder, die waerschyndlyk slechts tydelyk in bestiering was, en door het armbestuer aengesteld. De meeste stukken werden voor de eerste mael op den achtienden october vertoond; misschien by de opening van het tooneeljaer. Enkele vindt men op den zelfden dag eener andere maend, weinige op andere dagen aengekondigd. De vertooningen waren zeker niet talryk, en waerschyndlyk is het dat dit maer eens of tweemaal in de maend plaets had; een gebruik, van het begin der eeuw reeds by de afzonderlyke kamers gevestigd.

De inrigting eener vaste schouwburg kwam zeker tot stand, sedert dat in 1663 de twee rederykkamers de *Violier* en de *Olyftak* tot één werden gesmolten. Vroeger gaven zy vertooningen, alsmede de derde kamer, de *Goudbloem*, elk op hare zael, eerst voor niet, later tegen een behoorlyk inkomgeld. De zael voor vergaderingen en vertooningen werd door het stedelyk bestuer kosteloos bezorgd; en zelfs, wanneer de middelen der kamer ontoereikend waren, droeg de stad alle de onkosten, gelyk zulks plaets had voor de eerste vertooning van Nieuwelandt's *Nero* ten jare 1618.

Doch de pogingen om eene vaste schouwburg op te rigten, dergelyke Coster te Amsterdam gesticht had, ging in de zuidelyke Nederlanden uit van Brussel. Reeds ettelyke jaren vóór het midden der zeventiende eeuw had daertoe een brusselsch advokaet al zynen yver en in-

vloed besteed. Willem Van der Borch wilde in de hofstad eene *eeuwigdurige* schouwburg tot stand brengen, ten behoeve der arme vondelingen; doch hy werd in dit zoo menschlievend als vaderlandsch voornemen gedwaersboomd, en na een kort bestaan werd Brussel van eene inrigting beroofd, die een magtig bolwerk had kunnen worden voor het nationaal beginsel. En hoezeer de vaderlander en menschenvriend in zyn voornemen werd gedwaersboomd, toch bleven zyne bemoeijingen niet zonder vrucht voor de letterkunde. Nauwelyks had hy de hand aen 't werk geslagen, of hy vond zich ondersteund van verdienstelyke dichters, wier stukken met den grootsten byval ontvangen werden, en elders de eer van vertooning en nadruk ontvingen. V. D. Borcht zelve schreef het romantisch treurspel *Rosimunda*, doch dat niet van de minst ergelyke kan genaemd worden: een tafereel, waerin eene koningin en hare staetjuffer in de schandelykste ontucht levende worden voorgesteld, en om hare wraek en lusten bot te vieren, moord op moord begaen. En gelyk het tot het wezen van 't romantisch spel behoort alles handelend voor te stellen, zoo komen er de wellustigste toestanden in voor. Men zou zeggen dat de dichter zyn bekende hekelende pen tegen het Brusselsch hof gescherpt heeft, of een eigene belediging te wreken had. Zoo wuft en Messalinaesch heeft hy de vrouw afgeschetst.

Ware de *Rosimunda* het eerste drama geweest op de vaste schouwburg van Brussel gespeeld, dan begrepen wy dat er redenen konden bestaan om deze nieuwe inrigting in hare geboorte tegen te werken; doch V. D. Borcht's treurspel werd eerst vertoond by zyn afscheid nemen van de spelers, en daer moeten tooneelstukken van andere dichters de *Rosimunda* zyn voorafgegaen. Gewis verschenen er de *Lydende Christus* van Deconde en

C. De Griek's *Heraklius*. De treurspelen van dezen laetsten dichter behooren niet tot de vroegere school, althans de door my ingeziene *Belizarius* en *Cenobia*; het eerste vooral is in de fransche manier, wel goed geschikt, doch waerby men koel blyft. De *Cenobia* heeft meer werkelykheid, meer beweging, met eene blyde uitkomst: — eene romantische ziel in een fransch lichaem. De Griek heeft duidelyk getracht deze beide tot een geheel te brengen; en ware V. D. Borcht's plan doorgegaen, misschien kwame de eer aen Brussel toe een nationaal treurspel te hebben geschapen. Naer de *Cenobia* te oordeelen, ware hetgene de een te uitspattend maekte, door de meer deftige formen van het andere getemperd geweest, het gruwelyke en losbandige hadden geweken voor minder afschuwelyke driften; maer ook geen onbezielde liefdegereprent ware de plaets van den onbelemmerden hartstocht, noch een koud verhael die eener levendige handeling komen nemen. Dit had mede op het blyspel gunstig gewerkt, om de klucht van hare vuilaerdigheden te zuiveren, zonder dat wy juist een blyspel hadden overgenomen, dat op onzen bodem niet gedyen kon.

Terwyl te Antwerpen en in Brabant het tooneel zoo luisterlyk bloeide, bleef het in Vlaenderen geheel vervallen: doch op het laetst der eeuw beurde het ook hier moedig het hoofd op, en Vlaenderen zag zich op nieuw met kunstgenootschappen bezaaid, aen wier hoofd zich kundige mannen stelden. Brugge telde Droomers en Smidts, Duinkerke Deswaen, wier verdiensten te doen kennen het onderwerp is van een later onderzoek.

F. A. SNELLAERT.

NALEZING

OF DE

VORENGAENDE BEWYSSTUKKEN.

SEDERT dat het voorgaende is afgedrukt, heb ik nieuwe inlichtingen gewonnen omtrent sommige tooneeldichters uit de XVIIe eeuw en derzelve werken, welke ik van mynen plicht acht den lezer bekend te maken. Eene misgreep, onder het spoedig afdrukken my ontsnap, dient echter vooraf hersteld.

Ik schryf namens Colm toe het *Spel ter inkomste van de Brabandsche Kamer te Amsterdam 't Witte Lavendel*, op het *rederykers-feest te Vlaedingen in 1617*. Dit spel is wel degelyk van Abraham De Koningh, die er zynen naem heeft onder gezet. De misgreep is geschied, door met het laetste blad van 't stuk het volgende om te slaen, wanneer men op den naem van Colm valt.

Het kan bedenkyk schynen, of ik met regt van waerschynlykheid Colm tot de Zuid-Nederlanders gebragt heb. De voornaem *Siewertsz* of *Siewertszoon*, wel is waer, klinkt niet zeer op zyn Antwerpsch; maer ik vind dien dichter in 1613 onder de hoofden der Brabandsche rederykkamer *het Wit Lavendel*, en het komt my niet vermoedelyk voor, dat reeds in 't begin der XVIIe eeuw Noord-Nederlanders, of elders geborene zonen van Zuid-Nederlanders, aen het hoofd van in Holland opgerigte Vlaemsche of Brabandsche Kamers zullen gestaen hebben. Eene andere reden waerom ik Colm voor eenen Antwerpschen uitwykeling beschouw, is dat hy in vriendschaplyke betrekking stond met Meulewels, voor wiens *Timon* hy een lofvers schreef.

Dezer dagen kreeg ik in handen het *Tyd-verdryf* van doctor Van Daele (Ypre 1805-1806), en vond er belangrijke aenteekeningen in over drie Ypresche tooneeldichters uit het begin der XVIIe eeuw, namelyk over Jan Bellet, N. Verpoort, en Carette; wat my te meer verwonderde, daer Lambin, in zyn artikel over de *Vlaemsche dichters van Ypre, van de XVIe en XVIIe eeuwen*, te vinden in het vierde deel van 't *Belgisch Museum*, van de twee laatste niet eens gewaegt, en Bellet's tooneelwerken onverlet laet.

JAN BELLET, sedert 1630 dichtmeester van de St-Anna-gilde, schreef van 1620 tot omtrent 1650, ongemerkt de kluchten en mengeldichten, jaerlyks een treurspel. Van Daele deelt eenige proeven mede uit den *Wencelaus*, in 1632, en den *David en Bersabée*, in 1635 vervaerdigd of vertoond, als mede uit de kluchtspelen *Francoasso en Florette* en *Monsieur Lappe en Joffrouw Warmoes*. De klucht van Bellet is op de spaensche leest geschoeid, « meest loopende op schakingen en overspel. » Hy moet ook Krul's « *Liefdespel van Roosemonde* in soeter vlaemsch dicht gebragt » hebben. Den 17 van Wynmaend 1622 vertoonde hy met zyne medemakkers, ter eere van Gislénus Baelde, eersten prins der St-Anna-gilde sedert hare heroprigting na de inlandsche oorlogen, zyn « schoon kamerkluchtje, » vervaerdigd op 's prinsen voor- gestelde vraag :

Wat pyn moet eenen minnaer draegen,
Eer hy zyn Liefste kan behaegen?

Ook op den 17 van sporkel 1629 vertoonde hy « met eenige broeders en zusters » een door hem vervaerdigd geestig tafelspel, by gelegenheid dat de hoofdman der gilde, Pieter Van de Castele, heer van Triols, in huwelyk trad met Anna Van Steelandt.

N. VERPOORT was Bellet's leerling, en diens opvolger in 't dichtmeesterschap by de St-Anna-gilde. Verscheiden jaren lang vergastte hy het Ypresch publiek op « nieuwe tuindag-tooneelspelen, » dat is, spelen die op den tuindag, elders kermisdag, vertoond werden ¹. Van Daele haelt twee stukken van hem aen: het treurspel *Mauritius* en de klucht van *den Student*. Verpoort leefde nog op den 26 van hooimaend 1680, wanneer hy een *Plichtdicht* vervaerdigde ter eere van jonk^r Francis Bulteel, hoofdman der *Koornbloem*, wier dichtmeester, Claude de Clerck, waerschyntlyk toen reeds overleden was, ofschoon Lambin dezen nog in 1691 en 1692 treurspelen laet dichten, al was hy in 1587 geboren ².

CARETTE schreef een zinnespel *Anthropus Plosius*, zynde een antwoord op de vraeg, den 6 mei 1628 door de Brugsche kamer *de drie Sanctinnen* uitgeschreven:

Welk dat de blydschap is op aerdryk liefst beseven
Die meest een ieder mensch hier wilde wel beleven?

« Is 't niet jamer, » zegt Van Daele, na proeven van den dichtrant van Bellet et Verpoort gegeven te hebben, « is 't niet jamer dat in eenen tyd, soo vruchtbaer in goede Dichteren, niemand de hand aen de pers héft doen slaegen, om West-Vlaenderen roem by te setten? Al hadden wy maer het tooneel van Jan Bellet, ende het tooneel van N. Verpoort, souden wy niet twee schoone, suyvere West-vlaemsche werken hebben, die by andere Iepersche, en by de goede Duynkerksche, Bergsche, Nieupoortsche, Meenensche, Waestensche en andere, onse strék het regt souden aenméten, om met iedere

¹ Te Antwerpen speelde men jaerlyks op den 18 october, by gelegenheid van den St-Lucas-dag.

² *Claudius De Clerck, of de Bierkruyer van Ypre*. Te vinden in het *Belgisch Museum*, deel III, bl. 186 en volg.

der Néderduytsche landgedeelten nae het eer-wit te stéken? » Jammer maer, dat Van Daele niet meldt waer de werken dezer dichters in zynen tyd berusteden : misschien bevindt zich nog menig overblyfsel van onzen westvlaemschen letterschat uit vroeger eeuwen in de stedelyke boekzael te Ypre.

Van Serwouters bezit ik thans de *Hester*, in 1751 te Amsterdam, by Izaak Duim, van Wouters de *Genoveva*, in 1740, by denzelfden uitgever herdrukt.

Over de stukken van Adriaen Peys kan ik nog het volgende aenteekenen.

De spelen, aen hem toegeschreven, waarvan een groot gedeelte thans in myn bezit is, verschenen deels met zynen naem, deels met zyn voorletters, eenige er van zonder merkteeken, of onder de letters N N : en daer de boekhandelaers enkel eigen winst zochten, schynt men nog al menigmael voor schryver of vertaler van een too-nelstuk den genen aangewezen te hebben, die voor het oogenblik het meest aen 't publiek of aen een genootschap gevallen was. In het voorberigt der *Arteminia* door Hermanus Koning, zeggen de uitgevers dat zy « dit Treur-Spel zo schielyk niet met den druk zouden hebben gemeen gemaakt, ten waare een rechtvaardige vreeze ons had bevangen, dat, wanneer het weder ten Tooneel mocht verschynen, in de eene of andere Naamrol, door een kunstje de glorie van den Heer Koning mocht verminderen, met achter *Arteminia* eens anders naam te stellen, gelyk wy zien dat door monsieur Hendrik Bosch gedaan is. »

Uit gemeld berigt blykt dat deze uitgevers de *Arteminia* van Peys, althans in handschrift, onder het oog hebben gehad. Het onderwerp er van, aen het Hoogduitsch too-neel ontleend, schynt toenmaels vele liefhebbers ter bewerking te hebben uitgelokt. Indien het werk van Peys

ergens ontdekt mogt worden, ware het der moeite wel waard hetzelfde met het stuk van Koning te vergelyken; want dit laetste komt genoegzaam overeen met de beschryving, welke jonkheer Van den Brant van het spel zyns tegenstanders geeft.

De Vrouw, rechter en party van haer man, draegt geen naam van auteur. De *Naamlijst* openslaende vind ik dit blyspel aangegeven onder de stukken van Buizero, die mede de *Bedriegerijen van Scapin*, en, met zyne voorletters geteekend, eenen *Amphitruo* liet uitgaen. Wie van beiden gelyk heeft, de *Naemrol* V. D. Marck of de *Naamlijst*, kan ik thans onmogelyk beslissen.

Twee tooneelschryvers, in de lyst my ontsnapt, zyn DANIEL DANOOT en G. D. RONS. Van den eersten kreeg ik in handen :

1 ALLER WONDERHEDEN, WONDEREN SCHAT, oft *Mirakel der Mirakelen*, historie desselfs geschiet in het jaer 1370, binnen de Princelycke stadt Brussel. Op reym gestelt door D. DANOOT. In het jaer 1670. ende als nu door den selven in den tweeden Druck verbeteret. — Tot Brussel, by de weduwe Gielis Stryckwant, 1720, in-12°.

2 *De Heylighe Roomsche Kercke triompheert ende seghenpraelt door de Waepen van den onverwinlycken Monarch LEOPOLDUS I. Roomschen Keyser, altyt Victorieus, onder t' belydt van de alderdoorluchtigste Vorsten MAXIMILIAEN EMANUEL Hertogh van Oppen en Neder-Beyeren, Ceurvorst ende groot Schencker van 't H. Roomsche Ryck etc. ende CAREL Hertogh van Lorynen etc. in 't licht ghegheven door DANIEL DANNOOT Borgher van Brussel Ende verthoont door de Borgherlycke Confrerie van de MATER-BLOMME onder den Tytel van de Onbevleete Ontfanghenisse van de H. Maghet, voerende voor Deviese Suyver in Liefde, binnen Brussel.* — Tot Brussel, by Gielis Stryckwant, 1697, in-8°.

Van Rons geeft de Naamlijst (bl. 133, n° 303) op : *Den Bloedigen Nachteloop van Domitius Nero*. Blyeyndend Treurspel. Brussel, by Peeter Dobbeleer, in-8°.

In de XVIIe en XVIIIe eeuwen kwamen verscheiden tooneelstukken uit, op de titels den naem dragende van eene of andere Zuid-Nederlandsche stad. De *Naamlijst* geeft eenige dier stukken op; doch de opschriften verraden de onechtheid der drukplaats : men oordeele uit de volgende :

DEN SALIGEN IGNATIUS DE LOYALA, *of Antiluther, H. Tragicomédie, gespeelt te Brussel den 23 augustus 1610.*

PROCES ZONDER WEERGA *van Johannes Wandleman, voor de vierschaer van St-Petrus, vertoont op de Brabantsche Kamer, uit het Konstgenootschap ORA PRO NOBIS.* — Antwerpen.

GESTICHTIGE ENDE VERMAKELYKE KONSTREDENERINGEN *van twee Reizende Ridderd, verdoold op den tweeweg van Hemel en Hel, in drie bedryven.* — Loven, by Joh. Bouman, 1732.

PHILIPPYN MET DE FRAEI CURIEUS, *vertoonende de Antiquiteiten van Rome, gekomen uit Ryssel.* — Loven, Henry Surtout, 1708.

DEN BEDROEFDEN ANTWERPSE COURANTIER, *vertoont op de Eiermarkt, in 't voorhuis van Henricus Aertsen Courantier; kluchtspeel.* — Antw., H. A.

BREMER HANS, *aerdige vermakelyke klugt.* — Antwerpen, onder de Drukpers by 't Weeshuis.

Meer schyn van in deze landen zoo niet gedrukt, ten minsten verkocht te zyn geweest, hebben de stukken van het genootschap *acta viros probant*, waarvan jonkheer Van den Brant lid, misschien het eenig lid was. Onder dien naem verscheen het BELEG EN ONTZET VAN WEENEN, te Antwerpen, by H. V. Dunewalt 1684, een bleyeindend treurspel, dat in 't zelfde jaer (de zelfde druk?) te Am-

sterdam by Alb. Magnus verscheen. Onder dien zelfden naem kwam twee jaren vroeger, by denzelfden drukker, een ander blyeindend treurspel uit, *Mindate* geheeten.

Ook tot de tooneelpoezy van dien tyd behoort L'ECOLE DES FILLES ofte SCHOOL VOOR DE JONGE DOCHTERS, *waerin geleert werd de kunst der vryery*, enz. Antw., 1685. Alle deze stukken staen vermeld in de reeds aengehaelde *Naamlijst*.

Ransoen, onder de spelen van De Bie, op n^r 45 vermeld, zal wel hetzelfde stuk zyn als *het Goddelyck Ransoen*, dat aldaer onder n^r 14 voorkomt.

Van Droomers *Vreugdespel* verscheen in 't zelfde jaer, en by denzelfden drukker, eene uitgave in-8°, doch zonder muzyknoten by de liederen, dergelyke de 4°-uitgave bezit. De octavo-uitgaef draegt voor titel :

DE LANG GEWENSCHTE VREDE-VREUGHT EN HET HEYLIGH GEDENCKE VAN 'T H. BLOED J. CHRISTUS, *Vreughde-spel. Verthoont na den ommeganck op de Gilde der Weirde drye Santinne binne Brugghe op den 3 Maye 1698, door Jan Droomers.* — Tot Brugghe, by Ignatius Van Pee, 1689.

Het schynt dat men sedert eenige jaren te Brugge geen vreugdespel of Reuzespraek vertoond had, en dat uit de naburige steden eene menigte nieuwsgierigen derwaerts was gestroomd om het spel van Droomers te zien. Aen de geleerden van destyds schynt dat nuchter *genre* niet zeer bevallen te hebben, vooral het invoeren onder de reuzen van bekende namen, als van Aureliaen, Macharius, enz. Een Gentsche *anonymus* zond er, op een los blaedje, een spotdicht van 96 verzen tegen uit, onder den titel : *Averechts Lof-dicht ter eeren van den droomenden poët van Brugghe*, J. DROOMERS, waervan ik het begin en slot overneem.

J. DROOMERS heeft ghedroomt dat by de Sangh-goddinnen
Hy op PARNASSUS sat, en dat van die Vriendinnen

Hy was poët ghemaect. : dat hy een aerdig Dicht
(Soo hy sich voor liet staen) ghebracht heeft in het licht.

.
Ick denck', als g'hebt ghedicht dat ghy waert dul of sat.
'K beclaeghe maer het volck, het welck met grooter hoopen
Naer uwen Omme-gangh men sagh seer vierigh loopen :
Sy meynden daer te sien veel saken groot-geacht:
Maer 't was al Droomers werck dat daer wiert voort gebracht.
De berghen ginghen-groot; doch quaemen maer te baeren
Een cleen en slechte Muys : de lieden die daer waeren
Ghekomen om te sien, beclaeghden laes hun gheldt,
'T welck aen den herbergier te veel daer wiert ghetelt.
Hoe menigh duysent mensch en is daer niet ghekomen!
Soo menigh van ons Landt en zal niet zijn vernomen
Tot Roomen, als sal zijn den grooten Jubilé,
Als Mars nu licht versmacht, in desen tijdt van vré.

—
Ghedrukt op 't Ghentsche Sas,
In den Bergh van Parnas,
Daer den Poëte was
Die Droomers dichten las :
Die, mits noyt slechter dicht
Hy komen sach in 't licht,
Sich queët in sijne plicht
Van alles onderricht.

Op dit zoo min kiesch als kunstig hekeldicht, dat nog
wel twee uitgaven beleefde, schreef onze Brugsche poët,
op gelyken toon en in een gelyk getal verzen, een ant-
woord, dat hy insgelyks op een los blad in 't licht zond,
onder den titel : *JOANNIS DROOMERS eer-plichtighe verdedingh teghens den Gendtschen, lasterenden en lichtschuwenden averechtsen Lof-Dichter*, dat begint :

Noyt schroomt een Eerlijck Man, sijn Naem in 't licht te geven.
Seght Ghendtschen Klad-Poët, waer is uw' Naem, gebleven?
Dat 't Brugsche Reus-geslacht, lof-waerde Namen draeght,
Heeft daerom, alder-meest aen u begryp, mishaeget;

Om dat gy niet en derft, uw' eyghen Name noemen.
 U Laster-Dicht, magh sich op d'Uyllen wel beroemen,
 Ter wyl gy voor een Uyl met recht moet zyn befaemt.
 Het is den Nacht-Uyl, die sich voor het Dagh-Licht, schaemt.
 Gy papegaeyt om prys, met woorden, sonder Reden.
 Geheel u Laster-Werck, is vol van Kaelichéden.
 En schoon g'uw' Naem verswyght, uw slechten Styl, betoont,
 Dat in u Herssen-Vat, meer Haet, als Konste woont.
 Der Reusen Namen, zyn die eerst by my gevonden?

Na zich zoo goed mogelyk verdedigd, en zynen aanran-
 der bewezen te hebben dat deze zyne moedertael niet
 magtig is, eindigt Droomers met den volgende uitval :

Gy zyt de moeyt niet waerd't die m'aen U zoud' besteden.
 Geheel u Hekel-dicht, is niet dan Laster-Tael.
 En g'heel u werck, is als een Ratte-steert, soo kael.
 Waer' gy een goed' Poët, 't en zoude my niet spyten,
 Mijn Penn', en Inct, en Tydt, tot antwoord' te verslyten :
 Maer met een laster-Beest, een rechten Uyl van aert,
 Syn tydt te slyten; gy en zyt zoo veel niet waerd't.
 Men vindt noch Styl, noch Konst, in 't ge'en gy hebt geschreven.
 Hebt gy, geen beter Werck, oyt in het licht gegeven,
 Roemt Esel, dat gy zyt, een *averechts Poët*.
 Een wete-niet, die sijn onwetenthey't niet weet.

Deze pennestryd, waarvan de eenige bekende beschei-
 den onder de stedelyken handvesten van Gent berusten,
 heb ik eenigzins uitvoerig willen doen kennen, om een
 denkbeeld te geven van den zedelyken toestand hier te
 lande over ander half eeuw.

Uit het antwoord van Droomers blykt nog dat zekere
 Cornelis Kelderman — zoo dit al geen bedachte naem
 is — « d'eer toekomt van de Rymen en Gesangen der
 Ballet-Wagen gedicht te hebben. »

F. A. SNELLAERT.

IETS

OVER

DEN GRAENHANDEL.

Moet de graanteelt op het familiewezen in het byzonder en op de volkeren in het algemeen eenen zoo magtigen invloed uitoefenen, dat velen er, mogelyk uit blootdichterlyke beschouwing, haer voor de wieg en bakermat der aloude beschaving hebben aanzien; van eene andere zyde, en niet minder gewigtig, was de invloed des graenhandels op de betrekkingen der volkeren met elkander: men staet waerlyk verbaesd over de uitbreiding, welke deze handel van eeuw tot eeuw heeft bekomen. De vrye graenhandel is dan ook een der vraagpunten, welke in onze tyden het meest de aendacht van wetgevers, wysgeeren en staethuishoudkundigen hebben gevestigd; en te regt verdiende te vestigen, wegens de onafmeetbare maetschappelyke belangen, welke er mede in verband staen. Trouwens, er is geen voortbrengsel van den landbouw, dat uit zynen aerd geschikter is, om een voorwerp van handel te wezen, en hierdoor ook tot anderen handel aanleiding te geven, dan de granen. Om niet te spreken van velerlei bestemmingen, welke het koren door deze of gene bewerking verkrygt, is het altyd en overal het eerste voorwerp van algemeene behoefte en begeerte geweest, en zal het waerschyndlyk altoos blyven, omdat het onder honderde gedaenten het voornaemste voedsel voor iedereen, arm en ryk, oud en jong, oplevert.

Na dezen vry wat te hoogloopenden aenvang onzes

opstels, zal de lezer zich welligt verwachten aen eene staetshuishoudkundige verhandeling over den vryen graenhandel, dergelyke een Gogel of een Hogendorp er wisten te schryven; doch hierin zou men mistasten: de volgende bladen zyn blootelyk eene beknopte bydrage tot de geschiedenis des graenhandels in deze landen, byzonderlyk in Braband en Vlaenderen ¹.

Zoo verre deze geschiedenis in de vaderlandsche jaerboeken is na te sporen, ziet men Antwerpen, als mededinger in den Europeschen graenhandel, nevens Holland, Engeland en de Hanzesteden staen. Van in de XIIIe eeuw trokken de Antwerpenaers koren uit de Oostzeehavens; ook waren zy al vroeg in het bezit gekomen van den stapel der haver: en wie maer eenigzins met hunne chronyken bekend is, weet welken langdurigen twist zy daerover met de Mechelaers hebben gevoerd.

Destyds, gelyk nu nog, was het eene algemeen bekende daedzaak, dat ons land, in evenredigheid zyner bevolking, geen genoegzaam graen voortbragt. Hier, gelyk overal, was er behoefte aen koren; maer daer de middelen om in deze behoefte te voorzien ontoereikend waren, werd men te rade er naer buiten te gaen zoeken. Aldus bekwam de graenhandel van jaer tot jaer meer uitbreiding. Van lieverlede werd het eene gewoonte de Oostzeehavens als de graenzolders der Neder-

1 Op het oogenblik dat wy dit ons opstel naer Gent gingen verzenden, werd ons berigt, dat wylen de beroemde improvisator Willem De Clercq, mededirecteur der Nederlandsche Handelsmaatschappy, omstreeks 1820 eene zeer merkwaardige verhandeling over den graenhandel heeft geschreven, en aen het toenmalig Gouvernement ingezonden. Of dit stuk door den druk openbaer is gemaekt, weten wy niet; maer het doet ons leed, het niet te zien te hebben gekregen, overtuigd zynde dat het ons van groot nut ware geweest.

landen te beschouwen , en de invloed dezès handels op den algemeenen welstand der volksklassen was dusdanig , dat , wanneer de Oostersche graenvloot achteruit bleef of niet op den gewoonen tyd aenkwam , het land aen duerte en hongersnood ten prooi viel.

Zulks gebeurde werkelyk in 1520 , toen de Lubeckers twee honderd nederlandsche heuden ¹ met granen beladen , welke zich in de Belt bevonden , hadden doen in beslag nemen. Het vervolg van dezen maetregel was eene nypende duerte in alle de Nederlanden , zoodanig dat de veertel koren te Mechelen van 3 schellingen 4 penningen tot 11 schellingen 6 penningen in prys steeg , weshalve Keizer Karel nog in december deszelfden jaers een dekreet liet uitgaen ; waerby hy allen uitvoer van granen op *peyne van arbitrale correctie* ten strengste verbood , en eenige andere verordeningen uitschreef , om den nood zyner onderdanen te lenigen en te verzachten.

Een ander merkwaardig voorbeeld van deze onmisbare behoefte der noordsche granen vindt men in het *Antwerpsch Chronykje*, bladz. 56 , alwaer men leest :
 » In 't selve jaer (1557) op den 23 mey, noch was 't Juny,
 » soo cocht men t'Antwerpen een veertel acht gulden,
 » ende de terwe tien; maer op den eersten July daer
 » naer cocht men de rogghe om seven schellingen groote,
 » want daer quam vuyt Ostenryck in Hollant een vlote
 » met coren, daer door de beteringhe in 't coren comen
 » is, tot den naervolgenden oost, die alsdan spay aen
 » quamp. »

¹ *Heude*, jagt , klein vrachtschip. Kiliaen heeft *Heude* *bonx. Celox*, *navis vectoria*. Zoo als blykt uit de volgende bladzyde , beteekent *heude* ook eene zekere graenmaet , thans nog in West-Vlaenderen bekend ; — te Brugge *hoed*, te Kortryk *havod*. Zie mede *OEuvres complètes* de J. J. Raepsaet , tome IV, p. 436.

Nopens de pryzen der granen is uit de middeleeuw-
sche schriften niet veel te leeren. Ontmoet men dezelve
soms by den eenen of anderen chronykschryver aenge-
bragt, zulks gebeurt ter gelegenheid van eene duerte;
en dan vergeet hy nog meest altoos, de gewoone
marktpryzen met degene door de schaerscheit van het
koren te wege gebragt te vergelyken, weshalve men
nooit of zeer zelden den graed der verdiering kan af-
meten. De moeiljykheid, welke men dienaengaende on-
dervindt, wordt nog verzwaaerd door den aerd en inhoud
der maten, welke tusschen alle de steden meer of min
verschilden, ofschoon zy somwylen dezelfde benamingen
voerden : zoo rekende men niet alleen by lasten en veer-
tels, maer ook by heuden, mudden, zakken, lepels, enz.
Waren er ten minste graenspykers ¹ van iedere stad voor
handen! doch daeraen mangelt het grootendeels, of ze
zyn zeer onvolledig. Het oudste stuk van dien aerd,
't welk wy hebben kunnen opsporen, komt voor in de
Memorien der Oude Akademie van Brussel, V^e deel,
bl. 178; hetzelfde bevat den prys der granen in de kwar-
tieren van Gent, Brugge en Rupelmonde, gedurende de
regering van Philips-de-Stoute. Zie hier dezen graen-
spyker, waerop de pryzen zyn bepaeld by heude, welke
acht mudden bevatte :

JAREN.	TARWE.			HARDE HAYER.			ZACHTÉ HAYER.		
	St.	Den.	Myt.	St.	Den.	Myt.	St.	Den.	Myt.
1384	43	0	1	24	1	»	15	3	»
1385	45	2	1	20	5	1	12	1	1
1386	50	4	1	28	5	»	21	3	»
1387	57	9	»	24	3	»	18	»	»

¹ *Spyker* beteekent de graenschuer, de bergplaats van 's vorsten mondbe-
hoeften, de plaats waer de pachten in eetwaren betaeld werden. Deze bena-
ming ging over op de pachtheffing zelve, en kwam in gebruik om de regeling
van den prys der eetwaren aen te duiden, gelyk nu de *Beurs* voor de *effecten* doet.

JAREN.	TARWE.			HARDE HAVER.			ZACHTÉ HAVER.		
	St.	Den.	Myt.	St.	Den.	Myt.	St.	Den.	Myt.
1388	45	11	"	19	6	"	13	11	"
1389	49	2	"	19	4	"	13	10	"
1390	59	10	"	23	2	"	13	7	"
1391	42	1	1	19	11	"	11	5	"
1392	32	"	1	15	10	"	9	7	"
1393	23	3	"	16	8	"	9	2	1
1394	30	11	"	16	4	"	10	7	"
1395	24	7	1	19	"	1	10	3	"
1396	36	6	"	20	1	"	11	1	"
1397	42	6	"	17	8	"	11	5	"
1398	29	7	"	16	9	"	11	9	"
1399	28	10	"	16	10	"	10	"	"
1400	40	1	"	19	2	"	11	3	"
1401	39	4	"	17	9	"	10	7	"
1402	52	4	"	16	1	"	10	2	"
1403	53	2	"	13	9	"	9	6	"
1404	29	8	"	13	1	"	8	2	"

De ryzingen en dalingen, door de graenprijzen in de XVIe eeuw ondergaen, waren niet minder talryk dan degene welke men in de bovenstaende tafel kan opmerken. Men zal daer nader over kunnen oordeelen door den volgende graenspyker van Brussel, gedurende byna het vierde deel eener eeuw.

JAREN.	TARWE.			ROGGE.		
	Guld.	Stuiv.		Guld.	Stuiv.	
1520	"	8	$\frac{1}{2}$ stuiv.	"	8	$\frac{1}{2}$ stuiv.
1521	"	"	"	"	19	"
1522	"	"	"	"	8	"
1523	"	"	"	"	8	1 plak.
1524	1	2	"	"	15	$\frac{1}{2}$
1525	"	10	"	"	6	2 plak.
1526	"	12	"	"	8	$\frac{1}{2}$
1527	"	"	"	"	9	"
1528	"	13	"	"	10	$\frac{1}{2}$
1529	"	14	"	"	10	"

JAAREN.	TARWE.		ROGGE.	
	Guld.	Stuiv.	Guld.	Stuiv.
1530	"	15 "	"	12 $\frac{1}{2}$
1531	1	1 "	"	17 $\frac{1}{2}$
1532	"	12 "	"	8 $\frac{1}{2}$
1533	"	10 "	"	" 20 plak.
1534	"	10 "	"	7 "
1535	"	15 "	"	9 1 plak.
1536	"	18 "	"	15 "
1537	"	12 $\frac{1}{2}$	"	8 "
1538	"	17 "	"	13 "
1539	"	16 "	"	12 $\frac{1}{2}$
1540	"	14 "	"	11 "
1541	"	13 $\frac{1}{2}$	"	9 "
1542	"	13 $\frac{1}{2}$	"	10 $\frac{1}{2}$
1543	"	17 "	"	13 1 plak.
1544	1	3 "	"	16 "

Deze graenspyker , opgemaakt volgens een aenhangsel op Altmeyer's *Histoire des relations des Pays-Bas avec le nord de l'Europe* , vertoont deze byzonderheid , dat al daelden de granen somwylen , de algemeene strekking toch tot ryzing was , welk verschynsel ook in den jongsten tyd is opgemerkt. Men ziet insgelyks , door de bovenstaende tafel , dat de beweging der pryzen soms met geweldige schokken toeging , en dit niet slechts in een jaer , maer in minder dan eene maend. Zoo lezen wy in *d'Boeck der Tyden* , dat den 8^{en} mei 1546 de rogge te Antwerpen 38 stuivers de veertel kostte ; den 15^{en} dito gold hetzelfde graen in dezelfde stad 66 stuivers , en den 22 dito 42 stuivers. Dus eene ryzing van 28 en eene daling van 26 stuivers in veertien dagen en op dezelfde markt !

Belangryk ware het , de hoeveelheid der jaerlyks hier te lande ingevoerde granen te kennen ; doch wy hebben desaengaende niets gevonden dan eenige regels in Guic-

ciardini's *Beschryving der Nederlanden*. Deze Florentyner verhaelt, dat er te zynen tyde (in 1567), toen Antwerpen in deszelfs grootsten bloei was, ieder jaer, uit Oostland, Lyfland en andere gewesten der Baltische zee, omtrent zestig duizend lasten graen ¹ werden aangevoerd, welke doorgaens in Holland gelost werden, en door hem op eene waerde van 1,680,000 gouden kroonen worden geschat.

Het was inderdaed in Holland, dat de Nederlandsche graenhandel eigenlyk zynen zetel had. Gedurende byna drie eeuwen werd daer de leer in theorie gepredikt en in praktyk gehuldigd, dat de vrye graenhandel de springader was van 's lands handelsgrootheid, de hoeksteen zyner welvaert, een gouden stroom ryker dan de schatten van Peru; en een Luzac mogt er in volle Staten Generael den graenhandel voor de moeder-commerce van Holland uitroepen. « Wel achtte men het billyk, zegt een » ongenoemd schryver, dat de graenhandel, gelyk ieder » ander bedryf, den lande voor de hoede des staets, » die hem veiligheid verzekerde, in convooyen en licenten, voor de maetregelen die hem in gemakkelyke » en vrye omzetting te gemoet kwamen, in last en veiligheid eenige vergoeding schuldig was; maer deze vergoeding, al was zy by wylen iets grooter of geringer, » zy was altyd gering, drukte niet zwaer en verwrong » nooit het algemeene best tot eene ramp voor den » enkelen. Nu en dan, ja, doch zelden, week men » een oogenblik van dezen algemeenen stelregel af, als » men in tyden van oorlog of duerte meende, om ge-

¹ De Antwerpsche last tarwe werd toen gerekend op 37 $\frac{1}{2}$ à 38 $\frac{1}{2}$ veertels, en de last haver op 30 $\frac{1}{2}$ veertels. Thans bevat een last te Antwerpen 30 hectoliters; en weegt de tarwe 2310 kil., de rogge 2075 kilog.

» brek te voorkomen, den uitvoer te moeten beperken,
 » doch even spoedig keerde men op den royalen weg
 » terug. Nooit geloofde men de welvaart binnen 's lands
 » te vermeerderen door afsluiting van buiten, tot be-
 » scherming van den een ten koste van den anderen.
 » De graven of hunne stedehouders mogten by her-
 » haling eischen, dat den handel lasten werden opge-
 » legd. De bondgenootschappelyke provincien mogten
 » meermalen eischen, dat ten gunsten van dezen of
 » genen de handel werd belemmerd; Holland stond vast
 » en wankelde niet. Men offerde schatten op, liever
 » dan den graanhandel te bederven. »

De schryver, wien wy de bovenstaende regels ont-
 leenen, staeft dezelve door eenige voorbeelden. Hy
 herinnert hoe Keizer Karel zelf in 1533 en 1545 ver-
 géeftsche poogingen deed, om op de uitgaende granen
 een nieuwe belasting onder den naem van *congégeld*
 te leggen; en hoe in 1669, toen Zeeland aen Holland
 het voorstel gedaen had, om de buitenlandsche granen
 en zaden met hooge inkomende regten te belasten, de
 raedpensionaris Johan De Witt, ter bestryding van dit
 voorstel, in eene meesterlyke *deductie* deed opmerken :
 « dat de graanhandel de source en wortel van de
 » notabelste commercie der Nederlanden was en daarom
 » met geringe regten belast; ook om het brood tot
 » een civielen prijs te houden ten voordeele van de
 » manufacturiers en handwerkslieden, dat deze landen
 » altijd waren geweest de korenschuur van geheel Eu-
 » ropa, en dat de kunstmatige rijzing, die men wilde
 » daarstellen, geen algemeene winst, maar eene be-
 » voordeeling van den eenen ingezeten boven den ande-
 » ren zoude zijn. »

Uit deze regels, welke wy niet zonder opzet hebben
 aangehaeld, blykt dat de schrandere Johan De Witt,

nopens de vruchten en voordeelen, door den vryen graenhandel op te leveren, regt gezonde denkbeelden koesterde, waarmede geheel overeenstemmen degene door de kamer van koophandel van Antwerpen in haer merkwaardig adres van den 12 maert 1845 uiteengezet.

België, dat nagenoeg in het midden van Europa ligt, dat voor voortbrengers en verbruikers even toegankelijk is, om den overvloed der eenen gemakkelijk te ontvangen en in de behoeften der anderen spoedig te kunnen voorzien; België, dat in Antwerpen eene haven bezit, welke eene nyverige natie tegen tonnen schats zou verruilen, kon die haven vervoerd worden; België, dat zyne schepen tot af- en aenvoer over alle zeën kan uitzenden, heeft den vryen graenhandel op zynen bodem meermalen door vreemden dwang zien beperken: de plakkaertboeken van Braband en Vlaenderen liggen daer om dit te getuigen.

Wy hebben reeds het feit aangewezen, dat de Nederlanden geene genoegzame hoeveelheid graen voortbragten, om de bevolking te spyzen: ook was men, in geval van mislukten oogst, telkens verzekerd een verbod van uitvoer van wege den Keizer of deszelfs landvoogd te zien uitgaen. Men heeft daarvan een voorbeeld in het plakkaert, den 19 augustus 1522, door den graef van Gavere, stadhouder van Vlaenderen, op vertoog der Staten van dit graefschap gegeven en afgekondigd.

Onder andere beweegredenen wordt daer aangevoerd, dat er in het vorige jaer groote duerte was geweest, en dat het geschapen stond als zou dezelve in het eerstkomende jaer nog vermeerderen, ten gevolge van de groote samenrukking van krygsvolk op de grenzen, dat met het koren uit deze landen moest gespysd en gevoed worden. Het plakkaert deed wyders opmerken, dat er dagelyks veel graen heimelyk werd uitgevoerd,

terwyl men nog meer ander opkocht en binnenschuerde. Daerom vond genoemde stadhouder goed, allen uitvoer van graen, dat voor het krygsvolk uitgezonderd, ten strengste te verbieden.

Wat het plakkaert van 1522 had voorzien, gebeurde werkelyk. De duerte werd het volgende jaer zoo drukkend, dat Keizer Karel het geraedzaam oordeelde maetregels te beramen. By plakkaert van 23 maert 1523, werd niet alleen de uitvoer van graen, maer ook van meel en brood verboden; en in al de zeehavens werden byzondere wachters en wakers uitgezet, om de naleving van het keizerlyk plakkaert te verzekeren.

Dit verbod van den graenuitvoer werd in de XVIe eeuw verscheidene malen in soortgelyke omstandigheden tydelyk vernieuwd, zoo als in 1531, 1532, 1535, 1544, 1549, 1588 en 1589.

Terzelfder tyd werden er beschikkingen genomen voor de politie der vrye graenmarkten en bevoorregte plaatsen. Een keizerlyk bevelschrift van 18 october 1527 had bepaeld, dat men dáér alléén koren zoude mogen verkoopen; en tot op het einde der XVIIIe eeuw vindt men wel twintig plakkaerten over dezelfde stoffe. Byzonder uitvoerig is het plakkaert van 5 october 1545. De voornaemste verordeningen, by hetzelfde omschreven, waren: dat de vrye publieke graenmarkten zouden gehouden worden van 10 ure 's morgens tot 1 ure namiddag, dat de verkochte of de te verkoopene granen werkelyk op de markt zouden aenwezig zyn, althans by monsters; dat de graenkoopers zouden gehouden wezen borgtogt te stellen, dat zy binnen twee maenden na het vervoer bewysschriften van de wethouders hunner woonplaatsen zouden overleggen, ten betooge dat zy het voormelde graen aldaer gekocht en geleverd

hadden; eindelyk dat men niet meer graen mogt koopen, dan hetgeen op de marktdagen geleverd werd.

De meeste dezer bepalingen bleven gedurende de XVIe eeuw krachte van wet behouden. In de twee volgende eeuwen, vooral by oorlogstyd, werden de vrye graenmarkten te platte lande meermalen afgeschaft, zoo nogtans, dat er soms uitzonderingen plaets hadden, gelyk in 1692 voor de markten van het Land van Waes werd gedeekreteerd. Wyders was het verboden, op de publieke markten meer graen te koopen, dan men voor het verbruik zoude noodig hebben. Deze laetste schikking werd onder andere in 1699, 1740 en 1757 vernieuwd.

Overigens had iedere gemeente hare byzondere plaetselyke verordeningen over het houden harer graenmarkt, maer waervan het doelwit niet altoos ligt te vatten is. Op de Vlaemsche markten, by voorbeeld, ingevolge een besluit van den Raed van Vlaenderen van 18 augusty 1699, mogt men aen de bakkers geen graen verkoopen vóór twee ure nanoen. Soortgelyk verbod bestond in de XIVe eeuw te Antwerpen tegen de molenaers, die, volgens eene bepaling van het *Oude Keurboek*, des zaterdags geen graen in de stad mogten komen laden.

Behalve het verbod op den graenuitvoer, werden er nog andere maetregels voorgeschreven, om de duerte te bestryden. Aldus verbood het keizerlyk plakkaert van 23 september 1531, van het graen ergens anders toe te gebruiken, dan tot het bakken van brood en het brouwen van bier. Terzelfder tyd werden al de kontrakten van verkoop van nog te velde staende onrype graenen te niet gedaen, ten einde aldus de opkoopters tegen te werken en eene daling in de graenprijzen te wege te brengen. Zulke vernietiging van kontrakten had

reeds by eene soortgelyke omstandigheid in 1522 plaets gehad, en geschiedde andermalen in 1545, 1597 en 1699.

Zonderling merkwaardig, wegens de genomen maetregels, is het plakkaert van 22 mei 1556. Daerby werd op het platte land in Vlaenderen tot in de eerstkomende maend september verboden, witte brooden, taerten of koeken te bakken. Men mogt er ook al dien tyd geene tavernen of herbergen houden, en slechts aen noodlydenden of doorreizende lieden was het veroorlofd spys en drank voor te dienen. Ten hoogste mogten er twintig persoonen op de boerenbruiloften genood worden. Gedurende den voornoemden tyd mogt men op de dorpen geen bier brouwen dan van een oordje den pot, en het was wel strengelyk verboden tarwe of rogge in het brouwsel te doen. Het binnen de stedengebrouwde bier moest op vasten prys worden gesteld. De Magistraten hadden last de zolders te visiteeren, en het graen te doen verkoopen, dat ieder tot september te veel zoude hebben. Eindelyk alle privilegiën over den graenhandel werden herroepen.

Indien vele dezer bepalingen van het plakkaert van 1556 niet voor ongerymd zyn te achten, ze waren toch ondoelmatig en krachteloos. Trouwens, welken invloed kon het verbod hebben van koeken, taerten en wittebrooden te bakken? Deed de landman er dan somtyds zulke overvloedige verbruiking van? wist men niet dat hy zich over het algemeen met roggenbrood moet bevredigen? Wat onze twyfelingen dien aengaende bevestigt, is dat de meeste der hierboven aengestipte bepalingen zyn weggelaten uit de plakkaerten der volgende jaren, wanneer het wederom op het bestryden der duerte aenkwam. Slechts het verbod van de granen te gebruiken tot het brouwen van bier en het stoken van brandewyn is meermalen vernieuwd geweest, namelyk

in 1601, 1622, 1663, 1673, 1675, 1692, 1698, 1702, 1705, 1709, 1740, 1741 en 1757 ¹.

Terwyl men het *dietsche* volk aldus meende ten dienste te staen, met hetzelfde te dwingen klein bier en slappen jenever te drinken, onder voorwendsel van het goedkoop brood te doen eten, en terwyl een keizerlyk plakkaert van 30 juny 1546, tegen de *graendieven* de doodstraf bepaelde, en tegen alwie maer eenige gewassen of ongewassen granen heimelyk van de velden zou ontdragen, vergat men ook niet eene zekere klasse van lieden, die tot by den *fiscus* toe onder de weinig hofelyke benaming van *korenbyters* te boek stonden.

Reeds hadden de plakkaerten van 1575, 1586, 1587 en 1588 tegen het monopoliseeren of opkopen van granen het eene en andere uitgeschreven, als dat van 10 september 1597 het licht zag. Daer leest men, dat de koning verstaen had « dat door de gratie Godts het » gewas van dit jaer redelyk was (weshalve hy had) toegelaeten by vorm van proeve ende provisie, dat alle » goede en ghetrouwe coopliden alle soorten van » graenen in de steden van herwaerts overe (te koopen).

¹ Volgens eene berekening van den Utrechtschen hoogleeraer Van Geuns (*De staatkundige handhaving van der ingezetenen gezondheid en leven*. Amsterd., 1801, bl. 464 en 472), in wiens tyd minder jenever gedronken werd dan thans, werden er op 't laetst der vorige eeuw in de vereenigde gewesten, voor binnenlandsch gebruik, 16,900 lasten koorn verstookt, eene waerde vertoonende, in gewone tyden, van ruim twee en een half, in duren tyd van vier milioen guldens; terwyl men uit dezelfde hoeveelheid koorn by de twee en half milioen ankers bier en ruim twee en zestig milioen ponden brood zou kunnen bereiden. Het plakkaert van Keizer Karel, waerby het stoken van brandewyn uit graen verboden werd, was dus wel niet geheel ondoelmatig.

» Voorziende nochtans teghen de monopolie ende be-
 » drogh van de coorenbyters, ende andere coopers ende
 » vercoopers van cooren, tarwe ende alle andere grae-
 » nen, welke arbitrairlyck (moesten) gestraft worden,
 » volgens de qualiteyt van het delict. »

Zoo ging het in de XVIe eeuw. In de volgende, alhoewel men eenige bittere jaren van duren tyd telde, bestonden de plakkaerten gedurende dit tydperk tegen den uitvoer der granen afgekondigd, over het algemeen in oorlogsmaetregelen.

Zoo was nauwelyks het twaelfjarig vredebestand ten einde gelooopen, of de ingezetenen van het platte land aen gene zyde der Demer, Dyle en Rupel kregen verbod van nog granen uit te voeren. Daerna verschenen de brieven van Hare Hoogheid de spaensche infante Isabella, in dato 20 november 1630, waerby « de « peynen, gestatueerd door de voorgaende plakkaer- » ten over den toevoer van granen naer de landen van » den vyand, » verdubbeld werden. De gestelde boet was het viervoudige der waerde van de in beslaggenomen granen, en de aenbrenger of verklikker (hy mogt dan ook medepligtig zyn) *proffiteerde* in de boet.

Desniettegenstaende schynt men eenigen tyd middel gehad te hebben, om de boet te ontwyken, met het plakkaert naer de letter op te nemen, nademael dezelfde infante den 22 mei 1631 eene interpretatie in 't licht gaf, waerin onder anderen gezeid werd, dat onder de granen ook begrepen waren meel, brood en ander gebak¹. En zoo was het schier de geheele XVIIe eeuw door, getuigen de plakkaerten en ordon-

1 Eene uitzondering werd het volgende jaer gemaakt, voor de ingezetenen van Kleefland, wien het werd toegelaten hunne granen zoo wel de spaensche als de vyandlyke garnizoenen toe te voeren. (*Plakkaert van 13 maart 1632.*)

nancien van 1638, 1653, 1658, 1672, 1692, 1693 en 1694.

Maer als ware de graenhandel daermede nog niet genoeg belemmerd geweest, men verzwaerde den bovengemelden krygsmaetregel nog door eenen anderen, hierin bestaende, dat al de boeren, molenaers, bakkers en graenhandelaers gedwongen werden hun graen naer de beslotene steden te voeren, uitgenomen hetgene zy tot een bepaelden tyd voor hun onderhoud en verbruik zouden van noode hebben.

De beslotene steden of vestingen waren hier te lande vry talryk, vóór dat Keizer Josef II het grootste gedeelte had doen slechten. In Braband telde men er wel acht : Leuven, Brussel, Antwerpen, Mechelen, Diest, Soutleeuw, Lier en Herenthals. Niettemin veroorzaakte de bewuste maetregel by de landlieden grooten overlast, en dit laet zich begrypen.

Wanneer zy granen van noode hadden, was het hun geoorlofd, ten hunnen koste en gevaer wel te verstaen, er uit de beslotene steden te gaen halen. Te dien einde moesten zy zich voorzien van een *certificaet* of bewys-schrift, 't welk door de pastors, baljuwen, Drossaerden, Meijers en Greffiers van Vlaenderen, Braband, Limburg en Over-Mase kosteloos moest worden afgeleverd, luidens onderscheidene plakkaerten van de laetste helft der XVIIe eeuw. Men verbeelde zich nu die arme lieden, welke het graen van ettelyke mylen verre, met grootè moeiten en kosten moesten komen halen, met gevaer van onder weg door de vyandelyke strooppartyen opgeligt, uitgeplonderd of nedergeschoten te worden, en men zal zich hunnen angst kunnen voorstellen.

Dan, hoe knellend dit ook was, eenige publieke bloedzuigers schaemden zich niet daerin het middel te zoeken, om zich te verryken. Ten beteren verstande zy

geweten, dat de graenkonvoijen, welke uit de vestingen kwamen, niet voor de boeren of ingezetenen in het byzonder waren bestemd, maer voor de algemeene behoefte van ieder dorp of onbeslotene stad. De plaetselyke officieren, die het *certificaet* van behoefte hadden afgeleverd, verdeelden vervolgens de granen onder hunne onderhoorigen, volgens eene *quote* of aendeel, welk door de ordonnancie van 24 april 1693 was bepaeld geworden op drie vierden eener brusselsche veertel, per maend en per persoon *tant vieux que jeune*, dat is zonder onderscheid van ouderdom.

Doch nu had men ontdekt dat eenige der bovengemelde officieren, in stede van al het graen aen de huishoudens uit te deelen, een gedeelte daarvan achterhielden en verhandelden; waeruit groote argwaen was ontstaen, dat zy het aen den vyand verkocht en geleverd hadden. Om dit gedrochtelyk misbruik te keer te gaen, werd er den 5 maert 1694, namens den toenmaligen landvoogd, Maximiliaen-Emmanuël van Beijeren, een dekreet afgekondigd, bepalende dat er niemand zonder het verpligte bewysschrift zomergranen uit de vestingen zoude mogen komen halen, en verders een *certificaet* in te leveren ten betooge, dat men de landen met die granen bezaeid had. De overtreders moesten met de dood gestraft worden.

De oogst van 1698 grootendeels mislukt zynde, nam de Regeering in Braband en Vlaenderen hare toevlugt tot de oude maetregelen, om de duerte te bestryden. De uitvoer van granen werd strengelyk verboden. De kooplieden mogten niet meer graen inkoopen, dan ieder voor zyn huisgezin zoude noodig hebben. Zy moesten de hoeveelheid granen onder hen berustende binnen de vier-en-twintig uren aangeven. Er was gebod gedaen van de graenzolders en magazynen te visiteeren, en de

hoeveelheid graen , welke er zich bevond , op te nemen. De prys der granen werd voor iedere stad door een tarief geregeld. Eindelyk , daer de ingezetenen van het land van Waes , het Vrye van Brugge en de Vier ambachten, ondanks het hun gedane verbod, naer Zeeuwsch Vlaenderen graen bleven uitvoeren , werden zy , welke met dezen uitvoer zouden voortgaen , by koninklyk plakkaert van 8 november 1698 , doodschuldig verklaerd.

De uitvoerhandel van granen werd nog nader gedrukt door den Spaenschen successie-oorlog , welke in het begin der XVIIIe eeuw uitbrak. Voornamelyk na dat het tooneel diens oorlogs in onze Nederlanden was overgebracht , zag men al de oude ordonnancien op dit stuk gemaekt , weder uit den hoek halen. Den 6 maert 1709 had de hertog van Marlborough , uit aenmerking van den strengen winter , den landman toegelaten zyne granen vry van regten uit de beslotene steden te halen ; maer anders bleef de uitvoer verboden ; de *quote* van ieder dorp werd aen hetzelfde nauw afgemeten ; ieder werd herinnerd , dat meel en brood onder de benaming van graen begrepen waren , en dat het verboden was , op' het platte land gedorschte of binnengeschuerte granen te koopen. Zie daer den zakelyken inhoud van een half dozyn plakkaerten van het opgemelde jaer.

Het edikt van 31 mei 1710 , dat vervolgens het licht zag , liet den vrye graenhandel toe , zoowel tusschen de steden als tusschen deze en de dorpen , degene van de vyandelyke gewesten uitgezonderd. Dit werd nog nader geregeld door het edikt van 25 october des zelfden jaers. Niet alleen werden degenen die granen uitvoerden daerby gewaerschouwd , dat zy onverminderd de inbeslagneming der granen en der wagens , karren , paerden en schepen voor derzelver vervoer gebruikt , voor de eerste reis eene boet zouden verbeuren , gelykstaende met het dub-

bele van de waerde dier granen; voor de tweede reis eene boet gelykstaende met het viervoudige dier granen; en voor de derde reis eene eeuwige ballingschap zouden ondergaen: maer het edikt was ook byzonder gerigt tegen de *grossiers* en *voortverkoopers*, welke in geval van opkoopning arbitrairlyk moesten gestraft worden. De opbrengst der boeten werd by vierden verdeeld tusschen den Keizer, den armen, den aenbrenger en den exekuteerenden geregtsofficier.

Het verbod op den uitvoer van granen naer de vyandlyke landen bleef, op eenige enkele uitzonderingen na, tot na het sluiten van den Utrechtsche vrede (1713) in voege. De volgende jaren, en wel namelyk in 1719, 1725, 1726, 1729, 1730 en 1731 werd alle hoegenaemde uitvoer wegens duerte of mislukten oogst gestaekt, waarby de vaderlyke bezorgdheid van het Huis van Oosterlyk voor zyne Nederlandsche onderdanen wel dient te worden opgemerkt : « Willende eene ghenoechsaeme quantiteyt » graenen behouden, op dat onse goede ondersaeten sich » daer van soudén kunnen voorsien voor hun onderhoudt » tot eenen redelycken prys..... verbieden Wy by dese » tegenwoordige by provisie ende tot nader order;.... » den voer van alle soorten van graenen, » zeggen de keizerlyke plakkaerten van 1725 en 1726.

Het keizerlyke edikt van 21 january 1729 was dienaengaende nog nadrukkelyker. « Den strengen ende » geduerigen vorst, (zoo luidt het daer), die desen winter » heeft uytgestaen, ende bynaer overal gemeyn is ge- » weest, mitsgaeders de veranderingen van de onmae- » tigheyt (*sic*) des lochts in het tegenwoordigh sesoén » reden gevende om te vreesen, dat de vruchten der » aerde merkelyck soudén kunnen worden beschaed- » digt, ofte ten minsten hunnen wasdom ende matu- » riteyt verachttert, hetwelck eene merckelyke dierte van

» levensmiddelen souden veroorsaecken , hetwelk behoort
 » voorkomen te worden , soo tot onsen dienst als tot
 » solaes onser goede ende getrouwe ondersaeten.... Ver-
 » bieden Wy den uytvoer van tarwe, coren, rogge, spelte
 » ende gerste. »

Tot dus verre de uitvoer der granen. Wat aengaet de invoer, deze onderging niet minder wisselvalligheden. Over het algemeen, mogt het vreemde graen vry binnen komen, mits betalende de gewone tolregten; doch men vindt ook voorbeelden van volstrekt verbod van invoer en van het zetten van hooge inkomregten.

Zoo zien wy by het tarief in 1578 door de algemeene staten vastgesteld; dat de in- en uitvoer van tarwe, rogge, garste en haver verboden was. Doch in 1597 werd het, uit hoofde der duerte, wederom toegelaten granen uit de vreemde landen te ontbieden, en in 1626 bleef die gunst beperkt tot de zomergranen. In 1692 was de invoer, ondanks de krygsomstandigheden, ook wel geoorloofd; maer de schippers moesten de aangevoerde granen in de beslotene steden gaen lossen.

Iedere provincie kon overigens, met goedkeuring van den souverein of deszelfs stedehouder, de inkomregten verhoogen. Men heeft daarvan een bewys in het dekreet van 17 augusty 1688, op verzoek der Staten van Vlaenderen, Namen en Henegouw gegeven, en waerby de invoer van ieder last tarwe in die provincien met een regt van 40 guldens werd bezwaerd, en degene van ieder last rogge met een regt van 32 guldens.

Over het algemeen was eene mogelyke schaerschheid en duerte de hoofdbeweegrede der plakkaerten, waerby de oostenryksche regeering den vryen invoer van granen toeliet; het begunstigen van den koophandel kwam slechts in de tweede plaets; getuige de ordonnancie van 25 oktober 1714, in welke de volgende regels voorkomen :

« Inshelycx , om onse goede ondersaeten dies te meer » te soulageren , is onsen wille , dat men de cooplieden , » soo onse ondersaeten als vremdelingen herwaerts overe » eenigh graen aenbrengende , van buyten de landen van » onse onderdaenigheyt , alle gunste , faveur , adresse , » bystande ende assistantie sal doen , willende dat de » selve met hunne graenen , schepen , schuyten , peerden , » waegens ende karren wel ontfangen worden , sonder » dat hun van noode sy tot dien eynde van ons ofte van » onsen Raede van finantien eenige pasporten ofte sauf- » conduiten te vercrygen .

» Aen de welcke die van buyten alsoo eenigh graen » aenbrengen sullen , wy continueren de liberteyt om de » selve graenen (by hen alsoo aengebracht) te mogen » voeren ende transporteren in 't geheel ofte in deel » alomme binnen onse voornoemde landen , daer t'hun » goedduncken sal , insgelycx de selve te vercoopen *extra-* » *ordinairlyck* ende buyten de marckten op sulcken plaet- » sen als sy begeeren sullen , jae aen de cooplieden van » herwaerts overe , de welcke de selve graenen sullen » mogen vergaederen , voeren , transporteeren , ende » neeringhe daermede doen , behoudens dat sy die ver- » coopen op openbaere marckten , ende dat , om bedrogh » te schouwen , sy de wete van den coop doen aen de » officieren en de magistraet van de plaets , gebiedende » aen alle gouverneurs , tollenaers , collecteurs , officie- » ren en magistraten , sich daer na te voegen ende te » reguleren sonder hen eenig letsel ofte moeyenisse te » doen ; in 't aenbrengen , transport ofte passagie van de » voors. graenen van buyten commende . »

Voor het overige , en gelyk wy reeds opmerkten , was de invoer ondergeschikt aen de betaling der gewone tol- regten , waermede al verder overeenkomen de plak- kaerten van 15 octobre 1740 en van 6 juny 1741. De

maten volgens welke deze tolregten bepaeld waren , verschilden volgens de plaetsen. Te Gent hief men ze per zak , te Brugge per last , te Antwerpen per veertel , enz. In sommige steden hief men bovendien een lepelregt , waertoe het volgende dient , hetwelk ons ter goeder ure werd medegedeeld , om by ons opstel opgenomen te worden.

Na het zoogenaemde schoofregt of de graentienden schynt het lepelregt (*louchée*, *Jus cochlearis*) het oudste regt te wezen , dat hier te lande op de granen is geheven geweest. De *lepel* was eene maet van drooge waren , even als de *loop* of *lope* in Vriesland , de *lop* in Zweden , en de *lof* in Lyfland en Koerland. Dit regt werd in de XIVe eeuw te Antwerpen en elders geheven (1). Andreas Valkenisse , sekretaris dezer stad , heeft daervan aengeteekend , dat graef Lodewyk van Male en zyne echtgenoot Margareta , ten jare 1367 hunnen trouwen schildknaep Bussaert Van Munte , met het lepelregt begiftigden , dat men te Antwerpen voor iederen zak graen , welke ter markt werd gebragt , verschuldigd was. Bussaert behield dit regt tot in 1397 , als wanneer hy hetzelfde aen Floris Ingels voor twaelf pond vlaemsch verpachtte. In 1650 vindt men het wederom in bezit van den landvorst , wezende alstoen de Koning van Spanje , die het in 1677 voor 300,000 guldens aen de stad verkocht of verpandde ; maer het waren de Antwerpenaers niet , welke by dezen koop de meeste baet vonden.

Keeren wy tot ons onderwerp terug.

Met veel juistheid heeft men gezegd dat de regeeringen van Maria-Theresia en Josef II onder betrekking van koophandel en nyverheid niet veel meer dan eene aen-

1 Onder anderen te Aelst. Zie het *Plakkaertboek van Vlaenderen* V^o deel bladz. 701 , Ordonnancie van den jare 1761.

eenschakeling van onmagtige en tegenstrydige proefnemingen waren. Wat de graenhandel in het byzonder betreft, dezelve was veelal ondergeschikt aan den staet van den oogst. De eene mael was de invoer vry en de uitvoer verboden, dan had het omgekeerde plaets. Nu wederom mogt men slechts langs de landzyde invoeren, andermael te water en te land. Eens werd de doorvoer langs sommige kantooen toegelaten, en al de overigen voor denzelven gesloten. Van 1740 tot 1789 zyn er niet minder dan dertig keizerlyke ordonancien op dit stuk van in- uit- en doorvoer uitgevaardigd. Maer om vervelende herhalingen te vermyden, onthouden wy ons hier van eene ontleding.

Dit zullen wy alleenlyk in het algemeen doen opmerken, dat verreweg de meeste dezer ordonancien den uitvoer verbieden, hetgeen onzes achtens voor een on-dubbeltzinnig bewys is te houden, dat de oostenryksche regeering de bewustheid had, dat er in het land geen graen genoeg geteeld werd, weshalve het zoo onstaetkundig als onvoorzichtig zou geweest zyn den invoer te verbieden of te belemmeren. En inderdaed, toen Josef II in 1784 het ontwerp koesterde van eenen oorlog met Holland, werd de invoer tot zelfs van de gewone tolregten ontheven.

Het is waer, deze keizerlyke vrygevigheid in het stuk van graenhandel was kortstondig en gedwongen; maer zy wettigt toch niet de miskenning van dit allereenvoudigste grondbeginsel : dat men in tyden van overvloed iets moet verzamelen en bewaren, om in tyden van schaersheid en gebrek iets te bezitten. Dan men gaet nu juist in eene omgekeerde rede te werk : zoo lang er overvloed te bekomen is, tracht men hem van zich af te weren, en men bedenkt niet eens, dat men hem niet altoos tot zich kan lokken, wanneer hy buiten be-

reik is geraekt. In zyne bekrompenheid vestigt men alleen het oog op het naestbyzynde en oogenblikkelyk voordeel. Zoo zyn er grondeigenaers, die 's lands welvaren willen doen bestaen, in het bekomen van hooge, zeer hooge pachten van hunne bouwlanden; weshalve zy het vreemde graen, zoo al niet geheel willen buiten houden, dan toch enkel tegen hooge regten laten binnen komen. Zoo roept een fabrykant, wanneer zyne fabryk door mededinging van anderen bedreigd wordt, dat het gedaen is met de welvaart des lands, dat zyne fabryk aen honderden werklieden brood gaf, welke nu ten eeuwiggen dage zonder werk en zonder brood zullen zyn, enz.

Ten gevolge van deze verkeerde begrippen was het der XIXe eeuw, nadat de staethuishoudkunde tot den rang van wetenschap was verheven; aen deze onze eeuw, zeggen wy, was het voorbehouden, den graenhandel, gedurende de laetste dertig jaren, in de Nederlanden door eene reeks van wetten te zien belemmeren, besnoeijen en derwyze verminderen, dat hy niet veel meer dan eene bloote bevoorrading is te noemen, zynde die reeks van knevelende maetregels (in 1834 in België en in 1835 in Holland) op het zoogenaemde schaelstelsel uitgekomen.

De nieuwe uitvinding, uit vreemde gewesten tot ons overgewaeid, had ten doel, zeide men, den landbouw te beschermen en deszelfs belangen te bevorderen. Om het doelmatige van zulke bescherming aen te pryzen, wees men vooral op Engeland; doch men kon geen slechter en ongepaster voorbeeld aenvoeren. Engeland begon zynen landbouw eene zoogenaemde krachtige bescherming te verleenen in het jaer 1688. Maer in 1773 was die bescherming niet meer krachtig genoeg; zy werd dus versterkt en aengeschoefd, in 1791 weder, in 1815 op nieuw: in 1828 bereikte zy haer toppunt

door de invoering der schaelregten. En evenwel heersht thans nergens meer armoede onder het landvolk dan in Engeland, en de bekwame staetsman sir Robert Peel heeft in 1842 geen beter middel kunnen bedenken, om die armoede te verzachten, dan eene poging om de bescherming *te verminderen!*

Dat België zich aen het lot van Engeland spiegele, en nimmer vergete dat een slechte boom noodzakelyk slechte vruchten moet voortbrengen; weshalve hy tot niets goed is dan om afgekapt, uitgeroeid en verbrand te worden.

Zulk een slechte boom is ons gewaend beschermingstelsel ter bevordering van den akkerbouw, maer inderdaed ten profyte van eenige grondeigenaers uitgedacht, en door eenige prohibitie-apostels aengepredikt, die volstrekt geen acht willen slaen op de grondregels, welke den graenhandel geleiden, en door een ongenoemden nederlandschen schryver in de volgende regels zeer bondig zyn uiteengezet :

« Terwyl de *behoefte* overal, jaer in, jaer uit, » zich gelyk blyft of steeds onmerkbaer en trapsgewyze » afwisselt, is het zoo met de *voortbrenging*. Hierop heb- » ben de onophoudelyke afwisselingen in de werkingen » der natuer eenen onbedwingbaren invloed. Op jaren » van overvloed volgen jaren van schaerschheid, in eene » afwisseling die bykans met eene mathematische zeker- » heid te berekenen is. En het jaer dat in het Noorden of » Oosten eenen gunstigen oogst oplevert, brengt in het » Zuiden of Westen misgewas mede. Nu eens is het een » heete zomer, die de ligt verzadigde vette gronden langs » de zee begunstigt en daer eenen heerlyken oogst » schenkt; maer te gelykertyd in het hoogere en droo- » gere binnenland ter nauwernood een schrael en ver- » schroeid gewas laet winnen; op eenen anderen tyd

» worden door aenhoudende regens de lage landen ver-
 » wakt, zoo dat het zaed in de voren verrot, of de
 » overbezwaerde rivieren overstroomen de velden, ter-
 » wyl die zelfde regens aan de hoogste streken eene on-
 » gewone vruchtbaerheid byzetten. Zoo lang men nu
 » niet het geheim zal gevonden hebben om door verbod
 » en bescherming deze werkingen *der natuer zelve* te
 » overwinnen, zoo lang zal het onmogelyk zyn de na-
 » deelige gevolgen dezer werkingen anders te bestryden
 » dan door de eenvoudigste middelen welke de natuer
 » en het gezond verstand aanwyzen, duidelyker dan elk
 » betoog, namelyk : door de voorraden der goede jaren
 » te bewaren tot de slechte komen, en den overvloed
 » van de eene landstreek over te brengen naer de andere
 » waer gebrek is. En wat is het anders dan hetgeen de
 » groote graenhandel in zyne twee hoofdvormen doet?
 » de *speculatie*-handel die in tyden van overvloed het
 » graen, waeraen de consumtie voor het oogenblik geene
 » behoefte heeft, bewaert, tot op hunne beurt weder
 » de tyden komen, waerin de behoefte grooter zal zyn
 » dan de productie? de *vervoer*-handel, die uitziet, waer
 » overvloed heerscht en waer gebrek, en zich beyvert,
 » om het evenwigt te herstellen? En zoo is de graenhan-
 » del een arbeid die nimmer stilstaet : die heden opza-
 » melt om morgen te verspreiden; die heden van het
 » noorden naer het zuiden, morgen van het oosten naer
 » het westen zich beweegt, om het evenwigt te her-
 » stellen tusschen opbrengst en behoefte, dat nu hier
 » en dan ginds is verbroken geworden. »

Maer wy bespeuren, dat wy van ons onderwerp af-
 raken, en ons, ondanks de aenvankelyk gedane verkla-
 ring, in staethuishoudkundige beschouwingen en han-
 delstheoriën verdiepen. Wy zullen hier dan afbreken,
 ten slotte verklarende, dat wy geheel en al toestemmen

in het gevoelen der antwerpsche Kamer van Koophandel, welke het schaelstelsel in verband met de entrepôts, om hoogstgewigtige redenen, niet kan goedkeuren, en wel byzonder omdat de kansrekeningen van entrepôt en de gedurige wisselingen van regten de spekulatien van den graenhandel een louter spel maken, een [spel dat vernederend is en veelal mank gaet, omdat het allen zekeren grondslag mist, en geenszins afhangt van berekening van behoefte en voorraad, maer van de kwantiteit of kwaliteit der granen, die de boer op eene of andere landmarkt aenvoert, en van de bepaling van middelprijsen door den willekeur van dezen of genen belanghebbende gemaekt. In één woord, wy zyn voorstanders van den vryen graenhandel, in dezen zin, dat men de vreemde granen, mits een billyk en vast bepaeld regt, late binnen komen.

Antwerpen, augusty 1845.

K. L. TORFS.

FF MICHEL DE SWAEN.

In dat gedeelte van West-Vlaenderen, dat wy nu met den naem van Fransch Vlaenderen bestempelen, en waer de tael tot een zoo verworpen staet is neêrgezonden, dat zy met eene nog deerlykere bastaerdy is besmet dan voortyds by onze rederykers onder 't Bourgondische Huis, daer bloeide op het einde der XVIIe en in 't begin der XVIIIe eeuw een vlaemsch schryver, welke alle zyne tydgenooten verreweg in stoutheid van dichterlyke tael overtrof, en die somtyds, als hy zich boven de gewone Rederykermoralisatien verhief, den naem van dichter verdiende, ofschoon hyzelf prins van een Rederykers gild was: 's mans naem hebben wy aen 't hoofd dezès artikels gesteld, en hy woonde te Duinkerke.

In den eersten jaergang van 't *Nederduitsch Jaerboekje* van den heer Rens (1834), komt er een artikel voor nopens eenige oude vlaemsche dichters, waarvan wy hier het gedeelte wedergevèn dat tot ons doel dienstig is. Het bevat eene juiste schatting van 's mans letterwaerde: « Aen De Swaen mag men zekerlyk den naem van dichter geven. Zijne schrijfwijze is gemakkelijk, zijne wendingen zijn natuerlyk, en zijne gedachten kunstig aeneengeschakeld. In het beschrijven van landschappen, en in het afmalen des hemels en van deszelfs volzalige inwoners, levert hij somtijds de schilderachtigste tafereelen: hij munt ook bijzonderlyk uit in het afschetsen van deugdzame of ondeugdzame menschen: zijne vergelijkingen zwemen veel naer die van Cats: deze zijn even gemakkelijk, even weelderig. »

Ten bewyze daarvan voert de onbekende schryver een tafereel aan van een onweder op zee, getrokken uit De Swaen's hoofdwerk *Het leven en de dood van onsen Salig-maker Jesus-Christus*, aldus aenvangende :

't Was avond, en de zon, nu bezig met te dalen,
Bescheen het aerdsche dal met flauwe en bleeke stralen,
Wanneer den Heyland zich by zyn discipels zet,
In eene visschers schuyt, op 't meir Genesareth, enz.

Of wil men er nog een sprekender, in een korteren omvang besloten, bewys van, men ga slechts de volgende dichtertyke penseeltrekken na, die den Engel Gabriël by zyne boodschap aen Maria voorstellen :

Den stillen voornacht dreef, langs 't swervende gewemel,
De silver sterren door den diamanten hemel,
Toen Gabriël, van Godt gesonden, nederquam.
Syn bloosend' aensicht was omringelt met een vlam
Van minne-straelen, die vol liefderyke lonken
Rondom syn witten hals, en blonte hairen blonken.
Een kleeding van lasuer, met lelien bestort,
Bedekte syne leën; aen 't middellyf omgort
Met peerel-wit satyn, doorzaeyt met gulde blommen.
De Hemel-vrede scheen met hem beneën te kommen:
Hy dreef de soetigheyt, liefstalligheyt en min
Voor hem ter aerden neër uyt 't salig hofgesin, enz.

Wy kunnen den lust niet wederstaen om er nog de volgende schildery by te hangen, welke min ideael, doch niet min voortreffelyk is :

Niet verr' van Nazareth, in 't Oosten, langs de stroomen
Van Cison, uyt een dal beplant met duysend boomen,
Daer ryst een aengenaem en schoon en hoog gebergt,
Dat door syn steyle kruyn de wolken selve tergt.
Geen reyser heeft dit oyt in lente-tyd beklommen,
Of voelde 't hert verquikt door eenen geur van blommen,

Welriekend' balsem-kruyd en Terebintusplant,
 Die daer volweelderig opwassen t' allen kant.
 't Schynt dat het pluymgediert' die plaetse heeft verkoren,
 Als een musyktooneel, om daer te laten hooren
 Eene soete mengeling van allerlei geklank,
 Dat d'ooren tot sich trekt door lieffelyken dwank.
 Hier is het vaderland, hier is de rechte wooning
 Der honigryke bien; hier heerscht hun opper-koning
 Als in syn wettig hof, waer, onder syn gebiet,
 Hy, tusschen 't boomgewas, millioenen swarmen siet.
 Den peereldauw, gelokt door all' die soetigheden,
 Valt ieder morgenstond daer over naer beneden,
 Terwyl den Zuydenwind zyn milden ademtocht
 Doet spelen met den geur der bloemen in de locht.
 De schoonheyt, waer dien berg met reden op mag roemen,
 Deed' hem van allen tyd den schoonen Tabor noemen;
 Nu als een waere schets en sinne-beeld geacht,
 Van 't hemels vaderland, dat ons hier naer verwacht.
 't Was hier dat Jesus wou voor syn Discipels oogen
 Een straeltje van syn glans en eeuwig licht vertoogen,
 Om ieder door de hoop' van een soo grooten loon
 Te maeken onbeschroomt voor d'allerwreetste doên.

Men denke niet, dat wy hier, gelyk zulks in bloem-
 lezingen wel eens gebeurt, deze schilderachtige plaets
 met moeite uitgekipt hebben; gansch het werk vloeit van
 dergelyke schoonheden over.

Van de overeenstemming zyner weelderigheid in ver-
 gelykingen, met Cats, gelyk wy aenstipten, kan men
 zich bereids overtuigen uit de volgende aenhalingen,
 die wy by voorkeur bybrengen uit zyne zeldzame *Ze-
 delyke rym-werken*. De volgende vergelykingen komen
 aldaer voor, bladzide 102 :

Gelijck een lente-bloem van haeren steel gesneden,
 Gelijck een wyngaert-vrucht in haren bloey vertreden,
 Gelijck een broose riet door 't onweer neer-ghevelt,
 Gelijck het dorre hoey verdroogt in 't open *veldt*,

Gelyck een duffe smoor ten schouwen uyt-gedreven ,
 Gelyck een spinneweb aen d'hoogsten balck geweven ,
 Gelyck een rotte peir gevallen in het slijck ,
 Gelyck een schynbre ster gestort uyt 't wolckenrijck ,
 Soo sal den snooden mensch, vervremt van recht en reden,
 Verrast sijn in 't bedrijf van sijn onrechtigheden,
 Gevat sijn in den strick van sijne loose daën,
 Vernedert in sijn pracht, en in de sond' vergaen.

En in 't zelfde werkje, bl. 108 :

Gelyck een water-drop van 't hoogste dack gedropen ,
 Gelyck een snelle beeck komt van 't gebergt gelooopen ,
 Gelyck een vluchtig peerdt in sijnen meesten spoedt ,
 Gelyck een zeylend schip door-snijdt den zilten vloedt ,
 Gelyck een adelaer die door de lucht gaet sweven ,
 Gelyck een vlugge pijl uyt sijnen boogh gedreven ,
 Gelyck een kogel vlieght uyt 't bulderend geschut ,
 Gelyck een snel gedacht dat aerd' noch hemel stut ,
 Soo spoeyt, soo loopt den tijdt van 't eene jaer in 't ander ,
 En schaekelt in sijn loop veel eeuwen aen elkander.

Zoo zegt hy, na de beschryving van 't bovenberoe-
 pen onweder op zee, in zyn voornaemste dichtwerk :

Gelyk in eene school, waer menig dertel jongen,
 Door gramschap, nyd en spyt zyn tegen een gedrongen,
 Op 't oogenblik de wraek gestild is en verdwynt,
 Zoo dra den meester daer gehoord wordt en verschynt;
 Dus keeren wind en zee, en wolken op hun orden,
 Zoo zy daer toe vermaend door hunnen meester worden;
 De zaémgepakte lucht wordt schielyk opgeklaerd,
 De baren zinken neêr, het ongeweert bedaert.

Uit het berigt, dat De Swaens hoofdwerk op den Hei-
 land, verschenen in twee boekdeelen, te Brugge in 1767,
 voorafgaet, leert men dat hetzelfde in 1724 geschonken
 werd, door een der zonen van den dichter, aen een
 schepen van Duinkerke, die 't zynen zoon naliet,

welke het weder aen eene moeije , overste van de Ryke Klaren binnen Brugge , by het vieren van haren halven jubilé , den 29 juny 1766 , afstond ; tot het eindelyk aldus , door het toedoen harer vrienden , onder de pers geraekte .

Men ziet het , de dichter schynt tot zeker punt voor het vestigen van zynen roem onverschillig geweest te zyn , en de zoon die 's vaders werken als een heilig erfdeel ontvangen had , was nog onverschilliger . Slechts een klein gedeelte van diens arbeid was in de handen van zyn afstammeling gekomen , en dat maekte hy aen byzondere vrienden weg .

In 1722 , verzamelde Pieter Labus , drukker en lid van 't Rhetorica te Duinkerke , byeen al wat hy er van kon bekomen , « terwyl alle de werken van De Swaen nu zoo lange als begraven waren onder de hand van een der waerdigste prelaten , » en gaf dit vereenigd uit onder den tytel van : *Zedelycke rijm-wercken en Christelijcke gedachten* .

Zy werden door Fr. L. De Swaen , kanonik regulier in de Abdy van St-Nicolaes te Veurne , opgedragen aen een vriend van D. S. , Mher Michaël Lieven , hoofdman van 't Dixmudsche Rhetorica , « op dat dit klein en onvolmaekt werkje onder zyne bescherming mogte schuylen , dewyl de volmaeckte wercken van den selven schryver het licht niet be-erven . »

Eene uitnoodiging des drukkers , om hem alles toe te zenden wat men van De Swaen mogt bezitten , sluit het bundeltje .

Het is byna eene uitgemaekte zaak , dat de andere werken van De Swaen , buiten zyn tooneelarbeid , en eene Elegie op den dood van Jan Bart , waer over nader , verloren zyn .

Wy willen ons hier hoofdzakelyk bepalen tot het beschouwen der gemelde , zeldzame *Zedelycke rijm-werken* .

Deze zyn in twee verdeeld; het eerste deeltje behelst godvruchtige gedachten op 't onderhoud eener ziele met den Verlosser : het andere bevat uitspraken van pryskaerten en raedsels, door D. S. als prins van Rhetorica, aen zyne broeders voorgesteld; als ook eenige nieuwjaerdichten aen hen gejongd.

Het zy genoeg ter beoordeeling drie uittreksels uit die *Zedelyke gedichten* af te schryven. Het eerste loopt over den Paradysvogel, een, schoon zeker van al te groote weelderigheid niet vry te pleiten, echter zoo gemakke-lyk behandeld stukje, dat wy ons den moed niet gevoeld hebben, om gedeeltelyk de schaer voor de pen in de hand te nemen.

Adam, dieren en ghewassen
 Eesigh naemen toe te passen,
 Sagh een voghel onder al,
 Die ghedurigh uyt het dal
 Boven alle vlogghe dieren
 In de wolcken wilde swieren;
 En terwilen onder een
 D'ander sackten nae beneën
 Om hun voedsel te gaen raepen,
 Sagh hy 't vliegend beestje gaepen
 Met een open adem-tocht
 Om te suyghen reyne locht
 Tot verversching zijner leden.
 Nimmer vond hy het beneden
 Aen den koelen water-stroom,
 Of op eenen dadel-boom,
 Of in beemden neer-gheseten
 Om te drincken of om t'eten.
 Dickwils socht hy 't soete dier
 Op den rooden eglantier,
 Dickwils dacht hy het te vinden
 Onder nieuw-ghelbloeyde linden;

Nu op eene lauwer-spruyt,
 Dan in 't weeldigh myrthe-kruyt;
 Nu by versch-ontloken lissen,
 Dan in 't midden van Narcissen;
 Nu by keerssen roodt als bloed,
 Dan by peiren suycker-soet.
 Somtydts ging hy 't dier nae-jagen
 Onder witte doren-hagen,
 Somtydts langs een groene laen,
 Somtydts midden door het graen;
 Nu op rype koren-airen,
 Dan omtrent de haezelaeren;
 Doch hy socht al wat hy mocht,
 Altyd sagh hy 't in de locht,
 Of soo 't daelde naer beneden,
 't Was tot ruste synder leden;
 Maer van eten gheen bewys,
 Schoon het was in 't Paradys.
 Adam stont 'er in verwondert,
 Siende 't beest, soo af-ghesondert
 Van all' aerdsche spys en vocht,
 Leven by de reyne locht:
 Daerom zeyde hy, *al tieren* ¹:
 Wyste dier van alle dieren
 Dat voor drincken ende spys
 Suyght de locht van 't Paradys,
 Mits ghy zijt zoo reyn van leven,
 Hoor, wat naem ick u sal gheven:
 Dat men u, waer Phison vliet,
 Paradysens vogel hiet.

 Vader, wort doch niet ontsteken,
 Derft uw soon u teghen-spreken;
 'k Weet een schepsel, meer bequaem
 Tot soo loffelijcken naem.

¹ *Al tieren*, op een eigenaerdige wyze; want *tier* is *aert*, trek. J. F. W.

'k Weet een schepsel, welckers oogen
 Zee, noch aerd versaeden mogen,
 Dat gedurigh naer de lucht
 Van 't waerachtig Eden sucht.
 't Paradys voedt zijn gedachten,
 't Paradys weckt sijne klachten,
 't Paradys is 't eenigh wit
 Waer het naer versucht en bidt.
 Gheef dat schepsel al 't vermaken
 Dat ghy moght op aerde smaken
 Voor u, om den appelbeet,
 God uyt uwen lust-hof smheet;
 Geef dat schepsel al de schatten
 Die de woeste zeën omvatten,
 Het verzaekt die al ghelijck
 Om de lucht van 't Hemelrijk.
 Vraeght ghy welck dit is, ò Vader!
 't Is een spruyt van uwen ader,
 Schoon van lichaem, wys van ziel,
 Die in u met u verviel.
 't Is een tastelijke waessem
 Uyt-ghestort uyt Godes aessem
 Tot het maecksel van een mensch:
 Dit is 't schepsel, welckers wensch
 En begheerte noyt kan rusten
 Dan in hemelsche wellusten.
 Noem het dan, naer dit bewys,
 Voghel van het Paradys.

Doch zulke zoetvloeiende stukken ontmoet men meermalen in die dagen: Poirters en anderen kunnen er het bewys van opleveren. Zeldzamer by hunne tydgenooten zyn stukken van hooger toon, van steviger versbouw; en wy twyfelden of wel een derzelve wegens kracht van uitdrukking en stoute schildering tegen over te stellen zy aen het volgende stuk van onzen De Swaen. Het is

getiteld : « Triumph van den H. Aerts-engel Michael,
beschermer der Redenrijke gilde tot Duynkercke. »

Wie dreyght hier in de locht uyt sijn robijne kar
Met een twee-snedigh sweert het spits der Morgen-star?
Wat twist kant tegen een de negen Engel-chooren?
Ick sie prins Michaël op Lucifer vol tooren
Neer-donderen het strael van sijn gevlamden schicht :
Ick sie het derde deel der geesten, van hun plicht
Gheweken, en vervoert door dolle hooverdye,
Sich keeren tegen Godt, en zyne heerschappye.
Der Seraphijnen licht is teenemael verdooft
Door 't wederspannigh vier van 't Englen opper-hooft.
Hoe is den glans ontset van dien lazuren hemel!
t' Hooveerdig geesten-rot stelt, in een swert gewemel
Van peck en swavel-vyer, sich tegen Michaël.
Den trotsen Lucifer maent ieder mee-ghesel
Uyt sijn metale kar, gevoert van een paer draecken,
Die uyt hun groene keel vergift en solfer braecken;
Den vasten hemel dreunt door 't woedende gedrom
En ijsselijk gebaer van 't twistigh Engeldom.
Elck heeft sijn wesen en oirspronklikkheyt vergeten.
Versoenings hoop is uyt : de willen zyn beseten
Met onversoemb'ren haet, die des te feller koockt
Om dat sy tegen een twee broeder-legers stookt.
De muyters vallen aen, als giftige serpenteen,
En spouwen niet dan vyer op Godes regimenten.
Sy drijven storm op storm, en trachten met ghewelt
Te winnen d'overhandt in 't vyerigh hemel-veldt.
Wanneer vorst Michaël, geterght door dit braveeren,
Recht tegen Lucifer sijn snelle kar doet keeren,
En slingert drywerf in 't vyer-spouwende gesicht
Den schitterenden strael van sijnen blixem-schicht.
Den vloeck, door desen smak, stort om in sijnen waegen.
De draeken, door den glans van 't hemelsch vyer verslaegen,
Slaen over met de kar : sy sincken uyt de locht,
En slepen nae beneën al 't overigh ghedrocht,
Dat op den selven stont, met wijden muil aen 't gaepen,
Niets van den vorm behoudt, waer in het was geschaepen,

En door den selven smak ten afgrondt neder-sinckt;
 Waer naer Godts campioen voor sijne benden blinckt.
 Als eene middagh-zon, ter wolcken uyt-gestegen,
 Soo praelt hy met sijn heyr naer dien gewonnen zegen,
 En praelende, bekent, dat al den roem en eer,
 In desen kamp behaelt, behoort den Opperheer.

O Seraphijnen Prins, ghy kont in onse sinnen
 Ontsteken meer vernuft dan al de Sangh-godinnen;
 Wy smaeden Helicon, en wat daer nedervloeyt,
 Wanneer gy onsen geest met 's Hemels dauw besproeyt.
 Noyt kost ons dichterdom een weerder hoofd aenroepen
 Dan hem, die voren singht aen alle d'engel-troepen;
 Dan hem, die 's Heeren naem verheft van choor in choor,
 En stadigh schallen doet gheheel den Hemel door.
 Dat wy op aerde, soo als ghy in uwe zaelen,
 Dien goddelyken naem met sangh en spel herhaelen;
 Dat ons geen lust vervoer naer rijm noch poëzy,
 Dan tot verheffinghe der hoogste heerschappy!

Men moet bekennen, dat eenige dier regelen aen den meesterlyken toon van Vondel doen herinneren; en men gevoelt wel, dat de Duinkerksche Rederyker met den verheven Lucifer van den Bataefschen hoofdzanger niet onbekend moet zyn geweest. Hy heeft ongetwyfeld den dichter beoefend, dien zyne medebroeders niet eens zouden verstaen hebben.

Door zulk eenen man voorgeleid, ging het de Rhetorikale gilde van Duinkerke wel: hy bezong onder andere den lof der Liefde, tot antwoord aen het Rhetorica van St-Winox's Bergen (Roeyaerts), dat zyn genootschap verzocht had te beschryven: Welke van de goddelyke deugden de verhevenste is. Hy beschreef mede den oorsprong en lof der Rymkonst, op de vraeg van het gilde der Dry Santinnen te Brugge, en werd deswegen voor zyn gild met twee zilveren kandelaren vereerd.

Het hartroerende treurgezang der middeleeuwen , dat Pergoleses geest bezielde, als hy opaerde een der hemelsche toonen weergaf, dien hy in zyne godvruchtige droomen scheen afgeluisterd te hebben, met een woord de *Stabat Mater*, werd mede door D. S. overgebracht. Men ontmoet deze vertaling niet onder de verscheidene, welke Willems in het *Belgisch Museum* heeft opgenomen (D.III. 443 *sqq.*).

Vol van traenen, vol van lijden,
Stont de Moeder Godts, bezijden
't Kruys, daer haeren Soon aen-hingh,
Door wier siele, door wier herte
Overstelp't van druck en smerte,
't Sweert van rouw en weedom gingh.

Ach, wat wreede droefheyt druckte
Die ghezegende en bedruckte
Moeder van het eenig Kindt!
Wat al ramp quam haer benouwen,
Toen sy moest de pijn aenschouwen
Van een Sone soo bemint.

Wie onthoudt sijn oogh van weenen,
Siende Christi Moeder steenen
In een smert soo onghewoon?
Wie kan sonder rouw ghedencken
't Leet en 't harte-wee die krencken
En de Moeder en den Soon?

Voor der menschen snoode sonden
Siet sy Jesus, vol van wonden,
Onderstaen der boeven straf;
Siet sy haeren Sone sterven,
En noch troost, noch hulp verwerven,
Toen hy sijnen adem gaf.

Reyne Moeder, bron van liefde,
Van het leet welck u doorgriefde,

Dat ick meê een deel verdraegh;
 Dat mijn herte brand' van binnen
 Om dien Mensch-Godt te beminnen,
 Opdat ick hem meê behaegh.

Doe dit Moeder : druck de plaegen,
 Rampen, steken, pijnen, slaegen
 Des gekruysten in mijn hert;
 Deel my meê de straf en wonden
 Van uw Soon, voor my gheschonden;
 Deel my meê sijn wreede smert.

Dat ick waerlijck met u schreye,
 En met dien gekruysten lyê,
 Tot mijn ziel van hier zal gaen,
 'k Wensch met u by 't kruys te waeken,
 En noyt sonder u te staeken
 't Suchten, 't kermen en getraen.

Maegt der maegden, wilt myn klachten,
 Wilt mijn bede niet verachten:
 Dat ick u versel in rouw;
 Dat ick Christi wonden, stryden,
 Hartseer, schande en overlyden
 Steeds in mijn ghedachten hou.

Dat sijn wonden my doorwonden;
 Dat dit kruys me ontsteeck, verslonden
 In de liefde van dien Soon;
 En 'k door min dus in-ghenomen
 Uwe voorspraeck moogh bekomen
 Naer mijn dood voor 's Rechters troon.

Dat sijn kruys mijn rust verdedigh,
 Sijne doot mijn lust bevredigh,
 Sijn ghenae noyt van my scheyd'.
 Als dit aerdsche lijf sal sterven,
 Maeck dat mijnen gheest moog erven
 's Hemels vree en heerlijkheyt.

Zie daer waerlyk eene vloeiende vertaling, die, als by uitzondering in die dagen, tot in het lamme niet vervloeit ; zoo dat zy rang onder de navolgingen van dit dichterlyk kerkjuweel der middeleeuwen mag nemen.

Van De Swaen's tooneelarbeid zullen wy nu enkele woorden zeggen. Reeds in 1707, gaf de gemelde verdienstelyke drukker Pieter Labus, uit : *De zedelycke dood van Keyser Carel den vijfden*, in-4° van 48 bl. Wy vonden het eenigste, tot dus verre er van bekende, exemplaar in de boekzael van den yverigen heer De Groote, oud dichtmeester van het Rhetorica te Veurne, die 't ons gul afstond : 't is naer dit exemplaar dat dit spel, volgens den heere Willems het beste tooneelstuk van al onze vlaemsche dichters der XVIIe eeuw, in 't *Belgisch Museum* staet afgedrukt.

Ten slotte zegt de drukker tot den lezer : « Het is het leste werck van dien hoogh-verlichten gheest die de taele in alle sijne wercken ghestelt heeft op een trap die noyt poëet voor hem en heeft konnen bereycken. Hope dan dat den leser daerin vinden sal den geest van M. De Swaen, en waerdeeren mynen arbyt; soo sal ick my bereyden om noch een ander in het licht te brengen op 't selve formaet van dit stuck om hier achter by te voegen, oock door den voorseyden auteur. »

Nog gaet het tooneelspel op keyzer Karels afstand vergezeld van deszelfs ontleding, en van eenige lofdichten van vrienden des schryvers, namelyk *A. De France*, *M. Bonda*, *T. Remey*, *M. De Cocq*, *C. Droomers* en *P. Labus*.

Wy kunnen niet verzekeren welke het ander stuk is door den drukker beloofd; denkelyk was het de vertaling van den *Cinna*. Inderdaed, er verscheen in 1803 een herdruk van dit

werk , dat de heer Van der Est , over wien straks nader , in het leven van Jan Bart onder DeSwaens werken optelt. Die vertaling heeft den *moraliserenden* titel van : *Gebod der Liefde, ons door Christus gegeven, te veel door de Christen verzuymt, door Cesar Octavianus roomsch keizer en afgodendienaer gepleegt aen die hem moorden wilden.*

Reeds in 1694 vertaelde de Duinkerksche dichter den Cid van Corneille op den eersten franschen druk (Duinkerke, by Van Ursel). De opdracht van dit werkje, door den uitgever, biedt eene buitengewoone omstandigheid aen: zy is aen Michiel De Swaen zelven gerigt; daer't vertaelde treurspel buiten zyne wete door een vriend, wien hy het had medegedeeld, onder de pers kwam. « Al de gonne, zegt de drukker, aen wien UE. zeegbaerheyd bekend is, zullen my lichtelijk gelooven. » Men kan echter niet ontkennen, dat Van Ursel's mans zedigheit wat hard op den toets stelde, als hy er by voegde: « Duynkerke bezit in u een poët, die sonder de minste lofuyterye by de Vondels en by de Catsen gerekent, om niet te zeggen, aen deselve voorgesteld mag worden. » Zulke wierook stinkt.

Uit deze opdracht blykt, dat 's Dichters doopnaem MICHEL was en geenszins Marten, gelyk eenigen dien opgeven ¹, terwyl wy uit de opdracht van zynen *Heiland* vernemen, dat hy dit gedicht in 1694, dus tydens het verschynen van zynen Cid, vervaerdigde. Hy telde alsdan veertig jaren: wy meenen dit te moeten afleiden

1 WITSSEN-GEYSBEEK'S *Critisch Anthologisch Woordenboek der Nederduitsche dichters*, in een nietsbeduidend artikeltje. — Prof. SCHERANT, denkelyk naer aanleiding van WITSSEN-GEYSBEEK, in de *Proeven van nederlandsche Dichtkunde uit zeven eeuwen.*

nit het in zyn hoofdwerk voorkomende zonderling gezegde (I, 98):

Siet Jesus brand en blaekt, slechts veertig dagen oud:
Gy telt nu veertig jaer, en blyft nog even kout.

Zoo dat hy in 1654 moet zyn geboren. Dewyl zyne rymwerken kortelings na zyn ontslapen verschenen zyn, en wel in 1707, zal hy slechts omtrent de vyftig jaren bereikt hebben.

Men ziet door deze berekening, dat hy eene eeuw later dan Vondel gebloeid heeft, naest wien, ja, boven wien hem zyn drukker uit confraterschap ophief.

Een onvoorzichtig vriend is hoogst gevarelyk.

Zyn *Andronicus*, na Capistrone of Campistrone, verscheen te Duinkerke by denzelfden Van Ursel, in 1700, en is opgedragen door het gilde van Rhetorica aen M^{her} Barentin, « raed 's konings in syne raden » enz., beschermmer van het Gilde, of (om ons uit te drukken naer den gheest der fransche tale, zegt men aldaer) « der *vlaemsche Academie*, welke hare oudheyd kon bewyzen door ghe-denckteeken en van d'ander eeuw. »

« Niets (leest men verder), voorwaer men segghe wat men wil, niets en is 'er te vergelijken by de fransche tooneel-spelen; oock is het onmogelyk iets volmaeckt uyt te wercken, ten zy de zelve naervolghende: ende daer en is niet dat anders kan doen spreken, dan d'inghenomentheyt die men heeft voor sijn eyghen natie: indien dan de uytgenomenste fransche tooneeldichters sich niet beschaemt en hebben d'oude te ontleenen, kunnen wy beter doen als dese naer volghen die d'andere verre zyn te boven ghegaen? Oock laet de Duynkerksche Academie sich voorstaen niet goets te kunnen uyt-richten dan met hā naer te volghen, ende hunne wercken over

te setten, tot dat sy daer door bekomen hebbende sekeren trap van bequaemheyt ende volmaecktheyt iets uyt haer eyghen sal kunnen uyt-wercken.»

Wy leeren nog uit deze opdracht, dat « de ghewoonelycke oefeninge der Gilde was van tydt tot tydt eenige stucken voorts te brenghen ende te vertoonen. »

De Duinkerksche Rederykkamer en Academie, al zyn zelfs hedendaegs die woorden niet synoniem geworden, bewonderden niet min de grootheid van Lodewyk XIV dan de fransche tooneelschryvers: « En sien wy niet in onse daghen den grootsten van alle de helden die 'r oyt zyn geweest, ende waerschyndlyk noch staen te komen (!), de letteren soo ieverigh bejonstigen, dat hy nevens soo menige vorstelijcke eer-tytelen, sich niet en onwaerdicht te voeren den naem van beschermmer der fransche Academie? »

Hier zyn de twee beschermers der beide Academien tegenover elkander gesteld. Verders wordt de heer Barentin als een afgrond van wetenschap en ervarenheid afgeschilderd; want hy had in 't Parlement uitgeschenen, « zoo dat ook de beste pennen van Frankryk met hem gingen bezig zyn. »

Wy hebben eene schets der letterkundige afgodery willen geven ten aenzien van den franschen koning in eene stad, die de wieg was van De Swaen: zy voorspelde een afval, waerby de vlaemsche onafhanklykheid geheel moest verzwolgen worden.

Uit dit overzicht van De Swaens voortbrengselen, blykt dat zyn treurspel op den afstand van Karel V en zyn *Heiland* zyne voornaemste eeretitels zyn. Het is jammer dat dit laetste stuk, in verschillende kleine gezangen gesplitst, zoo chronologisch als het Evangelie afloopt, en dus, van onvoorziene situatien beroofd, het

kenmerk van een oorspronkelyk .en scheppend genie mist.

Wansmaek kleeft den Dichter zelden aen : in een zyner toezangen echter stelt hy :

Jesu! ach, gy zyt zoo soet,
 Dat u alles lieven moet.
 Soeter zyt gy , soetsten Heer,
 Als al 's werelds vreugd en eer,
 Soeter als den honing-raet,
 Soeter als den dageraet.

En hy soetert aldus nog 27 verzen voort. Al te veel zoets walgt, zeiden de ouden. Dit gebrek had de man denkelyk van vader Cats ontleend, voornamelyk ter plaetse waer deze zich bevytigde om den rykdom der tael uit te doen blinken in zyne eensylbige beschryving der Nederlandsche Vrouw, zoo als hy ze wenschte, *niet al te dit, niet al te dat*.

Hanc qualem nequeo monstrare et sentio tantum.

Wy zyn de eersten niet, die regt laten wedervaren aen den Duinkerkschen prins van Rhetorica, dergelyke toch schaers prinsen der Dichtkunst zyn geweest. Van hem schryft Willems in zyne *Verhandeling over de Nederd. tael- en letterkunde*, dat hy onbetwistbaer een der voortreffelykste nederduitsche dichters van zynen tyd is, zelfs wanneer men de hollandsche daeronder rekent. Ook verklaert die schryver « dat hy waerlyk verlegen is, om eene keus te doen uyt zoo vele voortreffelyke partyen, als het gedicht op den Heyland aanbieden, waerin kracht en zuyverheyd van tael, dichterlyke geestdrift en godsdienstige zielsverrukking zich overal in ruyme mate voordoen, en den lezer op de gevoeligste wyzen treffen. »

Vervolgens haelt Willems den toezang van den XVI^{en} zang

aen, dien hy te regte een kunstjuweel noemt. Er heerscht een zoo gemoedelyke toon in als die in de, door ons hooggeschatte, *Pia desideria* van H. Hugo menigmaal doorstraelt. Ook heeft Schrant hetzelfde, naest eenige andere beschryvende stukken van De Swaen, in de *Proeven van Dichtkunde uit zeven eeuwen*, opgenomen.

Verscheidenheidshalve deelen wy hier een anderen toezang mede, den voorgaenden niet onwaardig: men vindt er ook dien balsemgeur van mysticismus in, die van het zinnelyke tot het ideale, van het aerdsche tot het hemelsche opklimt, en die, in 't buitensporige niet vallende, vele schriften van vroeger dagen aen geesten, vatbaer voor het zieleleven, zoo verrukkelyk maakt.

Lestmael sag ik in een hof
 Vele lieffelyke planten,
 Opgewassen t' alle kanten,
 Soet van geur, en groen van lof.
 Hier verschenen Violetten,
 Daer Renonkels, rood als vier,
 Animonybloemen hier,
 Ginds Narcissen sonder smetten.

Ieder soort was in een perk,
 Soo nauwkeurig afgesondert.
 Dat ik t' eenemael verwondert
 Bleef aensien dat aerdig werk.
 Maer, wat wil ik dit bemerken?
 Siele, keert uw oog alhier.
 'k Sie daer eenen hovenier
 In een schoonder hofken werken.

'k Sie daer bloemen wonder soet,
 Wonder cierlyk van koleuren,
 Wassen op in overvloed.

Dese staen vol purper, bloeyend,
 D'andere zyn leliewit,
 Dees als rood koraal verhit,
 Die door gulde verfven gloeyend.

Ieder perksken, ieder deel
 Is soo suyper onderhouwen,
 Dat geen oog oyt kond aenschouwen
 Een soo aengenaem prieel.
 Maer, waer gaen myn sinnen sweven?
 Jesu, desen schoonen hof,
 Wie men toeschryft desen lof,
 Is uw lief en heylig leven.

'k Sie daer roode bloemen staen,
 Die de Roosen doen versterven,
 'k Sie er daer, wier witte verfven
 Self de Lelie doen vergaen.
 Bruydegom van reyne minnen,
 Wit als sneeuw en rood als bloed,
 Rood door liefdens heeten gloet,
 Wit door onbevleete sinnen.

Wat al bloemen staen 'er niet,
 In den hof van uwe deugden!
 Wat al goddelyke vreugden
 Smaekt men, als men die doorsiet!
 Geen verstand kan doorgrondeeren,
 Wat genuchten men daer vindt.
 't Schynt dat sig de siel ontbind
 Om geheel naer Godt te keeren.

Och, soo lang myn aders slaen,
 Wil ik desen hof doorgaen!

De heer Van der Est, schryver van het leven van Jan Bart, onlangs verschenen ter gelegenheid van het standbeeld voor dien doorluchtigen Zeeheld opgerigt, heeft een fransche prozavertaling uitgegeven van een byna

tweehonderdregelig gedicht van De Swaen, getiteld Treurzang op het overlyden van Jan Bart, vervaerdigd in 1702, en verrykt met historische aenteekeningen van 's dichters vriend, Pieter Labus ¹. De aenvang luidt als volgt :

Mijn pen beschreef wel eer de wonderlijke daeden
Van onzen ridder Bart, toen sijne lauwerblaeden
Volheerlijk wierden door des vyands bloed bespat :
Het heugt ous allen, hoe met blijdschap heel de stadt
Van Duynkerck menigmael dien ridder heeft ontvangen,
Maer, laes! die vreugd is nu verkeerd in lijk-gezangen.

Hieruit blykt, dat de zanger des Heilands over Jan Bart een uitgebreid werk vroeger had vervaerdigd; de gemelde heer Van der Est verklaert dat alle daernaer gedane opsporingen tot heden vruchteloos zyn geweest.

Ook De Swaen is een groot bewonderaer van Lodewyk XIV :

De Schotten, Britten en de Zeenwen kunnen tuygen,
(Ten kost van goed en bloed) wat Bart op zee vermocht.
Soo menig-mael als hy gheweest is op den tocht
Om voor syn Koning en het vaderland te stryden,
En heeft by noyt ontzien noch onghemack, noch lyden....
De Zondt en d'Oostzee, met de klippen van het Noord,

¹ Deze vertaling gaet van de volgende aenteekening vergezeld :
« Nous nous estimons d'autant plus heureux que cette précieuse chronique contemporaine soit tombée entre nos mains, que nous avons lieu d'être convaincus qu'il n'en existe qu'un seul exemplaire à Dunkerque : d'après les informations que nous avons prises, elle est entièrement inconnue aux descendants de la famille de Jean Bart. »

De Schryver zegt *Chronique contemporaine*, uit hoofde der gebeurtenissen in 't gedicht aengestipt, en in de aenteekeningen van den drukker Labus uitgebreid.

De mededeeling van die Elegie zyn wy verschuldigd aen de vriendelyke dienstvaardigheid van den heer Edmond Ronse, letterkundigen te Vurne.

Die zouden zeggen (soo sy maer en konden spreken)
 Wat vlaggen dat 'er voor dien ridder syn gestreken,
 Toen hy ten dienste van den grooten Lodewyk
 In die ghewesten gaf een hooge trouwheysdelyk,
 Hooft van de Noordsche vloot, en temmer der gedrochten.
 Noyt heeft Alcides meer wan-schepselen bevochten,
 En overwonnen, als dien ridder in zyn tyd.

Wy moeten bekennen, dat eene merkelyke verzwakking van talent zich in dit latere stuk voordoet : het is den zanger van den Heiland niet waardig, hoewel slechts acht jaer later gedicht. Op sommige plaetsen zelfs wordt de Elegie half komiek door overdrevenheid. Men oordeele :

De doodt bevreest van hem te vinden in het wapen,
 Heeft hem op 't ledekant moed-willig aen-ghetast :
 Dus wiert dien zee-heldt op syn onverwacht verrast,
 Die anders mogelyx noyt hadde konnen sterven !

Genoeg : de lezer moet nu overtuigd zyn van 's mans verdiensten. Kort na hem, immers in 1711, bloeiden er nog twee tamelyk goede dichters in die streken, Marinus Modewyck en A. Steven, beide schoolmeesters, de eerste te Bergen St-Winocx, de tweede te Cassel¹. Weinige anderen bragten tot ons hunnen naem over.

De Swaen heeft by de Rederykers van dit gewest te regt een grooten naem nagelaten, en welligt is hy daer meer gekend dan thans in zyne geboortestad, al hebbe zyn naem, ter gelegenheid van het oprigten des standbeelds van Jan Bart, oogenblykelyk een twyfelachtigen eereluister uitgeschoten.

1 Verzen van beide komen voor in het schoolboek *Nieuwen Nederlandschen Voorschriftboek*, door A. Steven, nog herdrukt in 1833 te Veurne by Bonhomme, maer thans, zoo het schynt, geheel achter de bank gesmeten.

Over het aldaer bestaen hebbende Rhetorica zou men vruchteloos met Kops of Laserna Santander raedplegen : zy deelen er niets van mede. Zie hier wat wy deswege ontdekt hebben : « De gemelde kamer was op het einde der voorgaende eeuw, tydens de fransche omwenteling, in diep verval geraekt : voorgaendelyk hield zy hare vergaderingen boven de ouderwetsche, met torens versierde, poort der kaei, zich op 't einde der straet van dien naem bevindende. By het herbouwen der ringmuren werd dit alles in de XVIIIe eeuw geslecht. Het schynt dat men de gewoonte had zich in die kamer op rym aen te spreken : het waren de rymtjes! Het volgende vertelselken getuige zulks : zeker lid, met name Boubereel, die men wilde doorzenden, werd met dit complimentje, by 't intreden binnen de kamer, toegesproken :

De Rhetorike in 't geheel
Die heeft den jert van Boubereel.

De rymlaer antwoordde staende voets :

En Boubereel van gelike
Die heeft den jert van heel de Rhetorike.

Van dergelyke improvisatien beware ons de goede smaek !

Nog kunnen wy iets zeggen over hetgene wy aangehaeld hebben uit de opdragt van 's Dichters hoofdwerk, waer men gewaegt van «eene vermaerde Abdy, waerin de volmaekstestukken van D.S. als begraven liggen.» Die abdy namelyk was die van Bergen St-Winox, waer een zoon des Dichters zich had begeven. Zyne verdiensten verhieven hem tot het ambt van tresorier en, daer hy als een der drie candidaten tot abt was voorgedragen, zoude hy dit waerschynelyk bekomen hebben, had de Koning niet raedzaam gevonden de Abdy in *commande*

te stellen. — Al de handschriften des dichters gingen tot dit gesticht over, en zyn er tydens het omwenteling-vandalimus, op 't einde der XVIIIe eeuw verloren geraekt ¹.

Onze gentsche drukker Snoeck, die Pater Poirters, na de tweeen-dertigste uitgave, heeft geprent, en den herdruk van Wolsschaten's *Dood vermaskerd* aenkondigt, zou waerschynelyk geene slechte boekspeculatie doen met De Swaens Heiland uit te geven, doch verbeterd en in 't moraliserende gedeelte merkelyk verminderd. Ook de man van smaek en gevoel zou dan De Swaen niet zelden om zyn vloeienden versbouw, poëtische uitdrukkingen en wendingen, alsmede om zynen rykdom van beelden bewonderen, en, wat meer zegt, om zyne reine godvrucht en hartelyke zalving, beminnen.

O Dichtkunst, Hemeltelg! uit godlyk zaed geboren,
 Wat roem gelykt uw roem? De Godsdienst mint u teêr;
 In u eerbiedigt zy een zuil van hare chooren:
 Die lauwer siert uw kruin met onverwelklyke eer.

Gaerne sluiten wy met deze verzen van Broes.

1 Wy trekken deze byzonderheden uit een foliant, berustende ter stadsarchieven van Gent, onder N° 167, en getiteld: *Rhetoricakamers van Vlaenderen*, 1437—1819, en wel uit eene note geschreven door wylen den heer Hye-Schoutheet, wegens eene mededeeling ontvangen in 1817 van den Apotheker De Swaen, te Duinkerke, een der aenverwanten van onzen dichter.

PRUDENS VAN DUYSE.

DE DIEREN DOOR DE PEST AENGEDAEN.

(VRYE NAVOLGING VAN LA FONTAINE.)

Een plaeg, die schrik alom verspreidt,
Plaeg, die de Heer der hemelkringen
In zyn verbolgenheid

Op aerde zond tot straf der booze stervelingen,
De pest, — dewyl ik haer moet noemen by haer naem, —
De pest, alleen bekwaem

Om op een enklen dag er duizenden te dompelen
In d'afgrond, kwam het ryk der dieren overrompelen:
Zy stierven alle niet, maer alle waren ziek,
Schoon voortyds menigeen zoo frisch was als een blik.

Men zag er geen, die bezig waren
Met zoeten nooddruft te vergâeren;
Noch wolf, noch Reinaert gingen uit,
Verlekkerd op onnooz'len buit.

De tortelduiven zag men zelv' elkander vlugten:
Er was geen liefde meer, en dus ook geen genugten.
De Leeuw hield raed, en sprak: « Myn waerde vrienden al,
'k Vrees dat wy 's Heeren gal
Ontstoken hebben door de zonden:

Wy hebben nu al lang die strafplaeg ondervonden.
Dat dan de schuldigste zich offere in den nood!

Dat hy voor onze misdaén bloede,
En afweer 's Hemels geeselroede!
Ligt redt hy al zyn broeders door zyn dood.

Wy lezen soms in oude boeken
Van zulk een offerplegt. Nu, laet ons onderzoeken
Onze oude levenswyze, en zonder veinzery

Al onze bosheên vry
Voor iedereen belyden;
Zoo komt weêr hoop op betre tyden.
Wat my betreft, 'k heb menig schaep gekraekt,
En daarvan lekkre sier gemaakt.
Wat had het arme dier misdreven?
O! niets; het leidde een leven,

Dat vry bleef van de minste schuld,
 Het tergde nimmer myn geduld.
 Myn zwelgzucht ging bywylen nog al verder :
 'k At soms, tot stilling van myn lust,
 Den herder.

Ik zal dan, moet het zyn, als offerand, gerust
 En kalm op 't heilig outer bloeden,
 Opdat de Hemelwraek niet langer blyve woeden.
 » O Koning, sprak de Vos, gy zyt al veel te goed,
 Al veel te scrupuleus, te nauwe van gemoed.
 Hoe? schapen eten, die onnoozle pryen,
 Wel! is dat zonde? O neen! geen' zonde! beuz'laryen!

Gy deedt hun, mägtige en geduchte Heer,
 Met ze op te knappen zeer vele eer.
 En wat den herder raekt, dien gy hebt opgeëten,
 Een ieder mag het weten,
 Dat hy nog feller straf, o Koning, waardig was;
 Vermits hy een was van die lieden,
 Die over 't dierenras,

Als keizer Nicolaes, met willekeur gebieden. »
 Dus sprak de slimaerd, en de vleijers riepen uit :
 « Hy heeft de zaak met veel welsprekendheid beduid! »
 Men dorst niet al te diep doorgronden
 De schroomelyke zonden

Van Tyger of van Beer, of eenig' andren vorst.
 Die menigmael naer 't bloed der schuldelloozen dorst,
 En regt, en wet, en goede reden
 Met voeten durft vertreden.

Elk hunner, zelfs het huislyk dier,
 De hond, was volgens hen een heilig wezen schier.
 Maer de Ezel kwam op 't laetst, en zeide : « lieve broeders,
 Het heugt my, dat ik, met den zoon des ezelhoeders,
 Eens ging voorby

De schoone weide van Sint-Pieters ryke abdy.
 'k Had grooten honger, makkers,
 'k Zag klaver, malsch als nauw er groeit op andere akkers;
 Ook kwam de duivel, zoo ik peis,
 Op deze reis

Meer dan op andren tyd geweldig my bekoren.
 Ik docht, ik wederstond, ik bad : maer 't was verloren.

Daer alles my tot zonde dwong,
 Schoor ik van deze wei de breedte van myn tong.
 Dat was niet wel gedaen; 'k beken het droef van herten :
 Die zonde werd voor my een bron van bittere smerten.
 Misschien wascht eens 't berouw myn grove misdaed uit. »
 Zoo sprak hy. Elkeen riep : « Gryp, gryp den schelm, den guit!
 Hoe? 't gras gaen eten van een Godgewyde abdy!
 Wat yslyk gruwelstuk! wat heiligschenderye! »
 Een Wolf, die Cicero soms in het vlaemsch wel las,
 En taemlyk wel ter tale was,
 En met den Ezel nooit in vriendschap en in vrede
 Geleefd had, hield een schoone en lange rede,
 En hy bewees zeer duidelyk,
 Dat men dit snoode dier, die plage van het ryk,
 Dien kalen, schurftigen, moest aen de galge hangen.
 En ieder juichte toe by 's redenaers verlangen.
 Ocharm! en de Ezel, die zoo weinig klaver at,
 Welk feiltje hy opregt voor elk beleden had,
 Die armen ezel moest zyn misdaed duer bekoopen,
 Terwyl men ongelet de moordenaers liet loopen.
 Naer dat gy arm of ryk zult zyn,
 Gekleed in grove py, of purperrood satyn,
 Zal 't vonnis van het hof, op 't einde van de zaken,
 Of wit of zwart u maken.

D. CRACCO.

De opsteller dezer fabel, wiens meesterlyke vertaling van Homerus en van Virgilius, in Nederduitsche hexameters, wy zeer verlangen in het licht te zien verschynen, heeft dit stuk, benevens nog meer dan drie duizend andere verzen, zonder behulp van eenige boeken, vervaardigd, in der tyd dat de weleerwaerde man buiten alle maatschappelyk verkeer werd gehouden.

De Redaktie van het *Belgisch Museum*.

FRAGMENT

UIT

EEN OUD BERYMD PASSIONAEL.

« Toghet mi here , des biddic u ,
Den wech daer ic in mach gaen ,
Ende daer ic vinde dine knapen saen ,
Die mi doopsel moghen gheven ! »

- 8 Doch heeft hijt also bedreven
Dat hi den heiligen bisscop vant,
Dien hi om dopen bat te hant.
Hi dooptene ende hieten met
Gregorius , ende leerdem Goods wet.
- 10 Ten jare omme sendi daer mede
Sulc present als hi eerst dede.
Van desen moet ic hier begheven ;
Want en vant niet meer bescreven.

Van sinte Menuse van Carthago.

XLIII.

- Te Gallen waert wert oec gesant ,
- 15 Om Goods wet te doene becant ,
Van Sinte Peter een Menius :
Dese was geboren , ic last aldus ,
Van Rome van edelre geboort ,
Ende hadde ontfaen bisscops woort
- 20 Van sinte Peter , diene sende dane ,
Mitten subdyake Domiciane ,
Ende wert begraven aldaer.
Dies wert Sinte Menius therte al swaer ,

V. 20 *Dane*, van daer.

- Ende keert te Sinte Peter saen,
 25 Ende dede hem al dit verstaen,
 Ende Peter andwoerde gherede :
 « Nem dese fringe van minen clede,
 Ende ganc daer hi begraven es,
 Ende lecse op hem, ende sech na des :
 30 Jhesus heeti op staen,
 Voort heeti Peter, onse meester, gaen
 Mit mi doen dat hi di beval. »
 Ende dit dede Sinte Menius al,
 Ende verweete sinen gheselle.
 35 Doe ginghen si voort, als die snelle,
 Recht te Catheloengen waert,
 Want hen bevolen was die vaert,
 Ende in den weghe genasen si vele
 Sieken, van menigherhande quele,
 40 Bi der gracen van Onsen Here.
 Noch hoort een deel van desen merc.

Van sinen Mirakelen.

XLIII.

In Catheloengen quamen si daer nare,
 Daer si begonden te predicken tware;
 Maer si waren so verheret die lieden...

-
 45 Om dat sine niet horen wouden.
 Si wilden beteren hare scouden.
 Dus wert hi brocht mit eren voort
 Te Catheloengen waert, ter poort.
 Ende als hi quam der poorten gehende
 50 Quamen .iij. lasers ende .iij. blende
 Hem jeghen, die hi ghenas ter stede,
 In den name der drievoudichede.

V. 28 *Ganc*, ga! In 't oorspronkelyke leest man *gaen*, door een misslag van den afschryver. — 29 *Lecse*, leg ze. — 44 *Lieden*. Negen-en-twintig regels ontbreken hier. — 49 *Gehende*, naby.

Ende als si quamen in die stat
 Quam hem .i. jeghen, diene besat
 55 Dien duvel, entie ghenas hi mede.
 Dus wert mit groter weerdichede
 Sinte Menius bisscop daer,
 Ende wast wel .xxiiij. jaer,
 Daer hi binnen dede menige doghet,
 60 Dies sijn ziele nu sere verhoget.
 Dit heb ic u nu ghedaen in scijn,
 Van Sinte Peter ende van den sijn;
 Maer nu wil ic dat ghi hoort
 Van Sinte Pauwels jongers voort.

Van Sinte Tecla.

XLV.

65 Eens liet Sinte Pauwels die poort
 Tantiochen, ende ghinc voort.
 Tot Ycaoen volgede in sire scaren
 Ghesellen, die gevenst al waren.
 Een, hiet Symphorus, heeft dit verstaen,
 70 Ende is jeghen Sinte Pauwels ghegaen,
 Ende heeft oetmoedelike gegroet,
 Dat hi den andren niet en doet.
 Die ghene, die gheen goet en jagen,
 Diere om bolghen, ende vraghen:
 75 Twi dat hise niet en groet?
 Hi sprac: hine saghe in hem geen goet.
 Dus heeft Sinte Pauwels geleet
 In sijn huus, die al ghereet
 Onse gelove daer ghinc leren
 80 Die tot hem quamen, minre ende meren;
 Wies leren so wel behaget
 Tecla, eenre edelre maghet,
 Dat si node yet van hem sciet,
 Ende wilde doen dat hi haer hiet;

- 85 Nochtan was dese joncfrouwe
 Mit enen Tamyrius gedaen onder trouwe.
 Also dat Teclen moeder verstoet
 Die te Tamuruse sende metter spoet,
 Dat Paulus had sine brunt gekeert
- 90 Als van hem, ende al ondeert.
Dese Tamyrus hier toe dede
Sine macht, entie moeder mede,
Dat Tecla dede haren wille.
Als sine mochte, lude no stille,
- 95 Dede men Paulus karkeren sware,
Ende Tecla hem volgede nare.
Daerna dat mense bede brochte
Vor den jüge daer onsochte.
Gheslagen was die heilige man
- 100 *Ende uter poort ghesteken dan,*
Ende Tecla was gewijst ten viere.
Daer spranc si willende in, maer sciere
Quam .i. regen, die tlier uut dede;
Een eertbeve quam so groot mede,
- 105 *Die den menighen dleven nam,*
Also dat Tecla danen quam,
Ende quam daer was in stilre ware
Paulus, ende si wilde haer daer nare
Doen berecken na enen man,
- 110 *Ende also hem volghen an;*
Maer Paulus heeft verboden hare.
T'Antiochen ghinghen si daer nare.
Duer wert geware Tecloens scoenhede
Een, die meeste van der stede,

V. 91 *Dese*. Hetgene op deze en de volgende regels in cursyf gedrukt is heb ik aangevuld als waerschyndyk gestaen hebbende op de strook, welke van het perkament werd afgesneden.

98 *Onsochte*, onzacht. — 107 *Ware*, bewaring, verzekering. — 109 *Berecken*, rigten, fr. *diriger*. — 113 *Tecloens*, voor *Teclas* of *Teclens*. — 114 *Meeste*, voornaemste.

- 115 *Een die men Alexander hiet :*
Grote miede die Paulus behiet
Om Teelen, dat niet en dooch,
So dat hi doe an haer vlooch,
Alse te helsene mit crachte;
- 120 *Maer si stacken van hare mit machte,*
Ende seide : Si ware wel gheboren
Van Yconen; dade hi haer toren,
Het soude hem te quade vergaen.
Doe brochte hise voor den jugs saen ,
- 125 *Ende seide dat haer gelove waer quaet,*
Ende dat te hare pinen bestaet
Versleten te sine van quaden dieren;
Soe en wasser anders geen jugieren.
Doe gafmense te hebben in hoede
- 130 *Eenre vrouwen, edel ende groot van goede ,*
Dies dochter niewinghe was doot :
Trifene hiet dese vrouwe groot.

Van den Selven.

XLVI.

- Nu werden die diere al ghereet,*
Daer Sinte Tecla jeghen street
- 135 *Bider helpe van onsen Here,*
Datter haer af en quam gene dere.
Dies wert gram Alexander,
Dier meer toe dede dan een ander,
Ende dede 'ijj grote wilde stiere
- 140 *Te samen coppelen, die mit viere*
Behanghen waren al omtrant,
Daer men Teelen vaste an bant,

V. 116 *Miede*, belooning — *behiet*, besprak, beloofde. — 117 *Dooch*, gelukke, van *dogen*, deugen. — 119 *Alse te helsene*, om haer te omhelzen. — 122 *Toren*, leed. — 126 Dat tot hare straf stond. — 127 *Versleten*, verslonden. — 131 *Niewinghe*, sedert kort.

- Om datse die stiere so soudē
 Te sticken slepen achter mouden;
 145 *Maer tfer verbernde Teclen banden,*
 Entie stiere liepen wech te handen.
Trifenen, als ghi mi hoort nomen,
Was hare dochter te voren comen,
Die haer scit: « Nu hout in hoede
 150 *Tere dochtere Teclen die goede,*
Ende dat si voor mi bidde bit hare! »
Hier om wert Tecla also clare
Mit Trifenen voorwart mere,
Dat, als si sach dat grote sere,
 155 *Dat men Teclen doen soude,*
Viel si recht als doot ter moude.
Ende Alexander, die dit sach an,
Sprac: « juge, laet quite Teclen dan,
Dat Trifene niet en stervet,
 160 *Dat die keyser niet en verdervet*
Dese stat, als hi verstaet al bloot
Dat Trifena sijn nicht is doot. »
Aldus wert verloest Tecla.
Ende Trifena haer quam daer na
 165 *Dat si bi Sinte Teclen leren*
Volmaect was int gelove Ons Heren.
Achte daghe bleef si daer.
Doe socht si ende vant daer naer
Sinte Pauwels, bi wies rade
 170 *So volmaect was in heiligher dade.*
Bi sinen orlove ghinc si sint
Te Yconien binnen, ende vint
Tamyrus haren brudegom doot.
Die moeder levede; in pinen groot

V. 144 *Achter mouden*, achter strate. *Moude*, zeer gebruikelijk voor *aerde*, *sand*. — 146 *Te handen*, aenstonds, *thans*. — 147, 148. De zin is: aen Trifene was de schim harer dochter verschenen. — 150 *Tere*, t'eenre, tot eene. — 153 *Voorwert mere*, voortmeer, voortaan. — 170 *So*, zy.

- 178 Dede si ter moeder, lange stonde,
 Te leren, maer sine conde.
 Doe voer si te Celencien int lant,
 Daer si goods wet dede becant.
 Si starf daer ende voer te rusten
 180 Daer ons sere na mach lusten.

Van anderen Sinte Pouwels jonghers.

XLVII.

- Ander jonghers hadde menich een
 Sinte Pauwels, daer ic engheen
 Ghewach of en doen, van dien
 Die wi in die martirlogie sien,
 185 In hoymaent op die vierde calende
 Dede Sinte Tropijn sinen ende,
 Te Aerlaten, die daer in tlant
 Deerste bisscop was gesant
 Van Sinte Pauwels, diere in dede
 190 Menighe grote nuttelichede.
 In hoymaent op die eerste none
 Dese Tytus sinen ende scone,
 Te Creten, daer hi bisscop sat;
 Want hem Sinte Pouwels geboot dat.
 195 In maerte op die kalende xijde
 Sinte Onisius verdiende
 Te doene ene salighe doot :
 Dese was van predikens noot
 Tot Ephesum bisscop gelaten :
 200 Sint so ghinc hi sire straten
 Van dane, ende quam te Rome,
 Daer hi gesteent was, als ict gome;
 Ende sijn lichame wert ghevoert sint
 Daer hi bisscop was bekint.

- 205 Die heilige maghet Potenciane
 Na menigen anx, na menigen bane
 Dat si gebrocht was, weerde
 Menighen mertelare ter eerde.
 Na dat si hadde ghegeven al
- 210 Haer goet den armen, groet ende smal,
 Deed si enen swaren ende,
 In junius op die xijde calende.
 Opten selven dach so dede
 Haer vader sinen ende mede,
- 215 Sinte Prudent, die ye sint voort
 Dat hi hadde kerstene wet gehoort
 Sonder smette hevet gelevet,
 Daer hi nu den loen of hevet.
 Ter vijfter kalende van Julius
- 220 Vinden wi van Cresente aldus,
 Die van Sinte Pauwels ontfinc
 Over Gelatien des bisscops dinc,
 Ende ghinc in Gallen, daer hi leerde
 Vele volcs ende bekeerde,
- 225 Daer hi na rechte had bisscops stede,
 Daer hi salighen ende dede.
 In oestmaent der xijder kalende
 Wi van Sinte Epastes venden,
 Die van Sinte Pauwels was gesat
- 230 Tot Thoulousen, in sbisscops stat,
 Ende hi wert een mertelare
 Voor gode Onsen Here mare.

206 *Anx*, (sic) angst. — *Bane*, weg (of het noordsche *bane*, doodelyke verwonding?). — 207 *Dat si gebrocht was*, voor *waer in of waerop dat si gebrocht was*. In 't HS. heeft de afschryver *na dat* gesteld, welk *na* zeer zeker geïnterpoleerd is. — *Weerde* slaet op *ter eerde* van v° 208 en beteekent *verzeekerde*. Zie boven de aenmerking op v° 107. — 215 *Ye sint voort*, van dan af aen. — 218 *Hevet*. In 't HS. *levet*. — 220 *Cresente*, Crescentianus. Zyn feest valt niet op de v° maer op de vi° kal. van Julius. — 222 *Gelatien*, Galatien. — *dinc*, werk, *beschäftigung*, negotium. Hier onder v° 234 *doene*. — 232 *Mare*, vermaerd; een slecht instopsel.

- Sinte Pauwels van Nerboene
 Wert geset in abisscoops doene
- 238 Van Sinte Pauwels Ons Heren,
 Daer hi te Spaengen waert ghino leren,
 Ende Nerboene, daer hi in dede
 Menigherhande nuttelichede,
 Die daer dede des levens lide,
- 240 In december op die eerste yde.
 Dit heb wi van den princen groot,
 Peter ende Pauwels, die die doot
 Leden bi Nero te Rome,
 Ende van haren discipelen some,
- 248 Hoe dat si enden haer leven,
 Als wijt verstaen bescreven.
 Nu keer wi te Nero weder,
 Die tgheloove wilde werpen neder.

Van Sinte Vitale ende Valerien passie.

XLVIII.

- Nu wert in Ytale ghesant
- 250 Van Nero den tyrant
 Paulijn, om baeliu te sine
 Van den lande, entie kerstine
 Te dodene, daer hire of heeft gehoort.
 Te Ravene quam hi in die poort.
- 258 Een ridder was mittesen Pauline,
 Vitalis, die al stillekine
 Kerstijn was. Nu quamt so voort
 Dat Paulijn vant daer in die poort
 Enen kerstijn phisieu,
- 260 Dien hi te hant ter pinen dede tien,

V. 239 *Lide*, overlyden. — 255 *Mittesen*, slechte contractie voor *met desen*.
 — 259 *Phisieu*, heelmeester. — 260 *Tien*, trekken, slepen.

- Die ter doot een deel wert in vare;
 Ende Vitales werts gheware,
 Ende riep aen hem, die Ursijn hiet :
 « Broeder Ursijn, wats di ghesciet?
 265 Du, die andere ganst in noden,
 Wiltu di selven ewelike doden?
 En verlies niet dine crone,
 Daerti toe comen is nu scone! »
 Alse Ursijn dit heeft verstaen,
 270 Heefti blidelike ontfæen
 Vitalis groenen mit eren,
 Ende wilt voort meer niet keren
 Te Paulijns sijns heren zale.
 Paulijn wert gram ende deden halen.
 275 Als hi hoorde dese mare
 Dedine tormenten sware.
 Doe hiet hi sinen knapen dit
 Dat si maken enen pit
 Totten watere, ende si dan
 280 Daer in setten den heilighen man;
 « Ende wil hi dan niet anebeden
 Onse goden, al daer ter steden,
 So vult den put mitter eerde,
 Ende laten daer in : gaet uwer veerde! »
 285 Ende si hebben also ghedaen.
 Al te hant so wert bestaen
 Apollonius van den viant
 (Dat was die den raet vant
 Hoe dat men Vitale ontlive) :
 290 Liii. daghe riep die keytive :

V. 261 Die niet weinig benauwd was van de dood. — 263 *Ursijn*, Ursianus. — 265 *Ganst*, geneest. — 271 *Groenen*. Ik denk dat men moet lezen *croens*, de kroon hem aangeboden door Vitalis v^s 267. — 279 *Totten watere*. In 't *Somerstuc van den Passionale*, gedrukt te Antwerpen, 1516, leze ik *ten palme*. — 284 *Uwer veerde*, uw gang. — 286 *Bestaen voor bezeten*. — 290 *Keytive*, slechte.

- « Vitalis du verbrant mi al! »
 Ende na dit ongeval
 Heeft hem verdronken die keytijf.
 Valeria, Vitalis wijf,
 295 Wilde wech voeren haren man.
 Een groot hoop onlovigher man
 Die hare teten boden
 Van de offerande van haren goden,
 Dat si maecte herde onmare;
 300 Want si seide dat si kerstijn ware.
 Daer sloegense die quade liede,
 Dat se cume hare misniede
 Levende brochten te Melane.
 Den derden daghe, na minen verstone,
 305 Voer si mit ziele tOnsen Here,
 Daer si sal sijn emmermere.

Van haren kinderen Gervase ende Prothase.

XLIX.

- Doe dese heilighen dus lieten tleven
 Hebben si wech ghegeven
 Haer goet den armen, vele waes.
 310 Dit waren Gervaes ende Prothaes,
 Ende helden hare in Nasarius woene.
 Nasarius was eens *joden sone* :
 Sijn moeder kerstijn was *vercoren* ,
 Ende was van Rome gheboren.
 315 Als hi was van .xii. jaren,
 Wonderdem herde sere twaren
 Dat sijn vader die *joetsche doctrine*
 Helt, ende sijn moeder *kerstine*.

V. 299 Dat zy verachtte. — 302 *Hare misniede*. Het Passionael van 1516 segt: *de lieden die met haer waren*, dus haer *misniede*, haer gezin. — 309 *Vele waes*, dat veel was. — 316 *Twaren*, voorwaer.

- Maer bi gode, diene maecte vroeder,
 320 So helt hijs hem al an die moeder.
 Die vader, diene minde sere,
 Troestene ter joetscher lere,
 Ende daer na verstant hi saen
 Dat hi kerstendom wilde ontsaen;
 325 Dies hi sere was te barenteert.
 Ende some heefti gheviseert
 Hoe dat men die kerstine verblint.
 Maer dat kint en achtet twint,
 Ende liep saen totten heilighen man
 330 Paens Lines, daer het van
 Dat kerstenheit heeft ontsaen;
 Ende prediken heefti bestaen,
 So dat hem van sinen magen
 Wert ghebeden, die sijns ontsagen,
 335 Dat menne daer omme ontliven soude,
 Dat hi van dane varen woude.
 Ende hi dede dat men hem seide,
 Ende sijn vader gaf hem te geleide
 Vii. somers wel geladen,
 340 Daer hi den armen mede stont in staden,
 Daer hise achter lande vant.
 Als hi ghevaren quam daer omtrant
 X jaer, doe quam hi te Milane:
 Daer vinc hi dat predicken ane,
 345 Ende vragede om die kerstine.
 Van den bailiu Analine
 Wert hi ghevaen, ic leest aldus.
 Gervasius ende Prothasius,
 Om dat se groot van mare sijn,
 350 Wilse niet doden Anelijn;
 Maer mit lange houden gevaen
 Waende hem haer wet doen ontgaen.

V. 325 *Te barenteert*, beangstigd. — 326 *Some*, sommige dingen. — *ghevi-*
scert, uitgevonden, bedacht. — 339 *Somers*, lastdieren, *bêtes de somme*.

- Dese ende dander ghevangen *dus*
 Heeft gevoet *Nazarius*,
 355 Also dat mens wert gheware.
 Doe wert hi geblouwen *sware*,
 Ende gesteken uter poort.
 Als hi ghinc, weder ende *voort*,
 Is hem comen sijn moeder *an*,
 360 Onlanghe doot, ende hiet *hem dan*
 Dat hi hem make ter *veert*,
 Om predicken te Gallen *weert*,
 So dat hi tere steden *coemt*,
 Die men *Ginellus* in *latine* noemt:
 365 Vele volcs so doopti *dare*.
 Ene edel vrouwe van *goeder mare*
 Heeft hem *Celsus*, haer *kint*, *bevolen*
 Te dopene, ende na sijnre *scolen*
 Te leren, also als hi *dede*;
 370 Want het hem bleef volgen *mede*.
 Also *Danabas* horede, die *Judas*,
 Die *reweert* van Gallen *was*,
 Heefti *Nasarius* *gevaen*
 Mit *Celsus*, ende in den kerker *gedaen*,
 375 Also *smorghens* nemen *leven*;
 Maer sijn wijf deets hem *begheven*,
 So dat hise *ganghen liet*;
 Maer te predicken hi hem *verbiet*.

Van Sinte Nasarius ende van Celsus.

L.

- Eene stont hier na, en cans *genoemen*
 380 Hoe lange, sijn si te *Romen comen*,

V. 356 *Geblouwen*, geslagen. — 358 *Weder ende voort*, over en weder.
 — 359 *Comen*, voor zyn gezicht gekomen, *verschenen*. — 372 *Reweert*,
 ruwaerd. — 375 *Also*, om. — 379 *En cans genomen*, ik en kan 't niet noe-
 men (zeggen).

- Daer Nasarius brochte voort
 Eerstwerf Ons Heren woort,
 Ende heeft daer vele volcs bekeert,
 Ende ene kerke ghefondeert,
 385 Ende wiede maer enen vicaris.

 Dat men verdrinke in die zee !
 Den sciplieden hiet hi mee,
 Of hi van verdrinken ontga,
 Dat sine verbernen saen. Daer na
 390 Wert hi ende Celsus dat kint
 In die zee overboort gesint.
 Ende dat weder wert so fel
 Dat die sciplieden waenden wel
 Verdrincken; ende dat si hadden gedaen
 395 Began hem berouwen saen.
 Daert hem te vresen stont aldus
 Saghen si Nasarius ende Celsus
 Blidelike opt water te hem waert comen,
 Ende si dan hare afgode verdomen.
 400 Die heiligen in die scepe quamen,
 Ende voeren te lande blide te samen.

**Die passie van Gervase ende Prothase, Nasarius
 ende Celsus.**

LI.

- Rechte voort ghingen bedieden
 Goods woort die heilige lieden,
 So dat si te Melane quamen :
 405 Servase Prothase si vernamen,
 Ende bleven te samen ene stont.
 Alsoe dat Aniline wert cont,

V. 385 *Wiede*, wydde. Na dit vers ontbreken er wederom 29 regels. —
 391 *Gesint*, gezonden, geworpen. — 395 *Hem*, hun.

- Heefti Nero onboden aldus.
 Sint dat te Rome quam Nasarius
 410 Ende vant sinen vader kerstijn wesen,
 Die hem seide hoet quam te desen
 Bi Sinte Peter, diet hem riet,
 In visioene. Menich verdriet
 Nasarius te Rome doghede
 415 Om Goods woorde die hi togede;
 Ende, na menigerhande pine,
 Wert hi gesent tot Aneline,
 Diene mit Celsus dede onthoefden.
 Si, die kerstenlike gheloofden,
 420 Hebben in enen boemgaert geleit
 Dien lichame. Nachts wert geseit
 Van den mertelaren dit bediet,
 Enen die Ceracius hiet:
 Dat hise in sinen huse groeve.
 425 Hi dede dat ende tsinen behoefte
 Wert sijn dochter saen ghenesen,
 Die langhe jechtich hadde gewesen.
 Hier na langhe dede openbare
 Onse Here dese .ii. mertelaren
 430 Bi Ambrosise den heiligen man....

 Nero heeft uwer vergeten nu
 Doopt ons lieden, bidden wi u,
 Ende daer ghi wilt so gaet daer naer. »
 Si doopten die .ii. aldaer,
 435 Ende .xliiii. mede tier scaren,
 Die daer oec ghevanghen waren.
 Hier na dede men te verstane
 Pauline, meester over die gevane,
 Dat Proces ende Marteniaen
 440 Kerstenheit hadden ontsaen.

V. 421 *Nachts*, des nachts? of *daerna*? — 423 *Enen*, aen eenen. —
 430 *Man*. Hier ontbreken wederom 29 regels.

- Hi heetse vaen ende carceren ;
 Des morghens dedise voor hem keren ,
 Ende heeft hem neernstelike geboden
 Dat si weder keren ten goden.
- 445 Als si sijn heten maecten onmare
 Dedise tormenteren sware ,
 Ende , na menigherande torment ,
 Wert Paulijn mit enen oghe blent.
 Doe waren si mede in den kerker gedaen.
- 450 Ten andren daghe wert bestaen
 Pauline mitten viant ,
 Ende sterf also te hant.
 Sijn sone Pompinius
 Dede den baliu te wetene aldus ,
- 455 Diet voor den keyser dede te verstone :
 Van Processe ende Martiniane
 Tonthoefdene gebootse Nero ,
 Ende dat wert gedaen also.

Van Sinte Tymotheus ende Apollinaris.

LIII.

- Doe een Lapidius hadde die macht
 460 Van der baelgien was voer hem bracht
 Tymotheus , om dat hi woude
 Dat hi die Gode aenbeden soude.
 Ende also Tymotheus dat
 Ontseide , was hem menich gat
- 465 Gheslegen in den live sijn ,
 Daer men in warp calc ende asijn.
 Hi lovede Gode in dier gelare
 Als of hi sachte gesalvet ware.
 Een , die Apollinare hiet ,
- 470 Twee enghelen bi hem staen siet ,

V. 445 Toen zy zyn gebod versmaedden. — 450 *Bestaen*, bezeten. —
 460 *Van der baelgien*, van het baljuwschap. — 467 *Gelare*, nood, gebrek,
 van laren (*inanire*), van alles beroofd worden.

Die seiden : « Tymothei, wi sijn
Ghesent te di, om di doen in scijn
Wat men in den hemel doet.
Hef op dijn hoeft. » Hi deet ter spoet,
475 Ende sach Jhesus ter rechter side....

V. 472 *Doen in scijn*, te openbaren.

Dit fragment, *geschreven op twee stukken* perkament, die te samen een enkel blad in groot folio van acht kolommen hebben uitgemaekt, elk van omtrent 80 regels, schrift der XIVe eeuw, behoort den heer A. Puichart, te Brussel, en is my medegedeeld door myn' vriend den heer Baron Jules de Saint-Genois. Nergens wordt het bestaan van dit berymde *Passionael* vermeld, hetwelk naer latynsche Martyrologiën schynt vervaerdigd. Zulk een groot handschrift in folio, met vier kolommen op elke bladzyde, moet een ontzachlyk aental verzen hebben bevat, en getuigt al wederom van den grooten rykdom onzer vroegere letterkunde.

J. F. WILLEMS.

DE VLAEMSCHE BEWEGING

IN

DUITSCHLAND BEOORDEELD.

De waardige houding, welke het belgische staatsbestuer tegenover de vlaemsche beweging thans neemt, moet een ieder overtuigen dat de pogingen der Vlaemsche Belgen geen nutteloos krachtverspillen is, ja dat er mogelykheid bestaet om de grieven, ten jare 1841 aan de kamer der volksvertegenwoordigers kenbaer gemaekt, uit den weg te doen ruimen. Die pogingen echter worden nog steeds miskend in Belgie zelve, waer de fransche dagbladschryvers den grooten hoop onzer landgenooten aan den leiband houden, en om meer dan eene reden het veilig oordeelen die beweging « *un orage dans un verre d'eau* » te heeten, gelyk laetst een Franschman te Brussel met regt franschen geest zich uitdrukte, by 't schryven over een onlangs in Duitschland verschenen hoogstverdienstelyk werk, getyeld : « *Belgien in seinen Verhältnissen zu Frankreich und Deutschland mit Bezug auf die Frage der Unterscheidungsölle für den Zollverein, von GUSTAEF HÖFKEN.* » Dat is : *Belgie in zyne verhoudingen tot Frankryk en Duitschland in betrekking tot de vraeg der onderscheidingstollen (droits différentiels) voor het Tolverbond, door GUSTAEF HÖFKEN.*

Het spreekt van zelf dat de Franschen, te Parys, over onze beweging niet gunstiger denken dan hunne zendelingen en handlangers te Brussel : zy moeten nog het vierde eener eeuw lang een *tournée en Flandre*

doen, vóór zy ons verstaen zullen. Gelukkiglyk worden wy niet overal evenzeer miskend : Duitschland slaet ons met aendacht gade, en ziet juist geheel iets anders in onze beweging : het noemt ze edel en grootsch, en zyn uitstekendste mannen kwamen ons reeds van naby beschouwen. In de inleiding van bovengenoemd werk heeft Gustaef Höfken, als een echt duitche opmerker, haer beschouwd, niet alleen op haer zelve, maer ook tegenover de staetspartyen die Belgie verdeelen. Kan het iemand onzer onverschillig zyn te weten wat men over den Ryn van ons denkt? Wy gelooven het niet, en daerom aarzelden wy geen oogenblik het gedeelte dezer inleiding, dat over de zaek handelt, voor het *Belgisch Museum* te vertalen, de staetkundige bemerkingen en de waerdeering der staetspartyen voor rekening van den schryver latende.

In geenem tyd welligt wendde Duitschland met zoo veel opmerkzaamheid en verwachting den blik op Belgie als tegenwoordig. De grond daarvan is tweederlei. Van den eenen kant verwekt de gemoedsstemming in Duitsch-Belgie, de zoogenaemde *Vlaemsche Beweging*, welke door litterarische ontwikkeling der nederduitsche tael het land van vreemde geestverdrukking bevryden wil, onze warmste deelneming : ze raekt onze innigste gewaerwordingen en neigingen aen. Trots alle staetstormen heeft in Vlaenderen het duitche leven zich in den kiem gezond gehouden, en niet alleen daer, maer zoo ver als deze tak van den duitsehen boom zich van oudsher door Limburg, Zuid-braband, en Henegauw in den Walenhoek verspreidt, begint hy op nieuw uit te botten, zelfs bloemen te schieten. Wel is waer de fransche tael weegt nog drukkend op de aenzienlyke, vooral bureaukratische kringen, op de geregtshoven, hooge scholen en wat anders het volk zou moeten toebehooren; maer de aloude burgerzin ontwaekt en verzet zich, met even veel aenhoudendheid als hooge verheffing, tegen het onstuimig waelsch gedrom.

Stemmen, getuigen van den moed eener echte begeestering, reeds vol van eene zoete lieflykheid en toenemende vuerkracht, klinken voor de geheele wederhelstelling der sedert de Borgondische heerschappy over Belgie besprongene, doch nooit verloren gegane regten der landspraek, en vinden onloochenbaren weerklank by het edelere gedeelte des volks. Waerlyk, daer zyn reeds door de Vlamingen blyde veroveringen op het veld der letterkunde gedaen; jeugdige schryvers zyn plotseling by scharen, gelyk de voorjaersche vlinders, uitgefladderd, men weet niet van waer, en zyn met eenen biënvlyt bezig den vaderlandschen korf met gezonde vruchten en inheemschen kost te vullen; en de jeugd, in plaets van aen den schuimenden bokaal van fransche oogverblindung, laeft zich op nieuw aen den reinen beker van duitsche geestloutering. Eene zedelyke gronding is voor de toekomst gewonnen, en wat dit zeggen wil weet Duitschland by eigen ondervinding. Kortom, voor Belgie is een nieuw schoon tydvak aengebroken, de zedelyke wedergeboorte en eigene volkswontwikkeling — als een lentewasem waeit het ons van daer tegen.

Doch deze uit het innige gemoed ontwikkelde beweging, welke, in den rustigen gang omvormd en beschut, een gelouterd ryker volksleven voorbereidt, is niet eigenlyk het voorwerp van myn geschrift. Ik heb hier met een meer stoffelyk, schoon niet minder gewigtig en invloeyend, te doen, waarvan de beschouwing dringender schynt, daer de tydsomstandigheden zelve die oproepen, en Duitschland deze zoo zelden voor zyne gemeenschappelyke ontwikkeling gunstige oogenblikken niet verzuimen durft. Dan, wat ten andere onze blikken naer Belgie trekt, is de stygende belangrykheid, welke het, byzonderlyk door zyne ligging aen de zee en het verdrag van den 1 september 1844, voor het verder tot stand komen van het *Tolverbond* gewonnen heeft en voortdurend winnen zal. Langs beide zyden wordt men van de waarheid dezer stelling meer en meer bewust; ook met betrekking tot handel en schipvaart heeft Belgie opgehouden voor ons een vreemd land te zyn, ja wy voeden groote hoop voor de toekomst op de wederkeerige verstandhouding opzichtsens de groote en kleine handels- en zeezaken — de vergemakkelykte verovering eens magtigen onmiddelbaren noodwendigheidshandels met de overzeesche landen. Belgie's handelpolitieke verhouding met de aangrenzende landen, zoo als die zich sedert het bestaan

van den jeugdigen staet voordoet, in haer geheelen omvang grondig te kennen en te waerdeeren is daerom voor ons van veel gewigt; hiertoe zal dit schrift, het gewrocht van aenhoudende beschouwing en onderzoek, bydragen.

In beide bovengenoemde hoofdbetrekkingen, de inwendige en de uitwendige, heeft de splitsing der Nederlanden, meer nog gewis tegen de verwagting van Frankryk dan van Duitschland, over het algemeen gunstig zoo wel voor Belgie als voor ons zich bewerkstelligd. De jaren lange verblinding, zoo hier als ginder, bleef bestaen, omdat men niet bekennen wilde of tot het bewustzyn niet komen kon, dat de omstorting der hollandsche heerschappy in Belgie niet de Julyrevolutie, die wel het teeken der losscheuring gaf, noch gegronde bezwaren tegen het bestuer van koning Willem I, maer diepere oorzaken tot hefboom had, waertoe het reeds in 1828 gesloten verbond onder den betekenisvollen naem van *Unie der Katholyken en der Liberalen* den grondsteen lei. Deze in 't gevolg der Julyrevolutie ingetredene beweging gaf thans der omverstoring kleur, veerkracht, uitdrukking, dewyl zy haer te gelyk steun en zege verschaft. By de toenmalige opgewondenheid der gemoederen zag men over het hoofd dat de 197 stemmen van het konstitueerend belgisch kongres de onafhankelykheid van 't belgisch volk uitspraken. Belgie's vroegere geschiedenis scheen vergeten, de Erinnerung vergaen dat de Belgen, vóór zy door de konventie in den franschen gordelkring werden geregen, onder oostenryksche, nog vroeger onder spaensche heerschappy gestaen hadden, zonder daerom Oostenrykers of Spanjaerds te willen worden; dat zy in 1814 en 1815 met vreugde eigendadig het fransche juk evenzeer afgeschud, als zy later geene neiging getoond hadden Hollanders van zich te laten maken; dat veeleer sedert de ontbinding van 't Borgondisch ryk, Vlamingen en Walen elk zyn eigen volkswezen onder stormen en wisselvalligheden, en trots alle diplomatische vervormingen, bewaerd hadden. Deze gemeenschappelyke volkseigene grondgedachte vereenigde dan ook, tot omverwerping der hollandsche heerschappy, beide bestanddeelen, alsmede de partyen, die natuerlyk na de volvoering huns werks weder uiteen gingen, om elkander zelf te bevechten. Ja, toen in 1830 Belgie eenen franschen prins tot vorst verlangde, geschiedde zulks veeleer om de inlyving met Frankryk te verhoeden, dan omdat het volk,

midden in den draeikolk der gebeurtenissen en in den onzekeren toestand, zulks gewenscht had. Edoch, hoe stond over vyftien jaren de star van België? Gering en zonder aanzien begon de staet, die thans zyn kritisch tydperk reeds voorby en in het bewustzyn is dat de hem gewaerborgde onzydigheid geen schaduwbeeld, maer een op duchtigen weerstand leunende toestand is, dat des noods met de wapenen in de hand zou moeten verdedigd worden. Gedurende eene maend arbeidde men aen de « legale » omwenteling; het inrukken der koninklyke troepen binnen Brussel veranderde den toestand; de omwenteling werd geweldig, zy begaf zich op de straten begeleid van klein gewoervuer en kanongedonder. Den eersten dag bleef van alle de volkmenners der « legale » omwenteling slechts één man over, Engelspach-Larivière (hoe voorspellend is deze duitsch-fransche naem!) die vol koenheid het hoofd in de schans stak, en als eenig geleider enkel door zyn onbuigzamen wil de regeeringsloosheid overheerschte. Den volgenden dag moest men mannen aenstellen van eene minder twyfelachtige ja van beproefde behendigheid. Een bestieringscomité werd opgericht, dat na den aftocht der koninklyke troepen in een « voorloopig bestuer » veranderde. Wanneer dit zichzelf op het stadhuis instelde, bestond al zyne have in eene groene tafel, twee flesschen die elk eene kaers droegen, en 10 gulden 36 cent. Dat is historisch. Van zulk een zwak beginsel ging het voorloopig bestuer uit, om eenen onafhankelyken welhaest van gansch Europa erkenden staet te konstitueeren.

Wanneer eene orde van zaken ondergaet, dan plaetst zich tusschen het verledene en de toekomst een tusschenryk, waerin voor 't oogenblik het geweld toebehoort aen wie het aanvat. Het voorloopig bestuer had nu het zegelmerk der noodzakelykheid: zy behoefde eene krachtigere: de volkswil moest gehoord worden. Een dekreet beriep by middel van kiezingen het kongres, dat uit twee honderd door de burgers regtstreeks gekozene leden samengesteld zou zyn. De vroegere generale staten gingen sedert Keizer Karel van de provinciale staten uit, gelyk thans nog in Holland. Het kongres had voor zending het van 't voorloopig bestuer voorgedragen grondwetsontwerp te keuren en de grondwet plechtig te bekrachtigen. Een gewigtige dag was de 10 novem-ber, wanneer hetzelfde by den heldersten zonneshyn te samen

kwam. Onzekerheid en vrees weken opvolgelyk voor nieuw vertrouwen. Het bestuur legde zyn afgeloopene magt (tegen De Potter's meening) in de handen van het kongres neder, en ofschoon het daarin bevestigd werd « tot dat het kongres een bepaelde regearing zou vastgesteld hebben », vereenigde evenwel de volksvergadering wezentlyk alle staetsmagt in zich : — zy beschikte oppermagtig ¹. Toen blikte half Europa met medelyden of haet op Belgie; de verschyning hield men voor schimmig, ja men weerhield zich niet de Belgen « krankzinnig » te verklaren. De belgische nyverheid, onder bescherming der hollandsche koloniën, en by middel van hollandsche kapitalen en schipvaart zoo hoog gestegen, gevoelde de hardste slagen; de koloniën sloten zich voor het belgisch fabrikaet; de Oostindievaarders gehoorzamende aen de eischen van den Rotterdamschen en Amsterdamschen handel, lieten Antwerpens breede haven ledig; de katoen- en andere fabrieken lagen stil, de arbeidslieden zaten zonder werk en brood, het waelsch mynwezen was in zynen aendrift gestremd, de kolen- en yzerverzendingen naer de beneden-Maes hielden op. Elkeen zag de Belgen onvermydelyk in hun verderf snellen; en hoe grooter de verblindheid zich er tegen vertoonde, hoe onbezonnener, wilder en gevaerlyker men den onwentelingsgeest hield die over Belgie heenbruischte. En evenwel hoe heeft zich alles sedert vyftien jaren vreedzaam en rustig en gedyend onder den scepter eens wyzen konings voorgedaen! Geen spoor van verstoring heeft de zoo gevreesde volksgeest achtergelaten, wel gewrochten van grootheid en roem : spoorwegen die het land doorkruissen, vaerten en andere grootsche werken. Het aanvankelyk zoo arm bestuur, meer dan magtige ryken, heeft in korten tyd miljoenen kunnen besteden aen nuttige ondernemingen, die nu den staet langs alle zyden schatting toebrengen en geldbronnen openen; en nog jaarlyks besteedt het over de twaelf milioen aen dergelyke inrigtingen voor de volkswelvaart. Ja, ook de Belgen kunnen, alle zorgen ten spot, hunne oude tegenstanders met Platen's woorden uitnoodigen :

« Dees zoo ontzettelyke vrees voor den geest, gy goeden, ontstelt u;
Komt hem na, hy is lieflyk en zonder gevaer. »

¹ Een fransche snelschryver, dien men uit Parys ontboden had om alleen de verslagen der beraedelingen van het kongres in de *Union Belge* te stellen,

Belgie is dezen gelukkigen toestand verschuldigd, naest Gods zegen, aen zyn gezonden zin, zyn' vlyt, de voorzichtige rust en taeije aenhoudendheid der vlaemsche gewesten, aen de ryke natuergaven en de krachtingspanningen, welke de koning tot heil zyns lands weet te bezigen. By dat alles is het er echter nog wyd af van reeds vast te staen op wenschelyke breedere grondslagen, zelfs van het zwaartepunt zyns levens zoo onderschoord te hebben, dat het zich op eene zelfstandig harmonisch inwendige ontwikkeling verblydt. Eenmael knaegt eene diepere tweespalt aen beide volksdeelen, — aen het kleinere maer heerschend waelsch-fransche, en aen het grootere verdrukte vlaemsch-duitsche; en zoo vertoont zich de toestand des jeugdigen staets in zyne zoo wel koophandelyke als staetkundige uitzichten naer buiten niet verzekerd, en in dit gevoel van onzekerheid dobbert Belgie nog heên en weêr, en zoekt het, nu hier dan daer, zyne verbrokkeling te ontvlugten, zonder toch tot een vast einde en in het regte evenwigt te geraken. Aen de gelukkige oplossing dezer beido, innig met elkander verbondene vragen, knoopt zich Belgie's toekomst vast; ze zyn de gewigtigste voor elke beschouwing van dit land. Wordt nu de innige-nationale tegenstrydigheid gelukkiglyk opgelost in het regtsleven des staets, wat door gelyke regtdoening aen beide deelen mogelyk is, en vindt de staet naer buiten eene houding die zyn innig evenwigt, zyn innige zelfstandigheid bevestigt, en zonder gevaer voor dezelve zynen toestand van afzondering wegneemt, wat naer myne overtuiging niet in eene verbinding met het gecentraliseerde Frankryk, maer alleen by middel eener federatieve opneming in den duitschen statenbond mogelyk is; dan eerst kan het jonge koningryk zich aen zyn volste bewustzyn van duer en gedying overgeven.

Het tegen over elkander staen der Vlamingen en Walen gelykt de vroegere Hollandsch-Belgische tweespalt, en is er tevens van onderscheiden. Belgie's geschiedenis is voor beide bestanddeelen tamelyk dezelfde, beide leven in dezelfde godsdienstige begrippen. Het mangelt evenwel het Walenkwartier aen eene eigene spraek, doch niet aen eene byzondere bedryvigheid, vereenzelvigd met de natuer en de schatten zynen berglanden. Dit geeft er eene zelfstandige, industriele gewigtigheid aen, welke het

geleidde in de vlugt zynen pen de woorden, welke aen de lippen der afgevaerdigden ontglipten, en de toenmalige geschiedenis van Belgie inhouden.

nader tot Duitschland dan tot Frankryk brengt. Zyne spraek is eigenlyk maer een patois, dat van plaets tot plaets verwisselt, en op geene beschaving en letterkunde, gelyk het Nederduitsch, roemen kan. De beschaeftde Walen spreken deels fransch, deels hoogduitsch, en houden aen de eene of andere letterkunde; de gansche waelsche bevolking, een derde der belgische, telt nauwelyks $1\frac{1}{2}$ milioen, terwyl 8 tot 10 milioen menschen nederlandsch verstaen. Steunt de waelsche nyverheid op de bergschatten, op het yzer, de steenkolen, het tin, het hout, enz., de vlaemsche roemt op de voortbrengselen des akkerbouws, op wol, vlas, hennep, als mede op zeevaart en handel en de bewerking van derzelve hoofdartikels, van boomwol, suiker, tabak. Ginds is de volksvlyt meer eene hamerende, hier eene spinnende, wevende en varende bedryvigheid. Gansch het ryk en prachtig bebouwd effene land noordwaerts van de het maesdal begeleidende heuvelketting is duitsch met alle zyne steden, de veelvuldige vaerten en het grootste deel der belgische spoorwegen, en is ons zeer naby, niet enkel in de spraek, maer ook in woonwyze, zeden, gebruiken en huislyk leven. Wanneer men dit schoone land in zyn wezen, in weerwil der ongunstige langdurige onduitsche betrekkingen, van den franschen invloed nog niet verknaght ziet, dan moet men de hoop voeden voor zyn duitsch-blyven, en men beklagt nog dat, door afscheuring en vervreemding van het zedelyk gemeenegoed des duitschen volks, zyne ontwikkeling vertraegd en gestreind werd. De fransche invloed vertoont zich hoofdzakelyk by de voorname stadwereld; inwendig blyft de kern des volks gaef en gezond: uit hem kiemt de yver voor beschaving en bevryding der volksspraek, en het brengt ook deze neiging reeds in het gezelschappelyk leven bloeiend te voorschyn. De bekwaematen onder de Vlamingen begrypen wat een verlies hun volk bedreigt, en hoe dringend de nood is dit voor te komen; dat men de voortbeoefening der spraek noodig heeft en daertoe allereerst de levendige heraknoping met de oude letterkunde, als mede eene aanleuning van daermede strookende beschaving en letterkunde, ten einde tegen de door uitwendige staetsaangelegenheden begunstigde vorderingen van 't fransche grondbeginsel krachtiger wederstand te kunnen bieden: zoo wordt geest door geest bevochten. Het geldt hier niet enkel het verlies eener edele moederspraek, maer daermede is de ontgeesting, de ver-

smading en de knechtschap des volks verbonden; met de spraek worden des volks ziel en gemoed, zyne zeden en innigheid bewaerd. Onder een zedelyk vreemd juk verkrygt geen volk eene zelfstandige vrye ontwikkeling: deze is voor de Belgen mogelyk door de verheffing der vlaemsche volksspraek tot staetsspraek. Niet dat men daerdoor den Walen het vlaemsch wille opdringen — zy mogen in het waelsch of fransch hunne zaken beredderen — maer de tael van het grootste deel des lands moet evenzoo geacht zyn, en, als de alleen aen het land eigene *beschaefde* tael, den voorrang boven eene vreemde genieten, niet van deze als dienstbode behandeld worden.

Bezwaerlyk echter kan de belgische staet zich van de invloeden losmaken, waer zyne geboorte van uitging. Aen de natuerlyke werking van den voorheerschenden invloed van 't fransch in den staet durven zich volklievende mannen zoo gereedelyk niet onttrekken, om zelve te kunnen werken; de in 't fransch geschrevene dagbladen alleen leidden de staetkundige beweging, en verzekerden in de balans den doorslag aen de Walen. De haerd, waerop het vuer der vlaemsche beweging flikkert, het harte der jongelingschap, is op het staetkundig tooneel tot nog toe van weinig gewigt; intusschen juist door den jeugdigen drang en storm, den yver, de koenheid en den drift, waertoe de jongelingschap in staet is, wint van eene andere zyde de moedertael de noodige veerkracht voor een zegebelovenden wederstand. Om de bezwaren en bestrevingen der Vlamingen behoorlyk te waerdeeren, mag men twee faktoren der belgische omwenteling, het fransch liberalismus en de katholyke geestelykheid, niet uit het oog verliezen. Innerlyk gansch onderscheiden, behooren zy ook over het algemeen onderscheidene landsgedeelten toe: het walenkwartier was meer de revolutionaire, het vlaemsch gedeelte meer de katholyke faktor. Ginder werkte de omwentelende fransche geest, werd het zaed des oproers onophoudelyk gestrooid en door de Parysche zon aen 't groeijen gebragt; hier was dezelfde propagande werkzaam die de belgische omwenteling tot het uiterste gedreven heeft, en die het minst voor eene inlyving met Frankryk gestemd is. De vlaemsche gewesten waren over het algemeen stoffelyk wel, in Vlaenderen en Braband had het fabriekwezen eene uitnemende uitbreiding gekregen; Antwerpen en Oostende voerden eenen uitgestrekten, sinds lang door

hen niet meer gekenden zeehandel. Het omzien naer de fransche spraek was dus natuerlyk in Vlaenderen een weinig geschikt middel van opstand; doch hier waren in werking het oude wantrouwen tegen het protestantsch Holland, en de door eenige onvoorzichtige regeeringsmaetregelen, door fransche liberalen toegejuicht, ontstelde en van Frankryk vlytig gevoedde becommerring der katholyke geestelykheid. Alhoewel de Franschen den ouden stam der Bourbons verbanden, omdat zy hen voor werktuigen van priesterheerschzucht hielden, schaemden zy zich nogthans niet in een naburig land deze ten hunnen dienste begerlyk te maken en aen te hitsen. Intusschen is dit onder beding te verstaen, dat de Belgische geestelykheid der revolutionnaire party wel is waer haren invloed liet, doch niet tot een gelyk doeleinde met haer wilde komen, en zelfs omtrent het begin der beweging zich van haer afscheurde. De geestelyke bewerker gedroeg zich meer lydzaam, schoon steeds een nul achter de eenheid vertoonende; de andere bewerker was de dadige, de bewegende. Vlaenderen volgde nu schoorvoetend, ja deels weêrstrevend en niet afschuw; doch de verhoudingen waren te ongunstig, de gevolgen te onzeker dan dat het pogingen zou gedaen hebben van een ander doelpunt te betrachten. Van hier gaet de tegenwoordige toestand van zaken uit. Daer de waelsch-fransche party de omwenteling doordreef, maekte zy zich van het bestuer meester, en bezette alle plaatsen met hare mannen; Duitsch-Belgie geraekte in een ondergeschikte, onderdrukte stelling, en werd overstroemd met waelsche beambten en « franskiljons. » Tot hen behoorden tot heden toe de ministers, die allen meer of min denzelfden franschen omwentelingsgeest hartelyk volgden: men wilde Belgie centraliseeren; Brussel zou een belgisch Parys, het middelpunt van geheel het staetkundig leven worden; aen de hoofdstad, van waer de Zuid-Brabandsche revolutie uitging, zou de heerschappy verblyven. Maer de vlaemsche steden en gewesten zyn in de ziel afkeerig van het fransch centralisatiebeginsel.

Niemand zal willen staende houden dat Belgie reeds in bezit is van al het goede der vryheid — het ware een gering kleinnood, by eenen straetoploop te veroveren. O neen, de vryheid is het brood dat de volken in het zweet des aenschyns verwerven zullen. Thans zyn de Walen bevredigd, terwyl de Vlamingen eerst nog, op duitsche wyze, grondig over hunnen

toestand en vroegere geschiedenis beginnen na te denken. Van dit laetste echter willen de Walen niets weten; volgens hen moet 's lands geschiedenis eerst met de septemberdagen van 1830 aenvangen. Hei! zy varen sedert die dagen zeer wel! wie kan het hun kwalyk nemen? zy verstaen beter het fransch, de franskiljons allerbest het « *metier des solliciteurs* » — en in Vlaenderen en Braband zyn de vetste plaetsen. Uit honderde daedzaken en uit de vertrouwelyke gesprekken van hoogere ambtskringen mag men vaststellen dat de regeering, uit de omwenteling onmiddelyk ontstaan, 's lands ware behoeften, Belgie's eenig mogelyke toekomst niet erkend heeft. De koning, hoe welmeenend voor het duitsch grondbeginsel, moet het aendringen der beambten, der kamers, der centralisten toegeven, ofschoon hy gaern elke gelegenheid te baet neemt om den Vlamingen een aenmoedigend woord toe te sturen, dewyl hy ten heldersten inziet dat op hen de ware onafhankelykheid en toekomst van zyn koningryk steunt. Het is eene bewezene zaak dat de vlaemsche menigte in eene gelyksoortige onderdrukking leeft, als eens de van de Romeinen overwonnen volkeren; of, om my nader uit te drukken, daer is overeenkomst gelyk tusschen de laetste helft der middeleeuwen en het begin van den nieuweren tyd, wanneer de bock- staet- en regspraak het latyn, en alzoo aen het volk onverstaenbaer geworden was. Thans geldt hier het fransch voor het latyn: de wetboeken zyn fransch, gelyk geheel het justitiwezen, en voor het volk, dat om de regswetenschap boeten moet, onverstaenbaer. Het is waer, de Vlamingen zyn uit de staatsdienst niet gesloten; zy moeten echter vooraf eene vreemde spraek leeren, willen zy niet voor de bediening van den geringsten post onbekwaem blyven, zelfs in hun eigen land. Ook staet het hun allezins vry de wetten in het vlaemsch te lezen; doch de fransche tekst alleen heeft *ambtelyke* kracht, alleen deze geldt voor de regtbank. En wanneer nu een beambte dit, door de grondwet aen elken burger verzekerd regt der talen, ten opzichte der vlaemschsprekenden verydelen kan, is dat nog vryheid, is dat nog regt voor de wet? Vroeger waren de regeeringen verplicht, overal waer zy met het volk in aenraking kwamen, zich van het nederduitsch te bedienen; algemeene wetten evenwel werden eventydig voor het walenkwartier in het fransch uitgevaerdigd. Thans worden, eilaes! de wetten in 't geheel niet meer

in 't nederduitsch opgesteld, maer er in vertaeld; voor de wet echter is de oorspronkelyke tekst alles, de vertaling niets. Onder het hollandsch bestuer (1815-1830) oefende men het regt uit in de tale des volks, dat by dit middel reeds zoo verre gekomen was van zelf de meeste processen, namelyk voor de korrekcionnele regtbank, te bezorgen. Heden kan de groote menigte in de geringste zaak zichzelve niet meer verdedigen, zelfs niet voor het vredegerecht; telkens moet zy zich aen advokaten overgeven, elk daegschrift is haer onverstaenbaer, elke vraeg kost haer geld. Deze kunstig onderhouden onmondigheid vult alleen de zakken der advokaten en hunner handlangers. De regtsgeleerden worden natuerlyk op zyn fransch opgevoed, en de geheele regtsontwikkeling is aen het volksleven onttrokken. Eveneens staet het geschapen in alle administratievakken. De oostlyke grensbewoners verstaen de in 't fransch opgestelde tarieven niet, en van eene gansche brigade douaniers kan dikwyls geen enkele een woord nederduitsch ontcyferen, waerdoor vele kleine handelaers in boeten vervallen. De Vlamingen moeten akten onderteekenen die zy niet verstaen, straffen dragen die zy niet voorzien konden. De groote beginsels en waerborgen van openbaerheid, van spreekregt, van regtdoening by gezworenen zyn voor het vlaemsch volk zoo goed als niet bestaende. Doorgaens worden de eerelykste burgers van de *juré*lysten geschrabd, omdat zy of de vreemde spraek niet kennen, of, er niet volkomen mede vertrouwd, bevreesd zyn zich onjuist uit te drukken. Hoe is 't mogelyk dat de uitoefening van een politiek regt met de kennis eener vreemde spraek verbonden is? De vryheid van tael blyft in Belgie eene logen, zoo lang het gebruik van 't vlaemsch in de vlaemsche gewesten niet een *geregtelyk voorschrift* wordt. Gelyk voor de geregtshoven, in de wetgevende kamers, in geheel het bureauwezen, in het leger, by de hooge en middelbare scholen het fransch heerschend is, zoo zyn allen die geen tyd of middelen bezitten om twee talen grondig te leeren, van elke deelneming daeraen verstooten. De waelsch-bureaokratische invloed is in den staet alvermogend, en staet in afhankelyk verband met den franschen staetgeest. Boeren en geringe burgers leeren regeering en staet niet anders kennen, dan wanneer zy belastingen of straffen betalen of hunne zonen onder de vaendels steken moeten. Voor den middelstand geldt omtrent hetzelfde; want eene vreemde tael

verstaen en die nauwkeurig weten te gebruiken, zyn twee zeer verschillende zaken. Hieruit vloeit, zelfs voor den beschaeften stand, eene merkbare achteruitzetting, vooral in een grondwettelyk land, waer het op schoone volzinnen aankomt, en dat in de eigenzinnigste tale der wereld, die by de meest onbeduidende misgreep eenen vloed van spot op de beste gedachten eens redenaers werpt. De bureaucratiegeest en het neefschap volenden deze uitsluiting. De weinige kiesbare Vlamingen echter zyn, juist dewyl zy goed fransch schryven en spreken, in den regel met franschen kost opgevoed; hunne rigting, beschouwingswyze, neigingen en denkbeelden zyn fransch, zelfs buiten hun weten. Daerom heeft het vlaemsch beginsel alsnog maer een zwakken steun in de kamers. Gelyk het thans geschapen staet — men moet het met leedwezen zeggen — vertoont zich de dietsche tael in Belgie, ofschoon door de meerderheid gesproken, nog als de tael der Heloten, de fransche daerentegen als degene der heeren en meesters.

Wy mogen ons evenwel niet ontmoedigen : eene andere haen is onmiddelyk uit des volks harte en heiligdom geopend geworden, en op haer licht met vollen glans in de verte de starre der hoop. De vlaemsch-duitsche stam, hoe lang ook van de wael-sche tong gelikt, schiet nieuwe groene takken uit, en levert bloemen met eene levenskracht welke blyde bewondering verwekt. Niets bezit in Belgie een zoo frisch leven als de krachtsin-spanningen voor de mishandelde vlaemsche spraek en 't vlaemsch volkswezen; reeds ligt op den ouden welbereiden bodem een zaed, dat door krachtige handen uitgeworpen, voor de toekomst aen 't kiemen is. In den naem der menschheid moet men zich verblyden, wanneer een volk zich van vreemde kluisters losmaekt om tot zyn eigene natuer en geschiedenis terug te keeren. Dui-zende geesten zyn in beweging en arbeiden eenparig op onderscheidene wegen voor het éene groote doel : bevryding des volks van zedelyke vreemde overheersching. Eene *volkseigene ontwikkeling* is de gemeenschappelyke banier, waeronder zich allen scharen die met den geest vooruitgaen, allen die een hart hebben voor het vaderland; zoo wel de mannen des levens als der wetenschap, de dichters en geleerden als de hoeders der kerk en des geloofs! Die allen bevlytigen zich de moederspraek door kunst en door toenadering by het Noordnederlandsch en het hoog-

duitsch te veredelen, haer de zalen der ambtsbezigheden te openen, de geestgewrochten en de daden uit den voortyd weder aen 't licht te brengen, des volks bewustzyn zyner aloude grootheid en gewigtigheid herop te wekken, en zoo de pogingen van hedendaegs eenen eerbiedwaardigen grondsteun te geven. Hiermede is niet slechts eene lydelyke afweering gewonnen, maer ook eene krachtig opwellende werkzaamheid, eene goestworsteling die zich in scheppingen uitmonstert, waarmede de aanmatigingen der fransche party — genomen eene volksbeschaving ware door ontwikkeling van 't fransch mogelyk — uit het veld worden geslagen. *Volksbeschaving* is inderdaed de vaen, om welke de vlaemsche vaderlanders en de meest invloedryke klassen der natie zich scharen. In een vreemde tael kan men niet redelyk tot het harte des volks dringen: volksbeschaving is alleen door de volkstael mogelyk.

Deze bestrevingen hebben langzamerhand eenen bondgenoot gevonden in den franschen nationalen hoogmoed. Zeker ging het den Franschen aen 't harte, wier trotsheid door het enkel bestaan van het koningryk der Nederlanden zich vernederd gevoelde, en door nadrukkelyke ondersteuning naer en voor den belgischen opstand zuchtte; het ging de Franschen aen 't harte zich hier eenen vasten invloed te bemagtigen, welke nog immer in bestuur en wetgeving eigenaerdig voortwaait; jaren lang schenen er overeenstemming in belangen, volkomene konsolidariteit tusschen beide landen te bestaan. Welhaest echter verhoovaerdigden zy zich over alles wat gebeurd was, ongetwyfeld door overdreven veronderstelling van algemeene franschzucht van Belgie, wat in Frankryk des te dieper wortel kon schieten, dewyl aldaer drukpers en partyen het minst zich om geschiedkundige grondslagen bekommeren. Dit werd den franschen invloed in Belgie, inzonderheid ten opzichte der beambtenwereld, met der tyd verderfelyk. De hooge toon der fransche vlugpers, hare misachting voor der Belgen teederste gevoelens, ja voor de regten als zelfstandigen staet, verwyderden de edelste gemoederen op nieuw van hen af, en droeg by om de genegenheid voor Frankryk te verkoelen. De Vlamingen, die in het bitter bewustzyn van de krenking hunner staetkundige en burgerlyke regten — zy die twee derden der bevolking uitmaken en meer dan twee derden der belastingen dragen — het eerst zich tegen den overmoed van

fransche beschaving en wetgeving verzetteden, vonden allengskens by beschafde onafhankelyke Walen, die ook geene neiging gevoelden om België tot een fransch wingewest te maken, of by elke zelfstandige werking zich van de Parysche bladen voor schooljongens te laten uitschelden, weerklank en tot een zeker punt bystand. Ook wendden de betrekkingen van afstamming en van zeden, historische herinneringen, en vooral meer bedaaerde, der fransche aenmatigingen tegenoverstaende, staetkundige bedenkingen meer en meer de oogen op Duitschland, en hereidden, hoe onmerkbaar ook, toch voortdurend een algeheelen omkeer in de openbare meening. Deze omkeering beroerde natuerlyk ook de tot alsnog in den staet alleenheerschende partyen der katholyken en liberalen : door hunne unie hadden zy met fransche hulp de afscheuring van Holland bewerkt ; zonder den franschen invloed te breken hadden zy den hand weêr ontsloten : de lange in persoonlykheden aenbrekende wryvingen, als ook de hoogere beduidenis der middelerwyl nieuwopgerezene belangen hadden eindelyk byna hunne namen versleten. Dit veropenbaerde zich inzonderheid by de lange redevoeringen der volksafgevaardigden over het verdrag met het tolverbond, waerby de stryd nu scheen te bestaen tusschen franschgezinden en andersgezinden, en de wederzydsche opwerping : « Gy wilt van België een fransch ahangsel maken, » en « Gy zoekt in Duitschland eenen steun tegen Frankryk, » dagelyks elkander ophielden. In plaets van de twee oude partyen bestaet er thans in de kamers eene *gematigde* van katholyken en liberalen, die het kabinet Nothomb hare ondersteuning geeft, en eene *heethoofdige* welke zich regts in de katholyke, links in de liberale oppositie scheidt. De hevige liberalen zien in Nothomb maer eenen afvallige, eenen domper en orthodoxe ; de hevige katholyken daarentegen trekken zich van de gematigde katholyke meerderheid in de kamers af, wie zy van flauwhartigheid beschuldigen, en willen enkel geloovigen, geene gematigde katholyken erkennen. De gematigden zyn tusschen en uit de beide oude partyen ontstaan, omtrent gelyk in 't engelsch parlement de « Conservativen » die Peel ondersteunen, uit en tusschen de Tories en Whigs zyn. Nothomb echter is het wezentlyk hoofd der belgische gematigden, gelyk hy 't is van het uitdrukkelyk ter verzoening beroepene kabinet, niet uit kracht eens wydschen titels of eener byzondere volmagt, maer gelyk

zyn tegenstander Castiau bekende — « *Par la supériorité de l'intelligence qui commande aux autres.* »

Gisten alle deze gevoelens nog altyd door elkander, heeft het gelykaerdige zich uit de onheldere mengeling nog niet ten volle afgescheiden, de klaring toch is begonnen, de vreemde zuren zyn aen 't verwasemen, het bezinksel ploft neder en reine levensvormen — partyen met gelouterd bewustzyn en vast stelselmatig streven — treden langzamerhand op. Van 't belgisch volk kan thans in waerheid niet meer gezegd worden dat het in partyen vervalt, welke van den buitenlander niet alleen de namen, maer ook den invloed en steun leenden. Wel van eene fransche party kan nog spraek zyn, wanneer men daeronder de fransche zendelingen en de verfranschten, aldus de fransche inenting verstaen wil. De orangisten, die overigens ook zeer versmelten, zyn niet belangryker door hunnen zedelyken invloed — zy zyn de meest afgezonderde grondstof in Belgie, zonder wortel in 't volk, gereed het eene deel Belgie's aen Holland, het andere groote aen Frankryk toe te voegen — ten zy door hunne schatten als handelaren in Antwerpen, die zich om het verlies van den hollandschen kolonialen handel niet getroost hebben, en als fabrikanten in Gent en Brugge, die niet vergeten kunnen dat zy voorheen voor milioenen aen voortbrengselen naer Oostindiën verzonden. Voor 't overige heerschen in Belgie de gezindheden onderscheiden by Vlamingen en Walen. Hierover mag Duitschland zich geluk wenschen; want men noeme den belgischen zin der Vlamingen, daer zy niet zoo aenstonds voor het hoogduitsch ontvlammen, ook provinciegeest, gelyk sommige dwazen het hun verweten hebben, toch bindt zich het duitsch wezen het zekerst daeraen vast: der Vlamingen provincialismus is eene zedelyke brug, wier pylers diep in 's volks gemoed rusten en niet in de wolken zweven, en waerop Duitschland en Belgie elkander wedervinden, verstaen en zich vereenigen zullen.

Naest de warmste vaderlandsliefde bestaet er ontegenzeggelyk in het harte een ruim gevoel van neiging en afkeer voor andere volkeren. Ook in dezen zin kan men Belgie onderscheiden; en daer is de ware beteekenis der nieuwoptredende, in volksbewustzyn en grondbeginsel onderscheidene partyen: de vlaemschnationale, die in 't germaensch element, en de waelsch-fransche, die in 't gallisch of vergallischt element leeft. Staet de oude

katholyke party en zelfs de geestelykheid gene wat nader dan deze, men durft er zich echter niet mede vereenzelvigen. De strevingen der Vlamingen, alhoewel het ook haer, gelyk by alle schoonen op dezen aerdbol, niet aen mechanische onreinigheden mangelt, zyn de kern naby in den vryzinnig-volkseigenen, deels in den duitsch-liberalen zin; zy willen van geene staetkundigen invloed der geestelykheid als zoodanig hooren, hoe gaern zy anders derzelver bemoeijingen in de volksbeschaving, in de school en in de kerk zien. De vlaemsch-nationale party staet geheel verwyderd van het onverzoenlyk tegenoverstaen der streng kerkelyke Orthodoxie en van het spottend Voltairismus; zy waekt, werkt en leeft op een ander veld dan het abstrakte, zy heeft hare wortels in eigenen wezentlyken bodem. Maer gelyk haer streven byzonderlyk op volksbeschaving en ware verlichting gerigt is, werkt zy ook op het aenhoudendst tegen de dweepzucht der eene zoo wel, als tegen de voltairsche verlichtery der andere zyde. Overigens hebben inquisitie en priesterheerschappy nog in geen enkel grondwettelyk land kunnen bestaen; waer deze zon opgaet daer verbleeken die nachtluchten: het heerschen van obscurantynen genootschappen wordt daer onmogelyk, waer men, om invloed te winnen, eerst geest en begaefdheid in openen kamp met zyn tegenstanders ontwikkelen moet.

Waerhenen mogen thans in't algemeen de gevoelens des belgischen volks neigen? Wyst de volksmatige zin van het woord « Franskiljons » niet evenzeer op eene innige verwydering van de gallische naburen, als de voorkomenheid by onderscheidene feestelyke gelegenheden, gelyk by de opening van den spoorweg van Keulen naer Antwerpen en by de zangfeesten, vooral de geest der vlaemsche letterkunde daerop, dat de belgische harten de duitsche steeds luider en blyder tegenkloppen? Gelukkigerwyze stemmen gelykelyk de belangen der nyverheid, des handels en der schipvaart tusschen Belgie en Duitschland zoo volkomen met elkander overeen, dat het te verhoppen is zy zullen by derzelver aengroei een sterken band te meer omvatten, welke op wederzydsche welvaart vastelyk rust. Belgie's verzoek om met Frankryk een innigere handelsverecning aen te gaen leed schipbreuk voor de zelfzucht der fransche industrieelen; evenwel werd het desaengaende van de fransche pers met verwytingen over schreeuwende ondankbaerheid, ja met opentlyke bedreigingen tegen zyne

zelfstandigheid overdekt; men herinnerde de Belgen aen tyden dat fransche prefekten hun beveelden, en gaf niet onduidelijk te verstaen dat die tyden zich hernieuwen konden, als waterdandde men er op. By elke onderhandeling zocht Frankryk het leeuwendeel tot zich te trekken, waertegen Belgie ongehoord veel moest toestaen, zonder het toegebragte offer vergoed te zien. Moest Belgie by zulke verdragen en hebzuchtige steunaanbiedingen van Frankryk zich niet meer en meer gedrongen gevoelen ook elders vriendschap en steun te zoeken, waar het niet telkens te vreezen had deze tegen den prys van zelfstandigheid en bestaan te moeten afkopen? Hebben zyne haven, zyne schipvaart, zyn zeehandel iets te hopen van eene aansluiting met Frankryk, dat voor zyne betrekkingen ter zee welgelegene haven bezit? Is Antwerpen tegenover het tolverbond niet in den tegenovergestelden toestand, mag het door zyn dubbele verbinding met Keulen, den Ryn en gansch Duitschland niet eene glansende toekomst tegenzien, indien maer versmelting der wederzydsche belangen, indien innige toenadering plaets vindt?

F. A. SNELLAERT.

OUDE PRYSKAERTEN
VAN
DE BRUGSCHE REDERYKKAMER
DE DRIE SANTINNEN.

De befaemde Index van Alva was nog niet verschenen (1571), waerop niet vergeten stond de min dichterlyke dan theologische vrucht van 't Landjuweel, door de Gentsche Fonteinisten in 1539 voorgesteld (*Wat den stervenden mensche den meesten troost aenbrengh?*), toen de Brugsche Rederykkamer *de drie Santinnen* het bestond eene dier stoffen op te geven, welke men uit den Bybel moest oplossen, doch die met het dogma in geene aenraking kwam: zy stelde namelyk den lof van Maria-Magdalena voor, die, als eene harer beschermheiligen, naest St Catharina en St Barbara, werd vereerd.

EERSTE PRYSKAERT.

De Bruggeling Edewaerd De Dene was factor der drie Santinnen. Hy is vooral bekend om dat hy « gestoffeert heeft met 't bedieden in Rhetorijcken » de *Waerachtige fabelen der Dieren*, verschenen met de platen van den schilder Marcus Gheeraerts, te Brugge in 1567. Blykens de zinspreuk *rasch up en Dene* (ras op end' henen) was het gemelde factor die ten jare 1570 het volgende

stuk opstelde, dat wel zonder kerkelyke goedkeuringe verscheen, maer waerin men niet vergeet van de approbatie der naer prys dingende refereinen te spreken.

K. M. B.

- Sdaechs naer Magdalenadach, een van drie zantinnen,
Castalides Rethoricale zinnen,
 Eer *Antropos* mach slevens iueght af-spinnen
 Comt lesen tsnoens int vroe en blenden Ezel binnen,
 Tot prijs-weerdicheyd innen, 8.
4. 17. *Lof Maria Magdalena in v bekeeren :*
 Vraghe. Solveert amoureuслик, *Wie van Nymphen goddinnen*
Om met Vesta Fame winnen
15. *Best moghen commen inden Tempel van eeren ?*
 End' omme aerd-constich, conste voorts vermeerden 10.
 Wild Poëtich oudbollich, den gheest ontwecken
 Dat jonghe scholieren
 Wat niens verzieren
 Oock van als mueghen leeren :
4. 13. *Tes quaed een naghel wt Phœbus waghene trecken :* 18.
 Elck wacht hem Rhetorices blomkins bevlecken
 Om yet schandaleus ontdekken.

Gheestighe Conponisten, gheen archadisten,
 Wild clouckelick componeren,
 Zijt vroylick » poylick » zonder const verquisten 20.

De ten hoofde gestelde letters kunnen : *Komt medebroeders* beteekenen.

Uit den 1^{en} regel volgt dat deze Pryskaert de uitgenoodigde *gheestige componisten* samenriep tegen den 23 july, zynde den dag na St Maria-Magdalena, een der drie ter kamer gehuldigde Heiligen of Santinnen.

3. *Antropos*, zoo staet er.
 4. In den Blinden Ezel, de naem van het huis waer de kamer gevestigd was.
 5. *Tot innen*, dit is, verkrygen, bekomen van prys-weerdigheid, lof.
 10. *Aerd-constich*, aertskonstig.
 11. *Poëtich oudbollich* : oudbollige, gryze poëten wilt den geest der jonge leerlingen opwekken, opdat zy wat nieuws uitvinden, en ook van alles wat leeren.
 18. *Geen Archadisten* : geene viervoetige Arcadiers.
 20. *Poylick*, schynt ons hier rymshalven voor 't fransche *poli* gesteld.

Redenlick zal men u ghelach taxeren.
Maer elck sal zijn werck doen visiteren,
En gheteeckent approberen.

 Rasch up en *Dene*
1570.

Typis Petri Clerici.

21. Het gelag is by de west-vlaendersche Rederykers nog aen een algemeene taxatie onderworpen. In hunne pryskaerten vindt men : « Men zal voor biergelag betalen, by voorbeeld, eenen halven franc; » biergelag is hier zooveel te seggen als : intreëregt en eenen goeden teug hier.

TWEEDE PRYSKAERT.

Dit drie jaer later verschenen stuk en voorzien van kerkelyke goedkeuring, luidt als volgt :

K. M. B.

Carmentis ingenieuse Componisten,
Als vrome artisten
Wild med *Maria Magdalena* verjolijsen,
Tuwer ziele spijsen.
Zevenentwintigh Hoymaend, edel Minervisten, 5.
Snoens zeght, weerd twisten

Stock 4. 17 en half
Vpper-prijs 3 pondt
fijn tin.

Die zoo snel bekeerd is met deughdigh up-rijzen
Is weerdigh om prijsen.

Naer-prijs 2. pondt.

In weerdlicke liefde, vlied nijders afgrijsen.
Eerbaerlick solveird 10.

Vraghe 4. 15. en half
Vpper-prijs 2. pondt
en half fijn tin.

Wat minnare zijn Lief magh best eer bewijsen,
Als druck hem tempteird.

1. *Carmentis* staet voor den genitivus van *carmen*, hier door geen slimmen, vocativus aangewend.

3. *Verjolijsen*, verheugen.

Naer-prijs 1. pondt en half. Comt of zend, doet zo dat u werck zy gheapprobeird.
 Volght sConijnghs Placcaet » vroed
 In den Blinden Ezele, schimp vilonije blameird. 15.
 Boerde naer dijn staet » voed ,
 Stock 4. 13. en half. *Ist om ghelooven Wijvekin? ick zegghe jaet » bloed :*
 Vpper-prijs 2. pondt. *Rust t'hooft man, en vaet » moed.*
 Naer-prijs 1. pondt.

1573

In liberael handt.

Vidit Jacobus Eeckius archidiaconus Brugensis. Typis Petri Clerici.

16. *Voed boerde*, onderhoudt boertery.18. *Vaet*, voor *vat*, rymshalve, en zoo als in 't Gentsch dialect.

De twee cyfers, als kantteekening gesteld, duiden het getal van ieder stok, dit is, afdeeling of couplet aen, en hetgene der rymregelen, welke by elk voorgesteld onderwerp telkens in getal verminderd worden.

Wat de opper- en na-pryzen in syn tin betreft, merken wy aen dat dezelfde gewoonte nog by sommige Rhetoryken bestaat, by voorbeeld te Veurne; alleen worden de borden syn tin door syn of grove gleizenborden vervangen. Ook onze Gentsche Schietmaetschappyen deelen nog dagelyks zulke pryzen uit.

Men ziet, by het voorstellen der vragen in beide Pryskaerten, dezelfde orde waergenomen; eerst een bybelach of moraliserend onderwerp, vervolgens eene min ernstige, vraegsgewyze voorgedragen stof, waervan de tweede *Int amoureuse*, en eindelyk een referein, waervan het derde *Int zotte* moest worden behandeld.

Het derde voorstel der eerste Pryskaert is niet zonder geest, en zou nog heden tot een niet onaerdig referein of stokregel kunnen aengewend worden. De eerste voorstel der tweede Pryskaert is niet vreemd aen de ongelukkige tydsomstandigheden, en 't is dus geen wonder dat men aen de kamerbroeders een broederlyken wenk gaf omtrent de bloedplakkaten van den Spaenschen Draco.

Op elke dezer oirkonden staet een in hout gesneden blazoen der Rederykkamer, met hare zinspreuk. Het wordt hier getrouw weergegeven, gelyk 't voorkomt, met de gemelde Pryskaerten, in een, deels handschriftelyk, deels gedrukt foliant, bernstende in het Gentsche archief, onder N° 167, en getiteld: *Rederykkamers van Vlaenderen*, a° 1437 ad 1819.

PR. VAN DUYSE.

INHOUD.

Inhuldiging der aertshertogen Albertus en Isabella, door L. VAN DEWALLE.	<i>Bladz.</i>	5
Belegering der stad Gent a° 1488, door AMAND DE BAST (met een plaet).		23
Die eerste bliscap van Maria, mysteriespel van het jaer 1444 met eene inleiding en ophelderingen van J. F. WILLEMS.		37
Gedichten op Margaretha van Oostenryk en Philips-den- Schoonen, (1493-1497) met ophelderingen van J. F. WIL- LEMS :		
I. La complainte de dame Marguerite d'Austrice (met eene plaet)		141
II. Die sceidinghe van den edelen aertshertoghe Philips (1496).		146
III. Hoe dat vrou Margriete in Spangien ontfanghen was (1497).		147
IV. Die ontfankenisse des hertoghen in Gent.		152
V. Hoe hertoghe Philips te Brugge ontfanghen werdt.		155
Iets over en van den gelukzaligen Jan Van Ruysbroek, prioor van Groenendael († 1381), door J. F. WILLEMS.		159
Brief aen den Opsteller van het <i>Belgisch Museum</i> , door M ^r I. J. F. NOORDZIEK		178
Een Refereyn van twee pateren		183
Berigten wegens eenige nederduitsche dichters, door J. F. WILLEMS :		
I. Anthonis de Roovere.		187
II. Jan Bartoen		195
III. Bartholomeus Boeckx		196
Proeven van Belgisch-Nederduitsche dialecten :		
Dialect van Yperen		213
Nederlantsche Pater-Noster, aen keizer Joseph II.		216
Fragmenten van een oud gedicht der XIV ^e eeuw, mede- gedeeld door H. MERTENS.		218
Jan Van Leeuwen, de goede kok van Groenendael, door J. F. WILLEMS.		221

Reinardiana, door J. F. WILLEMS :	
X. Getuigenis van Jacobus de Vitriaco.	<i>Bladz.</i> 227
XI. Proverbia Ysengrimi	230
Aen de schim van Cornelis De Bie, dichtstuk door P. J. CRE-	
LEWANS.	243
Een woord over den Wandelenden Jood, door den baron	
JULES DE SAINT-GENOIS (met een plaet).	245
Eertijds, Maer en Tegenwoordig, kluchte, gerymd door	
JONHER H. F. VAN DEN BRANDT	251
Het Vlaemsch Tooneel in de XVII ^e eeuw, door doctor	
F. A. SNELLAERT, met de bewysstukken	286
Nalezing op die bewysstukken, door den zelfden.	357
Iets over den Graenhandel, door K. L. TORFS	366
Michiel De Swaen, door PR. VAN DUYSE.	392
De Dieren door de pest aengedaen, fabel, naer Lafontaine,	
door den eerw. heer D. CRACCO (met een plaet).	415
Fragment van een oud berymd Passionael der XIV ^e eeuw,	
met ophelderingen van J. F. WILLEMS.	418
De vlaemsche beweging in Duitschland beoordeeld, door	
F. A. SNELLAERT	435
Oude Pryskaerten van de Brugsche Rederykkamer de Drie	
Santinnen, door PR. VAN DUYSE (met een plaet).	453

DRUKFEILEN.

Bladz. 46 regel 17 staet: <i>der VIe eeuw,</i>	lees: <i>der XVe eeuw.</i>
" 55 onderste regel staet: <i>als,</i>	" <i>dan.</i>
" 109 en 125 in de aenteekk. is <i>geerde</i> door <i>gaerde, hof, prieeel ver-</i>	
<i>klaerd: het moet zyn: roede, staef, tak.</i>	
" 179 regel 8 staet: <i>uitgegaen,</i>	lees: <i>uitgegeven.</i>
" 187 " 20 " <i>zelf,</i>	" <i>zelfs.</i>
" 245 " 14 " <i>laqueus</i>	" <i>laquedem.</i>
" " 24 " 1519,	" 1619.
" 287 " 11 " <i>iukomst,</i>	" <i>inkomst.</i>
" 318 " 3 " <i>onze eigenzelvigheid,</i>	" <i>ons zelfbestaen.</i>
" 321 " 17 " <i>zyne,</i>	" <i>synen.</i>
" " 25 " <i>onze,</i>	" <i>onzen.</i>
" 326 " 15 " <i>den ouden,</i>	" <i>der ouden.</i>
" 332 " 4 " <i>Capidinis.</i>	" <i>Cupidinis.</i>
" 333 " 11 " <i>elk op,</i>	" <i>op elk.</i>
" 336 " 12 " <i>de kluchtige, enz.,</i>	" <i>den kluchtigen, enz.</i>
" 345 " 27 " <i>my,</i>	" <i>wy.</i>
" 350 " 30 " <i>der ongeleerden,</i>	" <i>van den groeyenden boom.</i>

NAEMLYST

DER SCHRYVERS IN DIT BOEKDEEL VERMELD.

- BARTOEN (Jan), dichter te Brugge, bladz. 195.
BASLER (Willem), tooneeldichter te Leuven, 309, 339.
BAST (Amand De). Belegering der stad Gent in 1488, 23.
BASUEL (Philippus Claudius), tooneeldichter te Mechelen, 311, 339.
BELLET (Jan), tooneeldichter te Ypre, 358.
BERCKMANS (Joris), tooneeldichter te Lier, 293.
BIE (Cornelis De), tooneeldichter te Lier, 304, 350, 363.
BOECKX (Bartholomeus), dichter te Lier, 196.
BORCHT (Willem Van der), tooneeldichter te Brussel, 294, 355.
BORSELEN (Philibert Van), zecuwsch dichter, 179.
BRANDE (Geeraerd Van den), tooneeldichter te Antwerpen, 294, 336.
BRANT (Jonk^r Hermannus-Franciscus Van den), tooneeldichter te Antwerpen, 256, 309, 351 en volg., 362.
BREDERO, tooneeldichter te Amsterdam, 320 en volg., 336.
BUISERO, hollandsch tooneeldichter, 361.
CARETTE, tooneeldichter te Ypre, 358, 359.
CAUDRON (Willem), dichter te Aelst, 289.
CLERCK (Claude De), tooneeldichter te Ypre, 291, 338, 359.
CEULEMANS (P. J.). Aen de schim van den dichter Cornelis De Bie, 243.
COLM (Jan Siewerts), brabantse rederyker te Amsterdam, 287, 318, 357.
CONDE (Joannes De), tooneeldichter te Brussel, 295, 339, 355.
CONINCK (Jonk^r Frederico Cornelis De), tooneeldichter te Antwerpen, 292, 333 en volg. 337.
COSTER (Samuel), tooneeldichter te Amsterdam, 318, 320, 322.
CRACCO (D.), dichter te Kortryk, fabel naer Lafontaine, 415.
DABLE, (Dr Van) spreekt in zyn *Tyd-verdryf* over Ypersche tooneeldichters, 357.
DANOOT (Daniel), tooneeldichter te Brussel, 361.
DELFT (C. Van), dichter te Antwerpen, 295.
DENE (Eduard de), Brugsche dichter, bladz. 453.

- DODT** van Flensburg, mededeeling van een stuk over Maximilaen, 24.
- DROOMERS** (Jan), tooneeldichter te Brugge, 312, 340, 356, 363.
- DROOMERS** (C.), dichter te Duinkerke, 404.
- DUARTES** (Jacobus), tooneeldichter te Antwerpen, 311.
- DUYSE** (Pr. Van). Michiel De Swaen, 392; over twee oude pryskaerten, 453.
- ELINCK** (Johannes), tooneeldichter te Mechelen, 312.
- ENGELN** (Roeland Van), tooneeldichter te Antwerpen, 302, 332, 336, 337.
- FATD'HERBES** (Hendrik), tooneeldichter te Mechelen, 291.
- GEERAERTS** (Nicolaes), tooneeldichter te Lier, 295.
- GODIEN** (Frans), tooneeldichter te Brussel, 297.
- GRIECK** (Claude De), tooneeldichter te Brussel, 295, 356.
- GRIECK** (Jan De), tooneeldichter te Brussel, 314.
- HERPENER**, tooneeldichter te Antwerpen, 341.
- HEYNS** (Zacharias), brabantse dichter in Holland, 286, 319.
- HOOFD**, als tooneeldichter, 320.
- JONGH** (Frater Cornelis), tooneeldichter te Antwerpen, 311.
- KELDERMAN** (Cornelis), dichter te Brugge, 305.
- KEMPENAER** (Beltiam Sosius), dichter te Brugge, 294.
- KIMPE** (Petro Antonio), vertaler van Calderon's tooneelstuk *het leven is een droom*, 339.
- KONING** (Hermanus), hollandsch tooneeldichter, 360.
- KONINGH** (Abraham De), vlaemsch tooneeldichter in Amsterdam, 288, 318, 323 en volg., 357.
- KRUL**, hollandsch tooneeldichter, 358.
- LANBRECHT** (Jan), tooneeldichter te Brugge, 298.
- LANORLET**, tooneeldichter te Antwerpen, 309.
- LEEUVEN** (Jan Van). De goede kok van Groenendael, brabantse prozaschryver, 221.
- MARGARETHA** van Oostenryk, dichteres, 141.
- MERTENS** (H.), Fragment van een oud gedicht, 219.
- MEULENAERE** (Frans De), dichter te Brugge, 312.
- MEULEWELS** (Pieter), dichter te Antwerpen, 292.
- MODEWYCK** (Marinus), dichter te Sint Winocx-Bergen, 412.
- MUNSTER** (Dirk Van), brabantse dichter, 181.
- NIEUWELANDT** (Willem Van), tooneeldichter te Antwerpen, 289, 326 en volg.
- NOORDZIEK** (J. J. F.). Brief aen den Opsteller van het *Belgisch Museum*, 180.

- OGIER (Willem), tooneeldichter te Antwerpen, 293, 341 en volg.
 OGIER (Barbara), tooneeldichteres te Antwerpen, 308.
 PEYS (Adriaen), tooneeldichter te Antwerpen, 300, 348 en volg., 360.
 PLANCKE (Van der), dichter te Brugge, 312.
 RONS (G. D.), tooneeldichter te Brussel, 361.
 ROOVERE (Anthonis De), dichter te Brugge, 187.
 RUYSBROEK (Jan Van), brabantisch prozaschryver, 159.
 SAINT-GENOIS (baron Jules de). Iets over den Wandelenden Jood, 245.
 SCHEPPERS (Geleijn), tooneeldichter te Brugge, 298.
 SERWOUTERS (Joannes), vlaemsch dichter te Amsterdam, 296, 360.
 SMIDT (Petrus Franciscus De), dichter te Antwerpen, 312, 339.
 SMIDTS (P.), tooneeldichter te Brugge, 313, 356.
 SNELLAERT (F. A.). Het vlaemsch tooneel in de XVIIe eeuw, 286.
 — Nalezing op de vorengaende bewysstukken, 357.
 De vlaemsche beweging in Duitschland beoordeeld, 435.
 STEVEN (A.), dichter te Cassel, 412.
 STRYPEN (J.), tooneeldichter te Antwerpen, 293, 336.
 SWAEN (Michiel De), tooneeldichter te Duinkerke, 356, 392.
 THIEULLIER (Jan), tooneeldichter te Mechelen, 290, 337.
 TORFS (K. L.). Iets over den graenhandel, 366.
 VALCKGRAVE (Jan De), tooneeldichter te Kortryk, 291, 328-329.
 VERPOORT (N.), tooneeldichter te Ypre, 359.
 VONDEL, tooneeldichter, 322 en volg.
 VOS (Lambert De), dichter te Brugge, 294, 336, 340.
 VRANCKX (Sebastiaen), tooneeldichter te Antwerpen, 289.
 WALLE (L. Van de). Inhulding der aertshertoghen Albertus en Isabella, 5.
 WILLEMS (J. F.). Inleiding en aenteekeningen op *Die eerste blischap van Maria*, misteriespel, 23; Aenmerkingen op oude gedichten, 141, 183, 418; Iets over Jan Van Ruysbroeck, 159; Berigten wegens nederduitsche dichters, 187; Over Jan Van Leeuwen, 221; Reinardiana, 227.
 WILS (Adriaen), tooneeldichter te Antwerpen, 289.
 WILS (Balthasar), tooneeldichter te Antwerpen, 310.
 WILS (Cornelis), tooneeldichter te Antwerpen, 310.
 WOUTERS (Antonio Francisco), tooneeld. te Antw., 302, 340. 360.
 YSERMANS (Joan), tooneeldichter te Antwerpen, 291, 332.
 ZEEBOTS (Fr. Guiljelmus), tooneeldichter te Leuven, 299, 339.
 ZEVECOTE (Jacob Van), vlaemsch tooneeldichter in Holland, 288, 325.

LYST

DER

IN DIT BOEKDEEL OPGEHELDERDE WOORDEN.

A.

Achter, *daerna*, bl. 146.
Arnen, *oogsten*, 79.

B.

Bane, *doodelyke verwonding*, 425.
Baren, *openbaren*, 69.
Bederve, *behoef, noodwendigheid*,
93, 102, 107, 135.
Bee, *beide*, 146.
Begiechtinghe, *begiftiging*, 160.
Beyen, *beiden, wachten*, 80.
Bequame, *aengenaem, gepast*, 92,
118.
Berecken, *rigten*, 421.
Berijt, *bedwang*, 80.
Beringen, *vasthouden*, 65.
Berost, *berooïd*, 94.
Beseven, *opgemerkt, geweten*,
124, 151.
Besneden, *regtschapen, welge-
troffen*, 98, 101, 105.
Bestaen, *bezeten*, 427, 433.
Betame, *gepast*, 119.
Bevellen, *doen vallen, te niet
doen*, 63, 114.
Beweerne. Zie Beweerte.
Beweerte, *afweering*, 70, 86,
110.

Blijt, *blijft*, 71, 87.

Boe, *bode*, 94.

Buete, *betering*, 82, 103, 114.

Boy, *beu, verzadigd, zat*, 95.

Breyen, *verbreiden*, 59.

Brieven, *kondigen*, 69, 151.

Bulsen, *krochen, hoesten*, 94.

C EN K.

Takebo, *helketel, hel*, 80.

Keeren, *lief*, 68.

Keitijf, *slecht, ellendig*, 61, 427.

Cnuut, *knauwt*, 96.

Coocxken (soort van kleed), 193.

Cume, *nauwelyks*, 73, 169.

D.

Deerne, *dienaresse, meisje*, 137,
218.

Dedinghe, *verdrag*, 35.

Degen, *held*, 153.

Demster, *duister*, 60, 85.

Dinc, *werk, bezigheid, ambt*,
425.

Doegen, *doorstaen*, 94.

Doer, *dom*, 165.

Dooyen, 67.

Drogenare, *bedrieger*, 218.

Dwinen, *versmelten*, 63.

F.

Fijn, *bedoeling*, 97.
 Fortsier, *yzeren kist*, 191.

G.

Gansen, *heelen*, *genezen*, 112,
 427.

Gasse, *straat*, 186.

Gebijen, *bywezen*, 85.

Geblouwen, *geslagen*, 430.

Gebuertelicheit, *gubootersak:n*
 134.

Gedurich, *onwrikbaer*, *duerzaam*,
 79.

Geerde, *staef*, *roede*, *tak* (niet
priel of *hof*), 109, 125.

Geeringe, *vergadering*, 85.

Gehende, *naby*, 419.

Gehinct, *geheugd*, 98.

Gelare, *nood*, *gebrek*, *beroofd-*
heid, 433.

Gelien, *gaen*, 99.

Gemiet, *gehuerd*, *gekocht*, 167.

Genesen, *verlost*, 65.

Gepluert, *getierd*, 77.

Gereet, *spoedig*, 95.

Gerinen, *aenraken*, 176.

Gesate, *zitplaats*, 153.

Gesmide, *beslag*, 153.

Gesonde, *gezondheid*, 84.

Gestupen, *buigen*, 90.

Geveerde, *gedoen*, 64.

Gevisceert, *uitgedacht*, *opgemerkt*,
bestemd, 97.

Gevraemt, *bevoordeeld*, 100.

Gewont, *magt*, 120.

Grein, *kern*, 59, 114, 156.

H.

Hayen, *verlangen*, 70, 150.

Heymen, *herbergen*, 86.

Herde, *herder*, 163.

Hoge (in) *verheugd*, 138.

Hulsen, *krochen*, *hoesten*, 94.

I.

Yegerincx, *ergens*, 173.

Intelijc, *inniglyk*, 95.

Juweel, *zaak van genot*, 41.

L.

Lac, *smet*, 64, 85.

Lampte, *lamp*, *star*, 138, 172.

Lee, *leed*, 82.

Lien, *trekken*, 86.

Lingen, *vergrooten*, 80.

Longer, *schoeijer*, *jongen*, 73.

Luken, *beluiken*, 81.

M.

Mare, *vermaerd*, 425.

Mate, *gering*, *arm*, 94, 166.

Meere, *mare*, *tyding*, 67.

Meeste, *magtigste*, *voornaemste*,
 92, 421.

Meisseniede, *gezin*, *bedienden*,
 164, 428.

Meskief, *ongeval*, 131.

Messelic, *verschillig*, *twyfelach-*
tig, 131.

Miede, *loon*, 422.

Misquame, *misval*, 108.

Mistermen, *misspreken*, 103.

Moude, *aerde*, *zand*, 423.

N.

Na , *byna* , 73.
 Nernste , *ernst* , 67.
 Nie , *nyd* , 74.
 No , *nood* , 81.
 Noest , *hindert* , 96.
 Noyalic , *fraie* , 95.
 Nuyt , *uit* , 98.

O.

Ocsune , *oorzaak* , *gelegenheid* ,
 168.
 Oetmoet , *genade* , 71.
 Onbesneden , *onbepaeld* , 135.
 Onghebuierlic , *onbehoorlyk* , 36.
 Onmare , *smaed* , *verachtelyk* ,
afkeerig , 433.
 Onscout , *onschuld* , 79.
 Onst , *gunst* , 102.
 Ontbonden , *verklaerd* , 93.
 Ontferren , *verwyderen* , 61.
 Ontladen , *ontdekken* , 153.
 Ontpaeyt , *ontevreden* , 117, 206.
 Ontploken , *ontluikt* , 109.
 Ontstaect , *ontstoken* , 107.
 Onverspleten , *onverdoken* , 65.
 Onvraemte , *onbaet* , 112.
 Onwerde , *smaed* , *verachting* , 116.
 Overhorich , *ongehoorzaem* , 69.
 Overlien , *voorbygaen* , 60.

P.

Palane , *koord* , *strik* , 192.
 Pinen , *trachten* , *poogen* , 62 ,
 122.
 Plaringe , *spel* , *jok* , 77.
 Plets , *plat af* , 92.
 Pluren , *tieren* , 77.

Q.

Quantke (zekere drank), 193.

R.

Raet , *besluit* , 62.
 Raste , *rust* , 170.
 Rayen , *stralen* , 59, 117.
 Reweert , *ruwaert* , 430.
 Rijf en raf , *breed en smal* , 81.
 Riveleec , *kwistig* , 170.
 Ringen , *ringelen* , *omsluiten* , 62.
 Roeken , *zorgen* , 91, 109.

S.

Sate , *bezit* , 126.
 Scerde , *schrede* , 83.
 Scenden , *teisteren* , 97.
 Scierheit , *sierlykheid* , 223.
 Scoeyen , *gaen* , 64, 80.
 Smeeken , *vlyen* , 64, 172.
 Sneven , *vallen* , 78.
 Somer , *lastdier* , 429.
 Strale , *pyl* , 107.
 Stranc , *streng* , 83.
 Strie , *stryd* , 60.
 Swijt , *zwyg!* 61.

T.

Terden , *treden* , 121.
 Tie , *tyd* , 117.
 Tieren (al) , *eigenaerdig* , 398.
 Toren , *verdriet* , *smart* , 80, 115,
 131.
 Torne . Zie Toren.
 Tra , *tred* , 136.
 Tronc , *stam* , 80.
 Trone , *firmament* , *hemel* , 112.
 Twaren , *voorwaer* , 428.
 Twi , *waerom* , 69, 105, 420.

V.

Vaet , *vat!* 61, 131.
 Vare , *vrees* , 69, 115.
 Vee , *veete* , 105.
 Veerde , *vaert* , *gang* , 110.
 Vernapen , *verplegen* , *dienen* ,
 198.
 Verfroyt , *verheugd* , 152.
 Verhayen , *verlangen* , 150.
 Verherdicht , *verhand* , 91.
 Verhoren , *ongehoorzaam zyn* , 92.
 Verjolijsen , *verheugen* , 455.
 Verlaten , *vrylaten* , *afleiden* , 60,
 132.
 Verlingen , *vervelen* , 102, 113.
 Vermien , *vermyden* , *uitstellen* ,
 93.
 Vermost , *verrot* , 94.
 Vernoyen , *verdrieten* , 85.
 Vernoyssel , *verdriet* , 113.
 Versien , *zien* , 64, 90.

Versinnen , *bedenken* , *bevroeden* ,
 61, 98, 136.
 Versleten , *verslonden* , 422.
 Vluus , *fluks* , 96.
 Voertspel , *voorspelling* , 73.
 Volleesten , *volbrengen* , 76.
 Volskien , *ten volle geschieden* ,
 89.
 Vrame , *bate* , 68.
 Vroude , *vreugd* , 64.

W.

Ware , *weere* , *bewaring* , *verse-*
kering , 421.
 Weerdichede , *verdiensie* , 79.
 Weiden , *bejagen* , 92.
 Weyne , *smart* , 114.
 Wijgant , *held* , *stryder* , 153.

Z.

Zee , *zede* , 185.
 Zeericheit , *smart* , 113.

225
/ 60

